

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК,
АҚПАРАТТЫҚ-ТАНЫМДЫҚ ЖУРНАЛ
РЕСПУБЛИКАНСКИЙ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ,
ИНФОРМАЦИОННО-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ

ORLEU

БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ
ҰЛТТЫҚ ОРТАЛЫҒЫ

ҚҰЗЫРЕТТІ ПЕДАГОГ

ЕРЕКШЕ БІЛІМДІ ҚАЖЕТ
ЕТЕТІН ОҚУШЫЛАРДЫ
ОРТАҒА БЕЙІМДЕУГЕ
АРНАЛҒАН ОЙЫНДАР

SPECIAL HEADING

БАСТАУЫШ
СЫНЫПТА ЖАҢА
ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ
ҚОЛДАНУ

№ 1(45)
2026

Бас редактор, Редакция
алқасының төрағасы:

Нұрлыбаев Қайсар
Көпжасарұлы,

«Өрлеу» БАҰО» АҚ «Алматы облысы бойынша ҚДИ»
филиалының директоры;
Жауапты редактор:

Бесирова Карлыгаш Бекетовна, кітапханалық-
ақпараттық және редакциялық-баспа қызметі бойынша
жетекші маман, Педагогика ғылымдарының магистрі
Кунтубаев Данияр Оспанбекович, IT – маман

Масимова Хуршидам Ташболатовна,
PhD-доктор, «Өрлеу» БАҰО» АҚ «Алматы облысы
бойынша Кәсіби даму институты» филиалы
директорының орынбасары;

Бисенбаева Меруерт Кенжегуловна,
PhD-доктор, «Өрлеу» БАҰО» АҚ «Алматы облысы
бойынша Кәсіби даму институты» филиалының кафедра
меңгерушісі;

Ahmet Buran,
доктор, Түркия Фырат университетінің профессоры,
түркітанушы ғалым;

Кудьярова Шолпан Таубаевна,
PhD-доктор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, филология
факультеті, түркітану және тіл теориясы кафедрасы
доценті м.а.;

Таңжарықова Алуа Васильевна,
Абай атындағы ҚазҰПУ, Филология институтының
директоры, филология ғылымдарының докторы,
профессор;

Молдасанов Ерсайын Мышанович,
ф.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ, Филология институты,
академик С.Қирабаев атындағы кафедраның доценті;

Советканова Дамира Маратовна,
Абай атындағы ҚазҰПУ, педагогика кафедрасының аға
оқытушысы, PhD, постдокторант;

Айтуарова Азиза Малдыбаевна,
PhD-доктор, Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу
университеті ғылыми кітапханасының директоры;

Кошербаев Ринад Нуралыұлы,
PhD-доктор, «Өрлеу» БАҰО» АҚ «Алматы облысы
бойынша Кәсіби даму институты» филиалының аға
оқытушысы;

Касенова Самал Абилжанатовна,
PhD-доктор, «Өрлеу» БАҰО» АҚ «Алматы облысы
бойынша Кәсіби даму институты» филиалының аға
оқытушысы;

Канаева Акмарал Жумановна,
PhD-доктор (Экс-Марсель университеті, Франция), әл-
Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
Халықаралық қатынастар факультетінің аға оқытушысы
Рашаева Мейрамкуль Жайкожаевна,
Алматы облысы білім басқармасының «Талғар ауданы
бойынша білім бөлімі» мемлекеттік мекемесінің «Ахмет
Байтұрсынұлы атындағы №7 жалпы білім беретін лицей
орта мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі,
педагог-шебер.

ӨРЛЕУ

БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ ҰЛТТЫҚ ОРТАЛЫҒЫ

Мерзімді басылымның шығу жиілігі – 1 жылда 4 рет
Қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде

Меншік иесі:

«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы «Алматы облысы
бойынша Кәсіби даму институты»

Журнал Қазақстан Республикасы
инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс,
Ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркеуге
алынып, мерзімді баспасөз басылымын және
ақпараттық агенттікті есепке қою туралы №15651-Ж
куәлігі 2015 жылы
5 желтоқсанда берілді.

ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігінің Ақпарат
комитетінде "Құзыретті педагог" журналы желілік
басылым ретінде қайта тіркеуге алынып, мерзімді
баспасөз басылымын және ақпараттық агенттікті
есепке қою туралы № KZ52VPY00095414 куәлігі
2024 жылы 25 маусымда берілді.

Редакция авторлар мақаласының мазмұнына
жауап бермейді. Журналда жарияланған
материалдарды көшіріп немесе өңдеп басу үшін
редакцияның жазбаша рұқсаты алынып, сілтеме
жасалуы міндетті.

«Құзыретті педагог» журналының электронды почтасы:

kuzretti.pedagog@orleu-edu.kz;

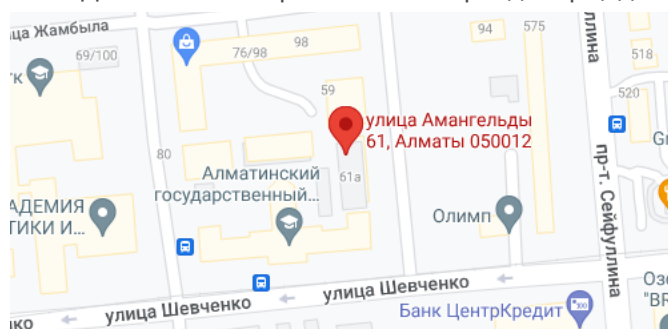
kbesirova@orleu-edu.kz

Байланыс тел.: 87011275679

Редакцияның мекен-жайы:

050019, Алматы қаласы, Амангелді көшесі, 61-үй.

ИНДЕКСІ 74840 Таралымы: электронды нұсқада

МАЗМҰНЫ//СОДЕРЖАНИЕ

БІЛІМ БЕРУДЕГІ КӨШБАСШЫЛЫҚ • ЛИДЕРСТВО В ОБРАЗОВАНИИ	
Бисенбаева М.К., Иманалиева А.Н. Тілдің танымдық-атауыштық қызметі мен маңызы	4
Кошербаев Р.Н. Использование цифровых технологии в преподавании РКИ	8
Адыбаева Л.Д. География пәнін оқытуда функционалдық сауаттылықты дамытудың тиімді әдістері мен тасырмалардың ерекшеліктері	11
Молдасанов Е.М., Абдувалитов Н.Б. Мәтін талдаудағы «концепт» мәселесі, оның Таңжарық Жолдыұлы шығармаларындағы көрнісі	15
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАР • ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ	
Алиханқызы Г. Мамандыққа бейімделген кәсіби қытай тілін интеграциялап оқыту мәселелері жөніндегі зерттеу	23
Картбаева Д.А., Каракушекова Ф.Н. Пәнаралық ғылыми-жаратылыстану интеграциясына негізделген PBL модельдеудің рөлі	26
Мухамадиева М.Н. Бастауыш сыныптарда шығармашылық тапсырмалар арқылы оқушылардың тіл байлығын дамыту	30
Тайжанова Қ.Б. Қасым Аманжоловтың мұрасын цифрлық сауаттылық арқылы саралау	33
Акбергенова С.А. Language Learning Apps and Their Effectiveness in Secondary Education	36
Талипова М.З. Биология пәнін оқытуда геймификация, steam әдістерін қолданудың ерекшеліктері	38
Тлеуова А. Мамандандырылған биологиялық мобильді қосымшаларды пайдалана отырып, ғылыми жобаларды әзірлеу кезінде дарынды балалармен жұмыс істеу	43
Мырзәлі М.А. Жасанды интеллект арқылы физика сабағын оқыту	49
Кененбаева Ж. Ж. Химия пәнін оқытудағы инновациялық технологиялар	52
Қыдырбаева К.Е. Бастауыш сыныпта жаңа технологияларды қолдану	55
Мекешова А.М. Логарифмдік теңдеулердің бір күрделі түрін шешу тәсілдері	60
Жумадилова А.Ж., Смагулова С.Е. Педагогтардың кәсіби құзыреттілігін арттырудағы әдістемелік қолдау	64
Жумалова Л.Т. Lesson Study тәсілін қазақ тілі мен әдебиеті пәнінде тиімді қолдану жолдары	67
Толеханова С.К., Байгожанова Л.Е. Бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын дамытудағы заманауи және ойын технологиялары	69
ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ • ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ	
Айбергенова С.К. Формирование межкультурной грамотности учащихся в процессе обучения русскому языку и литературе	73
Мамышова А.А. Информатика пәнінде функционалдық сауаттылыққа бағытталған тапсырмалар беру ерекшеліктері	76
Шарипжанова Ж.Б. Применение цифровых инструментов и искусственного интеллекта в преподавании математики	79
Бағдатқызы С. Ньютон заңдарының өмірдегі қолданылуы	81
Қызайбаева А.М. Читательская грамотность школьников: современные педагогические подходы в свете оценки PISA	85
Ушкempiрова Д.С. Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудағы тиімді әдіс-тәсілдер	90

ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚ • ЦИФРОВАЯ ГРАМОТНОСТЬ	
Нысанова Д.Е. Бастауыш сынып оқушыларының жаратылыстану сауаттылығын арттыруда цифрлық технологияларды қолданудың тиімділігі	92
Комелькова В.В. Современные тенденции информационной безопасности	96
Абдрахимова А.М. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жасанды интеллекті (жи) қолдану арқылы әдіс-тәсілдерді тиімді қолдану жолдары	101
Калиева А.Т. Применение SMART-доски в преподавании русского языка и литературы как фактор интенсификации учебного процесса	103
Идрисова Г. Жасанды интеллект және білім беру: сабақта қолдану жолдары	107
Салиева М.Ш. Биология пәнінен есептерді шығару барысында цифрлық ресурстарды қолдану әдістемесі	110
Умирбаева М.У. Жасанды интеллект, капитал нарығы және ықтималдық теориясы: болашақ маманға қажетті математикалық ойлау	115
Мұсахан Д.Е. Artificial Intelligence in Language Learning: Opportunities and Risks	118
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ • ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ	
Шажабаева Г.И. Сөйлеу тілі дамымауының ІV деңгейін ойын арқылы дамыту	121
Билдабекова Б.П. Инклюзивті білім беруді қажет ететін балаларға арналған жаңа, заманауи технологиялар	123
Миронова Б.С. Даун синдромы бар балаларды ортаға әлеуметтендіру, көзқарас пен қолдау	128
Садирова Г.Т. Ерекше білімді қажет ететін оқушыларды ортаға бейімдеуге арналған ойындар	130
ТӘРБИЕ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГИКА • ВОСПИТАНИЕ И СОЦИАЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА	
Сатаев И.И. Құндылыққа бағдарланған тәрбие жүйесі	135
Абсаттарова Т.А. Интернаттық ұйымдардағы тәрбие процесін психологиялық – педагогикалық сүйемелдеу	137
Батырхан А.А. Қазақ тілі сабағында ұлттық құндылықтарды игерту арқылы жеке тұлғаны дамыту	143
Айтимбаева Г.Е. Кәсіби маман – заман талабы	145
Ахметова З.М. Интернаттық ұйымдарда зорлық-зомбылықтың алдын алу	147
Усенбаева К.А. Интернаттық ұйымдарда бала денсаулығын сақтаудың технологияларын қолдану	151
Амуртаева С.С. Өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін үйретудің маңыздылығы	154
«ҚҰЗЫРЕТТІ ПЕДАГОГ» журналына қабылданатын мақалалардың мазмұны мен техникалық рәсімделуі бойынша талаптар	158

БІЛІМ БЕРУДЕГІ КӨШБАСШЫЛЫҚ ЛИДЕРСТВО В ОБРАЗОВАНИИ

ТІЛДІҢ ТАНЫМДЫҚ-АТАУЫШТЫҚ ҚЫЗМЕТІ МЕН МАҢЫЗЫ

Бисенбаева Меруерт Кенжегүлқызы

«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ

«Алматы облысы бойынша кәсіби дамыту институты» филиалы,

«Қоғамдық-гуманитарлық бағыт» кафедрасының меңгерушісі, PhD доктор

Иманалиева Алтынгул Нурсалимовна

Алматы облысы, Талғар ауданы

«№17 ОМ МЖДШО бар» КММ

қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, педагог-зерттеуші

Қай ұлт болмасын, сыры – тілінде, оның түп тамыры этностың мың-мыңдаған жылдар жүріп өткен тарихи жолымен, күнделікті тұрмыс-тіршілігінде өз қолымен, ақыл – ой, санасымен жасаған мәдениетімен, дүниетанымымен сабақтасып жатыр. Тілдің осы ұлт байлығын сақтап, қордалап ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу қызметін, танымдық-аккумулятивтік қасиетін, Ө.Т.Қайдар «тіл феномені», «тіл әлемі» деп атайды. Осыған орай, «...тіл феноменін - *«тіл әлемін»*: этностың өзін танып-білудің қайнар көзі, біліктіліктің кәусар бұлағы десек, артық айтқандық емес. Бұл ұғымның ауқымына тілдің барлық қасиеті түгел сыйып тұрғандай: этностың дүниеге келуіне ұйытқы болған да - тіл, рухани-мәдени өмірінің өзегі де, өзін-өзі танып-білудің өлшемі де сол - тіл т.т. Осының бәрі «тіл әлемінен» табылады» деп анықтай келе, «Сонымен, тіл әлемі» дегеніміз – этнос болмысына қатысты мыңдаған, тіпті, миллиондаған мағыналық бірліктердің жиынтығы, синтезі» [1,11-б.], - деп қорытындылайды.

Осындай тұжырымдарға сәйкес, қазіргі тіл ғылымы тілдің «қарым-қатынастың аса маңызды құралы» қызметімен қатар, *танымдық* қызметіне, *мәдениеттің* көрінісі қызметіне айрықша мән береді. Ақыл-парасат, сезім иесі ретіндегі саналы адамның ең басты қасиеті - өзін қоршаған ортаны танып-білуге деген ерекше құштарлығы. Дүниені танып-білудің негізінде зат, құбылыстардың адам санасында бейнеленуі жатады. Адам санасындағы заттар мен құбылыстардың бейнесі арқылы қабылданған ақыл-ой - ол заттардың өзі емес, солардың әсерінен пайда болған білім, ақпарат саналады. Сол себепті «таным дегеніміз – сыртқы заттар мен құбылыстардың, олардың қатынастарының адам санасында идеалды образдар жүйесі ретінде бейнеленуінің қайшылыққа толы күрделі процесі» [2,215-б.], -деп сипатталады.

Ғалам бейнесі де, адам бейнесі де тіл семантикасында көрініс табады. Бұл орайда адамның өзі емес, адамның тілдегі бейнесі ерекше маңызды болады. Тілді зерттеу арқылы адамзат өзін-өзі танып, түйсінеді. Адам алған әсерін өзі арқылы сипаттайды [3,12-13-б.]. Тілдік элементтердің мағыналық жағы – тілді ойлаумен ұштастыратын дәнекер, желі. Осы мағыналық желінің бір басында тіл тұрса, екінші басында ойлау тұрады. Ой-сана адамның танымын қалыптастырады, сондықтан – ақиқат болмыстың ойдағы көрінісі – *Таным* деп аталады. Адамның жиған-терген ақпараты тілде сақтаулы. Адам қоғамдық сана арқылы өзінің өмір сүру ортсын, өмір сүру әлемін тілде бейнелейді және сол арқылы этностың ментальділігін анықтайды. Тілдің осы тіл иесі табиғатын, этнос болмысын таныта алу қабілеті мен оны танытуға деген қажеттілігі тілдік ортаның қалыптасуын керексінеді. Бұл қажеттілік тілдің функционалды табиғатымен тікелей байланысты, өйткені тілсіз еш қоғам өмір сүрмейді, тіл –

адам қоғамының өмір сүру құралы, ол тіл иесінің тіршілік әрекетін қатынас, байланыспен қамтамасыз етуі арқылы көрінеді [4,39-74-б.]. Осы тұрғыдан алғанда, тіл мен ойлау қарым-қатынастың екі мүшесі, екі элементі саналады. «Ойлау – тіл арқылы таңбаланған идея мазмұнының негізі. Адам ойы ми қабаттарында пайда болып, сөз арқылы сәулелі көрінісін табады», - дей келе, А. Салқынбай тіл ойдың нақты көрінісі болғандықтан, ойдың жарыққа шығып іске асырылуы үшін тілдік материалдарға негізделуі қажет. Ой тіл арқылы, тілдегі сөздер мен сөз тіркестері, сөйлемдер, мәтін арқылы көрініс табады деп есептейді [5,7-б.]. Халық дүниетанымы оны «Ми ойлағанды тіл тындырады», «Сөз сөзден туады, сөйлемесе қайдан туады» деп ойдың жарыққа шығуына тіл қаншалықты қажет болса, тілдің өмір сүруі үшін қарым-қатынастың да соншалықты маңызды екенін пайымдатады.

Қазіргі тіл ғылымы тілдің осы танымдық қызметіне айрықша мән береді. Ол үшін «Тіл қаруы – сөз» демекші, тілдің танымдық қызметі арқылы қалыптасқан тілдік-таңбаны дайын *сөз – атауыш* ретінде зерттеу нысанына айналдырады. Тілдің мәдени философиясына қатысты еңбегінде Е. Абақан адам баласының әлемді тануы мен қоршаған ортадағы алуан құбылыстарды игеруі нәтижесі тілден көрініс табуы дей келе, «Тілдің терең құрылымы ой мен болмыстың арақатынасынан пайда болады. Әртүрлі тілдерде байқалатын жақындықтың осындай терең құрылымға тәуелді болуы, ең алдымен, адамзатқа ортақ ой жүйесіне байланысты. Адамның ойлау жүйесін концептуалды жүйе ретінде танимыз. Тіл-тілде әртүрлі лексикалық номинациялардың болуы мұндай “алғашқы” концептілердің табиғатын анықтауға кедергі бола алмайды» [6,76-б.], -деп пайымдайды.

Тілдегі «алғашқы номинациялар» тілдің сөз байлығының өзегін құрайды. Қ.Жұбанов адамның танымдық қасиетін «зат пен құбылысқа тағылған аттардың пайда болуы...» туралы өз заманындағы ойларды зерделей, бағыттарды саралай келе, ұлттық дүниетанымдық тұжырымдар тұрғысынан түсіндіреді:

✓ *біріншіден*, затқа ат қою үшін сол ұғымның (таңбаланушының) халық тұрмысында орны болуы қажет. «Орыста *қой* сөзінің баламасы жоқ. Олардың *овца* дегені – саулық, *баран* дегені - қошқар. ... Ал біздің *ісек, тұсақ, құнан, құнажын, дөнен, дөнежін* деген сөздеріміз басқаларда жоқ. Адайларда, арабтарда *түйе* түлігінің аты көп; Еділ, Каспий (Атырау) бойының қазақтары балық түрлерінің атын көп біледі. Демек, қолданылмаған затқа ат жоқ. Халықтардың тұрмыс қалпы әртүрлі болған соң, олардың әр затқа қоятын аты да түрлі-түрлі» [7,93-94-бб.]. Заттың қолданылу не қолданылмау себебі халық өмір сүретін ортаның географиялық т.б. ерекшеліктеріне байланысты болатыны белгілі, сондықтан ұғым ортақ болғанымен, оның атауының аз не көп болуы сол зат-ұғымның халық тұрмысындағы маңызынан туады;

✓ *екіншіден*, адамның таным әлемі өзінен бастау алады, оны ғалым «кішкене космос дәуірі» (микрокосмический период) атайды. Адам баласының табиғатында әуелі басқаны біліп алып, өзін кейіннен білу қасиеті бар. Мысалы: адам фотографияны танып білгеннен кейін ғана өзінің басқа заттарға ат қоятыны, өзін сол басқаларға ұқсата атайтыны – өз басын кіші дүние деп біліп, оны ана үлкен дүниеге ұқсатуынан болған. Осы таным тілге де әсер еткен. Мысалы, орысша *небо* - аспан, *неба* - таңдай; қазақ тіліндегі *таң* - аспан әлемінің аты, яғни жоғары жаққа тән қасиеттің иесі; *таңдай* - адам денесінің жоғарғы жағы» [7,94-95-бб.], -дейді.

✓ *үшіншіден*, дүниетанымдық алғашқы пікір мифология түрінде пайда болғаны белгілі. Қ. Жұбанов оны «тотемизм» атаған, өйткені мифология негізінде дін дүниеге келді деп есептеледі. Осы кезеңде пайда болған кей сөздерге талдау жасалады, соның бірі - *құт* сөзі. «Құт сөзінің бақыт мағынасында екені белгілі. *Құт = Құдай = бақыт* - бұлар мағыналас. «Құтыр» деген сөздің түбірі де - сол *құт*, соңғы -*ыр* үстеу (жұрнақ). Осы ұғым-түсініктерге сай адамға ат қойылған (Қасым: мұны туғызған шаруашылық пайдасы болу керек);

✓ *төртіншіден*, дүниеге көзқарас арқылы да нәрсеге ат қойылады; мұнда ғалым сөз мағынасының кеңеюі мен тарылуы жайында «ескі формаға жаңа мағына мағына беру жолымен де тіл өрлеп отырады» деп есептейді;

✓ *бесіншіден*, функционалды семантика, заттың атқаратын қызметіне қарай атауға ие болуы, таңбалануы. «Киіз үйдің түндігінен жарық түседі, терезе де жарық түсіреді. Сондықтан Алтай елінде терезені «түндік» дейді. Орысша «перо» деген сөз «қауырсын» емес, «қаламұшты»

білдіреді. Себебі ол жазу құралына айналған. «Косилканы» «орақ» деуіміз де осыдан. Демек заттың аты оны атқаратын қызметіне қарай қойылады» [7,94-98-бб.].

Қ.Жұбанов аталған еңбегінде тілдің танымдық қызметіне айрықша мән береді, заттың атауы адам танымының көрінісі екенін дәлелдейді. «Қағаз» деген сөз – заттың аты әрі оны басқа заттың атынан айырып атауға қажетті амалы. Демек бұл жерде номинатив бар. ... Атаулардың мағынасын айыруды *сингнизация* дейміз. ... Бұл жердегі ерекшелік мынада: тіл элементі атау қызметін өтесе, сөз болғаны; егер хабар беру қызметін өтесе, сөйлем болғаны. Сөздің бір басында екі функция (қызмет болады): бірінші - хабар беру қызметі, коммуникация функциясы; екінші - таңбалау қызметі, номинатив функция не сигнизация». «Ат болмаса, сөз де болмайды» дегенде, адам санасында ұғым тудыратын себеп, уәж қажеттігін айтып отыр деп түсінуге болады. Өйткені «Сөз хабарласу үшін керек, егер осы керекке жарамаса, ол сөз емес. Сөйлеп хабарласқанда, әр нәрсенің аттарын (номинативтерді) құрап хабар беріледі. Осылайша номинативтерден құралмай жасалған хабар жоқ. Ат болмаса, сөз де болмайды» [7,94-98-бб.], - дейді.

Зат, құбылысқа ат беру - адамның болмыстың өзі танып білген сан алуан белгілерін, қимыл-әрекеттің сапасын, қадір-қасиетін бағалауы, әлем бейнесінің өзіндік қалыбын жасап, оны сөз мағынасына сыйғызып таңбалауы. Зат атауларының тарихы, зат пен оның атауының арасындағы байланыс, затқа ат беру ілімі глоттогенез мәселесі тәрізді лингвистиканың т.б. ғылымдардың ежелгі өзекті мәселесі болып табылады. А.Салқынбайдың пайымдауынша, «Атау үдерісі **болмыстың, ұғымның, атаудың** арасындағы қатынас арқылы айқындалады. Бұл қатынасты ғылым тілінде кейде *семантикалық үшбұрыш* деп те атайды. **Болмыс** – атаудың денотаты, яғни атау арқылы таңбаланған бүкіл заттар мен құбылыстардың қасиеттері мен белгілерінің жиынтығы. **Ұғым** – есімнің мәні, яғни атаудың катеориялық-тілдік белгілерінің, экспрессиялық белгілерінің жиынтығы. **Атау** – белгілі мағына мен мәнге негізделген дыбыстық қатардан тұратын таным арқылы анықталатын тілдік таңба. Атау – тілдің құрылымдық жүйеге сәйкес анықталатын тілдік кілт (языковой код) арқылы санада таңбаланады» [8,320-321-бб.]. Қ. Жұбанов айтқандай, «Ат болмаса, сөз де болмайды. Номинатив сөзді бір-бірінен айыру үшін ат қоямыз. Атты неге қоямыз? Оны заттардың өзі жоқ жерде сөз қылу үшін қоямыз» [7,94-98-бб.]. Алайда «Сөз деген – зат біткеннің бәрінің аты емес, әр ел өзінің білген затының, білген құбылысының аты ғана... білінген нәрселерге қойылған атты **сөз** дейміз» деген тұжырымнан **сөз** ұлттық дүниетаным кілті екені аңғарылады. Атау қарым-қатынас қажетіне қарай белгілі зат-құбылыс туралы ақпарат алмасу үшін қойылады. Г.В. Колшанский оны: «Номинация есть закрепление за языковым знаком понятия - сигнификата, отражающего определенные признаки денотата – свойства, качества, и отношения – предметов и процессов материальной и духовной сферы» [9,101-б.], -деп түсіндіреді.

Бұны тілдік таңба арқылы зат, құбылыстың материалдық жағының жаңғыруы адам санасында ұғым бейнесін сәулелендіреді деп түсінуге болады. Тілдің өзіндік ерекшелігі затқа ат қоя отырып оны бір-бірінен айыру. «... жылқы - түйе емес, қой - сиыр емес, сиыр - жылқы емес». Зат-құбылыс бір-бірінен сигнификаттық мағына арқылы ажыратылады. Осы жануарлардың айырмашылығы болуының себебін анықтау арқылы олардың әрқайсысының өзіндік белгілері анықталады. Әлемдегі әр нысанның өзіндік қасиеті бар және олар әртүрлі болуы мүмкін, дүние жүйелі байланыста дамитындықтан, олар бірімен-бірі еркін қатынасқа түсе алады. Алайда бұл еркіндік зат мәнінің танылуы үшін маңызды бола бермейді. «Әрбір нақтылы жағдайда нысан өзінің ерекше бөлігімен, өзгеше белгісімен, қасиетімен ерекшеленеді. Мәселен, жылқымен салыстырғанда, түйенің негізгі ерекше белгісі - өркешінің болуы. Ал түйенің шуда жүні, маң-маң басқан жүрісі, иілген мойыны, денесінің үлкендігі т.б. өзіне тән белгілері болғанымен, жылқымен салыстырғандағы негізгі айырым белгісі, көзге елестеп, көңілге бірінші оралатыны - өркеші» [8,329-б.]. Бұдан атаудың мәні осы денотаттың алуан түрлі қасиеті мен белгісінің ішіндегі айрықша қасиеті болып табылатынына сүйенетіні көрінеді, сондықтан осындай айрықша белгілер денотаттық ұғымның қабылдануында ерекше роль атқарады. Ал қай заттың да өзге қасиет белгілері келесі нақтылы жағдайда атауға тірек бола алады.

Халық танымында танылған ұғымның кез келгеніне атау тағуда, оның ішкі уәжділігіне, негізіне, тегіне мән берген. Қазақ лексикасының қоры мен құрамын зерделеу барысында ондағы жеке атау сөздердің тұлғалық және мағыналық құрылымының жасалуы зергерліктің, шеберліктің, бастысы, ойлылық пен данышпандықтың нәтижесі екеніне көз жеткізу қиын болмайды. Денотаттық мағына мен сигнификаттық мағынаны танытушы атаулар логикалық қисындылығымен, мағыналық және мазмұндық тереңдігімен, дыбыстық үйлесімділігімен ерекшеленеді. Тіпті, кез келген сөз халықтың таным-түсінігінен, сезім күйінен, рухани болмысынан, материалдық игілігінен, замана тынысынан ақпарат жеткізіп тұрады [8,122-123-бб.],-деп түйінделеді.

Сөйтіп, сөздің атауыштық қызметі оны таңба ретінде танудан туындайды. А. Соломониктің пайымдауынша, сөздердің көшілігі тілдің таңбалық жүйесіне қатыссыз, одан тыс бір нәрсені белгілеу, атау үшін пайда болып жатады. Бұл сөздің бастапқы және негізгі қызметі болып табылады. Сөз өзінің атауыштық қызметін жүзеге асыру барысында таңбалық табиғатын танытады. Тілден тыс ақиқаттың бір зат-құбылысын бейнелеп таңбалайды. Тілден тыс ақиқат-шындық **материалдық** және **рухани әлем** деп аталады. Сонымен, сөз-таңба, табаланушы, ұғым, оның адам санасындағы көрінісі арасында қатынас үш бағытта дамиды:

- таңбаланушы, оның сөздегі таңбасы - *лингвистикалық байланыс*;
- ой-санадағы көрінісі - *психологиялық байланыс*;

өз дәуірінің мәдениетіндегі жағдайын танытуы - *мәдени-әлеуметтік байланыс*. Осы үштұғырлы сабақтастық адамзат пен оның мәдениетінің дамуында шешуші роль атқарады [10,264-265-бб.]. Оны *сөз-атауыштың* тіл жүйесіне ену жолын талдау арқылы түсінуге болады.

Бастапқыда тіл жүйесінен тыс ақиқаттың бір бөлігін таңбалау үшін пайда болған **атау-сөздің** тіл жүйесіне еніп, ұлттық байлыққа, ұлттық дүниетаным көрінісіне айналуының жолы ұзақ. Ол белгілі заңдылықтар арқылы берілетін сөз семантикасынан, тілдің құрылымдық табиғатына сәйкес қалыптасатын сөзжасам амал-тәсілдерінен көрінеді.

Тіл белгілі этникалық ортаның мәдениетін таныту құралы, сол тіл мен мәдениет иесінің, этникалық тұлғаның, өзегін құрайды. Әр тілдік тұлға өзінің этникалық мәдениетін жеткізуші болып табылады, тілдік таңбалар мәдениет таңбасы ретінде қолданылып, ұлттық мәдениеттің ерекшелігін білдіреді.

Пайдаланған әдебиеттер:

- 1 Қайдар Ә. Қазақ тілінің өзекті мәселелері: Актуальные вопросы казахского языка. – Алматы: Ана тілі, 1998. – 304 бет.
- 2 Кішібеков Д., Сыдықов Ұ. Философия.- Алматы: Қарасай, 2008.- 360 б.
- 3 Жұбаева О. Қазақ тілінің когнитивті грамматикасы.- Алматы: Қазығұрт, 2014.- 392 б.
- 4 Қордабаев Т., Қалиев Ғ. Жалпы тіл білімі.- Алматы: Дәуір, 2004.- 240 б.
- 5 Салқынбай А.Б. Тіл. Таным. Білім.- Алматы: Эверо, 2008.- 140 б.
- 6 Абақан Е.М. Тілдің мәдени философиясы.- Алматы: Айкос, 184-б.
- 7 Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер.- Алматы: МТДИ, 2010.- 608 б.
- 8 Салқынбай А.Б. Қазіргі қазақ тілі.- Алматы: Эверо, 2008.- 464 б.
- 9 Колшанский В.Г. Лингво-гносеологические основы языковой номинации//Языковая номинация. Общие вопросы.-М.: Наука, 1977.- С.99-147.
- 10 Соломоник А. Философия языковых систем и язык.-М.: Изд-во ЛКИ, 2011.-408 б.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ РКИ

Кошербаев Ринад Нуралыулы

PhD доктор философии, старший преподаватель кафедры общественно-гуманитарного направления, филиал АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» – Институт профессионального развития по Алматинской области

Аннотация: Статья посвящена проблеме использования мультимедийных технологий в преподавании русского языка как иностранного (РКИ), с особым акцентом на процесс обучения лексике. Анализируется роль цифровых средств обучения в повышении эффективности формирования лексических навыков и развитии лексической компетенции обучающихся. Особое внимание уделяется дидактическому потенциалу мультимедийных ресурсов, а также условиям их педагогически целесообразной интеграции в процесс обучения иноязычной лексике.

Ключевые слова: русский язык как иностранный, мультимедийные технологии, цифровые средства обучения.

Аңдатпа: Мақала орыс тілін шет тілі ретінде (ОТШ) оқытуда мультимедиялық технологияларды қолдану мәселесіне, әсіресе лексиканы оқыту үдерісіне арналған. Зерттеуде цифрлық оқыту құралдарының лексикалық дағдыларды қалыптастырудың тиімділігін арттырудағы және білім алушылардың лексикалық құзыреттілігін дамытудағы рөлі талданады. Мультимедиялық ресурстардың дидактикалық әлеуетіне, сондай-ақ оларды цифрландыру жағдайында шет тілдік лексиканы оқыту үдерісіне педагогикалық тұрғыдан мақсатқа сай кіріктіру шарттарына ерекше назар аударылады.

Түйін сөздер: орыс тілі шет тілі ретінде, мультимедиялық технологиялар, цифрлық оқыту құралдары, лексикалық құзыреттілік, лексиканы оқыту.

Abstract: The article addresses the issue of using multimedia technologies in teaching Russian as a foreign language (RFL), with a particular focus on vocabulary instruction. The study analyzes the role of digital learning tools in enhancing the effectiveness of vocabulary skills formation and in developing learners' lexical competence. Special attention is paid to the didactic potential of multimedia resources, as well as to the conditions for their pedagogically sound integration into the process of teaching foreign language vocabulary in the context of educational digitalization.

Keywords: Russian as a foreign language, multimedia technologies, digital learning tools, lexical competence, vocabulary instruction.

Введение. Буквально еще в двухтысячных мы активно использовали в своей профессиональной деятельности бумажную информацию. Такое понятие как цифровые технологии были «дикивинкой». Они применялись не везде и редко. Чаще знание владения цифровыми инструментами ограничивалось применением электронных почт «mail.ru», «gmail» или ютубом. Но наше государство внимательно следило за веяниями в мире. Тому подтверждением являются высказывания нашего первого президента Н.А. Назарбаева, который неоднократно обращал внимание на активизацию внедрения во все сферы социальной жизнедеятельности цифровые технологии. А также вести разработку и внедрение новых технологий в сфере образования. В 2017 году по поручению Главы государства была разработана Государственная программа «Цифровой Казахстан» на 2018-2022 годы. Основными направлениями программы стали:

- цифровизация ключевых отраслей экономики;
- переход к цифровому государству и развитие электронных госуслуг;
- развитие цифровой инфраструктуры (интернет, связь, дата-центры);
- формирование человеческого капитала и развитие цифровых навыков;
- создание инновационной экосистемы. [1]

Нынешний президент Республики Казахстан К-Ж.К. Токаев в своём выступлении на международном форуме Digital Bridge 2025 подтвердил, что построение цифрового государства является стратегическим выбором, определяющим будущее страны. Он

подчеркнул, что Казахстан направлен на глубокую цифровую трансформацию государственного управления и поставил задачу обеспечить переход к полностью цифровому формату управления в ближайшие годы, делая цифровизацию и искусственный интеллект ключевыми элементами государственной политики и развития. Это заявление отражает более широкую стратегию, которую президент формулирует в своих официальных выступлениях и посланиях: в течение трёх лет страна должна стать «полностью цифровым государством», а цифровые технологии и ИИ интегрироваться во все сферы государственного управления и экономики. [2]

Целью нашего исследования является *изучение и обоснование возможностей цифровых инструментов, а также их применение в преподавании русского языка как иностранного (РКИ)*

Основная часть. В последние годы, в условиях активного развития цифровой экономики, цифровые технологии стали одной из ключевых движущих сил социально-экономического развития Республики Казахстан. Реализация государственных программ, направленных на цифровизацию и модернизацию системы образования, создала благоприятные институциональные условия для внедрения цифровых решений в экономической и социальной сферах. В системе образования цифровые технологии способствуют развитию дистанционных форм обучения, повышению доступности образовательных ресурсов, формированию цифровых компетенций и подготовке кадров, отвечающих требованиям современной экономики.

Параллельно с этим внедрение цифровых технологий привело к масштабной цифровизации производства, финансового сектора, логистики и сферы услуг. Ускоренное развитие цифровой трансформации организаций привлекает значительное внимание научного сообщества и становится предметом активных дискуссий относительно ее экономических и социальных последствий.

Результаты существующих эмпирических исследований и практического опыта свидетельствуют о том, что цифровизация способствует повышению производительности труда, улучшению финансово-экономических показателей предприятий, а также расширению доступа к инвестиционным ресурсам и мерам государственной поддержки. В сфере образования цифровая трансформация оказывает положительное влияние на качество образовательного процесса, стимулирует инновационную деятельность и способствует укреплению взаимосвязи между образовательными учреждениями и рынком труда.

В связи с этим представляется целесообразным обратиться к теоретическому осмыслению базового понятийного аппарата. В соответствии с общепринятыми научными подходами, цифровые технологии определяются как совокупность электронных устройств, информационных систем и программного обеспечения, обеспечивающих сбор, хранение, обработку, анализ и передачу данных в цифровой форме на основе двоичного кода (0 и 1). Использование цифровых технологий позволяет преобразовывать информацию реального мира в цифровые сигналы, что обеспечивает высокую скорость обработки данных, повышение точности вычислений и масштабируемость информационных процессов. [3]

В последние годы в Республике Казахстан цифровые технологии выступают одной из ключевых движущих сил социально-экономического развития. Реализация государственных программ, направленных на цифровизацию и модернизацию системы образования, создаёт благоприятные условия для активного внедрения цифровых решений в образовательный процесс. Эти изменения способствуют развитию дистанционного обучения, расширению доступности образовательных ресурсов, формированию цифровых компетенций обучающихся и подготовке кадров, востребованных в условиях современной цифровой экономики. Цифровая трансформация охватывает все уровни системы образования — от школьного до высшего — и ориентирована на формирование интерактивной, инновационной и гибкой образовательной среды, отвечающей актуальным требованиям общества и рынка труда.

Одним из перспективных направлений совершенствования методики преподавания является интеграция цифровых и мультимедийных инструментов в учебный процесс. В контексте преподавания русского языка как иностранного (РКИ) данные технологии выступают эффективным средством разнообразия учебной деятельности и повышения её результативности. Использование цифровых платформ позволяет внедрять интерактивные и мультимедийные формы обучения, аудио- и видеоматериалы, адаптивные задания и тесты, что способствует повышению учебной мотивации и более осознанному усвоению материала. Применение компьютерных средств обучения обеспечивает качественно новый уровень презентации лексического материала, расширяет вариативность форм работы с ним и способствует более интенсивному формированию лексических навыков.

В рамках данного исследования рассмотрим примеры использования цифровых платформ и онлайн-инструментов в практике преподавания РКИ, проанализируем их дидактический потенциал, преимущества, а также возможные ограничения применения цифровых технологий в образовательном процессе.

Одной из наиболее перспективных платформ является *HeyGen AI* — онлайн-сервис для создания видеоконтента с использованием виртуальных аватаров, технологий синтеза речи и автоматического перевода. Основная цель применения данной платформы в образовании заключается в повышении эффективности учебного процесса за счёт использования инструментов искусственного интеллекта при разработке образовательного видеоконтента. *HeyGen AI* предоставляет преподавателям и обучающимся возможность создавать видеолекции, объяснительные видеоролики, презентации и иные учебные материалы без необходимости владения профессиональными навыками видеосъёмки и монтажа. [4]

В учебной практике *HeyGen AI* может использоваться следующим образом. Преподаватели применяют платформу для создания видеолекций по дисциплинам, инструкций к практическим и лабораторным работам, видеокомментариев к заданиям, а также вводных видеоматериалов к курсам. Обучающиеся, в свою очередь, используют сервис для защиты проектов в видеоформате, объяснения изучаемых тем, подготовки цифровых презентаций, реализации медиапроектов и представления стартап-идей. Методический эффект от внедрения *HeyGen AI* проявляется в повышении мотивации обучающихся, развитии их цифровой грамотности и навыков взаимодействия с технологиями искусственного интеллекта, оптимизации временных затрат преподавателя, а также в улучшении качества визуализации учебного материала. Вместе с тем применение платформы имеет ряд ограничений, к которым относятся лимиты бесплатной версии, необходимость стабильного интернет-соединения и предварительная подготовка сценариев видеоматериалов. В этой связи целесообразно использовать краткие и чётко структурированные тексты, соблюдать принципы академической этики, сочетать AI-контент с традиционными методами обучения и не рассматривать цифровые технологии как полную замену живого педагогического взаимодействия.

Следующей цифровой платформой является *MagicSchool*, предназначенная для автоматизированного создания структурированных планов уроков с учётом целей обучения, уровня подготовленности обучающихся и формата занятия. Использование данной платформы позволяет существенно сократить время, затрачиваемое преподавателем на подготовку занятий, обеспечивает соответствие содержания уроков планируемым результатам обучения, создаёт условия для дифференциации заданий, поддерживает принципы инклюзивного образования и соответствует концепции *student-centered learning*.

Ещё одним примером цифрового инструмента является платформа *Story-Based Math Problems*, ориентированная на разработку математических задач в формате сюжетных рассказов, связанных с учебным материалом и реальными жизненными ситуациями. Применение данной платформы способствует развитию логического и прикладного мышления обучающихся, формированию умения применять теоретические знания на практике, а также повышает осмысленность усвоения учебного материала за счёт интеграции учебных задач в контекст повседневного опыта.

Анализ предложенных цифровых платформ показывает, что их рациональное использование в образовательной практике, в том числе при преподавании РКИ, способствует повышению качества обучения, развитию ключевых компетенций обучающихся и эффективности образовательного процесса в целом.

Вывод. Резюмируя вышесказанное, мы пришли к следующим выводам;

В преподавании русского языка как иностранного (РКИ) целесообразно применять комплексный подход к использованию цифровых образовательных продуктов. Во-первых, при работе с цифровыми платформами необходимо интегрировать психолого-педагогические подходы, направленные на развитие умения учиться. Эти подходы реализуются в двух взаимодополняющих форматах: *soft через soft*, предполагающем целенаправленное освоение метакогнитивных инструментов в рамках специализированных модулей, и *soft через hard*, ориентированном на формирование обобщённых учебных умений в процессе освоения предметного содержания.

Во-вторых, в условиях цифровизации образования урок, не опирающийся на цифровые платформы, утрачивает свою актуальность и становится архаичным. Активное внедрение инструментов информационно-коммуникационных технологий позволяет выстраивать учебный процесс гибко, используя их как конструктор, адаптируемый под цели, уровень и потребности обучающихся.

В-третьих, необязательный (внеплановый) статус цифровых инструментов в образовательном процессе выступает значимым фактором развития автономности обучающихся, стимулирует самостоятельность выбора и способствует формированию осознанного отношения к учебной деятельности.

Использованная литература:

1. https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827?utm_source=chatgpt.com
2. <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-na-mezhdunarodnom-forume-digital-bridge-2025-29369>
3. https://apacbusinessstandard.com/digital-technology/?utm_source=chatgpt.com
4. https://www.heygen.com/video/math-tutorial-video-maker?utm_source=chatgpt.com
5. https://www.magicschool.ai/?utm_source=chatgpt.com

ГЕОГРАФИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ МЕН ТАПСЫРМАЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Адыбаева Ләззат Дунгенбаевна

«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ

«Алматы облысы бойынша кәсіби дамыту институты» филиалы

«Жаратылыстану-математикалық бағыт» кафедрасының аға оқытушысы

Аннотация: Мақалада география пәнін оқыту үдерісінде білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жолдары қарастырылады. Функционалдық сауаттылықтың тұлғаның әлеуметтік және мәдени ортаға бейімделуіндегі маңызы айқындалып, оны қалыптастырудағы география пәнінің рөлі талданады. Зерттеуде PISA талаптары мен Блум таксономиясына негізделген тапсырмалар арқылы білім алушылардың өмірлік жағдаяттарда білімді қолдану, сыни ойлау және зерттеушілік дағдыларын дамыту мүмкіндіктері көрсетіледі.

Аннотация: В статье рассматриваются пути развития функциональной грамотности обучающихся в процессе обучения географии. Раскрывается значение функциональной грамотности в адаптации личности к социальной и культурной среде, а также анализируется роль предмета географии в её формировании. В исследовании показаны возможности развития у обучающихся умений применять знания в жизненных ситуациях, критического мышления и

исследовательских навыков на основе заданий, разработанных с учётом требований PISA и таксономии Блума.

Қазіргі қоғамда болып жатқан қарқынды әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық және мәдени өзгерістер функционалдық сауаттылықтың маңызын бұрынғыдан да арттыра түсуде. Осы жағдайда функционалдық сауаттылық жеке тұлғаның әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық үдерістерге белсенді әрі саналы түрде қатысуына мүмкіндік беретін негізгі алғышарттардың бірі ретінде қарастырылады. Ол адамның қоршаған ортадағы өзгерістерді дұрыс қабылдап, сол өзгерістерге бейімделе алу қабілетін айқындайды. Функционалдық сауаттылық білім беру үдерісінде меңгерілетін білім, білік және дағдылардың адам қызметінің көпқырлы салаларымен өзара байланысын қамтамасыз ететін кешенді ұғым болып табылады. Бұл ұғым білім алушының әлеуметтік ортаға табысты бейімделуіне, түрлі өмірлік жағдаяттарда өз әрекетін дұрыс ұйымдастыра алуына және қоғам талаптарына сай әрекет етуіне ықпал ететін маңызды тетік ретінде сипатталады. Сонымен қатар функционалдық сауаттылық оқу барысында алынған теориялық білімді күнделікті өмірде, нақты практикалық жағдайларда тиімді қолдану мүмкіндігін арттырып, тұлғаның дербес шешім қабылдау қабілетін дамытады. Функционалдық сауаттылықты адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызмет түрлеріне белсене араласуы ретінде түсіндіруге болады. Бұл, ең алдымен, жаһандану жағдайында заман талабына сай өзгеріп отыруды, өмір бойы білім алуға дайын болуды және кәсіби біліктілікті үздіксіз жетілдіруді талап етеді. Қазіргі заманда функционалдық сауаттылық адамның тек белгілі бір көлемде білім игеруімен шектелмей, сол білімді өмірлік тәжірибеде орынды пайдалана алуымен айқындалады.

Жалпы білім беретін мектептердегі функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың басты мақсаты – Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғыдан жан-жақты дамыған, қоғамда өз орнын таба алатын және әлеуметтік ортаға еркін бейімделетін азаматты тәрбиелеу болып табылады. Бұл ретте білім алушылардың мектеп қабырғасында алған білімдерін болашақ өмірінде тиімді қолдана білуіне ерекше назар аударылады. Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру барысында білім алушы тұлғасына тән бірқатар маңызды сапалар жетекші орын алады. Олардың қатарына әлеуметтік белсенділік, шығармашылық тұрғыда ойлау қабілеті, өмірлік жағдаяттарда дұрыс әрі дербес шешім қабылдай алу, кәсіби бағытын саналы түрде таңдау, сондай-ақ өмір бойы үздіксіз білім алуға дайын болу сияқты қасиеттер жатады. Аталған сапалар білім алушының жеке тұлға ретінде қалыптасуына және оның қоғам өміріне табысты кірігуіне негіз болады.

Бұл функционалдық дағдылар мектеп қабырғасында қалыптасады. Функционалды сауатты адам — қоғамның құндылықтарына сәйкес, қоғамдық ақуалдың қалыптасқан мүдделеріне қарай әрекет етеді. Бүгінгі күнге қажетті мамандықты таңдап дұрыс шешім қабылдап, заманауи ақпараттық технологиялардың тілін біліп кез келген әлеуметтік ортаға бейімделеді. Осы тұрғыда функционалды сауатты адамның негізгі белгілерін тұжырымдауға болады: қоғамдық ортада өмір сүре білетін, тіл табыса білетін, белгілі бір сапалық қасиеттері бар, жалпы негізгі және пәндік құзыреттіліктерді меңгерген адам болып саналады. Функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады. Сондықтан мектептегі географиялық білімнің құрылымы мен мазмұны адамзат өркениеті мен мәдениетінің деңгейіне сай болуы тиіс. Осыған байланысты мектепте географияны оқыту процесінде қолданбалы білік пен дағдыны қалыптастыру.

Қазіргі заманға сай географияны оқытудың ғылыми дүниетанымдық міндеттері:

- географиялық кеңістіктің барлық деңгейлерін зерделеу;
- табиғат пен қоғам арасындағы байланыстарды түсіну;
- ғаламдық, аймақтық және жергілікті процестердің мәнін түсіну;
- қазіргі дүниедегі саяси экономикалық қарым –қатынастарды түсіну, болжау.

Осы міндеттерді орындап, білім беруде білім алушы ізденіп, тақырыпты оқып түсініп, тақырып аясын кеңітсе, ой бөліссе, өз білгенін жүйелі түрде көпшілікке жеткізсе, онда нәтижелі болғаны. Сондықтан да білім беру саласындағы өзгерістер жеке тұлғаны қалыптастыруға оқу үрдісіне тиімді әдіс-тәсілдерді іздестіруге, баланың шығармашылық, рухани, дене мүмкіндіктерін дамытуға бағытталуы тиіс. Белсенділіктің ең жоғарғы көрінісі білім алушылардың алған білімдерін өмірлік тәжірибеде нәтижелі пайдалануы болып табылады.

География пәнінен алған білімін қолдану, қоршаған ортаны және адамзат енгізген өзгерістерді түсіну, ғылыми- табиғи мәселелерге қатысты ғылыми дәлелдермен негізделген сұрақтарды анықтап қорытынды жасай білу қабілеттерін арттыру. Географиялық білімді, яғни жергілікті және ғаламдық деңгейлердегі геосаяси, әлеуметтік-экономикалық және экологиялық сипатқа ие проблемалардың шешімін, географиялық заңдылықтарды түсінуге көмектесіп қана қоймай, білім алушылардың бойында зерттеушілік, сыни тұрғыда ойлау дағдыларының дамуына ықпал етуіміз қажет. Функционалдық сауаттылықтарын дамытатын тапсырмаларды мұғалімдер өздері құрастыруы керек. Ол үшін мұғалім PISA тапсырмаларының мәтіндеріне бейімдей алады. Тапсырмалар қызықты, өмірмен байланысты, әр түрлі формада болса, білім алушылар жоғары қызығушылықпен орындайды. Сонымен қатар Блум таксономиясының ойлау деңгейлеріне негізделген тапсырмаларды көбірек жасау керек.

Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамытатын тапсырмалардың түрлері:

- Түрлі сандық және сапалық деректермен жұмысты ұйымдастыру (графиктер, кестелер, диаграммалар);
- Қысқаша жазба жұмыстары (тезистер, конспектілер, буклеттер, эссе);
- Тест тапсырмалары (жабық тест, реттік тест, ашық тест, сәйкестендіру тесті, мәтіндік тест, жағдаяттық тапсырма, баламалы тест, көп жауапты тест);
- Шығармашылық жұмыстар (ролдік ойындарға, сахналық көріністерге дайындық);
- Өзара бақылау жұмыстары, өздік бақылау, қатемен жұмыс, жоба жұмысы;
- Электронды картографиялық ресурстарды – географиялық деректерді компьютерлік технологиялар көмегімен өңдеу және көрсету жүйелерін қолдану;
- Жасанды интеллектіні (ЖИ) география пәніне қолдану барысында табиғи процестерді талдаудан бастап, кеңістіктік деректерді өңдеуге дейінгі көптеген бағыттарда қолданылып, географиялық білім беруді жақсартып, зерттеу жұмыстарын жасайды.

География пәні бойынша тапсырмалар түрлеріне мысал келтірсек:

1. Мәтінмен жұмыс. География сабағында ең алдымен картамен жұмыс жасату арқылы практикада қолдану. Әр түрлі мазмұндағы карталармен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру әдістемесі мыналарды қамтиды: біріншіден білім алушылардың картографиялық зерттеу әдісін терең игеруі, ол үшін оқушылардың өздері шешімін тапқан әрекеттерді түсінуге көмектесетін тапсырмаларды орындауын қамтамасыз ету қажет. Мысалы: Еуразияның физикалық картасы бойынша саяхат жасаңыз (маршрутты өзіңіз таңдаңыз, жұмыста басқа карталарды қолданыңыз). Қандай табиғат сізді қоршап жатқанын және қандай экономикалық қызмет түрлерімен кездесетіндігін түсіндіру қажет. Екіншіден картографиялық суреттермен практикалық жұмысты ұйымдастыру керек. Осы тұрғыдағы тапсырмаларды бере отырып оқушылардың шығармашылықпен жұмыс жасау дағдыларын дамыту.

2. Найзағай –апатты табиғи құбылыс. Найзағай – табиғаттың аса апатты құбылыстарының бірі. Бұл электр разрядтары, бұлттардың жаны мен іштерінде пайда болып күн күркіреуімен бірге жүріп тұрады. (*дыбыстың қозғалу жылдамдығы 330 м/с). Найзағайдың бұлттары будақ бұлттардан пайда болады. Бірінші кезеңде Алдымен олар бұлттың даму кезеңінен өтеді, содан кейін ыдырау үдерісі жүреді (жауын шашын түседі, электр разрядтары босатылады) Найзағайлы бұлттардың пайда болуы үшін жоғарыға бағытталған ауа массалары қажет. Табиғи тосқауылды кесіп өту үшін ауа массалары жоғарыға

қарай бағытталады, бұлттар пайда болады. Атмосфералық фронттар шекараларында да бұлттар пайда болады, өткені суық ауа массалары жылы ауаны жоғарыға қарай көтереді. Осы мәтінді оқып отырып ашық сұраққа жауап жазады. Физика мен география пәнінен алған білімін қолданып орындайды.

Неліктен найзағай күн күркіреумен бірге жүреді? Деген сұраққа білім алушылар жоғарыдағы мәтінді мұқият оқып отырып, ойланып мынандай тұрғыдағы жауапты айтту керек. Ауадан электр зарядтары өткен кезде вибрацияға ұшырайтынын білулері қажет. Найзағай өте жоғары температуралармен қоса жүреді, сол себептен қасындағы ауа қатты қызады. Ыстық ауа көлемін ұлғайтады, сол себептен вибрация күші де көбейеді. Ал күннің күркіреуі найзағайдың зарядтарының ыдырау кезіндегі бөлінетін дыбыстық вибрация деп жауап береді.

3. Найзағайдың пайда болуының дұрыс логикалық тізбектілігін ретімен орналастырылған жауабын белгілеңдер? Оқушылар дұрыс тізбекті анықтап жарықтың таралу жылдамдығы дыбыстың таралу жылдамдығынан жоғары екенін білулері керек. Бір дұрыс жауапты тандайды.

А. Күн күркіреуі естілді, жақын арада найзағайды көреміз;

В. Найзағай жарқырады, күн күркіреді, жаңбыр жауды;

С. Қатты күн күркіреді, аспанда найзағай жарқырады, сол сәтте аспанда қара бұлттар төнді.

4. Тапсырманың мақсаты: Білім алушылардың энергияны үнемдеу саласында функционалдық сауаттылығын дамыту және электр энергиясын тұрақты пайдаланудың маңыздылығын түсіну, сонымен қатар электр энергиясын өндіру мен таратудың географиялық аспектілерін зерттеу. Топтар мәселелерді зерттеу, деректер жинау және сұрақтарға жауап беру үшін аймақтың айналасында «экологиялық экспедицияларға» барады, ақпарат жинайды.

Тапсырма топтық: Орналасқан жеріңізді талдаңыз. Сіздің аймағыңыздағы энергиямен қамтамасыз етуге және энергияны үнемдеуге қандай табиғи ресурстар мен факторлар әсер етуі мүмкін? Топтар өздеріне берілген тапсырманы орындайды.

1-топ: Сіз мектеп ғимаратының энергия тиімділігін арттыру жоспарын қалай құрастырар едіңіз? Энергияны тұтынуды азайту үшін қандай шаралар мен технологияларды қолданасыздар?

2-топ: Күн панельдері, жел турбиналары және су электр энергиясы сияқты электр энергиясының әртүрлі көздерін қарастырыңыз. Тұрақтылық пен экологиялық тұрғыдан алғанда әрқайсысының артықшылықтары мен кемшіліктері қандай?

3-топ: Қандай құралдар мен технологиялар энергияны тұтынуды бақылауға және басқаруға көмектеседі? Ақылды энергияны басқару жүйелерін зерттеңіз.

Қорыта айтқанда, функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған әртүрлі тапсырма түрлерін жүйелі түрде қолдану білім алушылардың зерттеу дағдыларын қалыптастыруға, шығармашылықпен жұмыс жасауына, сын тұрғысынан ойлау қабілетін дамытуға, мәселені талдап, оны шешудің тиімді жолдарын ұсынуға, сондай-ақ алған білімдерін өмірлік жағдаяттарда қолдануға бағыттайды. Мұндай тапсырмалар білім алушының танымдық белсенділігін арттырып, оқу үдерісінде дербес шешім қабылдауына және өзіндік көзқарасын қалыптастыруына мүмкіндік береді.

География пәні аясында функционалдық дағдыларды қалыптастыру білім алушылардың географиялық ұғымдар мен заңдылықтарды терең әрі саналы түрде меңгеруіне жағдай жасайды. Атап айтқанда, күрделі географиялық ұғымдар мен процестердің мәнін оңай түсіну үшін оларды өздігінше интерпретациялауға, қажетті сандық мәліметтерді түрлі дерек көздерінен іздеп табуға және оны талдай білуге үйретеді. Сонымен қатар ақпаратты есте сақтауды жеңілдету мақсатында графиктер мен диаграммалар құру, оларды оқу және талдау дағдылары қалыптасады. Осы үдерісте жасанды интеллектіні (ЖИ) география пәніне тиімді қолдану кеңістіктік деректерді өңдеу, талдау және визуализациялау мүмкіндіктерін кеңейтеді. ЖИ технологиялары білім алушыларға әртүрлі сандық және картографиялық дерек көздерімен нәтижелі жұмыс жасауға, ақпаратты салыстыруға, болжам жасауға және географиялық білімін

тереңдетуге жол ашады. Нәтижесінде функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған оқыту география пәнін өмірмен байланыстыра отырып, білім алушының зерттеушілік, аналитикалық және практикалық құзыреттіліктерін кешенді түрде қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы № 832 Қаулысы).
2. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға арналған оқу тапсырмалар жинағы, Б.Алтынсарин атындағы ҰАО, 30.09.2022 ж.<http://surl.li/ebqoza>
3. Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру бойынша оқу тапсырмаларының жинағы. - Нұр-сұлтан: Б. Алтынсарин атындағы ұлттық білім академиясы. Алтынсарин, 2022
4. Оразахынова Н., Кенжебаева Г.М. - «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру жолдары» ғылыми мақаласы, 2012. - Б. 42-47.
5. География сабағында функционалдық сауаттылықты дамыту: Әдістемелік құрал/ Р.Ә. Қаратабанов. - Астана, 2018. -60 б.
6. Тажиметова Г.М. «Функционалдық сауаттылық-сапалы білім берудің кепілі» <https://Bilimger.kz/17624>
7. PISA-Халықаралық зерттеуі. Әдістемелік құрал - Астана, ҰББСБО, 2012,123

МӘТІН ТАЛДАУДАҒЫ «КОНЦЕПТ» МӘСЕЛЕСІ, ОНЫҢ ТАҢЖАРЫҚ ЖОЛДЫҰЛЫ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ КӨРНІСІ

Молдасанов Ерсайын Мышанұлы

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің
филология ғылымдарының кандидаты, доцент*

Абдувалитов Нұржан Буранович

*педагогика ғылымдарының философия докторы (PhD), доцент,
Низами атындағы Ташкент мемлекеттік педагогикалық университеті,
Өзбекстан Республикасы*

Түйін: Бұл зерттеу жұмысында қазіргі лингвистиканың антропоэзектік парадигмасы аясында «концепт» мәселесі қарастырылып, Таңжарық Жолдыұлы шығармалары тілдік тұлға тұрғысынан талданды. Зерттеудің негізгі мақсаты – ақын поэзиясындағы концептілер жүйесін анықтау арқылы оның ұлттық дүниетанымын, азаматтық ұстанымын және көркемдік ойлау ерекшелігін айқындау. Жұмыста концепт ұғымының теориялық негіздері когнитивтік лингвистика, лингвомәдениеттаным және этнолингвистика бағыттары тұрғысынан сараланып, концепт пен ұғымның арақатынасы, концепт құрылымы мен репрезентациялану жолдары ғылыми еңбектер негізінде сипатталды. Таңжарық Жолдыұлы шығармаларындағы «әйел», «ер адам», «шындық», «туған жер», «ел», «ұлт», «рух» сияқты базалық концептілер кешенді түрде талданып, олардың ұлттық-мәдени мазмұны айқындалды. Зерттеу нәтижесінде Таңжарық поэзиясында «шындық» концептісінің жетекші орын алатыны, оның әділет, адалдық, ұлтжандылық ұғымдарымен тығыз байланыста көрінетіні дәлелденді. Сондай-ақ ақын шығармаларында әйел бейнесі ана, жар, ару қыз, мұңлы жан сияқты көпқырлы концептілік модельдер арқылы ұлттық танымға сай бейнеленетіні анықталды. «Туған жер» концептісі арқылы ақынның отаншылдық рухы, елге деген сағынышы мен тарихи жады көркем тілмен өрнектелетіні көрсетілді. Зерттеу Таңжарық Жолдыұлының тілдік тұлғасын ұлттық болмыс пен дүниетанымды терең бейнелеген, көркем сөз арқылы қоғамдық ойға ықпал еткен ірі тұлға ретінде танытады. Ақын мұрасын концептілік, когнитивтік және прагматикалық деңгейлерде қарастыру қазақ тіл біліміндегі тілдік тұлға мәселесін тереңдете түсетін өзекті бағыттардың бірі екені айқындалды.

Тірек сөздер:

Концепт, тілдік тұлға, когнитивтік лингвистика, лингвомәдениеттаным, этнолингвистика, ғаламның тілдік бейнесі, ұлттық дүниетаным, концептосфера, шындық концептісі, әйел концептісі, ер адам концептісі, туған жер концептісі, ұлтжандылық, азаттық рухы, көркем мәтін, лексикалық қабат, авторлық метафора, поэтикалық тіл, азаматтық ұстаным, Таңжарық Жолдыұлы.

Жаңа ғылыми парадигмада тіл фактілерге, оқиғаларға бағытталып, орталық категория ретінде тілді тұтынушының тұлғасы немесе Ю.Н.Карауловша айтсақ, тілдік тұлға алынды. Қазіргі таңдағы лингвистикалық зерттеулерде тілдік тұлғалардың ішкі дүниесіне баса назар аударылады. Енді зерттеушілердің ықыласы тілдік құралдар арқылы жүзеге асатын адамның қоршаған әлеммен қарым-қатынасын әр алуан тұрғыдан қарастыру бағытталған.

Тіл және тілдік тұлға мәселесіне деген қызығушылық соңғы кездері арта түсті. Осыған байланысты лингвистикада зерттеулер нәтижесінде *тілдік тұлға, концепт, ғаламның тілдік бейнесі* және т.б. терминдер пайда болып, оларды түбегейлі, жан-жақты зерттеу қолға алына бастады. «Тілдік және тілдік емес білімнің, концептуалдық және лексика-семантикалық ақпараттардың арақатынасы қазіргі лингвистиканың күрделі проблемаларының бірі саналады. Ол тіл мен ойлаудың өзара байланысы, тілдің теориясы, құрылымы, ұйымдастырылуы, тілдік бірліктер мен олардың мағыналарының типологиясы сияқты көптеген өте маңызды мәселелерді қозғайды. Осындай мәселелер қатарына концепт пен тілдік бірліктің мағынасын, олардың арақатынасын, зерттелу принциптері мен әдістерін анықтау да жатады» [1, 25 б.].

Ғаламның тілдік бейнесі тіл туралы біліммен қатар ғаламның концептуалдық бейнесінің мазмұнын таза тілдік құралдардың көмегімен толықтыратын ақпаратты да сақтайды. «Ғалам туралы білім деп атауға болатын ғалам бейнесі жеке және қоғамдық сананың негізінде жатыр. Тіл өз кезегінде танымдық процестің талаптарын орындайды. Ғаламның концептуалдық бейнесі әртүрлі адамдарда, мысалы, әртүрлі заман, әртүрлі әлеуметтік, жас топтары ғылыми білімнің әртүрлі салалары өкілдерінде әрқилы болуы мүмкін. Әртүрлі тілде сөйлеуші адамдарда белгілі бір жағдайларда ұқсас немесе бір тілде сөйлейтін адамдарда әрқилы ғаламның концептуалдық бейнесі болуы мүмкін. Олай болса, ғаламның концептуалдық бейнесінде жалпыадамзаттық, ұлттық және жекелік бастамалар өзара қарым-қатынаста болады». [2, 67 б.].

Лингвистика ғылымында «концепт» термині кей жағдайда «ұғым» және «грамматикалық немесе семантикалық категория» мағынасында түсіндіріліп жүр. Жалпы концепт мәселесі – лингвистика мен философияның бір-біріне деген өзара ықпалының күшеюінің негізінде туындаған тілдік құбылыс. Оның лингвистикалық мазмұнға ие бола бастағанын тілдің мағыналық жағын талдауда көптеген құнды ескі де жаңа танымдық ақпараттардың пайда болуымен тікелей байланысты. Қазақ тіл білімінде концепт мәселесі когнитивтік лингвистика, лингвомәдениеттаным, этнолингвистикалық бағыттарда жазылған зерттеулердің ғылыми аппаратына толықтай енді. Концепттің беретін мән-мағынасын дәйектеу, бұл термин арқалаған лингвистикалық ұғымды теориялық тұрғыдан тиянақтау әлі де толыққанды зерттелу үстінде. Зерттеуші Н.Уәли дүниенің концептуалды бейнесі негіздерін атап көрсетеді: «Тілдік бейне түріндегі концептуалды жүйе этностың заттық, мәдени тәжірибесіне тәуелді. Дүниенің концептуалды бейнесі логикалық-прагматикалық позитивтік танымға, әлеуметтік тәжірибеге негізделеді. Концептуалды бейне дүниенің тілдік бейнесінің бір бөлігі болып табылады. Дүниенің тілдік бейнесінде мифологиялық, діни, логикалық-позитивті танымның бәрі де болады» [3, 18 б.].

Зерттеуші Б.И.Нұрдаулетова: «Ғалам бейнесі әрі философиялық, әрі филологиялық ұғым ретінде кеңірек көлемде қарастыруға тұратын категория болғандықтан, белгілі бір ұлттың деңгейіндегі ғаламның тілдік бейнесін жалпы адамзат танымындағы әлем моделімен және ғаламның тұтас концептуалдық бейнесімен бірлікте қарастыру қажет» [4, 64 б.], - деп санайды.

Концептіні сипаттау мәселесі алдымен философия ғылымы шеңберінде қарастырылған болатын. Концепт латынның *conceptus* «ұғым» деген сөзімен аударылады, философиялық дәстүрде кей жағдайда ұғым концепт деп аталады. «Концепт» термині ғылыми дискурста орта ғасырда жалпы ұғымар туралы пікірталас барысында бекітілді. «Орташа номинализм» (концептуализм бағытының атауы да осы концепт сөзіне байланысты шыққан) бағытыны негізін салған Пьер (Петр) Абеляр «концептілер ой әлемі мен болмыс әлемі» арасында көпір жасайтын логика-лингвистикалық категориялар түрінде көрініс табады» деп есептейді. Одан әрі қарай «концепт» термині негізінен математикалық логикада және логикалық семантикада қолданылып, ұғыммен, мағынамен теңестіріліп қарастырылды. Ғылыми еңбектерді саралау арқылы концептінің ұғымнан семантикалық жағынан бай болып келетіндігіне көз жеткіземіз. *Концепт* пен *ұғым* ішкі форма жағынан бірдей болғанымен, сыртқы көріністері бөлек. Ұғымды нақты ұғынуға болады, оның аясы – тар. Кез келген сөз концепт бола алмайды, бірақ ұғым болуы мүмкін. Концепт адамның ментальдық дүниесіне жақын, яғни мәдениетке және тарихқа да жақын, сол себепті де өзіндік сипатқа ие. Демек, ол ментальдық ғаламды тану тәсілі болса, ал концептінің басты идеясы – ғаламның тілдік бейнесі. Концепт ғылымның әртүрлі салаларындағы басқа ментальдық бірліктерге қарағанда құндылық элементке баса назар аударуымен ерекшеленеді. Концепт пен ұғымды олардың негізін, мазмұнын, көлемін салыстыру арқылы ажыратуға болады. Концепт ұғымнан тұрады, бірақ денотативтік, коннотативтік компоненттерді, ассоциативтік байланыстарды қамтитындықтан тек қана ұғыммен шектелмейді. Концепт өзінің ішкі мазмұны мен функционалдық қасиеттері бойынша ұғымнан әлдеқайда кең болып келеді.

Ғалым Н.Уәли: «Концепт индивид санасында сәулеленген сезімдік-заттық образдың (перцептивті модус) негізінде пайда болады. Концепт негізінде сезімдік тәжірибе жатады. Сезімдік-заттық образ (код) концептің ядросы болып табылады. Осы заттық код белгілі бір объектіні терең, жан-жақты білген сайын жаңа мәндік белгілермен байи түседі. Осының нәтижесінде концептің мазмұны ұлғаяды, мазмұны кеңі түседі. Әлгі белгілердің қайсыбірінің мәнділігі күшейе түсуі, қайсыбірінің көмескіленуі ықтимал» [3, 16 б.], – деген пікір білдіреді. «Концепт» терминіне түсінік беруге қатысты пікірлерді саралау зерттеушіні әртүрлі тұжырымдамалар негізінде қорытынды жасап, концепт ұғымына қатысты бірнеше анықтамаларды санамалап, оны тіл білімінің бірлігі ретінде танытатын қасиеттерді бөліп көрсетіге мүмкіндік берелді.

Концептінің терминдік мағынасының тарихына дамуына көз жүгіртсек, оның «ұғым» сөзімен мазмұндас болғанын байқауға болады. Алайда лингвистиканың қазіргі сатысында концепт ассоциялар мен моделдердің, танымдағы құбылыстардың жиынтық көрнісіне ие болып отыр. Концеп және концептілік талдау мәтінге бағынышты, мәтін мазмұнына тәуелді. Жекелеген тілдік бірліктердің қолданыстағы толыққанды сипатын көркем әдеби туындылар арқылы тануға болады. Олай болатын себебі көркем мәтіндегі әлемнің түзілісі, ондағы бейнелер мен автор ұсынған концепцияның іргетасы жекелеген сөздердің концептілік өрісіне негізделіп құрылады. Қазақ тілінің әр сөзіне үніле қарасаң, қаншама мағына, қаншама мән жатыр.

Концептілер жиынтығы тұтас және белгілі бір құрылымдардан тұратын біртұтас концептосфераны құрайды. Әр мәдениетте әлем моделі әмбебап концептілер мен констант мәдениеттерден (кеңістік, уақыт, өлшем, себеп, адамгершілік, махаббат және т.б) тұрады десек те, мұнымен қоса әр халықтың өзіне тән ұлттық дүниетанымын бейнелейтін айырықша концептілер болатынын ескеруіміз қажет. В.А.Маслова барлық концептілерді тоғыз негізгі топқа бөліп қарастырады:

1. Әлем (кеңістік, уақыт, отан ...)
2. Табиғат (су, от, ағаш)
3. Адамгершілік концептілер (ар, ұят ...)
4. Адам туралы ұғым (ұлы, зиялы...)
5. Эмоционалды концептілер (бақыт, қуаныш...)

6. Артефактілер (үй, қоңырау...)
7. Әлеуметтік ұғымдар мен қатынастар (бостандық, соғыс...)
8. Ғылыми білім (филология, жаратылыстану ...)

9. Өнер концептосферасы (музыка, өнер...) [5]. Тіл білімінде концептілердің түрлерін анықтауға бірыңғай пікір жоқ. Бұл мәселе концептіні модельдеуге, концептілік талдау жасауға да қатысты. Концептіге байланысты қанша зерттеу жұмысы болса, сонша талдау үлгісі бар. Сондай-ақ, концеп пен лингвомәдени бірліктің, лингвомәдени таным мен этнолингвистиканың арасындағы айырмашылықтар мәселесі де толық айқындалып болған жоқ. Бұл бір жағынан когнитивтік лингвистика ғылымының психология, этнолингвистика, лингвомәдениеттану салаларымен тығыз байланыстылығында болса керек. Концепт бағалаушылық бейнелік, ассоциативті сипаттамаларды жинақтайтын күрделі құрылым болғандықтан, оған қатысты мәселелердің күрделі болуы да заңды.

Лингвомәдени концептілер әр алуан негіздерге сүйене отырып жіктеледі.

Н.Уәлиұлының пікірше: «концепт индивид санасында сәулеленген сезімдік- заттық образдың (перцептивті модус) негізінде пайда болады.

Қазақ тіл білімінде когнитивтік лингвистиканың негізгі категориясы *концепт* табиғатын нақты дәйектер негізінде ашуға бағытталған еңбектердің көбейіп келе жатқаны байқалады. Ғалымдардың зерттеулерінде *бақ, тағдыр, өмір, өлім, жан, қайғы, мұң, тары, батырлық, қаһармандық, соғыс, түр-түс, сұлулық, әсемдік*, т.б. концептілердің мазмұны көрсетіліп, олар әр қырынан қарастырылған.

Мәңгілік тақырыптардың бірі – *әйел* мәселесі қоғамдық ғылымдардың ішінде, негізінен, қазақ әдебиеттануында көркем шығармалардағы *әйел* бейнесіне қатысты зерттеулерде кездеседі. Шын мәнінде, қазақ тарихы мен мәдениетін зерделесек, сан ғасырлар бойғы күресте елдігін ерен еңбегімен, асқан парасатымен, шексіз шыдамдылығымен және сүйіспеншілігімен сақтай білген, ұлттық рухты ұрпағының бойына ақ сүті арқылы, бесік жыры мен туған тілі арқылы сіңіре білген *әйел-аналар* аз емес. Қазіргі таңдағы ана тілінің тағдырында да, бүгінгі мен ертеңінде де бағзы замандардағыдай аналардың алатын орны, атқаратын рөлін көрсету мен жаңғыртудың мәні ерекше. Алайда қазақ халқының ұлттық дүниетанымына сәйкес қазақ мәдениетіндегі *әйелдің* шынайы орнын тіл арқылы таныту, жаңаша зерттеп-зерделеу міндеті толық шешілген жоқ. Осымен байланысты ұлттың болмыс-бітімі, дүниеге көзқарасы мен рухани-мәдени құндылықтарына сәйкес *әйелдің* өзіндік табиғатын, қоғамдағы, отбасындағы әлеуметтік қызметімен сабақтас анықтау мәселесін ұлттық таным қорында тіл арқылы жинақталған *әйел концептісі* арқылы дәлелдеудің мәні ерекше. Оның өміршендік сипатына сәйкес қазіргі қазақ қоғамындағы «*қазақ әйелі*» *концептісінің* даму динамикасын, жаңару үрдісін анықтау зерттеу жұмысының негізгі ұстыны болып табылады, әрі оның өзектілігін де айқындайды.

Таңжарық Жолдыұлы шығармаларында *әйел* концептісі бірнеше ұғымда көрінеді. *Әйел* затын сипаттауда жас ерекшелігі, отбасындағы орны, әлеуметтік орны, туыстық байланысына қарай атаулары да әртүрлі лексемаларда көрініс береді. Ақын шығармаларында *әйел* тезаурсын түзетін халықтық ұғымдардың бірнеше сипаты көрінеді. Нақтырақ тоқталсақ:

- Әйел – шеше (асыраушы, қамқоршы)
- Әйел – бәйбіше (толысқан, кемелденген)
- Әйел – жеңге (еркелетуші, қадірлеуші)
- Әйел – абысын (сырлас, ошақтас, отандас)
- Әйел – құдаша (қалжыңдас, думандас)
- Әйел – құрбы (сырлас, тілек-ниеттес)
- Әйел – ару қыз (пәктіктің, тазалықтың, сұлулықтың символы)
- Әйел – сүйген жар (отанасы, жанжолдасы)
- Әйел – қылықты қыз (сезім түрткісі)
- Әйел – мұңлы жан (ескілік салт құрбаны) т.б. образдарында көрінеді.

...Барсың ба, аман-есен, шешелерім,
Қамығып қалып едің нешелерің.
Ағызып ақ сүтінді емізумен
Өсірген аналарым кеше менің.(6, 101 б)

Көз жетпес бұлдыр кезең, мойыны қашық,
Ақ мамық желкесінде, кеудесі ашық.
Жамылған түлкі ішігін бәбішедей,
Шынтақтап жатыр көлбеп, төсін шып.
Қалқиған қасындағы қара шоқы,
Отырған баласындай етін қасып. (6. 97 б)

...Өлкесі бәйбішенің денесіндей,
Мұхиттың кеудесі бар кемесіндей.
Барлығын бауырына алып, тұр тербеліп,
Өсірген өз қолымен енесіндей....(6,98 б)

...Сылқылдап бәйбішедей күліп қойып,
Салып қап шапалақпен, бұлаң қаққан ...(6.100 б)

Сүйікті амансың ба, келіндерім,
Иба қып бетін басқан керімдерім.
Елестеп көз алдымда тұрғандайсың,
Сәлем қып күбірлеген еріндерің.(6.102 б.)

...Жас талдар бойын түзеп, моншақ тағып,
Керіліп кербез қыздай сылаң қаққан... (6,100 б)

...Жездесін ұрын келген көрген қыздай,
Суырлар кіріп-шығып, шұнаң қаққан.... (6.100 б)

Бүркеліп ақ пердемен таудың басы,
Күнменен шағылысып қарсы тасы.
Жағлай қатар шыққан балапан тал,
Сықылды сұлулардың қара қасы.
Астынан ақ перденің көгерген шөп,
Кәдімгі қыз баланың самай шашы...(6.101 б)

... Кезеңнен күн күлімдеп шыға келді,
Сұлудай бөркін біреу ала қашқан...(6.104 б)

...Ән салып, қиқу салып жар басында,
Әлі жүр келген құстар жазғытұрым.
Шай құйып ақ шайнектен келіншектер,
Еріне ерке наз қып, қарап қырын....(6.105 б)

... Буырқай басын шайқап, бұраңдаса,
Жас талдар майда, бұйра жайып шашын.
Қыздардай тойға жүрген ақ бас қурай,
Жағадан жарқылдатып ақ танасын... (6,106)

Ару қыз бейнесі бірнеше ұғымда жұмсалады: сүйген жар, қылықты қыз, теңіне қосыла да алмаған мұңлы жан («Мұңлы қыз», «Балқияның зары»), шерлі сұлу («Ақ Бекзаттың мұңы» т.б.

«Ер адам» концептілері кез келген мәдениетте кездесетін концепт болғандықтан, әмбебаптық сипатқа ие. Дегенмен, бұл концептілердің белгілі бір қоғамға тән нақты ерекшеліктері де бар екені анық. «Ер адам» концептісі барша халыққа ортақ концепт болғанымен, әр халықтың менталитетіне, дүниетанымына, болмысына орай оның концептосферасы айқындалып отырады. Ер адамдарды сипаттауда оның жас ерекшелігі, отбасындағы орны, әлеуметтік орны, туыстық байланысы да әртүрлі лексемалармен беріледі. Мысалы, «ер адам» тезаурсын түзетін ұл, ер бала, бозбала, жігіт, ер, еркек, күйеу жігіт, отағасы, әке, ата, баба, ақсақал, шал сөздері әр түрлі когнитивтік модельдерін құрайды. Таңжарық шығармаларында «Ер адам» концептісіне байланысты этностық дүниетаным мен халықтың ұлттық-мәдени ерекшелігін аңғаруға болады. Ер адамға тән қасиеттерді халық аса бағалап-қастерлеген. Ер адамға тән ақылдылық, батырлық, өткірлік, білімділік, пысықтық т.б. қасиеттер ұлт мәдениеті шеңберіндегі «Ер адам» концептісін қалыптастыратыны белгілі. Таңжарық шығармаларында ер адам концептісі ұлттық көзқарас пен дүниетаным шеңберінде көрінеді.

Ер адам – құрдас, жолдас, дос концептісінде:

Дос деген сырын алдым жолдастың да,
Жолдас бола кетті де жалғастым да.

Ер адам – жезде:

Шыныққан әр нәрсеге жалғыз жан бар,
Аштан өліп, көштен де қалмаспын да.
Жеті аяқ «жезде» сүйер» жылпылдақтың
Сөзіне ендігәрі нанбаспын да.

Ер жігіт – қайсар рух иесі, халықтың болашағы:

Толғанып кел жігіттер, ойланалық.
Жарамас бекер қарап жүре берген.
Елді ойлап ер бола ма, сін жиып,
Тар жерде күннен-күнге үдемеген.

Білімді ұл концептісінде:

«Нұр жауар талапты ерге» деген сөз бар,
Әрқашан талаптыға олжа дайын. («Жұманға»)
...Бар болса ар жағында білімге ұмтыл,
Сол керек, ең алдымен жас жанына.

...Оқы жастар қалам ал

Талпынар күнің туылды.

Біліммен шыққан даналар

Босатпай оқы буынды.

...Әперетін теңдікті,

Нығайтатын елдікті... («Оқы, жастар, қалам ал»)

Ұл – ата жолын қуушы:

...Кәрінің жасы жетті, уақыт бітті,

Із басып кейінгі жас туды басқа.

«Жақсы жігіт» стереотиптік үлгісінде:

...Кейбіреу тапсе темір үзер шақта,

Тыс тұрмақ жарамай жүр астарына.

Таңжарық шығармаларында арнайы тоқталатын концептінің бірі – шындық. Бұл ұғым туралы әркімнің түсінігі әр түрлі. Индивидтің «ғаламдық бейнесін тануы» сан алуан болуы заңды. Т.Жолдыұлының шығармаларын зерттей келіп, когнитивтік лингвистика бойынша концептілерін бірнеше ұғымға топтастыруға болады:

1. Рух. 2. Ұлт, 3. Ұлтжандылық, 4. Шындық, 5. Елдік, ұлттық мүде. Соның ішінде ерекше тоқталмағымыз «Шындық» концептісі. Бүгінгі күні қазақ халқының көбісі жағымпаздыққа бой ұрып, ақты ақ деп, қараны қара деп айтудан қалып барамыз. Т. Жолдыұлының шығармаларында ұстанған ең басты кредосы – «ұлтжандылық», ұлтына жаны ашу. Қай жағынан алып қарайтын болсақ та Т. Жолдыұлының өз ісінің білгірі және өрге сүйреуші алыбы. Ақынның «Осы таң кімнің таңы?», «Дүние баяғыдан өзгеріп жүр», «Кең заман», «Дүние - ай» атты өлеңдерінде Ұлттық рухи мүдде шыңы – шындық үшін күрескен. Мұндағы басты ұстаным ақын әр кезеңде де шындықты айту керектігі және том-том кітап шығарған ақындар уақыттың өздері өмір сүріп отырған дәуірге сай ғана өлең шығару ақындық мінезге жатпайтынын айтады. Ақын деген ұғымды иеленген адамның «басты мақсаты өз халқының сан ғасырлық» тарихын, ділін, тілін құрметтеуге әркез бас иіп, қызмет ету. Бар ісінді ашық шындықпен көрсету. Ол үшін мінезін шындықты ту ете білуі керек. Егер олай істей алмасаң, сенен үлкен ақын шығуы және күтілуі екіталай.

Жоғарыда атап өткеніміздей концепт-адамның білімі мен тәжірибесін бейнелейтін ақпараттық құрылымның және біздің санамыздағы психикалық ресурстардың бірліктерін түсіндіру үшін қолданылатын термин; адам жадының менталдық лексикуының мидағы концептуалдық жүйе мен тілдің, сондай-ақ адамның психикасында таңбаланып-бейнеленген бүкіл ғалам бейнесінің шұғыл түрде жұмсалатын, әрекет ететін мазмұндық бірлігі». Концепт ұғымы адамның ойлау әрекет барысында пайдаланатын және оның тәжірибесі мен білімдерінің мазмұнын көрсететін, адам баласының бүкіл тіршілік әрекеті мен ғаламды тану процесінде қол жеткізген нәтижелерін білдіретін білім кванттары түрінде болатын мәндер туралы түсініктерге сәйкес келеді. Бұл тұжырымдамадан түйетін ойымыз адамның өмірлік тәжірибесі мен білім арқылы автордың айтар оқырманға жеткізер айтар ойының ортақ мәні болатындығы. Т. Жолдыұлының

«Осы таң кімнің таңы?»

Осы таң кімнің таңы, жетім таңы,
Күн кешкен күндікпенен жесір таңы.
Теңдікке қолы жетпей күңіреніп,
Қорлықпен өтіп кеткен есіл таңы.
Таңы атпай, айы батып, түнек кешкен,
Қатарға ғаріп-қасер келсін тағы.
Көзінді аш, езілген ел, таң сенікі,
Айырып дос пен қасты жете таны! [6, 55 б]

Шындығынан айырылған адам әділдікке болыса алмайды. Сондықтан да әділдігі жоқ адам шындығы жоқ, рухы жоқ адам деп таразылайды ақын.

Концепт – әмбебап кодтың бірлігі, яғни индивидуалды сезім-заттық бейне (образ) ретінде туындайды. Ол образдың негізінде сезімдік, яғни сезу арқылы жинақталған тәжірибе жатады. Ол бейне мейлінше нақты болады. Ақынның «Абақтыда кім жатыр?» өлеңі осы оймен жымдасып жатқандай.

... Шындықты жығып алып жалған жатыр,
Барлығын Шың Шысайың жалмап жатыр.
«Түрмеден шыныңды айтсаң босатам» деп,
Оларды айламенен алдап жатыр. [6, 36 б]

Қорытындылай келгенде, Таңжарық Жолдыұлының шығармаларының біразында «әйел», «ер жігіт», «шындық», «туған жер», «ел» концептісі ұшырасады. Бұл концепті ақынның ішкі жан дүниесімен астасып жатыр. Мұнда нәзік психологизм, Отанға, туған жерге деген ақынның көзқарасы, сүйіспеншілігі, патриоттық сезімі ашық аңғарылады.

Т. Жолдыұлының тілдік тұлғасын зерттеу арқылы отаншылдық рухты, қоршаған орта сырларын ұлттық мәдени болмысты сипаттауы жағынан, ұлттық көзқарасты бейнелеудегі шеберлігі жағынан оқшау тұрған тілдік тұлғаны танимыз. Ақынның тілдік тұлғасын зерделеу арқылы– ұлттық болмыс пен халықтың дүниетанымын айқын көруге болады.

Ақын Таңжарық поэзиясы елден шалғайдағы қазақтың көркем шежіресі, шынайы шындығы; өз мезгілі мен мекенінің айнасы, сыры мен сипаты. Таңдарықтың тамаша жырлары, өзі айтқандай, «заты пәк жаратылыстың», «жазу кесте», «оқу өнердің» қастерлі белгісіндей жаңғырып көрінер көркем дүние. Таңжарық ақын оқу-білім тақырыбына «Оқы жастар, қалам ал», «Садыбайға», «Балаларға», «Оқып көр газетімді», «Ойлаймын жастарымды жатсам, тұрсам» қатарлы өлеңдері жиырмасыншы ғасырдық бас кезінде қазақ ақындары жаппай көтерген ағартушылық идеяны насихаттап «Көрсеткен дүние кеңдікті, әперетін теңдікті, ығайтатын елдікті, жасасын ғылым, жасасын!», - деп жар салады.

Таңжарықтың бүкіл шығармашылық өмірі оның шын мәнінде Мағжан тәрізді «ұлтшыл, түрікшіл, санашыл, дарашыл ақын» екеніне дәлел бола алады. Алты жыл жеті ай абақты азабын тартып, адам төзгісіз қинаулардан өлімші халде жүрсе де еңсесін түсірмеген, ертеңгі азат күннен күдерін үзбей өршелене жыр төккен ақын.

Адамзат тарихында түрме азабын, қинау-зорлауын поэзия тілімен Таңжарықша жүйелі, толық, нақтылы әшкерелеп берген тұлға аз. Ұлттық тілдің мейлінше нәзік, мөлдір, терең сырларын, сөздің музыкалық, поэзиялық, көркемдік қасиеттерін жарқырата ашуға сұлу жаратылыс, көркем табиғат суреттері ұйтқы болса, екінші жағынан, шығарманың көркемдік сапасын, ішкі мазмұнын, өрнектілігін кемелденедіре қолданған ақынның тілдік тұлғасы лингвистика саласында әлі де жан-жақты зерттелетін тың дүние.

Таңжарық және оның поэзиясы халықтың белгілі өмір кезеңінің толық картинасын құрайды. Ол өз заманының көзге көрінген, халық басынан өткеріп жатқан шындығын ғана емес, келешектің де болар мазмұн мәнін көрегендікпен барлай, көркем жеткізуші тілдік тұлға. Таңжарық Жолдыұлының тілдік тұлғасының бірліктерінде қазақ қоғамы мен тұрмыс-тіршілігіне қатысты сөздердің мол қоры бары диплом жұмысын жазу барысында айқындалды. Т.Жолдыұлының азаматтық тұлғасынан қазақ қоғамына әсер етуге, қозғау салуға ұмтылысы айқын танылады. Осы бағытта оның шығармаларындағы ұлттық сипатты танытатын жеке сөз қолданыстары, авторлық метафоралар мен теңеулер көп. Ақын шығармаларының лексикалық қабаты қою: қазақтың ұлттық мәдени ортасы, болмыс, бітімі, әлемді көруі мен дүниетанымы айқын танылады. Болашақта тілдік тұлғаны толықтай тануға мүмкіндік беретін когнитивтік және прагматикалық деңгейлерде қарастыру ақын, суреткер, көркемсөз шебері ретіндегі тілдік тұлғаны тануымыз мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 264 с.
2. Жаманбаева К, Ә. «Тіл қолданысының когнитивтік негіздері: эмоция, символ, тілдік сана» А – 96, 140 б
3. Уәлиев Н. Фразеология және тілдік норма. Алматы 1998, 128б
4. Нұрдаулетова Б.И Когнитивтік лингвистика: Оқулық. – Алматы : Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011. – 288 б.
5. Маслова В. А. М 31 Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Издательский центр «Академия», 2001. — 208с.
6. Жолдыұлы Т. Шығармаларының толық жинағы, 1- кітап, 481 бет
7. Жолдыұлы Т. Шығармаларының толық жинағы, 2- кітап, 271- бет.

Педагогикалық инновациялар Педагогические инновации

МАМАНДЫҚҚА БЕЙІМДЕЛГЕН КӘСІБИ ҚЫТАЙ ТІЛІН ИНТЕГРАЦИЯЛАП ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӨНІНДЕГІ ЗЕРТТЕУ

Алиханқызы Гулия

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
«Қытай тілі және қытайтану» кафедрасының меңгерушісі,
педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент*

Қазақстандағы білім беру реформалары жоғары білім жүйесінің ұйымдастырушылық, когнитивтік және құрылымдық негіздерін түбегейлі өзгертуді көздейді. Бұл тұрғыда тілдік білім, әсіресе қытай тілі, халықаралық ынтымақтастық пен жаһандық құзыреттерді дамытуда маңызды орын алады. «Бір белдеу, бір жол» бастамасының дамуы қытай тілін меңгерген кәсіби мамандарға деген сұранысты арттыруда.

Қазақстандағы және шетелдегі зерттеулер кәсіби бағыттағы тілдік білім берудің тиімділігі мен өзектілігін әр қырынан қарастырып келеді. Тілдік білім тек коммуникация құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар тұлғаның кәсіби және мәдени құзыреттерін қалыптастырудың негізгі факторы ретінде қарастырылады.

Г.Кертаев (1991) өз еңбектерінде кәсіби бағдарланған тіл үйретудің тұлғаның танымдық белсенділігін арттырудағы және кәсіби ойлау жүйесін қалыптастырудағы маңызын атап өтеді. Ол тілдік орта мен кәсіби контексті өзара байланыстыра отырып оқытудың тиімді үлгілерін ұсынған. Бұл көзқарас кейінгі зерттеулердің әдістемелік негізін қалады.

Б.Кенжебеков (2005) жоғары оқу орнында болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселесін зерттей отырып, тілдік дайындықтың кәсіби біліммен ұштасуы — болашақ маманның табысты қалыптасуының маңызды шарты екенін дәлелдейді. Автор кәсіби бағыттағы пәндер мен тілдік курстар арасындағы кіріктірілген оқыту жүйесін дамытуды ұсынады.

Се Тяньвэй (2007) қытай тілін оқытудағы заманауи технологиялардың, әсіресе компьютерлік және мультимедиялық құралдардың тиімділігін жан-жақты қарастырады. Ол цифрлық технологияларды қолдану студенттердің тілдік дағдыларын арттырумен қатар, олардың шығармашылық және дербес оқу қабілеттерін дамытуға мүмкіндік беретінін көрсетеді.

Сонымен қатар, қытай және батыс зерттеушілерінің еңбектерінде тілдік білімнің кәсіби бағыттылығын қамтамасыз етудің әртүрлі әдіснамалық тәсілдері қарастырылған. Мысалы, Чжан Юнхэ мен Лю Лин (2012) кәсіби қытай тілін оқытуда контекстік модель мен жобалық оқыту әдістерін тиімді қолданудың жолдарын сипаттайды. Ал У Хуэйлин (2015) кәсіби лексика мен сөйлеу құрылымдарын үйретуде пәнаралық интеграция мен тапсырмаға негізделген әдістің артықшылығын атап өтеді.

Халықаралық зерттеулерде (Xie, 2007; Li & Sun, 2019; Wang, 2020) кәсіби бағыттағы қытай тілі курстары студенттердің мәдениетаралық құзыреттерін қалыптастырудың маңызды тетігі ретінде қарастырылады. Бұл бағыттағы зерттеулер шынайы тілдік материалдармен (authentic materials) және кәсіби жағдайларға негізделген симуляциялық оқыту әдістерімен (situational simulation) толықтырылған бағдарламалардың тиімділігін дәлелдейді.

Отандық ғалымдардың (Г.Кертаев, Б.Кенжебеков және басқалар) еңбектері де қазіргі кезеңде өз маңызын жоғалтпай отыр. Алайда, Қазақстан жағдайында кәсіби қытай тілін оқыту саласында жүйелі зерттеу жұмыстары аз және әдістемелік құралдар жеткіліксіз. Бұл — болашақ

зерттеулердің өзекті бағыты. Жалпы алғанда, Қазақстан университеттеріне кәсіптік бағдарланған қытай тілін оқытуды интеграциялау бойынша әдебиеттерді талдау, кәсіби бағыттағы қытай тілін оқыту — студенттердің тілдік, когнитивтік және мәдени құзыреттерін дамытудың тиімді тәсілі екенін көрсетеді. Сонымен бірге, білім берудің бұл бағыты Қазақстанның жаһандық білім кеңістігіне интеграциялануына ықпал ететін стратегиялық факторлардың бірі болып табылады.

Қытай тілін кәсіби бағдарда оқыту — білім алушылардың мамандық ерекшеліктеріне сәйкес тілдік құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған үдеріс. Мұндай оқыту моделі студенттерге тілді тек коммуникация құралы ретінде ғана емес, кәсіби қызметтің маңызды бөлігі ретінде меңгеруге мүмкіндік береді. Қазақстан мен Қытай арасындағы экономикалық, ғылыми және мәдени байланыстардың кеңеюі қытай тілін кәсіби деңгейде меңгерген мамандарға деген сұранысты арттырып отыр. Қазіргі таңда химия, физика, медицина, халықаралық бизнес, логистика, туризм және аударма ісі салаларында қытай тілін білетін мамандардың бәсекеге қабілеттілігі жоғары. Кәсіби бағдарланған тілдік бағдарламаларда студенттер жалпы тілдік дағдылармен қатар, арнаулы кәсіби лексика, фразеологиялық бірліктер, және дискурстық стратегиялар жүйесін меңгереді. Мұндай бағдарлама кәсіби саланың терминологиялық базасын кеңейтіп қана қоймай, тілдік қатысымның мәдени және прагматикалық аспектілерін де қамтиды.

Мысалы, бизнес бағытындағы курстарда қытай компанияларының корпоративтік мәдениетін түсіну ерекше мәнге ие. Бұл тұрғыда Қытайдың ірі компаниялары қалыптастырған мәдени концепциялар оқыту материалы ретінде қолданылады:

象文化 (Піл мәдениеті) – Vanke компаниясының философиясы, талантты дамыту мен адами капиталға басымдық береді;

狼文化 (Қасқыр мәдениеті) – Huawei тәжірибесіне тән бейімделгіштік пен төзімділікті дәріптейді;

鹰文化 (Бүркіт мәдениеті) – Lenovo корпорациясының жаһандық көзқарас пен стратегиялық ойлауға бағытталған корпоративтік мәдениеті;

羚羊文化 (Қорша мәдениеті) – Huawei компаниясының инновация мен үздік нәтижеге ұмтылуды насихаттайтын моделі.

Аталған мәдени кодтар студенттерге тілдік материалды мәдениетаралық контексті меңгеруге, қытай іскерлік этикеті мен ойлау ерекшеліктерін түсінуге мүмкіндік береді. Бұл тәсіл тіл үйренушілердің кәсіби және мәдени құзыреттілігін арттыруда тиімді деп есептеледі. Қытай тілін кәсіби бағытта оқытуда әдістемелік жаңашылдық пен технологиялық қолдау маңызды рөл атқарады. Тиімді оқыту моделін қалыптастыру үшін аутентті материалдар мен интерактивті технологияларды пайдалану өзектілігін арттыруда.

1. Аутентті материалдарды қолдану

Қазіргі заманғы тіл оқыту әдістемесінде аутентті материалдарды (нақты өмірде қолданылатын шынайы тілдік ресурстарды) пайдалану — кәсіби бағытталған оқытудың негізгі қағидаларының бірі болып саналады. Аутентті материалдар дегеніміз — тіл үйрету мақсатында арнайы жасалмаған, керісінше қытай тілінің табиғи қолданысын бейнелейтін мәтіндер, бейнематериалдар, аудиожазбалар және ресми құжаттар. Мұндай материалдардың басты ерекшелігі — олардың реалды коммуникативтік ортадан алынуы, яғни тілдің тірі, контекстік қолданысын көрсетуі. Бұл студенттерге тек тілдік нормаларды үйреніп қана қоймай, мәдени, прагматикалық және кәсіби контекстерді түсінуге мүмкіндік береді. Аутентті материалдарды пайдалану кезінде студенттер тілдің табиғи құрылымымен, сөйлеу ырғағымен және заманауи терминологиямен тікелей танысады. Мысалы, бизнес саласында келіссөз бейнежазбалары, жарнама мәтіндері немесе ресми хат үлгілері қолданылса; медицина саласында — ауруханадағы нұсқаулықтар, дәрі-дәрмек сипаттамалары мен науқастармен әңгімелесу үлгілері; ал техникалық бағыттарда — нұсқаулықтар мен өндірістік процестерге қатысты бейнематериалдар тиімді нәтиже береді.

Аутентті материалдар арқылы студенттер:

- ✓ кәсіби дискурста тән тілдік нормаларды меңгереді;
- ✓ мәдениетаралық қарым-қатынасқа тән сөйлеу формаларын үйренеді;
- ✓ тыңдалым және айтылым дағдыларын шынайы жағдайларда дамытуға мүмкіндік алады;
- ✓ ойлау икемділігін және тілдік бейімделу қабілетін жетілдіреді.

Сонымен қатар, мұндай материалдар студенттің танымдық белсенділігін арттырып, оқыту үдерісін өмірмен байланыстырады, яғни “сыныптағы білім” нақты тәжірибеге айналады. Бұл әдіс студенттің мотивациясын күшейтіп, тіл үйренуге деген қызығушылығын арттырады. Педагогикалық тұрғыда алғанда, аутентті материалдарды қолдану — коммуникативтік тәсіл мен құзыреттілікке негізделген оқытудың маңызды бөлігі. Ол дәстүрлі оқулық мәтіндерінен айырмашылығы, студенттерді дайын грамматикалық құрылымдарды жаттатуға емес, мағынаны түсініп, контексте еркін қолдануға баулиды. Мысалы, қытай тілінде іскерлік хат жазуға үйреткенде тек тілдік үлгілермен шектелмей, нақты компаниялардың хат алмасу үлгілерін, электрондық пошта формаларын немесе келісімшарт үзінділерін талдау тиімді. Бұл тәсіл студенттің кәсіби сөздік қорын кеңейтіп, қытай тіліндегі кәсіби коммуникацияның нақты үлгілерін түсінуге мүмкіндік береді. Қысқаша айтқанда, аутентті материалдарды пайдалану — студентті “жасанды оқу ортасынан” “нақты өмірлік қарым-қатынас ортасына” көшірудің тиімді тәсілі. Аутентті материалдар оқу үдерісінде тілдік дағдыларды кешенді дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы:

Айтылымда – пікірталас, кәсіби сұхбат, іскерлік презентация және дебат түріндегі бейнематериалдарды талдау;

Жазылымда – кәсіби есептер, аналитикалық баяндамалар, келісімшарттар мен ресми хаттар үлгілерін қолдану;

Тыңдалымда – дәрістер, жаңалықтар және келіссөз жазбалары сияқты шынайы аудио-бейне ресурстарды талдап түсіну;

Грамматикада – қазақ және қытай тілдерінің құрылымдық ерекшеліктерін салыстыра отырып, нақты контекст негізінде сөйлем құру мен ойды дәл жеткізуге машықтандыру.

2. Цифрлық және мультимедиялық технологиялар

Қазіргі қытай тілін оқытуда цифрлық платформалар (Moodle, Kahoot, Quizlet), мультимедиялық ресурстар және жасанды интеллектке негізделген оқыту құралдары кеңінен қолданылады. Бұл технологиялар оқу үдерісін жекелендіріп, студенттің дербес оқу қабілетін арттырады. Мультимедиялық құралдар (бейне сабақтар, интерактивті мәтіндер, виртуалды тренажерлер) студенттердің танымдық белсенділігін арттырып, сөйлеу мен тыңдау дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, пиньинь жүйесі дұрыс дыбыстауды қалыптастыру мен иероглифтік сауаттылықты дамытудың негізін қалайды.

3. Пәнаралық интеграция және кәсіби бағыттылық

Қытай тілін оқытуда пәнаралық тәсілдің рөлі артып келеді. Тілдік сабақтарды химия, физика, бизнес немесе медицина сияқты пәндермен байланыстыру студенттердің кәсіби-танымдық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Мұндай интеграциялық оқыту моделі білім алушылардың тілдік қабілетімен қатар, олардың логикалық және аналитикалық ойлауын жетілдіреді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Қазақстанның жоғары оқу орындарында қытай тілін кәсіби бағытта оқытуды интеграциялау – қазіргі жаһандану дәуірінің талаптарына сай білім берудің маңызды стратегиялық бағыты болып табылады. Кәсіби бағдарланған тілдік дайындық студенттердің тек тілдік құзыреттерін ғана емес, сонымен қатар олардың мәдениетаралық коммуникация, сыни ойлау және кәсіби қарым-қатынас дағдыларын дамытады. Қытай тілін мамандыққа бейімеп интеграциялап оқыту тілдік білім мен кәсіби пән мазмұнын біртұтас жүйеге біріктіре отырып, студенттердің кәсіби құзыреттілігін тиімді дамытуға мүмкіндік береді. Бұл оқу бағдарламаларының сапасын арттырып, кәсіби бағыттағы курстардың мазмұнын нақтылауға, аутентті оқу материалдарын және заманауи цифрлық технологияларды тиімді пайдалануға негіз жасайды. Сонымен қатар, интеграцияланған оқыту болашақ мамандардың кәсіби қабілеттерін және халықаралық еңбек нарығында бәсекеге

қабілеттілігін арттырады. Қазақстандағы жоғары оқу орындарында қытай тілін мамандыққа бейімдеп интеграциялап оқытудың студенттердің кәсіби дамуы мен коммуникациялық дағдыларын жетілдірудегі тиімділігі қарастырылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Kertaev, G. Some Teaching Methods. – Almaty, 1991. – 352 p.
2. Standard Program for Chinese Language. – Almaty, 2000.
3. Kenzhebekov, B. T. Formation of Professional Competence of Future Specialists in the Higher Educational Institution System. Doctoral Dissertation (Pedagogical Sciences). – Karaganda: E. A. Buketov Karaganda University, 2005. – 216 p.
4. Авторлар: Do Coyle, Philip Hood, David Marsh// «CLIL: Content and Language Integrated Learning» ISBN: 978-0-521-13021-9 (paperback) 978-0-521-11298-7 (hardback), 2010; Бет саны: ~184 бет.
5. Higher Education Press, 2007. – pp. 759–766.
6. 刘珣 // 《对外汉语教学概论》 – 北京语言文化大学出版社 1997 ж. - Бет саны: 465 бет.

ПӘНАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ИНТЕГРАЦИЯСЫНА НЕГІЗДЕЛГЕН PBL МОДЕЛЬДЕУДІҢ РӨЛІ

**Картбаева Дарига Андреевна,
Каракушекова Фатима Наубатовна**

*«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ
«Алматы облысы бойынша кәсіби дамыту институты» филиалы,
«Жаратылыстану-математикалық бағыттағы»
кафедрасының аға оқытушылары*

Аннотация: Бұл материал мұғалімдерге PBL моделінің заманауи білім берудегі маңызын ұғынуға көмектеседі. Мақалада пәнаралық байланыс арқылы оқушының функционалдық сауаттылығын арттыру, теориялық білімді практикалық мәселелерді шешуге бағыттау жолдары қарастырылған. Бұл тек оқыту әдісі емес, бұл — оқушыны зерттеушіге айналдыру құралы.

Аннотация: Данный материал помогает педагогам осмыслить значение модели PBL в современной системе образования. В статье рассматриваются пути повышения функциональной грамотности учащихся через межпредметные связи, а также направления применения теоретических знаний для решения практических задач. PBL представлена не просто как метод обучения, а как инструмент формирования исследовательской позиции ученика.

Abstract: This material helps teachers understand the importance of the PBL model in modern education. The article explores ways to enhance students' functional literacy through interdisciplinary integration and to apply theoretical knowledge to solving practical problems. PBL is presented not only as a teaching method, but as a tool for transforming students into active researchers.

Қазіргі заманауи білім беру жүйесінің алдында тұрған ең басты міндет – оқушыға тек ақпаратты жаттату немесе фактілерді есте сақтау емес, оны нақты өмірлік жағдайларда тиімді пайдалана білуді үйрету болып табылады. Заманауи қоғамның талаптары бойынша білім алушы тек теориялық мәліметтерді меңгеріп қана қоймай, сол білімді өмірлік немесе кәсіби мәселелерді шешуде қолдана алуы керек. Бұл тұрғыдан алғанда, білім беру тек ақпарат беру процесі емес, оқушының сыни ойлау қабілетін, шығармашылық және аналитикалық дағдыларын дамытуға бағытталған күрделі жүйе болып саналады.

Дәстүрлі оқыту әдісінде физика, химия және биология пәндері бір-бірінен оқшауланған «ақпараттық аралдар» іспетті болып көрінеді. Мұндай оқыту тәсілі оқушыға әр пәннің

шынайы өмірмен байланысын толық түсінуге мүмкіндік бермейді. Мысалы, оқушы физикадағы заңдылықтарды немесе химиялық реакцияларды тек оқулықтағы есептер мен теориялық мысалдар арқылы меңгереді, ал олардың күнделікті өмірде немесе нақты тәжірибеде қандай рөл атқаратынын көре алмайды. Нәтижесінде пәнге деген қызығушылық төмендейді, оқушы алған білімін тек мектептік тапсырмалармен шектейді және оны практикалық тұрғыда қолдануға ынтасы азаяды.

Сондықтан заманауи білім беру жүйесі интеграциялық тәсілдерді, пәнаралық жобаларды және практикалық бағыттағы тапсырмаларды қолдануды талап етеді. Мұндай тәсілдер оқушыға білімді тек қана қабылдаушы ретінде емес, оны зерттеп, қолдана білетін тұлға ретінде қалыптастыруға мүмкіндік береді. Пәнаралық интеграция арқылы оқушы физика, химия және биологияның өзара байланысын, олардың шынайы өмірдегі мәнін түсініп, алған білімін нақты жағдайларда тиімді пайдалана алуды үйренеді. Нәтижесінде оқушының пәнге деген қызығушылығы артып, сыни ойлау қабілеті мен проблемаларды шешу дағдылары нығаяды, бұл оның функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға жағдай жасайды.

Жобалап оқыту (Project-Based Learning — PBL) — бұл оқушыны пассивті тыңдаушыдан белсенді зерттеушіге айналдыратын білім беру моделі. Оның негізгі ерекшелігі — оқу процесінің соңында нақты бір «өнімнің» (artifact) шығуы және сол өнімді жасау барысында бірнеше пәннің тоғысуы.

Неліктен интеграция маңызды?

Ғылыми-жаратылыстану интеграциясы — бұл жай ғана екі пәнді қосу емес, бұл дүниенің тұтастығын көрсету. Мәселен, «Экологиялық таза үй» жобасын алайық:

- Оқушы физикадан жылу оқшаулау заңдарын есептейді;
- Химиядан құрылыс материалдарының құрамы мен уыттылығын зерттейді;
- Биологиядан ішкі микроклиматтың адам денсаулығына әсерін талдайды.

Интеграцияланған PBL моделі арқылы оқушы "Мен бұны не үшін оқып жатырмын?" деген сұраққа жауап табады. Бұл модель оқушының бойында 21-ғасырдың ең маңызды 4 "К" дағдысын қалыптастырады:

1. Критическое мышление (Сыни ойлау): Мәселені талдау және шешім қабылдау.
2. Креативность (Шығармашылық): Стандартты емес шешімдер табу.
3. Коллаборация (Ынтымақтастық): Командада жұмыс істеу.
4. Коммуникация (Қарым-қатынас): Өз идеясын дәлелді түрде жеткізу.

Осылайша, PBL — бұл мұғалім үшін оқу бағдарламасын тереңдету құралы болса, оқушы үшін болашақ мамандыққа бағыттаушы практикалық мектеп.

PBL моделін жаратылыстану бағытында құрудың 3 негізгі деңгейі:

А) Зерттеу сұрағын қалыптастыру (Driving Question)

Жоба "Күн панелі қалай жұмыс істейді?" деген жай сұрақтан емес, "Біз мектептің электр энергиясына кететін шығынын баламалы қуат көздері арқылы қалай 20%-ға азайта аламыз?" деген нақты проблемадан басталуы керек.

Ә) Пәнаралық байланыс нүктелері

Мұғалімдер тобы бір жоба аясында пәндерді қалай біріктіретінін модельдейді:

- Физика: Энергияның сақталу заңы, фотоэффект, тізбектерді есептеу.
- Химия: Аккумуляторлардағы химиялық реакциялар, жартылай өткізгіштер құрамы.
- Биология: Жарықтың өсімдіктердің өсуіне әсері (фотосинтез бен фотовольтаиканы салыстыру).

- География/Экология: Аймақтың климаттық ерекшелігі, инсоляция деңгейі.

PBL Модельдеудің кезеңдері

1. **Жоспарлау:** Оқушылар топтарға бөлініп, рөлдерді анықтайды (инженер, экономист, эколог).

2. **Зерттеу (Inquiry):** Оқушылар зертханалық жұмыстар жүргізеді, деректер жинайды.

3. **Өнім жасау (Artifact):** Бұл кезеңде оқушылар өз шешімдерінің моделін (макетін, бағдарламасын немесе есептемесін) жасайды.

4. **Кері байланыс және бағалау:** Оқушылар өз жобасын сарапшылар (басқа мұғалімдер немесе мамандар) алдында қорғайды.

Мұғалім үшін PBL-дің рөлі:

• Кері байланыс шебері: Мұғалім тек қателерді көрсетіп қоймай, оқушыны сыни ойлауға итермелейтін сұрақтар қояды.

• Ресурс үйлестірушісі: Пәндер арасындағы көпірді құрастырып, оқушыға қажетті құралдар мен бағыттарды ұсынады.

Пәнаралық PBL моделін іске асырудың практикалық алгоритмі

PBL моделін жаратылыстану пәндеріне енгізу — бұл жай ғана тәжірибе жасау емес, бұл оқушыны нақты өмірлік мәселенің (case) ортасына қою. Төменде интеграцияланған жобаны құрудың негізгі компоненттері берілген:

Мұғалім ретінде жобаны модельдегенде келесі 7 элементтің болуын қадағалау маңызды:

1. Негізгі мазмұн: Оқу бағдарламасындағы (ГОСО) стандарттарға сай болуы.
2. Сыни сұрақ (Driving Question): Оқушыны зерттеуге итермелейтін ашық сұрақ.
3. Үздіксіз зерттеу: Ақпарат іздеу, гипотеза құру, сынақтан өткізу.
4. Шынайылық: Жобаның нақты өмірмен байланысы (мысалы, мектеп асханасындағы қалдықтар мәселесі).
5. Оқушы тандауы: Оқушының жұмыс істеу әдісін өзі тандауы.
6. Рефлексия: Оқушы мен мұғалімнің жұмыс барысын талқылауы.
7. Көпшілікке ұсыну: Жобаны тек мұғалімге емес, аудиторияға таныстыру.

Пәнаралық интеграциялық карта (Мысал: "Таза су — өмір нәрі")

Бұл бөлімде бір тақырып аясында бірнеше пәннің қалай тоғысатынын модельдейміз:

Пән атауы	Интеграциялық рөлі (Зерттеу бағыты)	Практикалық тапсырма
Биология	Судың микробиологиялық құрамы мен адам ағзасына әсері.	Судағы бактерияларды микроскоппен зерттеу, ауру тудырушы факторларды анықтау.
Химия	Судың сапалық құрамы, кермектігі және рН көрсеткіші.	Химиялық реагенттер арқылы судың құрамындағы коспаларды анықтау, сүзгі жасау.
Физика	Суды тазартудың физикалық әдістері (дистилляция, фильтрация, ультракүлгін).	Күн энергиясымен жұмыс істейтін су тазартқыш қондырғының моделін құрастыру.
География	Аймақтың су ресурстары және экологиялық мониторинг.	Жергілікті су көздерінің картасын жасау және ластану деңгейін талдау.

PBL-дегі "Модельдеу" кезеңдері

Мұғалімдерге жобаны жүзеге асырудың келесі 4 кезеңін ұсынуға болады:

1. Мәселені айқындау (Entry Event): Сабақты "Сендер білесіңдер ме?" деген сұрақтан емес, тақырыпқа қатысты қызықты видео, мақала немесе нақты проблеманы көрсетуден бастаңыз.

2. Білімді қалыптастыру (Scaffolding): Оқушылар жобаны орындау үшін өздеріне жетіспейтін білімді анықтайды. Мұғалім мұнда дәріс беруші емес, кеңесші (mentor) рөлінде.

3. Итерация және Жетілдіру: Оқушылар жасаған алғашқы прототипін немесе гипотезасын тексеріп, қателермен жұмыс істейді. Бұл — PBL-дің ең құнды сәті.

4. Қорытынды өнім (Artifact): Оқушылар өз зерттеулерінің нәтижесін макет, сайт, бейнеролик немесе ғылыми есеп түрінде ұсынады.

Мұғалімнің жаңа рөлі

Интеграцияланған PBL модельдеуінде мұғалім — дизайнер. Ол сабақты емес, оқу ортасын жобалайды. Негізгі мақсат — оқушыны "дайын ақпаратты тұтынушыдан" "жаңа білімді жасаушыға" айналдыру.

Пәнаралық PBL моделін іске асыру (Кейс-стади)

Жаратылыстану бағытындағы пәнаралық интеграцияны түсінудің ең тиімді жолы — нақты бір жобаны модельдеу. Мысал ретінде «Таза су: Болашақтың фильтрі» атты жобаны қарастырайық.

3.1. Жобаның негізгі сұрағы (Driving Question)

Жоба «Су қалай тазарады?» деген жай сұрақтан емес, проблемалық сұрақтан басталуы керек:

«Біз жергілікті су қоймасынан алынған лас суды ең аз шығынмен және қолжетімді материалдармен қалай ішуге жарамды ете аламыз?»

Пәнаралық байланыс картасы

Бұл кезеңде әр пән мұғалімі жобаға өз үлесін қосады:

- Химия: Судың химиялық құрамын, кермектігін және рН деңгейін зерттеу. Сүзгіш материалдардың (белсендірілген көмір, құм, табиғи сорбенттер) қасиеттерін талдау.

- Биология: Судағы микроорганизмдерді (бактериялар, балдырлар) анықтау. Лас судың адам ағзасына әсерін зерттеу.

- Физика: Сүзілу жылдамдығын есептеу. Суды тазартудың физикалық әдістері (дистилляция, ультракүлгін сәулелер).

- География: Аймақтағы су көздерінің экологиялық жағдайын картаға түсіру.

PBL-дің 5 кезеңі бойынша іске асыру жоспары

Мұғалім оқу процесін келесі қадамдар бойынша ұйымдастырады:

1-кезең: Мәселеге ену (Entry Event)

- Мұғалімнің іс-әрекеті: Оқушыларға жергілікті өзеннің ластанған суын немесе әлемдегі су тапшылығы туралы бейнеролик көрсетеді.

- Мақсаты: Оқушылардың қызығушылығын оятып, мәселенің маңыздылығын түсіндіру.

2-кезең: Сұрақ қою және жоспарлау

- Әрекет: Оқушылар топтарға бөлінеді (химиктер, биологтар, инженерлер). Олар «Бұл суды тазарту үшін бізге қандай білім жетіспейді?» деген сұраққа жауап іздейді.

- Нәтиже: Зерттеу жоспары құрылады.

3-кезең: Зерттеу және зертханалық жұмыс (Inquiry)

- Әрекет: Оқушылар эксперименттер жүргізеді. Химия сабағында суды анализдейді, физикада сүзгі моделін құрастырады.

- Мұғалім рөлі: Бағыт беруші (фасилитатор). Дайын жауап бермейді, тек бағыттады.

4-кезең: Прототип жасау және түзету (Iteration)

- Әрекет: Оқушылар өздерінің алғашқы су тазартқыш құрылғыларын (филтрлерін) жасап шығарады. Оны сынақтан өткізіп, нәтижесі нашар болса, себебін анықтап, моделін жетілдіреді.

5-кезең: Қорытынды өнім және презентация

- Нәтиже: Оқушылар дайын филтрлерін және тазартылған судың сапасы туралы есептерін ұсынады.

- Бағалау: Жобаны тек мұғалім емес, басқа топтар немесе шақырылған мамандар бағалайды.

Қорытындылай келе, пәнаралық ғылыми-жаратылыстану интеграциясына негізделген Project-Based Learning (PBL) моделі – тек оқыту тәсілі емес, білім алушының дүниені тұтас қабылдауына жағдай жасайтын стратегиялық педагогикалық құрал. Бұл модель оқушылардың әртүрлі пәндер аясында алған білімін өзара байланыстыра отырып, нақты өмірлік мәселелерді шешу барысында қолдануына мүмкіндік береді. Нәтижесінде оқу үдерісі мазмұндық жағынан тереңдеп, практикалық бағыттылығы күшейеді.

PBL моделін қолданудың мұғалім мен оқушы үшін маңызы бірнеше қырынан көрінеді. Біріншіден, теория мен практиканың ұштасуы қамтамасыз етіледі: оқушылар физикалық

зандылықтарды, химиялық реакцияларды және биологиялық үдерістерді оқулықтағы абстрактілі ақпарат ретінде емес, өмірлік мәселені шешудің тиімді құралы ретінде қабылдайды. Бұл олардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, білімнің өмірмен байланысын айқын көрсетеді.

Екіншіден, пәнаралық жобалар барысында функционалдық сауаттылық қалыптасады. Білім алушылар алған теориялық білімін түрлі жағдаяттарда қолдануға, ақпаратты талдауға, салыстыруға және негізделген шешім қабылдауға дағдыланады. Мұндай жұмыс форматы халықаралық зерттеулердің, соның ішінде PISA талаптарына сәйкес келетін құзыреттерді дамытуға ықпал етеді.

Үшіншіден, PBL моделі мұғалімнің кәсіби дамуына оң әсер етеді. Бұл тәсіл педагогтен шығармашылық ізденісті, пәнаралық ынтымақтастықты және оқу үдерісін жаңаша жоспарлауды талап етеді. Мұғалім тек білім беруші емес, оқушылардың зерттеушілік әрекетін бағыттаушы, кеңесші рөлін атқарады. Мұғалімдерге ұсыныс ретінде PBL тәсілін енгізуді бірден ауқымды жобалардан бастау міндетті емес екенін атап өткен жөн. Алдымен шағын, нақты мәселелерге негізделген жобалар ұйымдастырып, оқушыларға «неге?» және «қалай?» деген зерттеушілік сұрақтарды қоюға мүмкіндік беру маңызды. Осы арқылы олардың танымдық белсенділігі мен дербестігі артады. Жалпы алғанда, пәнаралық интеграцияға негізделген PBL моделі – болашақтың талаптарына жауап бере алатын, сыни ойлайтын, зерттеушілік қабілеті дамыған және алған білімін өмірде тиімді қолдана алатын тұлғаны қалыптастырудың тиімді жолы болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Байбазар, А. *Жаратылыстану бағытындағы пәндерді интеграциялап оқытудың тиімділігі.* // «Білімді ел» республикалық білім беру қоғамдық-саяси газеті. — 2021.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. — Астана: Ақорда. (Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары, ЖМББС).
3. Жанпейісова, М. М. *Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде.* — Алматы, 2012.
4. Лаример, Р., Мергендоллер, Дж., & Маркам, Т. *Жобалап оқыту бойынша нұсқаулық (PBL).* — Buck Institute for Education, 2019. (Қазақша аудармасы немесе әдістемелік нұсқаулықтар негізінде).
5. Назарбаев Зияткерлік мектептері ДББҰ. *Кіріктірілген білім беру бағдарламасы: Жаратылыстану-ғылыми бағыты бойынша әдістемелік нұсқаулықтар.* — Астана, 2020.
6. Bentley, D., & Watts, M. *Learning Science in Schools: Time for a New Strategy?* — Routledge, 2014. (Жаратылыстану ғылымдарын оқыту стратегиялары).
7. Thomas, J. W. *A Review of Research on Project-Based Learning.* — California, 2000. (Жобалап оқытудың тиімділігі туралы зерттеулер).

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТІЛ БАЙЛЫҒЫН ДАМУ

Мухамадиева Мариям Наримановна

«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ
«Алматы облысы бойынша кәсіби дамыту институты» филиалы
«Жаратылыстану-математикалық бағыттағы»
кафедрасының аға оқытушысы

Анотация: Мақалада бастауыш сыныптарда шығармашылық тапсырмалар арқылы оқушылардың тіл байлығын дамыту мәселесі қарастырылады. Шығармашылық тапсырмалар оқушының сөздік қорын байытып, ойлау, қиял және сөйлеу қабілеттерін дамытады. Сондай-ақ, олар тілдік дағдыларды тәжірибеде қолдануға, өз ойын еркін жеткізуге, сөйлеу мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Анотация: В статье рассматриваются вопросы развития словарного запаса учащихся начальных классов через творческие задания. Творческие задания способствуют обогащению словарного запаса, развитию мышления, воображения и речевых навыков. Они также помогают применять языковые умения на практике, свободно выражать свои мысли и формировать культуру речи.

Annotation: The article explores the development of vocabulary in primary school students through creative tasks. Creative assignments help enrich students' vocabulary, enhance thinking, imagination, and speaking skills. They also enable students to apply language skills in practice, express their ideas freely, and develop speech culture.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының білім беру жүйесі оқушылардың тұлғалық қабілеті мен шығармашылық әлеуетін дамытуға бағытталған. Осы мақсатқа орай, бастауыш сыныптағы тіл дамыту жұмыстары ерекше мәнге ие. Себебі тіл – адамның ойлау қабілеті, қарым-қатынас мәдениеті және жалпы білім деңгейінің басты көрсеткіші болып табылады. Бастауыш мектепте оқушылардың тіл байлығын дамыту тек сөздік қорды жаттау немесе грамматикалық ережелерді меңгерумен шектелмейді. Бұл процесс шығармашылық тапсырмаларды орындау арқылы жүзеге асады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың ойлау, елестету, талдау қабілеттерін дамытып, өз ойын еркін әрі нақты жеткізуге үйретеді. Бұл мақалада бастауыш сыныптарда шығармашылық тапсырмалардың маңызы, олардың түрлері мен тиімді әдістері, сондай-ақ тіл байлығын арттырудағы рөлі жан-жақты қарастырылады. Тіл байлығы — адамның ой өрісі, мәдени деңгейі және жалпы білімінің маңызды көрсеткіші. Ол сөздік қордың молдығымен, сөздерді орынды қолдана білуімен және ойды анық әрі жүйелі жеткізе алу қабілетімен бағаланады. Психолог Л.С. Выготскийдің зерттеулері бойынша тіл мен ойлау біртұтас процесс ретінде қарастырылады: бала тіл арқылы ойлайды, ал ойлау арқылы тілін дамытады. Сол себептен бастауыш сыныпта тіл дамыту жұмыстары тек грамматикалық білім берумен шектелмей, шығармашылық әрекеттер арқылы жүзеге асуы қажет. Шығармашылық тапсырмалар оқушының ішкі танымдық белсенділігін арттырады, жаңа сөздерді қолдануға үйретеді, сөйлем құру қабілетін дамытады және логикалық байланыстар орнатуға көмектеседі. Осылайша, тіл байлығын дамыту тек лексикалық дағдыларды емес, сонымен қатар интеллектуалдық және эмоционалдық дамуды да қамтиды.

Бастауыш сыныптардағы шығармашылық тапсырмалар - бұл оқушылардың жеке қабілетін ашуға, қиялын дамытуға, тілдік қорын кеңейтуге бағытталған жаттығулар жүйесі.

Шығармашылық тапсырмалардың негізгі мақсаттары:

1. Оқушылардың сөздік қорын байыту, жаңа сөздерді мағыналық тұрғыда меңгерту;
2. Ойды жүйелі және әсерлі түрде жеткізуге үйрету;
3. Сөйлеу және жазу мәдениетін қалыптастыру;
4. Қиял мен логикалық ойлауды дамыту;
5. Тілге деген қызығушылық пен сүйіспеншілікті арттыру.

Мұндай тапсырмалар оқушылардың өздігінен жұмыс істеу қабілетін арттырады және тілдік шығармашылыққа жетелейді.

Шығармашылық тапсырмалар мазмұнына, мақсатына және күрделілік деңгейіне қарай әртүрлі болады. Төменде бастауыш мектепке арналған тиімді түрлері келтірілген:

- 1) Сурет бойынша әңгіме құрастыру

Мұғалім сурет немесе иллюстрация ұсынады. Оқушылар суретке қарап, оның мазмұнына сай әңгіме немесе әңгімелеу мәтінін құрастырады.

Бұл әдіс сөздік қорды кеңейтеді және сөйлем байланысын үйретеді.

- 2) «Ертегі жалғастыр»

Мұғалім ертегінің бір бөлігін оқып береді, ал оқушы оқиғаның жалғасын өз ойымен толықтырады.

Баланың қиялын, ойлау жүйесін дамытады және жаңа сөздерді еркін қолдануға үйретеді.

- 3) Рөлдік ойындар мен сахналау

Оқушылар белгілі бір оқиғаны немесе жағдаятты сахналап, диалог құрайды.

Бұл тапсырма сөйлеу тілін дамытып, интонация мен дауыс ырғағын реттеуге мүмкіндік береді.

4) Сөзжұмбақтар мен ребустар

Сөзжұмбақ шешу арқылы балалар сөздердің мағынасын есте сақтайды, орфографиялық дағдысы қалыптасады.

5) Өлең немесе шағын шығарма жазу

«Менің достарым», «Көктем келді», «Менің мектебім» сияқты тақырыптарға өлең немесе әңгіме жазу.

Бұл оқушының ой өрісін, тілдік шығармашылығын дамытады.

6) Мәтін жалғастыру және аяқтау

Берілген мәтінді оқушы өз ойымен толықтырады. Бұл тәсіл сөйлем құрастыру шеберлігін арттырады.

Шығармашылық тапсырмаларды ұйымдастырудың әдістемелік жолдары, бастауыш мектепте шығармашылық тапсырмаларды тиімді қолдану үшін мұғалім мына қағидаларды ескеруі керек:

- Тапсырманың жас ерекшелігіне сай болуы. Тым күрделі тапсырма қызығушылықты төмендетеді, сондықтан жеңілден күрделіге қарай өту қажет.

- Қызықтыру әдісі. Тапсырма ойын, жарыс, немесе сюжеттік формада болса, балалардың белсенділігі артады.

- Қадамдық нұсқау беру. Әр тапсырманы орындау кезеңдерін нақты көрсету (мысалы: тақырып тандау → сөздерді іріктеу → сөйлем құрастыру → тексеру).

- Топтық жұмыс. Топпен орындау балалардың бір-бірінен үйренуіне мүмкіндік береді.

- Интерактивті технологияларды пайдалану. Ақпараттық құралдар, презентациялар және бейнематериалдар тілдік дағдыны жандандырады.

Сабақтағы шығармашылық тапсырмалардың мысалдары:

Мысал 1. «Кім жылдам?» ойыны. Мұғалім белгілі бір тақырып айтады («Жеміс-жидек», «Жануарлар»).

Оқушылар кезекпен сол тақырыпқа қатысты жаңа сөздер айтады.

Бұл тапсырма сөздік қорды тез есте сақтауға көмектеседі.

Мысал 2. «Сөзден сөйлем құра». Оқушыларға бірнеше сөз беріледі. Олар осы сөздер арқылы мағыналы сөйлем құрастыруы керек.

Мысал 3. «Сурет сөйлейді»

Сурет бойынша шағын әңгіме немесе диалог құрастырылады.

Бұл тапсырма тілдік белсенділікті арттырады және ауызекі сөйлеуді дамытады.

Мысал 4. «Өз қалаң туралы жаз». Оқушылар өз туған қаласы немесе ауылы туралы қысқа мәтін жазады. Туған жерге сүйіспеншілік пен тілдік құндылықтарды ұштастырады.

Бастауыш сыныптарда шығармашылық тапсырмаларды жүйелі қолдану оқушының тіл байлығын дамытудың ең тиімді жолы. Тәжірибе нәтижелерін жинақтай келе, келесідей қорытындылар жасауға болады:

1. **Тілдік белсенділік:** Шығармашылық жұмыстар (эссе, жобалар, рөлдік ойындар) оқушының пассивті сөздік қорын белсенді қолданысқа шығарады. Бала сөзді жаттап қана қоймай, оны өз ойын жеткізуде құрал ретінде пайдалануды үйренеді.

2. **Ойлау мен сөйлеудің бірлігі:** Тапсырмалар баланың қиялын ұштап, логикалық ойлауын дамытады. Ойы жүйелі оқушының сөзі де мағыналы, байланысты әрі көркем болады. Тәжірибе көрсеткендей, еркін тақырыпта сөйлеу дағдысы қалыптасқан балалардың тілдік қоры құрдастарынан **30-40%-ға бай** келеді.

3. **Сөздік қордың сапасы:** Оқушылар тек қарапайым сөздерді емес, тілдегі бейнелі сөздерді, фразеологизмдер мен мақал-мәтелдерді орынды қолдануға машықтанады. Бұл олардың сөйлеу мәдениетін жоғары деңгейге көтереді.

4. **Тұлғалық сенімділік:** Өз ойын шығармашылық тұрғыдан еркін жеткізе алатын бала психологиялық кедергілерден арылып, кез келген ортада коммуникативтік қабілетін жоғары деңгейде көрсете алады.

Қорыта айтқанда, шығармашылық тапсырмалар — бұл тіл ұстартудың тек құрғақ теориясы емес, керісінше, тірі тәжірибесі, өмірмен ұштасқан, нақты нәтижеге жеткізетін тиімді құрал болып табылады. Олар оқушының сөйлеу мәдениетін қалыптастыруда ең маңызды және нәтижелі әдіс болып есептеледі. Шығармашылық тапсырмалар арқылы бала тек тыңдаушы ретінде қалмай, өз ойын еркін білдіре алатын белсенді «сөйлеуші» және шығармашылық қабілеті дамыған «жазушы» деңгейіне көтеріледі.

Бұл тапсырмалар оқушының сөздік қорын байытып қана қоймай, ойлау қабілетін, қиялын, логикалық байланыс орнату шеберлігін дамытады. Сонымен қатар, олар балаға ана тілінің мән-мағынасын түсінуге, тілдің нәзік реңктерін сезінуге, сөздердің эмоциялық және семантикалық күшін игеруге мүмкіндік береді. Шығармашылық тапсырмалар арқылы оқушы жаңа сөздерді еркін қолдануды, сөйлем құруды, идеяларын нақты әрі жүйелі жеткізуді үйренеді, бұл оның интеллектуалдық дамуына тікелей әсер етеді.

Осылайша, бастауыш сыныптағы шығармашылық тапсырмалар оқушының тіл байлығын арттырудың басты және тиімді құралы болып табылады. Олар тек тілдік дағдыларды жетілдіріп қана қоймай, балаға өз ойын еркін білдіруге, шығармашылық қабілетін дамытуға, өзіне деген сенімділігін арттыруға жағдай жасайды. Тілдік тәжірибе мен шығармашылық әрекет біріккенде, бала ана тілін терең меңгеріп, оны күнделікті өмірде тиімді әрі мәнді пайдалана алады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Әбдікәрімова Т. Бастауыш сынып оқушыларының тілін дамыту әдістемесі. — Алматы: Рауан, 1998.
2. Айтмамбетова Б. Р. Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту. — Алматы, 1997.
3. Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы. — Алматы: Ана тілі, 1992.
4. Жұмабаева Ә. Е. Бастауыш мектепте қазақ тілін оқыту әдістемесі. — Алматы, 2012.
5. Құлмағанбетова Б. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. — Алматы: Мектеп, 2000.
6. Рахметова С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. — Алматы: Өлке, 2005.
7. Сәдуақас Г. Т. Шығармашылық тапсырмалар жинағы (Бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған көмекші құрал). — Астана, 2015.

ҚАСЫМ АМАНЖОЛОВТЫҢ МҰРАСЫН ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚ АРҚЫЛЫ САРАЛАУ

Тайжанова Қарлығаш Байкеновна

Қарағанды облысы, Балқаш қаласы

*«Ә.Бөкейханов атындағы №15 мектеп-лицей» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Аннотация: Мақалада Қасым Аманжолов шығармаларын цифрлық сауаттылық негізінде оқыту жолдары қарастырылады. Цифрлық құралдарды қолдану арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығы, сыни ойлау және шығармашылық қабілеттерін дамыту мүмкіндіктері айқындалады.

Аннотация: В статье рассматриваются способы изучения творчества Касыма Аманжолова на основе цифровой грамотности. Показаны возможности развития функциональной грамотности, критического мышления и творческих способностей учащихся с использованием цифровых инструментов.

Annotation: The article explores ways of studying the works of Kassym Amanzholov through the lens of digital literacy. It highlights the potential of digital tools to develop students' functional literacy, critical thinking, and creative skills.

XXI ғасырдағы білім беру жүйесінің басты міндеті — оқушыларды тек пәндік біліммен шектемей, цифрлық кеңістікте өз ойын еркін әрі мәдениетті жеткізе алатын, ақпаратты сыни

тұрғыдан талдап, бағалай білетін шығармашыл тұлға ретінде қалыптастыру. Қазіргі білім беру үрдісінде ақпараттық-коммуникативтік технологиялар (АКТ) мен цифрлық сауаттылық ұғымы оқыту мазмұнының өзегіне айналды. Әдеби мұраны зерделеу мен зерттеу жұмыстары да бұл үдерістен тыс қалмауы тиіс. Қазақ поэзиясының алыбы Қасым Аманжоловтың шығармашылық мұрасын заманауи технологиялармен ұштастыра оқыту – білім алушының тілдік, мәдени және функционалдық сауаттылығын қатар дамытудың оңтайлы жолы.

Қасым Аманжолов – қазақ поэзиясын жаңа көркемдік деңгейге көтерген, ұлттық рухты және еркін ойды жырлаған көрнекті ақын. Оның шығармаларын қазіргі заман талабына сай цифрлық сауаттылық құралдары арқылы талдау жас ұрпаққа ақын мұрасын терең әрі қолжетімді таныстырудың тиімді тәсілі болып табылады.

Цифрлық сауаттылық – ақпаратты іздеу, талдау, өңдеу, бағалау және оны цифрлық технологиялар арқылы ұсыну қабілеті. Бұл дағды әдеби мұраны оқытуда жаңа мүмкіндіктер ашады.

Мектеп бағдарламасына қосымша ұсынылған таңдау курсына Қасым Аманжолов поэзиясы Padlet, Canva, Quizizz, Google Forms сияқты цифрлық құралдар арқылы талданып, оқушылардың шығармашылық зерттеу, саралау және интерпретация жасау дағдылары дамытылады.

Бүгінгі цифрландырылған қоғамда білім алушы тек мәтінді оқып қана қоймай, ақпаратты талдап, сараптап және тиімді қолдана алатын тұлғаға айналуы тиіс. Қасым Аманжоловтың шығармалары – замана, еркіндік, ұлт рухы, адамгершілік сияқты тақырыптарды терең мәнмен ашатын туындылар. Оларды цифрлық сауаттылық негізінде саралау оқушыларға ұлттық әдеби мұраның заманауи маңызын түсінуге, сонымен бірге оны өмірмен байланыстыра отырып талдауға мүмкіндік береді.

Қасым Аманжолов шығармашылығын заманауи цифрлық ортада саралау арқылы оқушылардың функционалдық және цифрлық сауаттылығын қалыптастыру, ұлттық әдебиетті цифрлық құралдар арқылы меңгеруге жағдай жасау.

1. Қ. Аманжолов шығармаларының идеялық мазмұны мен көркемдік ерекшеліктерін түсіндіру;
2. Ақын поэзиясын цифрлық құралдар арқылы талдауға үйрету;
3. Әдеби мәтіндерді сыни, салыстырмалы және шығармашылық тұрғыдан қарау дағдыларын дамыту;
4. Оқушылардың ақпаратты өңдеу, саралау және интерпретациялау қабілеттерін жетілдіру;
5. Padlet, Canva, Google Docs, Quizizz сияқты цифрлық құралдармен жұмыс жасау мәдениетін қалыптастыру;
6. Әдеби мұраны өмірлік жағдайлармен байланыстырып, функционалдық ойлауын дамыту;
7. Ақпараттық мәдениет пен этиканы қалыптастыру (дереккөзге сілтеме жасау, плагиат ұғымын түсіну).

Ғылыми-әдістемелік деңгейі

Бағдарлама ҚР МЖМБС, «Қазақ әдебиеті» пәні оқу бағдарламасы және цифрлық білім беру тұжырымдамалары негізінде дайындалған. Әдістемелік тірек көздері:

- Блум таксономиясы (тану, түсіну, қолдану, талдау, бағалау, синтездеу);
- Конструктивистік оқыту әдісі (оқушы – зерттеуші ролінде);
- Сын тұрғысынан ойлау стратегиялары («INSERT», «RAFT», «Ойлан–жұптас–бөліс»);
- Медиа сауаттылық негіздері (интерпретация, визуал талдау, дерек бағалау);
- PISA форматындағы оқылым және жазылым стратегиялары.

Ғылыми тірек: Л.С. Выготскийдің "Жақын даму аймағы", Дж. Брунердің «құрылымдық оқыту теориясы», Ж. Пиаже мен Блумның когнитивтік даму сатылары.

Ғылымилығы. Бағдарлама оқушының аналитикалық және синтетикалық ойлау қабілеттерін дамытуға бағытталған. Қ.Аманжолов поэзиясы мазмұн, пішін және тілдік құрылым тұрғысынан терең ғылыми талдауға мүмкіндік береді. Цифрлық сауаттылық – бұл

тек технологияны пайдалану емес, ақпараттың мәнін түсініп, оны дұрыс саралау мәдениетін қалыптастыру.

Төрт негізгі бағыт бойынша жүзеге асырылады:

1. Танымдық бағыт – Қасым мұрасының идеялық мазмұнын тану, поэзиядағы көркемдік жүйені саралау.

2. Коммуникативтік бағыт – ақын өлеңдерін интерпретациялау, пікірталас, медиа жобалар жасау.

3. Технологиялық бағыт – цифрлық құралдарды қолдана отырып, әдеби мәтінді талдау (Padlet, Canva, Kahoot, ChatGPT).

4. Шығармашылық бағыт – «Қасым стилі» бойынша визуалды коллаж, подкаст, бейнежоба жасау.

Оқыту әдістері мен бағалау жүйесі

Оқыту әдістері:

- Интерактивті сабақтар;
- Цифрлық зерттеу (Google Forms арқылы сауалнама);
- Padlet панелі – топтық постерлік сараптама;
- Мәтіндік және визуалды талдау;
- Эссе және пікір жазу жұмыстары;
- PISA үлгісіндегі оқылым және бағалау тапсырмалары.

Бағалау жүйесі критериалды, яғни нақты дескрипторлар арқылы жүзеге асырылады.

Күтілетін нәтиже

Курс соңында оқушылар:

- Қасым Аманжолов шығармаларын талдап, автор идеясына интерпретация жасай алады;
- Өлең мазмұнын цифрлық құралдар көмегімен визуалдай алады (инфографика, постер, бейнежоба);

- Ақпаратты талдап, дәлелмен тұжырым жасау дағдылары қалыптасады;
- Әдебиет пен заманауи қоғам арасындағы байланысты түсінеді;
- Функционалдық және цифрлық сауатты тұлға ретінде қалыптасады.

Қорытындылай келе Қасым Аманжоловтың шығармалары — ұлттық рухтың, еркін ойдың, гуманизм мен әділдіктің символы.

Қасым Аманжоловтың шығармалары – ұлттық рухтың, еркін ойдың, гуманизм мен әділдіктің символы. Оның мұрасын цифрлық сауаттылық тұрғысынан зерттеу оқушылардың әдебиетке деген қызығушылығын арттырудың заманауи және тиімді жолы болып табылады.

Бұл бағдарлама дәстүрлі әдеби талдауды жаңаша әдіспен – цифрлық саралау технологиясы арқылы жүргізуді көздейді. Нәтижесінде оқушы өз ойын еркін жеткізе алатын, ұлттық мәдениетті заманауи тұрғыда түсіне білетін функционалды тұлға ретінде қалыптасады.

Қасым Аманжоловтың әдеби мұрасы – мәңгілік рухани қазына. Оны цифрлық сауаттылық мүмкіндіктері арқылы саралау дәстүр мен жаңашылдықты тоғыстырып, ақын шығармашылығын қазіргі цифрлық дәуірмен үндестірудің тиімді жолы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Аманжолов Қ. Шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 1986.
2. Аманжолов Қ. Өлеңдер мен поэмалар. – Алматы: Атамұра, 2002.
3. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Цифрлық сауаттылық бойынша әдістемелік нұсқаулық. – Астана, 2020.
4. e-history.kz – Қазақстан тарихы мен мәдени мұрасына арналған электронды ресурс.
5. adebiportal.kz – Қазақ әдебиетіне арналған ұлттық цифрлық портал.

LANGUAGE LEARNING APPS AND THEIR EFFECTIVENESS IN SECONDARY EDUCATION

Акбергенова Сымбат Абайқызы

*Алматы облысы, Қарасай ауданы, Абай ауылы
“Мәлік Ғабдуллин атындағы орта мектеп” КММ
ағылшын тілі пәні мұғалімі*

Abstract: The rapid development of mobile technologies has transformed language education, with learning applications becoming widely used in secondary schools. These apps provide interactive, personalized, and flexible learning experiences, offering opportunities for students to practice grammar, vocabulary, and communication skills beyond the classroom. This paper examines the effectiveness of language learning applications in secondary education, focusing on their pedagogical benefits, motivational impact, and challenges. The study draws on recent research and examples of widely used apps such as Duolingo, Memrise, and Quizlet. Findings indicate that language learning apps enhance learner autonomy, provide immediate feedback, and increase exposure to the target language. However, limitations include over-reliance on technology, inconsistent integration into curricula, and the risk of superficial learning. The article concludes that apps can be effective tools for secondary education when integrated purposefully by teachers as supplements to traditional classroom methods.

Аннотация: Бұл мақалада тіл үйретуге арналған мобильді қосымшалардың орта мектеп оқушыларына әсері қарастырылады. Зерттеуде Quizlet, Duolingo, Memrise сияқты қосымшалардың сөздік қорды байытуға, грамматикалық дағдыларды қалыптастыруға және оқушылардың өзіндік жұмысын дамытуға ықпалы талданады. Сонымен қатар, оқушылардың уәждемесін арттырудағы рөлі, сондай-ақ қосымшаларды тиімді пайдалану үшін мұғалімнің бағыт-бағдары мен цифрлық сауаттылығының маңыздылығы көрсетіледі. Зерттеудің мақсаты – тіл үйрету қосымшаларының артықшылықтары мен шектеулерін анықтап, орта білім беру жүйесінде оларды қолданудың тиімді жолдарын ұсыну. Әдістер ретінде педагогикалық бақылау, салыстырмалы талдау және әдеби шолу қолданылды.

Аннотация: В статье рассматривается влияние мобильных приложений для изучения языков на учеников средней школы. Анализируются такие приложения, как Quizlet, Duolingo, Memrise, их роль в расширении словарного запаса, формировании грамматических навыков и развитии самостоятельности учащихся. Особое внимание уделяется повышению мотивации школьников, а также значимости цифровой грамотности и методической поддержки со стороны учителя. Цель исследования — выявить преимущества и ограничения языковых приложений и предложить пути их эффективного использования в системе среднего образования. Методы исследования включают педагогическое наблюдение, сравнительный анализ и обзор литературы.

Keywords: language learning apps, mobile-assisted language learning, secondary education, learner autonomy, digital feedback, motivation

Түйін сөздер: тіл үйрету қосымшалары, мобильді оқыту, орта мектеп, цифрлық технологиялар, оқушылардың уәждемесі.

Ключевые слова: языковые приложения, мобильное обучение, среднее образование, цифровые технологии, мотивация учащихся

In the digital age, the use of mobile applications in education has become an essential part of students' daily learning practices. Language learning apps (LLAs) offer unique advantages compared to traditional methods by enabling constant access to practice materials and interactive content. In secondary education, where students are at a crucial stage of language acquisition, LLAs provide both individualized and gamified approaches that match the preferences of digital-native learners. This article explores the role of language learning applications in secondary education, analyzing their effectiveness, pedagogical contributions, and potential drawbacks.

1. Pedagogical Benefits of Language Learning Apps

1.1. Learner Autonomy and Flexibility

Apps allow students to learn at their own pace, outside of the classroom, and according to their individual needs. This independence fosters responsibility and self-directed learning, important skills for lifelong education.

1.2. Immediate Feedback and Progress Tracking

Language apps provide instant corrections and track learners' progress, reinforcing correct usage and helping students identify areas for improvement.

1.3. Motivation and Engagement

Gamified elements such as points, streaks, and badges encourage students to practice regularly. Apps like Duolingo create a habit-building system that keeps learners engaged.

1.4. Authentic and Interactive Content

Apps increasingly integrate multimedia (videos, audio, and interactive dialogues) that expose students to real-life language contexts, supporting listening and speaking skills.

Impact on Secondary Education Learners

2.1. Vocabulary and Grammar Development

Apps are especially effective for vocabulary acquisition and grammar drills, where repetition combined with gamification enhances retention.

2.2. Supplement to Classroom Instruction

While not sufficient on their own, apps provide valuable practice outside of class, reinforcing lessons and preparing students for communicative activities.

2.3. Personalization of Learning

Adaptive technologies adjust tasks according to the learner's proficiency level, ensuring that students at different stages of language acquisition remain challenged without being overwhelmed.

Challenges and Limitations

3.1. Superficial Learning

Some apps prioritize speed and game elements over depth, which may result in memorization without true understanding.

3.2. Unequal Access to Technology

Not all students have the same access to smartphones, tablets, or stable internet, creating disparities in learning opportunities.

3.3. Lack of Integration in Curriculum

Without proper guidance from teachers, students may use apps inconsistently or without alignment to learning objectives.

3.4. Over-Reliance on Technology

Excessive dependence on apps can reduce face-to-face communication, which is essential for developing speaking and intercultural skills.

Language learning applications are valuable tools that can significantly enhance secondary education by fostering motivation, autonomy, and consistent practice. Their effectiveness lies in their ability to supplement, rather than replace, classroom instruction. Teachers play a crucial role in guiding students to use apps purposefully and critically, ensuring that digital learning complements broader pedagogical goals. With thoughtful integration, LLAs can contribute to more dynamic and personalized language education, preparing students for both academic and real-world communication.

References:

1. Burston, J. (2015). Twenty Years of MALL Project Implementation: A Meta-analysis of Learning Outcomes. *ReCALL*, 27(1), 4–20.
2. Godwin-Jones, R. (2017). Smartphones and Language Learning. *Language Learning & Technology*, 21(2), 3–17.
3. Loewen, S., Isbell, D. R., & Sporn, Z. (2020). The Effectiveness of Language Learning Apps. *The Modern Language Journal*, 104(1), 35–48.

4. Stockwell, G., & Hubbard, P. (2013). Some Emerging Principles for Mobile-Assisted Language Learning. Monterey, CA: The International Research Foundation.
5. Viberg, O., & Grönlund, Å. (2017). Understanding Students' Learning Practices with Mobile Apps. Computers & Education, 123, 1–14.

БИОЛОГИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ГЕЙМИФИКАЦИЯ, STEAM ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Талипова Молдир Закирхановна

Алматы облысы, Қарасай ауданы

"Елтай ауылындағы жайлы мектеп" КММ

биология пәнінің мұғалімі

Аңдатпа: Бұл мақалада биология пәнін оқытуда геймификация мен STEM әдістерін қолданудың ерекшеліктері қарастырылады. Геймификация әдісі оқу процесін ойын элементтері арқылы қызықты әрі тиімді етсе, STEM әдісі оқушылардың зерттеушілік және практикалық дағдыларын қалыптастырады. Осы әдістерді біріктіре қолдану оқыту сапасын арттырып, білім алушылардың танымдық белсенділігін күшейтеді.

Түйін сөздер: биология, геймификация, STEM, оқыту әдістері, инновация, зерттеу дағдылары.

Қазіргі уақытта білім беру жүйесінде инновациялық педагогикалық әдістерді енгізу қажеттілігі артып келеді. Әсіресе жаратылыстану ғылымдарын, оның ішінде биология пәнін оқыту барысында оқушылардың пәнге деген қызығушылығын ояту, олардың танымдық белсенділігін арттыру және зерттеушілік қызметке тарту — білім беру процесінің маңызды міндеттерінің бірі. Осы тұрғыдан алғанда, оқу үдерісінде геймификация мен STEM технологияларын қолдану оқытудың тиімділігін арттыратын және оқушылардың мотивациясын күшейтетін өзекті педагогикалық құрал ретінде қарастырылады.

STEM білім беру адами капиталды дамытудың негізгі факторларының бірі болып табылады. Ғылым мен техниканың жедел дамуына байланысты биология және химия салалары бойынша білім беру бағдарламаларын жаңғырту, сондай-ақ Қазақстандағы ғылыми инновацияларды дамыту бүгінгі таңда аса өзекті болып отыр. Білім мазмұны мен оны оқыту әдістерін жетілдіру — еліміздің ғылыми-техникалық прогреске дайын, биотехнология, өнеркәсіп пен энергетика, азық-түлік қауіпсіздігі, экология, ауыл шаруашылығы және жалпы экономика салаларында бәсекеге қабілетті мамандар мен жас ғалымдарды даярлаудың негізгі алғышарты.

АҚШ-тың Еңбек статистика бюросының мәліметтері бойынша STEM саласындағы мамандарға сұраныс алдағы он жылда басқа қызмет салаларымен салыстырғанда 76 пайызға жоғары болады [1]. Бұл көрсеткіш STEM бағыттарын дамытудың жаһандық маңыздылығын айқындайды. Дегенмен, Қазақстанда STEM білім беру барлық оқу орындарында кең көлемде енгізілмеген. Әсіресе биология және химия салалары бойынша оқу бағдарламалары мен практикалық курстардың жеткіліксіздігі байқалады. Сонымен қатар, халықаралық салыстырмалы зерттеулердің нәтижелеріне сүйенсек, Қазақстан білім сапасы бойынша 93 елдің ішінде 62-орында тұр [3]. Бұл көрсеткіш білім беру саласында инновациялық әдістерді енгізудің аса өзекті екенін көрсетеді.

STEM білім беру тәсілдері елдің болашақ ғылыми әлеуетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Әсіресе биология және химия пәндері бойынша оқу бағдарламаларының мазмұны мен әдістерін жетілдіру арқылы оқушылардың зияткерлік дамуына қолайлы жағдай жасауға болады. STEM технологияларын енгізу — оқушылардың ғылыми-зерттеушілік дағдыларын дамытуға, тәжірибелік қызметке бейімдеуге және қазіргі заманғы ғылым мен технология талаптарына сәйкес білім алуларына мүмкіндік береді.

Геймификация — оқу үдерісіне ойын элементтерін енгізу арқылы оқушылардың қызығушылығын арттырып, белсенділігін күшейтетін педагогикалық әдіс. Бұл тәсіл білім алушылардың өз бетінше білім алу дағдыларын дамытып қана қоймай, олардың оқу материалын меңгеруін жеңілдетеді. Геймификация элементтері (ұпай жинау, деңгейден өту, квесттер, марапаттар, рейтинг жүйесі) сабақ барысын жандандырып, оқушылардың назарын шоғырландыруға мүмкіндік береді. Соның нәтижесінде оқу материалы тиімді әрі сапалы меңгеріледі.

STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) — ғылым, технология, инженерия және математика пәндерін біріктіретін кешенді оқыту жүйесі. STEM әдістерін қолдану оқушылардың ғылыми-зерттеушілік, практикалық және логикалық-аналитикалық ойлау қабілеттерін дамытады. Биология пәнінде STEM тәсілдерін тиімді пайдалану арқылы оқушылар түрлі зертханалық жұмыстар орындап, тәжірибелер жүргізе алады, ғылыми жобаларға қатысады, яғни теориялық білімдерін практикамен ұштастырады [4].

Геймификация мен STEM технологияларын біріктіре қолдану оқыту процесін қызықты әрі нәтижелі етеді. Бұл әдістерді интеграциялау арқылы оқушылардың теориялық білімді практикалық әрекеттермен байланыстыруына, пәндік құзыреттіліктерін дамытуға, ғылыми-зерттеушілік белсенділігін арттыруға жағдай жасалады. Мысалы, зертханалық жұмыстарды ойын форматында ұйымдастыру, командалық жарыстар, экологиялық жобалар немесе биологиялық эксперименттерді квест түрінде өткізу оқушылардың пәнге деген қызығушылығын айтарлықтай арттырады.

Осы мақалада биология пәнін оқытуда геймификация мен STEM әдістерін қолданудың негізгі ерекшеліктері қарастырылады. Сонымен қатар аталған әдістердің білім беру үдерісіндегі артықшылықтары талданып, олардың оқушылардың ғылыми-зерттеушілік дағдыларын дамытуға, шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін қалыптастыруға тигізетін әсері сараланады.

1. Геймификация әдісінің мәні мен ерекшеліктері Геймификация – оқу процесін ойын элементтері арқылы жандандыруға бағытталған әдіс. Бұл тәсіл оқушыларды белсенді қатысуға ынталандырып, олардың қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді. Геймификацияның негізгі элементтері:

- Баллдық жүйе (ұпай жинау, марапаттау);
- Квесттер мен тапсырмалар;
- Лидерлер тақтасы (рейтинг);
- Әр түрлі деңгейлер (модульдер бойынша өту);
- Виртуалды немесе шынайы марапаттар. Биология пәнінде геймификацияны қолдану

мысалдары:

- Көпдеңгейлі тест тапсырмалары;
- «Қызықты деректер» ойыны;
- Биологиялық квесттер мен зертханалық жарыстар.

2. STEM әдісінің мәні мен биология пәніндегі рөлі STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) – ғылым, технология, инженерия және математика пәндерін біріктіріп оқытуға бағытталған әдіс. Биология пәнінде STEM әдісінің рөлі өте маңызды, себебі бұл тәсіл оқушыларға жаратылыстану ғылымдарын терең түсінуге және оларды тәжірибеде қолдануға мүмкіндік береді.

STEM әдісінің биологиядағы қолданылу бағыттары:

• **Биотехнология:** Оқушылар гендік инженерия, жасушалық зерттеулер және медициналық биология саласында тәжірибе жасап, ғылыми жобалар әзірлей алады. Биотехнология – ғылым мен техниканың тоғысқан саласы, ол тірі ағзаларды пайдалану арқылы медициналық, экологиялық және аграрлық мәселелерді шешуге бағытталған. STEM әдістері биотехнологияда маңызды рөл атқарады, себебі олар оқушылардың теориялық білімдерін тәжірибе жүзінде қолдануына мүмкіндік береді.

• **Гендік инженерия:** STEM әдістері генетикалық модификациялау бойынша зерттеулер жасауға мүмкіндік береді. Оқушылар ДНҚ тізбектерін талдау, генетикалық

кодтарды өзгерту және жаңа қасиеттері бар өсімдіктер немесе микроағзалар жасау арқылы биотехнологияның маңызын түсінеді.

- Ферменттік технологиялар: Биоинженерия мен химияны біріктіру арқылы оқушылар дәрілік заттар өндіру, азық-түлік биотехнологиясы және биологиялық катализаторларды зерттеуге қатыса алады.

- Жасушалық технологиялар: STEM әдістері арқылы оқушылар жасушалық дақылдармен жұмыс істеуді үйреніп, биомедициналық зерттеулерге дайындалады.

- Қоршаған ортаны қорғау: STEM оқыту әдістері биоотын өндірісін зерттеу, қалдықтарды қайта өңдеу және экожүйені қалпына келтіру әдістерін үйренуге мүмкіндік береді.

- Экологиялық зерттеулер: Қоршаған ортаға әсер ететін факторларды зерттеу, экожүйелерді модельдеу және тұрақты даму шешімдерін әзірлеу.

- Жасанды интеллект пен биоинформатика: Оқушылар биоинформатикалық деректерді талдау және генетикалық зерттеулер жүргізу арқылы ғылыми ізденіске үйренеді.

- Қолданбалы инженерия: Су тазарту жүйелері, биоотын өндіру, экологиялық сенсорлар жасау сияқты жобалар арқылы биологияның инженерлік аспектілерін зерттеу.

- Зертханалық эксперименттер: Генетика, микробиология және биохимия саласындағы зертханалық жұмыстар STEM әдісінің маңызды бөлігі болып табылады.

Геймификация мен STEM әдістерін биология пәнінде қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың танымдық белсенділігі мен шығармашылық қабілеттерін дамытуға айтарлықтай ықпал етеді. Бұл әдістердің тиімділігі тәжірибелік жұмыстарды, зертханалық эксперименттерді және инновациялық технологияларды мақсатты әрі жүйелі қолдану арқылы арта түседі. Сондықтан мұғалімдердің аталған әдістерді сабақ мазмұнына жүйелі енгізуі, оқу үдерісін әртараптандыруға және оқушылардың зерттеушілік дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Геймификация мен STEM технологияларын біріктіре қолдану болашақта білім беру үдерісін одан әрі жетілдірудің маңызды бағыттарының бірі болып табылады [5].

Заманауи білім беру саласының басты мақсаты — оқушылардың оқу материалын терең түсінуін қамтамасыз ету және олардың пәнге деген тұрақты қызығушылығын қалыптастыру. Бұл мақсатқа жету үшін оқытудың әртүрлі инновациялық әдістері мен тәсілдері қолданылады. Соның ішінде соңғы жылдары кеңінен таралған геймификация және STEAM әдістері білім беру үдерісіне жаңа серпін беріп, оқыту сапасын арттыруда маңызды рөл атқаруда.

Геймификация — ойын элементтері мен механизмдерін оқу процесіне енгізу арқылы оқушыларды ынталандыратын және олардың оқу әрекетіне белсенді қатысуын қамтамасыз ететін педагогикалық әдіс. Ал STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) технологиясы ғылым, технология, инженерия, өнер және математика пәндерін интеграциялай отырып, оқушылардың кешенді, креативті және сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамытуды көздейді. Аталған екі әдістің біріктірілген түрде қолданылуы биология пәнін оқытудың сапасын арттырып, оқушылардың зерттеушілік құзыреттерін дамытуға мүмкіндік береді.

3. Геймификацияның биология пәніндегі рөлі

Геймификация - ойын элементтерін оқу үдерісіне енгізу арқылы оқушылардың мотивациясын көтеру, пәнге қызығушылығын арттыру және терең түсінік қалыптастыру тәсілі. Бұл әдіс оқушылардың белсенділігін және оқу нәтижелерін жақсартуға мүмкіндік береді. Биология пәнінде геймификацияны қолдану бірнеше бағытта жүзеге асырылуы мүмкін:

Ойын элементтерін енгізу: Биологияның күрделі тақырыптарын қарастыру кезінде ойын элементтерін енгізу оқушылардың қызығушылығын арттырады. Мысалы, түрлі биологиялық құбылыстарды түсіндіруде көрнекі құралдар мен ойындар қолдану оқушыларға ақпаратты жеңіл әрі қызықты түрде қабылдауға мүмкіндік береді.

Құзыреттілік деңгейін арттыру: Геймификация арқылы оқушылардың білім деңгейін анықтап, әртүрлі деңгейлерде тапсырмалар беру арқылы олардың білімі мен дағдыларын дамытуға болады. Оқушылар өздерінің жетістіктерін көріп, өз-өзін бағалауға мүмкіндік алады.

- Кері байланыс пен ынталандыру: Оқушылардың әрбір жетістігін атап өту және оларға марапаттар мен ұпайлар беру арқылы олардың мотивациясы артады. Бұл әдіс оқушыларды өз білімдерін жақсартуға ынталандырады.

4. STEAM әдістері және биология пәнінде қолдану мүмкіндіктері

STEAM әдісі – ғылым, технология, инженерия, өнер және математика пәндерін біріктіретін оқу тәсілі. Бұл әдіс оқушыларды тек теориялық біліммен емес, практикалық дағдылармен де қамтамасыз етеді. Биология пәнінде STEAM әдісін қолданудың тиімділіктері төменде келтірілген:

- Интердисциплинарлы тәсіл: Биология пәнін оқытуда STEAM әдісін қолдану оқушыларды бір ғана пәнмен шектемей, олардың жалпы білім саласын дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, биология мен математика арасындағы байланыс, статистика мен биологиялық зерттеулердегі математикалық модельдерді қолдану оқушылардың логикалық ойлау қабілетін арттырады.

- Қолданбалы білім: STEAM әдісінің ерекшелігі – теориялық білімнің практикалық тұрғыдан қолданылуы. Биологияны зерттеу кезінде оқушылар тәжірибелік жұмыстар жүргізіп, ғылыми эксперименттер жасап, биологиялық құбылыстарды зерттейді. Бұл әдіс оқушыларды ғылыми зерттеу жұмыстарына баулуға мүмкіндік береді.

- Креативті ойлау: STEAM әдісі өнерді де қамтиды, сондықтан оқушылар биологиялық тақырыптар бойынша өздерінің шығармашылық қабілеттерін пайдаланып, түрлі көркем жұмыстар жасайды. Бұл креативті ойлау мен инновациялық идеялардың дамуына ықпал етеді.

5. Геймификация мен STEAM әдістерін біріктіру

Геймификация мен STEAM әдістерін біріктіру биология пәнін оқытуда жоғары нәтиже бере алады. Оқушыларға қызықты әрі тиімді оқу тәжірибесін ұсыну үшін осы екі әдісті бір уақытта қолдану тиімді болады.

Топтық ойындар мен зерттеу: Биология сабағында оқушыларды топтарға бөліп, әр топқа түрлі тапсырмалар беру арқылы геймификация элементтерін қолдануға болады. Бұл тапсырмаларды шешу барысында оқушылар STEAM әдісін қолдана отырып, ғылыми зерттеу жүргізеді, инженерлік ойлау мен шығармашылық қабілеттерін дамытады.

Интерактивті платформалар: Биологияны оқытуда интерактивті платформалар мен бағдарламаларды қолдану, оларды ойын элементтерімен біріктіру арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыруға болады. Мысалы, биологиялық құбылыстарды компьютерлік ойындарда зерттеу, әртүрлі виртуалды лабораториялар мен симуляторлар арқылы білімді жетілдіру.

Жобалық жұмыс: Оқушыларға биология тақырыптарына байланысты жобалар ұсыну және осы жобаларды ойын түрінде орындауға шақыру олардың зерттеу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Мұндай жұмыстарда оқушылар ғылым мен технологияны біріктіріп, креативті шешімдер іздейді.

6. Геймификация және STEAM әдісінің биология пәніндегі тиімділігі

- Оқушылардың қызығушылығы мен мотивациясын арттыру: Геймификация мен STEAM әдістері оқушылардың биология пәніне деген қызығушылығын арттырады. Олар тақырыпты қызықты әрі интерактивті түрде оқиды, бұл олардың белсенділігін жоғарылатады.

- Шығармашылық қабілеттерін дамыту: Оқушыларға түрлі шығармашылық тапсырмалар мен жобалар берілгенде олардың креативті ойлау қабілеттері дамиды.

Бұл оларды өз идеяларын жүзеге асыруға және ғылыми зерттеулер жүргізуге ынталандырады.

- Топтық жұмыс және ынтымақтастық: Геймификация және STEAM әдістерін қолдану арқылы оқушылар топ болып жұмыс істейді, бұл олардың ынтымақтастық дағдыларын арттырады.

Биология пәнін оқытуда геймификация және STEAM әдістерін қолдану білім беру процесін жеңіл, тартымды және жоғары тиімді етеді. Бұл әдістер оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың білімін тереңдетуге, ғылыми ұғымдарды тәжірибелік тұрғыдан игеруіне мүмкіндік береді. Сонымен қатар, аталған тәсілдер

оқушыларды тек теориялық біліммен қаруландырып қана қоймай, практикалық дағдыларды меңгеруге, зертханалық жұмыстарды орындауға және зерттеушілік әрекетке белсенді қатысуға бағыттайды. Нәтижесінде оқушылардың шығармашылық қабілеттері, ғылыми зерттеу дағдылары мен инженерлік ойлау қабілеті дамып, олардың болашақта ғылым мен техника саласында жетістікке жету мүмкіндігі арта түседі.

Қазақстанда STEM саласындағы білім беру бағдарламаларын дамыту бүгінгі таңда өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Биохимиялық және жаратылыстану ғылымдарын оқытуда практикалық, проблемалық және жобалық тәсілдердің интеграциясы оқушылардың қызығушылығын арттыруда жоғары нәтижелер көрсетуде. Бұл тұрғыда GenomiX BioAcademy тәжірибесі айтарлықтай құнды үлгі болып табылады. Академия 500-ден астам оқушыны оқыту барысында ғылыми пәндерге қызығушылықты тиімді дамытуға болатынын дәлелдеді.

GenomiX BioAcademy бағдарламасына әртүрлі әлеуметтік топтардың балалары — халықаралық және жекеменшік мектептердің оқушылары, ауыл мектептерінің тәрбиеленушілері, балалар үйінің балалары, сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балалар қатысады. Бұл тәсілдің әмбебап екендігін және білім алушылардың әлеуметтік жағдайына тәуелсіз тиімді нәтиже беретінін көрсетеді. Үздік педагогикалық тәжірибелер мен инновациялық әдістер барша оқушыға қолжетімді болуы мүмкін екенін тәжірибе дәлелдеп отыр.

Алдағы уақытта GenomiX жобалары EdTech платформалары арқылы кеңейіп, білім беру инфрақұрылымын дамытуға, медицина мен денсаулық сақтау саласының кадрлық әлеуетін арттыруға бағытталған жаңа оқу құралдарын ұсынады деп күтілуде. Бұл жобалар білім беру инновацияларының заманауи трендтерін тиімді біріктіріп, жас ұрпақты болашақ кәсіби міндеттерге сапалы даярлауға мүмкіндік береді. Ұлт денсаулығының нығаюы — Қазақстанның тұрақты дамуы мен жарқын болашағының негізі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Исаков, М. В. (2019). Использование геймификации в образовательном процессе: Проблемы и перспективы. Журнал образования и науки, 1(19), 67-72.
2. Иванова, О. С. (2020). Педагогика и цифровизация: Геймификация и ее роль в обучении старшеклассников. Вестник инновационных технологий в образовании, 3(6), 88-92.
3. Юрьева, Н. П., & Иванов, В. А. (2018). Методы и технологии интеграции STEAM в школьную программу. Вестник образовательных технологий, 7(2), 123-127.
4. Дьякова, Л. И. (2019). Геймификация в образовательном процессе: Технологии и методы применения в различных дисциплинах. Педагогика и психология, 6, 78-83.
5. Соловьёва, С. В. (2020). Интерактивные технологии и геймификация в обучении биологии: Применение в старших классах. Журнал научных исследований в образовании, 8(20), 40-45.

МАМАНДАНДЫРЫЛҒАН БИОЛОГИЯЛЫҚ МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАРДЫ ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП, ҒЫЛЫМИ ЖОБАЛАРДЫ ӘЗІРЛЕУ КЕЗІНДЕ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ

Тлеуова Айнаш

*Алматы облысы, Қарасай ауданы, Жібек жолы ауылы
“Б.Алтынсарин атындағы орта мектеп” КММ
биология пәнінің мұғалімі*

Аннотация: Мақалада биологияның мектеп курсының кейбір тақырыптарын оқуға арналған түпнұсқалық AR қосымшасын құру мәселелері талқыланады. мүмкіндіктер әзірлемелер дидактикалық элементтері Және ресурстар AR қолданбалары. Оларды пайдаланудың бірнеше негізгі артықшылықтары атап өтілген Білім берудегі AR технологиялары, арасында қай сенімділік, үнемдеу, әдістемесі, қауіпсіздік, қатысу. Бұл

көрсетілді пайдалану технологиялар толықтырылған шындық В контекст апробация қолданбалар AR-студия қосулы сабақтар химия және биология куәландырады О одан әрі перспективалары әзірлемелер AR қолданбалары үшін жүйелер білім беру.

Түйін сөздер: толықтырылған шындық, AR қолданбасы, дидактикалық элементтері, биология, иммерсивті технологиялар, ұялы қолданба.

Ең алдымен, мен қазіргі ғылымда біржақты пікір жоқ мағынасын түсіндіруге қатысты балалардағы дарындылық ұғымының мәнін түсінуге тырыстым. Педагогикалық сөздікте дарындылық терминінің келесідей түсіндірмесі берілген: бұл адамның өмірінде қалыптасатын, басқа адамдармен салыстырғанда әр түрлі қызмет түрлерінде жоғары нәтижелерге жету мүмкіндігін анықтайтын жүйелік сапа. Дарынды бала – бұл қызметтің сол немесе басқа түрінде жарқын, айқын, кейде көрнекті жетістіктерімен (немесе мұндай жетістіктерге ішкі алғышарттары бар) ерекшеленетін бала. Барлық балалардың қабілеттерін дамытуға табиғи шығармашылық ынтасы бар. Баланың қабілеті толық қалыптаспаған болса, оған оның табиғи қабілетінің дамуына жағдай жасалмаған, немесе оны оқыту мен тәрбиелеудің догматикалық әдістерімен өшірген үлкендер кінәлі. Сондықтан дарындылықты өлшеу емес, сәйкес инновациялық білім беру ортасын құру қажет. Тұлғаны дамыту үшін оқытудың мақсатын, мазмұнын, әдістерін, формаларын ұтымды таңдап алу қажет. Сонымен қатар, баланың жетістігі көбінесе онымен қандай мұғалім жұмыс істейтініне байланысты. Сабақтарда дарынды оқушылармен жұмыстың әдістері мен формалары, ең алдымен, мектептегі барлық оқушылармен жүргізілетін жұмыстың әдістері мен формаларымен органикалық түрде ұштасып, сонымен бірге өзіндік ерекшелігімен ерекшеленуі керек.

Дарынды балалармен жұмыстың нысандары туралы айтатын болсақ, бірден мынаны белгілеу керек: мұндай оқушылармен жұмыс екі формаға бөлінеді - сыныпта және сыныптан тыс. Мұндай оқушыларды барлық пәндерді оқыту үшін арнайы топтарға бөлу мектеп жағдайында орынсыз деп танылуы керек. Дарынды балаларды сыныпта басқа оқушылармен бірге оқыту керек. Бұл дарынды балалардың одан әрі әлеуметтік бейімделуіне және сонымен бірге белгілі бір уақытқа дейін жасырылған дарындылықты анықтауға, барлық студенттердің жобалық іс-әрекеттің әртүрлі түрлерін, шығармашылық тапсырмаларды орындауы үшін барынша дамуы үшін жағдай жасайды. Дарынды балалармен жұмыс барысында мен педагогикалық қызметтің келесі принциптерін басшылыққа аламын:

- тұлғаның дамуы үшін берілетін мүмкіндіктердің барынша көп түрлілігі принципі;
- сыныптан тыс жұмыстардың рөлін арттыру принципі;
- оқытуды даралау және саралау принципі;
- мұғалімнің минималды қатысуымен студенттердің бірлесіп жұмыс істеуіне жағдай жасау принципі;
- оқушыларға көмек пен тәлімгерлік таңдау еркіндігі принципі.

Оқу-тәрбие үрдісінде дарынды баланың дамуын оның ішкі белсенділік әлеуетін, өз өмірінің авторы, жасаушысы, белсенді жасаушысы бола білу қабілетін дамыту деп қарастырған жөн. Баланың дарындылығын толық ашу үшін білім беруде түбегейлі жаңа технологиялар қажет. Дарынды балалармен жұмысымда заманауи педагогикалық технологияларды, мысалы сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясын қолдануға тырысамын. Бұл технология маған оқушының көзқарасын жан-жақты түсінуге және оның және өз көзқарасыммен қарауыма көмектеседі. Зерттеу, жартылай іздеу, проблемалық, жобалық. Дарынды балалар зерттеушілік және ізденіс әрекетінің қажеттілігін айқын көрсетеді – бұл оқушылардың шығармашылық оқу процесіне енуіне мүмкіндік беретін және олардың білімге құштарлығын, жаңалық ашуға деген құштарлығын, белсенді ақыл-ой еңбегін, өзін-өзі тануға тәрбиелейтін жағдайлардың бірі. Мен жоба әдісін толығырақ қарастырғым келеді. Жобалық әдіс құзыреттілікке бағытталған оқыту технологияларына жатады. Бұл әдісті сабақта және сыныптан тыс жұмыстарда қолдану оқушылардың танымдық қызығушылығын белсендіруге, шығармашылық қабілеттерін дамытуға жаңа мүмкіндіктер береді. Нақты студенттердің қызығушылықтары мен дарындылық деңгейлерін ескере отырып, оларға белгілі бір жобаны аяқтау ұсынылады: практикалық мәселені талдау және шешімін табу, өз жұмысын зерттеу

режимінде құру және оны өз позициясын қорғайтын ашық баяндамамен аяқтау. Оқытудың бұл түрі дарынды балаға құрдастарымен оқуын жалғастыра отырып және таныс әлеуметтік қарым-қатынаста қала отырып, сонымен бірге өзінің білімдерін сапалы түрде тереңдетуге және дарындылық мазмұнына сәйкес облыстағы ресурстарын анықтауға мүмкіндік береді.

Жобалық іс-әрекет – ынталы балаларды тәрбиелеу технологияларының бірі. Жобамен жұмыс істейтін дарынды балалар ғылыми шығармашылық жұмыстың әдістерін игеріп, эксперименттерге, зерттеулерге қатысады, бұл оларға өз-өзіне деген сенімділікті сезінуге, «адасқан емес», өзін-өзі бекітуге, сәттілік қуанышын сезінуге мүмкіндік береді. Жобалау іс-әрекетімен айналыса отырып, дарынды балалардың өз бетінше ойлауы, ақпарат алу, болжау, стандартты емес жағдайларды қабылдау қабілеттері дамиды, мектеп оқушылары шығармашылық, ізденіс әрекеттерінде олардың алдында туындаған жаңа мәселелерді шешуде құнды тәжірибе жинақтайды. Бұл олардың бұрын алған білімдері мен дағдыларын жаңа жағдайларда өз бетінше пайдалануды, бұрыннан белгілі болғандар негізінде жаңа әрекет тәсілдерін қалыптастыруды талап етеді. Бұл жағдайда мұғалім оқу-тәрбие үрдісінде басым тұлға ретінде емес, мәселенің шешімін іздеуге жетекшілік ететін кеңесші, жоба үйлестірушісі, ассистент қызметін атқарады. Мектептің дарынды балалармен жұмысының бір бағыты оқу тәжірибесіне АКТ-ны енгізу болып табылады. Мектебіміздің ақпараттық әлеуеті ақпараттық технологияларды әртүрлі тәсілдермен пайдалануға мүмкіндік береді. БАҚ сабақтарын өткізу. Мектептегі оқу іс-әрекетінің негізі – сабақ. Заманауи талаптарға сай сабақты АКТ-ны қолданбай өткізу мүмкін емес, бұл пән мұғалімдерінің жаңа жұмыс түрлеріне жетелейді. Компьютерлік технология бағдарламаланған оқыту идеяларын дамытады, қазіргі компьютерлердің бірегей мүмкіндіктерімен байланысты оқытудың мүлдем жаңа, әлі зерттелмеген технологиялық нұсқаларын ашады. Компьютерді оқытудың тиімді құралы ретінде пайдалану педагогикалық технологиялардың мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейтеді: компьютерлік энциклопедиялар, интерактивті курстар, бағдарламалардың барлық түрлері, виртуалды эксперименттер және зертханалық жұмыстар оқушылардың ынтасын арттыруға мүмкіндік береді. Географияны оқыту пәннің өзіндік ерекшеліктеріне байланысты қазіргі ақпараттық технологияларды қолдануға қолайлы сала болып табылады.

Оқытуда компьютерді қолданудың мүмкіндіктері кең:

- сабақты дайындау және өткізу кезінде компьютерді пайдалану; - электронды оқулықтарды пайдалану; - интернет ресурстарын пайдалану;

- сабақтарда АКТ-ны пайдаланудың бірқатар артықшылықтарын тұжырымдауға мүмкіндік береді:

- Оқушының да, мұғалімнің де шығармашылық мүмкіндіктерін толық ашу мүмкіндігі.
- Бүкіл сыныпқа көрінетін тақтадағы объектілерді өз бетінше өңдеу немесе компьютерде жұмыс істеу арқылы оқушылардың белсенділігін арттыру, бұл оқушылардың зейінін тақтаға аударуға мүмкіндік береді.

- Оқу материалын неғұрлым толық және терең қабылдауға ықпал ететін жарқын бейнелер мен әсерлер жасау арқылы пәнді оқуға оң мотивацияны дамыту.

Балаларды кішкентай кезінен ақпараттық және компьютерлік технологиялармен таныстыру керек, өйткені біздің болашағымыз олардың бүгінгіне айналады, олар компьютерді жастайынан тез меңгереді. Мұны жай ғана нәрселерге байсалды көзқараспен жасау керек: компьютер мен Интернет шынайы өмірді алмастырмайтынын мұқият қадағалаңыз

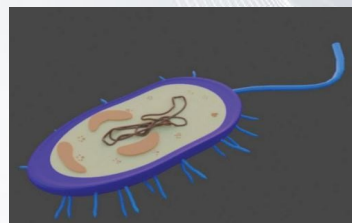
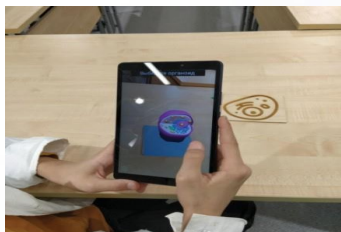
Қорытынды жасағым келеді: дарынды баланың дарындылығын жерге көміп тастамай, дер кезінде ашуға көмектесу керек. Ол үшін мұндай балаларды оқытудың бастапқы кезеңінде анықтап, олардың болашақта дарындылығын дамытуға көмектесу қажет.

Дарынды балаларды тәрбиелеу мен оқыту – күрделі де ауқымды міндет. Бұл жерде мұғалімдерді жас таланттармен жұмыс істеудің сан алуан қиындықтары мен қуаныштарына дайындап, тиісті тәрбие мен дайындық қажет. Жоғары интеллекті, шығармашылық пен қарапайымдылықты, мейірімділікті, сезімталдықты, адамдарға деген ілтипатты қарым-қатынасты сәтті үйлестіретін дарынды балалар бар. Дарынды балалардың тағы бір ынтасы бар – жеңіске жету. Бұл жеңістердің бағасы ұзақ және өздеріне қиын жұмыс болса да. Бұл жерде

ұстаздардың көмегі өте қажет. «Техникалық жетістіктерді ұстаздар пайдалана алмаса, оның еш құны жоқ. Ғажайыптарды компьютер емес, мұғалімдер жасайды!» Крэйг атап өтеді. Барлық балалар дарынды және әр баланың жетістігі оның дер кезінде анықталып, дамуына байланысты. Дарынды баланы оқыту және оның күрделі материалды өз бетінше меңгеру қабілетін дамыту – бұл балаға өмірде ілесіп жүретін шығармашылық көзқарас элементтерін қамтитын байыпты жұмысқа деген талғамды бала бойына сіңіру үшін мұғалім өз қамқорлығымен бірге жасайтын бірінші қадам. Сонымен қатар, дарынды баланы зерттеу пәнімен таныстыра отырып, оны ғылыммен таныстыра отырып, нақты міндет қою керек, атап айтқанда, ғылыми мәселелер мен мәселелер бойынша шешім қабылдауда дербестікті дамыту, сонымен қатар баланың өзіндік, сапалы жаңа идеяларды ойлап табуы.

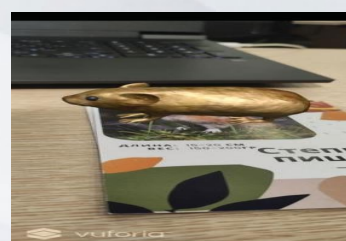
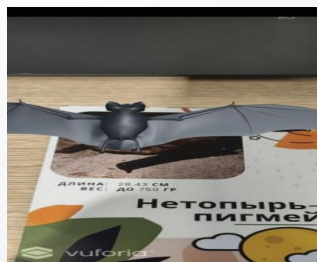
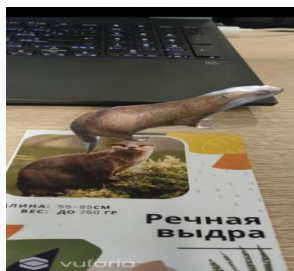
AR-studium – бұл мобильді қосымша үш модуль – «Химиялық процестер», «Биологиялық жасушалар», «Қызыл кітап». үшін жұмыс істейді қолданбалар артынан жүктеп алу орнату файл Және қосымшаның ресми веб- сайтынан (arstudium.nova-park.ru) толықтырылған шындық карталары. Толықтырылған шындық карталарында ақпаратты көрсетуге арналған белгілер бар қосулы экрандар құрылғылар. Қолданба орнату қосулы смартфон немесе Android операциялық жүйесімен жұмыс істейтін планшет. Карталар қарапайым қағазға басып шығарылады. Қолдану принципі В келесі. Іске қосылды қолданба қосулы құрылғы, бағыт беріп отыр оның камера қосулы басып шығарылмаған карта. IN нәтиже қосулы экран ұялы құрылғылар пайда болады интерактивті 3D модельдері нысандар Және процестер. қарастырайық толығырақ қолданбаның жұмысы.

Модуль «Биологиялық жасушалар» қамтиды В өзім жинақ AR карталары бірге әртүрлі жануарлар Және өсімдік негізіндегі жасушалар. Сағат қалықтау камералар құрылғылар экрандағы толықтырылған шындық картасында ұяшықтың 3D үлгісі пайда болады. Бұл мүмкіндік береді көбірек егжей-тегжейлі оқу оның құрылымы Және орындау жаттығу В оқулық, жұмыс парақтарында немесе дәптерде (5-суретті қараңыз). Бұл 3D модельдер интерактивті: басу қосулы бөліктері жасушалар қосулы экран ұялы құрылғылар, сіз аласыз қосымша ақпарат туралы нысандар (1-сурет).

1- сурет. Жұмыс модуль «Биологиялық жасушалар» қолданбалар

AR- студия Модуль «Қызыл кітап» тұрады бастап AR карталары бірге сурет сирек жануарлар, өсімдіктер және саңырауқұлақтар. Маркердің артқы жағында толық сипаттама бар объект. үшін Того дейін қосулы экран қараңыз 3D моделі нысан, құрылғының камерасын толықтырылған шындық картасына бағыттау керек. Модульдің тәрбиелік мақсаты бар кейіпкер Және мүмкіндік береді тарту назар аудару өсу ұрпақтар Кімге мәселе жоғалып кетулер түрлері. Қалай белгілі, Қызыл кітап алғаш рет 1978 жылы тамызда КСРО-да шығарылды. Бұл іс-шара уақыт бойынша өткізілді Кімге ашу В Ашхабад XIV Жалпы жиналыстар Халықаралық Табиғатты қорғау одағы (2-сурет).

2-сурет. Жұмыс модуль «Қызыл кітап» қолданбалар AR- студия

Сирек кездесетін түрлерге жататындар: дала пикасы, өзен құмырасы, пигми пипистрелласы Және Т. б. үшін көрсетеді деректер модельдер қажет басып шығару сәйкес белгілер (Сурет 3), олар екі жақты ақпараттық карталар болып табылады. Оларды принтерде де басып шығаруға болады.

3-сурет.

Ақпараттық екі жақты AR- карталар үшін әзірлемелер авторлық қолданбалар AR-студия болды жасалған келесі қадамдар: құрылды 3D модельдері, дамыған тегтер, қалыптасты негіз деректер тегтері, мобильді қосымша құрастырылды. Бұл қадамдарды жүзеге асыру үшін мыналар пайдаланылды: кейбір мамандандырылған кәсіби бағдарламалық өнімдер: Блендер, Inkscape, Вуфория, Бірлік.

Бұл жерде үлкендердің реакциясы, мұғалімнің баланың жан-жақты дамуына барынша қолайлы жағдай жасай білуі, дарынды балалардың шығармашылық белсенділігін ынталандыруы маңызды рөл атқарады, мен өз сабақтарымда осыны жасауға тырысамын. Мұғалімнің міндеті – әрбір оқушының тілді іс жүзінде меңгеруіне жағдай жасау, әр оқушының белсенділігін, шығармашылығын танытуға мүмкіндік беретін оқыту әдістерін таңдау, бірақ сонымен бірге дарынды баланың бойындағы дарындылығын дер кезінде ашуға көмектесу, оны жерге көміп тастау. Ол үшін мұндай балаларды оқытудың бастапқы кезеңінде анықтап, олардың дарындылығын одан әрі дамытуға көмектесу қажет. Қорытындылай келе, мұғалімнің дарынды балалармен жұмысы күрделі және бітпейтін процесс екенін атап өткім келеді. Ол педагогтар мен тәрбиешілерден тұлғалық өсуді, дарынды балалар психологиясы және оларды тәрбиелеу саласындағы жақсы, үнемі жаңартылып отыратын білімді, сонымен қатар психологтармен, басқа мұғалімдермен, әкімшілікпен және, әрине, дарынды балалардың ата-аналарымен тығыз ынтымақтастықты талап етеді. Ол педагогикалық икемділік шеберлігінің тұрақты өсуін талап етеді, бүгінгі таңда шығармашылық ізденіс пен күшті нүкте сияқты көрінгеннен бас тарта білу.

Соңында мен Сократтың сөзін келтіргім келеді: «Ұстаз, өзіңізге білім алатын шәкірт дайындаңыз». Бұл бағыттағы жүйелі жұмыс мектебіміздің айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізуіне мүмкіндік берді. Осылайша, оқу процесінің әртүрлі түрлері мен формалары оқушыларға шығармашылық ізденіс атмосферасында танымдық қызығушылықты дамытуға, олардың қызығушылықтары мен хоббиілері әлемін көрсетуге және ең маңызды жеке жетістіктерді ұсынуға мүмкіндік береді.

Дарынды бала өскен сайын дарындылық пен шығармашылық дамудың негізгі құрылымдық құрамдас бөлігі проблемалық сипатқа ие болады. Дарынды балаларды оқыту процесінде сабақтың тиімді формаларын табудың маңызы зор. Оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың сыныптық-сабақ формасы баланың интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерінің дамуына ықпал етуі де, тежеуі де мүмкін. Мұғалімнің дәстүрлі оқыту әдістерін пайдаланған кезде дарынды баланың өзін-өзі танытуға және жүзеге асыруға мүмкіндігі болмайды, сондықтан оны бір сарындылық, кейде сабақта болып жатқан барлық нәрселерден алшақтау жеңеді.

Информатикада дарынды балалармен жұмыс істеу жүйесін үш бөлікке бөлуге болады:

- 1) сабақ іс-әрекеті – дәстүрлі сабақтар, инновациялық сабақтар: АКТ-мен сабақтар, жобалар, дөңгелек үстелдер, экскурсиялар, диспуттар, баспасөз конференциялары, рөлдік ойындар, кіріктірілген сабақтар;
- 2) сыныптан тыс жұмыстар: пәндік олимпиадалар, пәндік апталықтар, арнайы

курстар, ғылыми-зерттеу жұмыстары, консультациялар, шығармашылық үй тапсырмалары;

3) қосымша білім беру жүйесі – қашықтықтан олимпиадалар, қашықтықтан курстар, білім алушылардың өзіндік жұмыстары.

Информатиканы оқытуда тұлғаның дамуына жағдай жасауды жүзеге асыру негізінен балалардың жас және жеке ерекшеліктері, пәндік білім деңгейі және жалпы дайындық деңгейі ескерілетін оқу сабақтарында жүзеге асады. Сабақ дарынды балалармен жұмыс істеудің негізі болып табылады, бірақ бұл жағдайда оқушылардың оқу-танымдық іс- әрекетінің басқаша құрамын, әртүрлі мазмұнын және басқаша ұйымдастырылуын талап етеді.

Дарынды балалармен жұмыс істеудің төрт негізгі тәсілі бар: жеделдету, тереңдету, байыту, проблемалық. Инновациялық сабақтар ұлттың тарихи дамуындағы фактілерге, құбылыстарға, әлеуметтік-мәдени құрамдас бөліктерге сүйене отырып, оқушылардың танымдық белсенділігін дамытуға, пәнге деген қызығушылықты қолдауға және қолдауға мүмкіндік береді. Дифференциалды тәсіл әртүрлі сандық және сапада психикалық операцияларды орындауды қажет ететін жаттығулардың санын, сапасын және ретін анықтауды білдіреді. Бұл көзқарастағы ең құнды нәрсе - бұл оқушылар үшін көрінбейтін түрде болады, яғни олардың барлығы бір арнада жұмыс істейді, мысалы, оқыған мәтінді, өмірлік жағдайды, әдеттен тыс жағдайды, әрекетті талқылау. Көп деңгейлі технология балалардың дарынды, озық және қарапайым болып көрінбейтін бөлінуін болжайды. Оқудағы ынтымақтастыққа, ұжымдық шығармашылық әрекетке, яғни топтық жұмыста немесе топтық жұмыста әр топ бірдей тапсырма алған кезде (әр оқушының рөлі нақтыланғанда) көп көңіл бөлінеді. Мықты оқушы тәлімгер рөлін атқарады: оқығанын түсінуге көмектеседі, қажет болса қателерін түзетеді. Іс-әрекеттің мұндай ұйымдастырылуы әрбір адамға өзінің мүмкіндіктері мен мүмкіндіктерін барынша іске асыруға мүмкіндік береді; өз іс-әрекетінің өнімін көру және сезіну. Қойылған тапсырманы шешудің тиімді құралдарының бірі – дарынды балаларды оқытудың белсенді әдісі ретінде жобалық әдіс. Жобалық әдістер бойынша оқытуды ұйымдастырудың маңызды құрамдас бөлігі әлеуметтік өзара әрекеттестік болып табылады, өйткені белгілі бір принциптерге негізделген тұлғааралық қарым-қатынас проблеманы көруге, шығармашылық атмосферасын құруға, жайлылық атмосферасын құруға мүмкіндік береді, бұл әрбір оқушылардың жеке даралығын көрсетуге ықпал етеді. Жобалық іс- шаралардың артықшылығы, олар біріктірілген мәдениетаралық жұмысты қамтиды; әлеуметтік және мәдени дамуға жәрдемдесу; оқу үдерісіне динамизм мен тартымдылық беру. Жобалар дербестікті дамытады, өйткені балалар өз пікірін білдіріп қана қоймай, шешім қабылдауға да үйренеді. Жоба баланы жан-жақты дамытады, оның білім деңгейін байытады, эмоционалдық дамуына оң әсер етеді. Дарынды оқушылардың дамуына және жасырын дарындары мен қабілеттерін анықтауға әсер ететін маңызды фактор мектептегі сыныптан тыс тәрбие жұмысының жүйесі болып табылады. Мұндай жүйенің қалыптасуының негізі – «мәдениетке ену». Шағын топтарда жұмыс жасай отырып, оқытудың дифференциациясын, жеке көзқарасты, жұмыстың әртүрлі әдістерін: бақылау, эксперимент, АКТ қолдану арқылы барынша жүзеге асыруға болады. Бұл дарынды балалардың әртүрлі қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескеруге мүмкіндік береді. АКТ технологияларын қолдану аясы өте алуан түрлі:

- қажетті ақпаратты алу;
- бағдарламалау дағдыларын үйрету;
- телекоммуникациялық жобаларға қатысу; онлайн тесттер мен олимпиадаларға

қатысу

Сонымен, мұғалім кәсіби және жеке тұлға ретінде дидактикалық процестің негізгі субъектісі болып табылады, оның дарынды балалармен жұмыс істеуге тиісті теориялық және практикалық дайындығы болуы керек; дарындылық белгілерін тани білу; диагностика нәтижелеріне сәйкес оқытуды құру. Ынтымақтастықпен оқытуда мұғалім жаңа, өте маңызды рөлді де алады – оқушылардың өз бетінше оқу-танымдық, коммуникативтік, шығармашылық іс-әрекетін ұйымдастырушы және шабыттандырушы. Оның мектеп оқушыларының бірлескен іс-әрекеті процесінде олардың біліктілігін арттыру үшін тұлғааралық қарым-қатынас

мүмкіндіктерін пайдалана отырып, оқу процесін саралау мүмкіндігі көбірек. Әрбір баланың дамудың ең жоғары деңгейіне жетуіне мүмкіндік беретін білім алу мүмкіндігі болуы керек екенін атап өткен жөн. Сондықтан дарынды балалармен жұмыс істеу ерекшеліктерін ескере отырып, біз дарынды балаға тән әлеуетті іске асыра аламыз. Менің ойымша, оқушылардың интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін дамыту, дарындылығын дамыту іс-әрекеттер жүйесін құру жоғары сыныптарда пән мұғалімінің алдына қойған негізгі мақсаттарының бірі болып табылады. Бұл мақсатқа жету үшін оқу қабілеті жоғары оқушыларды оқыту мен тәрбиелеуде тұлғалық-бағдарлы әдіс принципін жүзеге асыру, олардың интеллектуалдық қасиеттерін белсендіру, сондай-ақ дарынды балаларды қолдау мен дамыту үшін оңтайлы жағдай жасау қажет.

Информатика сабағында жеке, саралап оқытуға жағдай жасаудың маңызы зор. Сабақта арнайы компьютерлік оқыту бағдарламаларын қолдану, өзін-өзі оқыту мен өзін-өзі дамытудың жаңа әдістері мен формаларын енгізу мүмкіндіктерін кеңейту, оқу сайттарында жұмыс жасау. Бұл жалпы оқу процесін оңтайландыруға ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаның дамуы үшін берілетін мүмкіндіктердің барынша көп түрлілігі принципін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Дарынды балалармен жұмыс жасауда сыныптан тыс жұмыстардың маңызы зор. Мен өзімнің педагогикалық іс-әрекетімде бағдарламаны сыныптан тыс жұмыстарда жүзеге асырудың келесі шарттарын атап өтемін:

- мектеп, аудандық, қалалық, облыстық, бүкілресейлік, халықаралық) түрлі шығармашылық бастамаларға қатысуын қамтамасыз ету;
- мектеп оқушыларының бүкілресейлік және халықаралық жобаларға қатысу мүмкіндіктерін кеңейтетін сыныптан тыс жұмыстарда интернет ресурстарын пайдалану.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Матюшкин А.М., Яковлева Е.Л. «Дарындыларға арналған мұғалім», М., 1991 ж.
2. Бабаева Ю.Д., Лейтес Н.С., Марютина Т.М., т.б. Балалар мен жасөспірімдердің дарындылық психологиясы: Жоғары педагогикалық оқу орындарының студенттеріне арналған оқу құралы. / Ред. Н.С. Лейтес. - М.: Академия, 2000 ж.
3. Рубцов В.В., Юркевич В.С. Білім берудің практикалық психологиясының хабаршысы №1/2011 Дарынды балалармен жұмыс теориясы мен тәжірибесі №1 (26) қаңтар-наурыз 2011 ж.
4. Пайдаланылған әдебиеттер мен дереккөздер тізімі: А.А.Ксенова. Дарынды балаларды шетелде оқытудағы инновациялық тәсілдер// Eidos интернет журналы. - 2007.6.
5. Дарынды бала: оқытудағы ерекшеліктері: мұғалімдерге арналған оқу құралы / Н.Б. Шумякова, Н.И. Авдеева, Л.Е. Журавлева және т.б.;
6. Өндеген Н.Б. Шумякова – М.; Білім, 2006 ж.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ ФИЗИКА САБАҒЫН ОҚИТУ

Мырзалі Мұрат Асланұлы

Алматы қаласы, Медеу ауданы

«Қ.Қатықбаева атындағы №168 мектеп-гимназия» КММ
физика пәнінің мұғалімі

Аннотация. Мақалада химия пәнін оқытуда инновациялық және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың тиімді жолдары қарастырылады. Интерактивті тақта, электронды оқулықтар, мультимедиялық құралдар мен зертханалық тәжірибелерді пайдалану арқылы оқушылардың танымдық белсенділігі мен функционалдық сауаттылығын арттыру мүмкіндіктері айқындалады. Ұсынылған әдістер білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, химиялық білімнің сапасын арттыруға бағытталған.

Аннотация. В статье рассматриваются эффективные способы применения инновационных и информационно-коммуникационных технологий в обучении химии.

Использование интерактивной доски, электронных учебников, мультимедийных средств и лабораторных экспериментов способствует повышению познавательной активности и функциональной грамотности обучающихся. Представленные подходы направлены на развитие творческих способностей и повышение качества химического образования.

Жасанды интеллект технологияларын білім беру жүйесіне сауатты енгізу оқытудың тиімділігін және жеке оқушыға бағыттылығын қамтамасыз етеді, нәтижесінде білім сапасының жақсаруына мүмкіндік береді. Жасанды интеллект – қазіргі заманғы білім саласындағы жаңа жетістік ретінде қарастырылады. Ақпарат ағыны қарқынды дамыған заманда ол адамның білім алу мүмкіндігі мен қабілетін кеңейтіп, алынған білімді тиімді пайдалануына жағдай жасайтын жүйе ретінде сипатталады. Алдағы жүз жылдықта жасанды интеллект білім беру процесінің негізгі құралына айналып, дамудың жаңа деңгейіне жеткізеді деп болжанады. Қазіргі уақытта жасанды интеллекттің нақты мысалдары күнделікті өмірде кеңінен қолданылады. Мысалы, банк қызметтерімен байланыс, сауда-саттықта кері байланыс, сұрақ-жауап жүйелері, қажетті ақпаратты жылдам табу, мәтін, сурет, аудио және видео қызметтерін пайдалану сияқты салаларда жасанды интеллект технологиялары белсенді түрде енгізілуде. Бұл үрдіс тек Қазақстанда ғана емес, әлемдік деңгейде кеңінен таралып, жаңа әлеуметтік-экономикалық бағыттарды қалыптастыруда.

Білім беру саласында жасанды интеллекттің ең кең таралған бағыттарының бірі – семантикалық талдауға негізделген технологиялар. Оған мәтінді тану, дыбысты мәтінге айналдыру, бейнелер мен фотосуреттердегі эмоцияларды талдау сияқты жүйелер жатады. Сонымен қатар, оқушының өзіндік білім алу процесіне бағытталған нейрондық желілер мұғалім мен оқушы мінез-құлқының өзара байланысын талдап, ықтимал сценарийлерді анықтайтын үлгілерді құра алады. Ұсыныс жүйелері мен сәйкестік қызметтері қолжетімді деректердің үлкен көлемін талдау негізінде пайдаланушыға қажетті бағытты, таңдау немесе сатып алу мүмкіндігін ұсынады. Мысалы, интернетте іздеу жүргізгеннен кейін әлеуметтік желілерде немесе электрондық пошта арқылы сол тақырыпқа қатысты жарнама ұсыныстары пайда болады: егер сіз кітап туралы ақпарат іздесеңіз, онда жарнамалық баннерлерде осы тақырып бойынша кітаптар ұсынылады.

«ТЕСН» терминіндегі «Т» әрпі технологияны білдіреді. Технология – білім беру үдерісінің негізгі бағыттарының бірі және ажырамас құрамдас бөлігі болып табылады. Ол мұғалімдерге оқыту әдістерін жетілдіруге, оқушыларға жаңа білімді оңай әрі тиімді меңгеруге мүмкіндік береді. Технологиялық құралдар оқушылардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға, ақпаратты іздеу және талдау дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді. Сонымен қатар онлайн платформалар мен қосымшалар арқылы оқыту үдерісі икемді әрі қолжетімді бола түседі.

Мысалы, «Magic School» жобасы мұғалімдер мен оқушылар үшін ыңғайлы платформа ретінде ұсынылады. Бұл платформада сабақтың мазмұнын қызықты әрі тиімді өткізуге бағытталған тоғыз түрлі қосымша бар. Жасанды интеллект құралдары креативті сұрақтар құрастыруға, әр оқушының оқыту қажеттіліктерін сараптауға және сабақ жоспарлауға айтарлықтай көмек көрсетеді. Айта кететін басты жайт – жасанды интеллект мұғалімнің орнын алмастыра алмайды, ол тек мұғалімнің жұмысын жеңілдететін құрал болып табылады. Сонымен қатар жасанды интеллект негізінде құрастырылған тапсырмаларды мұғалім міндетті түрде тексеруі тиіс, өйткені бұл бағдарламалық жүйе болғандықтан қателесіп, оқушыға артық немесе қате ақпарат беруі мүмкін.

Мұғалім жұмысының маңызды кезеңдерінің бірі – сабаққа дайындық. Технологияны тиімді пайдалану бұл уақытты айтарлықтай қысқартады. Мысалы, бір мұғалім алты сыныпқа сабақ берсе және әр сыныпта шамамен отыз оқушы болса, олардың жұмыстарын қысқа мерзімде тексеру қиынға соғады. Мұғалім барлық оқушыларға кері байланыс бере алады, алайда 45 минутта бұл міндетті толық орындау мүмкін емес. Егер мұғалім сабақ жоспарын жасаған кезде немесе емтихан жұмыстарын тексергенде жасанды интеллект құралдарын қолданса, жұмысы едәуір жеңілдейді. Нәтижесінде мұғалім уақыты мен энергиясын үнемдейді және қазіргі заманауи оқушылардың қажеттілігіне сай жұмыс істей алады. Қазіргі таңда түрлі

көмекші бағдарламалар кеңінен қолданылады. Мысалы, ChatGPT сабаққа қажетті материалдарды қысқа мерзімде дайындауға, оқушылардың тапсырмаларын тез тексеруге мүмкіндік береді. Сондай-ақ PhET Colorado платформасы зертханалық жұмыстарды орындауға арналған онлайн құрал болып табылады. Дегенмен жасанды интеллекттің тәуекелдері де бар. Оқушылар оны тиімді пайдаланады, сондықтан мұғалім олардың шынайы білімін дәл анықтай алмауы мүмкін. Сондықтан мұғалім жасанды интеллектпен шешілмейтін, жеке тапсырмалар беруі қажет. Жасанды интеллект – мұғалімнің жұмысын жеңілдететін қосымша құрал ғана.

Сонымен қатар жасанды интеллект әлемдік жүйе болғандықтан, ақпараттық қауіпсіздік мәселесіне назар аудару маңызды. Көптеген оқушылар оқулықты оқығысы келмейді, себебі оның беттері көп және оқуға қызығушылық аз. Сондықтан оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін әртүрлі әдіс-тәсілдер қолданылады. Мен өз тәжірибемде кейбір сабақтарда жасанды интеллектті пайдаланамын. Мысалы, физика пәнінде ғалымдардың заңдарын оқушыларға қызықты түрде жеткізу үшін жасанды интеллект көмегімен “сөйлеу” форматында материалдар дайындаймын. БЖБ немесе ТЖБ тапсыру кезінде де жасанды интеллектті қолданамын. Физикада құралдар жетіспеген жағдайда немесе қолайсыз ауа-райы кезінде онлайн сабақта PhET Colorado платформасын пайдалану арқылы тәжірибе жүргізуге болады. Ауылдық жерлерде интернет желісінің сапасы төмен болғандықтан, сапалы интернет болған жағдайда Zoom немесе онлайн мектеп платформаларын қолдану тиімді. Бұл арқылы оқушылар зертханалық жұмыстарды үйде де орындап, білімдерін жетілдіре алады.

Жаңашыл әдістердің бірі – QR технологиясы. Бұл әдіс оқушыларға кітапқа қарағанда берілген платформалар арқылы тапсырмаларды орындауды тиімді әрі қызықты етеді. Сонымен қатар, жасанды интеллект қолданылатын сабақтарда оқушылардың интеллектуалдық дағдылары дамиды. Дегенмен жасанды интеллект оқулықты алмастырмайды, тек оны толықтырып, оқыту процесін жетілдіреді.

Білім беруде жасанды интеллектті қолдану дәстүрлі оқыту мен оқу әдістерін түбегейлі өзгертіп, көптеген артықшылықтарды қамтамасыз етеді. Негізгі артықшылықтарының бірі – жекелендірілген оқыту. Жасанды интеллект оқушылардың жеке жетістіктері, оқу стильдері мен қызығушылықтарын ескере отырып, білім беру мазмұнын бейімдеуге және бейімделген оқыту платформаларын құруға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде оқытудың тиімділігін арттырып, әр оқушыға жеке бағытталған білім беруді жеңілдетеді.

Тиімді әкімшілік тапсырмалар. Баға қою, жоспарлау және басқа да әкімшілік міндеттерді автоматтандыру тәрбиешілер мен мұғалімдерге интерактивті оқытуға, оқу бағдарламаларын әзірлеуге және оқушылардың белсенділігін арттыруға көбірек көңіл бөлуге мүмкіндік береді. Бұл білім беру процесінің жалпы тиімділігін арттырады.

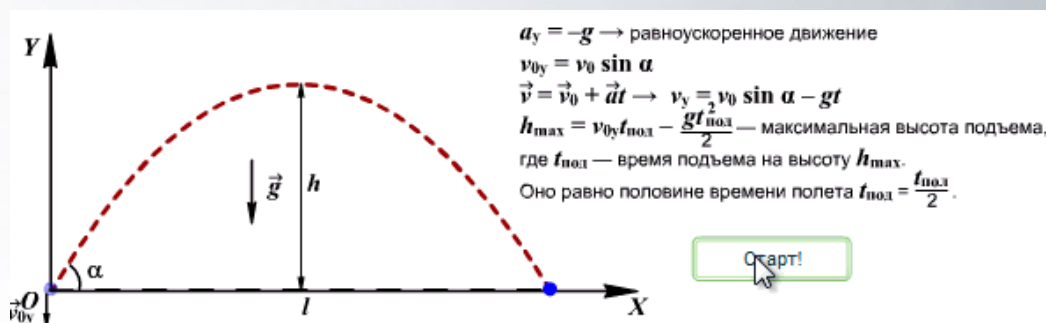
24/7 қолжетімділік. Жасанды интеллектпен жұмыс істейтін білім беру платформалары дәстүрлі уақыттық және географиялық шектеулерді жоя отырып, әртүрлі оқу стильдеріне бейімделіп, кез келген уақытта және кез келген жерде оқу ресурстарына қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Жаһандық білім беру мүмкіндіктері. Жасанды интеллект әлем бойынша мұғалімдер мен оқушыларды біріктіріп, инклюзивті және әртүрлі білім беру тәжірибесін жеңілдету арқылы жаһандық ынтымақтастық пен білім алуды дамытуға ықпал етеді.

Үздіксіз жетілдіру. Жасанды интеллект жүйелері пайдаланушылардың өзара әрекеттесуі мен кері байланысы негізінде үнемі үйреніп, бейімделеді. Бұл білім беру мазмұны мен әдістерінің оқушылар мен мұғалімдердің өзгермелі қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған үздіксіз даму процесін қамтамасыз етеді.

Білім беруде жасанды интеллектті сәтті қолданудың мысалы:

Көкжиекке бұрыш жасай лақтырылған дене

Физика сабағына пайдалы жасанды интеллект құралдары сабаққа дайындалу, күрделі концепцияларды түсіндіру және тапсырмаларды орындау үшін тиімді көмек көрсетеді. Мұнда бірнеше танымал және пайдалы құралдарды атап өтуге болады:

1. **Wolfram Alpha** – физикаға байланысты есептеулер мен формулаларды шешуге көмектеседі, сондай-ақ нақты есептеу нәтижелерін көрсетеді.
2. **ChatGPT** – физикалық теорияларды түсіндіру, формулаларды қарастыру немесе есептерді шешудің әртүрлі жолдарын көрсету үшін қолданылады.
3. **Symbolab** – математикалық және физикалық есептерді шешуге арналған онлайн калькулятор. Есептің әр қадамын түсінікті түрде көрсетеді.
4. **Labster** – физика бойынша виртуалды зертханалық сабақтар ұсынатын платформа.
5. **Khan Academy** – физикаға арналған видеолар мен интерактивті сабақтар ұсынады.

Бұл құралдар физика пәніндегі күрделі тақырыптарды меңгеруге көмектесіп, оқушылардың білімін тереңдетуге ықпал етеді.

Қорытындылай келе, жасанды интеллектті қолдану оқыту үдерісіне жаңашылдық енгізіп, мұғалімнің жұмысын жеңілдететін тиімді құрал ретінде қарастырылуы тиіс. Физика сабақтарында жасанды интеллектті пайдалану физикалық құбылыстарды түсіндіруде, есептерді шешуде және оқушылардың жеке оқу әдістерін дамытуда маңызды рөл атқарады. Бұл технология оқушылардың физиканы меңгеруін жеңілдетіп, олардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға, танымдық белсенділігін жоғарылатуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар жасанды интеллект оқушыларға физика саласындағы күрделі тақырыптарды терең түсінуге, логикалық ойлау және талдау дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Жасанды интеллекттің білім беру саласына енгізілуі оқыту үдерісін тиімді ұйымдастыруға, уақытты үнемдеуге және бағалау жүйесін жетілдіруге жағдай жасайды. Мұғалімдерге тапсырмаларды автоматтандыру, кері байланыс беру, сабақ жоспарлау сияқты әкімшілік жұмыстарды оңтайландыру арқылы шығармашылық қызметке көбірек көңіл бөлуге мүмкіндік туады. Оқушы үшін бұл – өз мүмкіндіктеріне сәйкес бейімделген оқу мазмұнын алу, білімді жеке қарқынында меңгеру және өздігінен іздену дағдыларын дамыту болып табылады.

Дегенмен жасанды интеллекттің қауіпсіздік мәселелерін де назардан тыс қалдыруға болмайды. Бұл технологияның қателесуі немесе дұрыс емес ақпарат беруі ықтимал, сондықтан мұғалім жасанды интеллектпен жасалған тапсырмаларды тексеріп, оқушылардың нақты білім деңгейін бағалауды жалғастыруы қажет. Сонымен қатар оқушылардың жасанды интеллектті қолдану арқылы дайын жауап алу ықтималдығы жоғары болғандықтан, мұғалім оқушыларға шығармашылық және зерттеу бағытындағы тапсырмалар беріп, олардың шынайы білімін анықтауға басымдық беруі керек. Бұл ретте жасанды интеллект – оқытушының орнын алмастыратын құрал емес, керісінше, оның қызметін толықтырып, тиімділігін арттыратын көмекші ресурс болып табылады.

Мен өз тәжірибемде әріптестер арасында жасанды интеллектті қолдану туралы сауалнама жүргіздім. Нәтижесінде көптеген мұғалімдер жасанды интеллекттің мәнін түсінсе де, оны практикалық тұрғыда қалай тиімді қолдану керектігін толық меңгермегені анықталды. Кейбір әріптестер виртуальды көмекшілер, Google Forms, Whiteboard, GeoGebra сияқты онлайн-платформаларды ғана пайдаланады және өздерінің педагогикалық арсеналын кеңейтуді қалайды. Бұл олардың оқыту тәжірибесінің жақсарып келе жатқанын сезініп, жаңа технологияларды қолданудың қажеттілігін түсінетініне дәлел.

Жасанды интеллект білім беру саласына жаңа серпін беріп, заманауи технологиялардың қарқынды дамып жатқанын көрсетеді. Алайда қандай технология тез дамыса да, сапалы білім беру үшін мектептің жайлы, қолайлы ортасы маңызды фактор болып қала береді, өйткені оқушының психологиялық жайлылығы мен оқу мотивациясы білім алу процесіне тікелей әсер етеді. Технологиялар материалды нақты әрі жеңіл түсіндіруге көмектессе де, олар дәстүрлі оқыту әдістерін толық алмастырмайды. Сондықтан дәстүрлі және заманауи оқытудың дұрыс үйлесімі ең тиімді нәтижеге жеткізеді деп есептеймін. Жасанды интеллекттің көмегімен оқыту процесін жаңарту – болашақта білім беру сапасын арттыруға бағытталған маңызды қадам болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. М. Әуелханұлы «Жасанды интеллект деген не?»
2. А.Берікбосынова «Жасанды интеллект құралдарын қолдану»
3. Д.Анаш «Жасанды интеллект дәуірі»

ХИМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Кененбаева Жадыра Жұманкуловна

Алматы қаласы, Медеу ауданы

«Қ.Қатықбаева атындағы №168 мектеп-гимназия» КММ

химия пәнінің мұғалімі

Аннотация. Мақалада қазақ тілі сабағында ұлттық құндылықтарды игерту арқылы оқушылардың жеке тұлғасын дамытудың маңызы қарастырылады. Ұлттық құндылықтардың оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесіне, ұлттық сана-сезімінің қалыптасуына ықпалы көрсетіледі. Қазақ тілі сабағында көркем шығармалар мен салт-дәстүрлерді пайдалану арқылы тұлғаның жан-жақты дамуына қол жеткізу жолдары айқындалады.

Аннотация. В статье рассматривается значение формирования личности обучающихся через освоение национальных ценностей на уроках казахского языка. Раскрывается роль национальных ценностей в духовно-нравственном воспитании и формировании национального самосознания учащихся. Показаны пути развития личности обучающихся посредством использования художественных произведений и национальных традиций в образовательном процессе.

Химия – бір жағынан қызықты, бір жағынан күрделі ғылым. Оны терең меңгеру үшін жаңа материалды игеру ғана жеткіліксіз, сонымен қатар алынған білімді практикада қолдана білу қажет. Химиядан алынған білім адам өмірінде, табиғат құбылыстарын және өндірістік процестерді түсіндіруге кеңінен қолданылады. Жаңаша оқытуда басты мақсат – білім алу және өзіндік білімді меңгеру негізінде оқушының қабілеттері мен икемділігін дамыту болып табылады. Әр мұғалімнің сабақ барысында өзіндік әдіс-тәсілдері болуы керек. Жаңашылдық – жаңа технологияларды меңгеріп, оқыту мақсатына сәйкес ең тиімдісін таңдап, оны білім деңгейіне қарай жаңартып қолдану. Мектеп оқушылары – білімге құштар, ойы таза және білімді тез игеретін кезеңдегі жастар. Сол себепті олар сабақты жеңіл әрі қызықты түрде қабылдағанды жөн көреді. Бүгінгі таңда білім беру саласын ақпараттандыру – әлемдік деңгейдегі білім кеңістігіне көтерілудің тиімді жолы болып табылады. Оқушының білімін толық жетілдіру және болашақтың бәсекеге қабілетті азаматтарын тәрбиелеу үшін білім беру процесіне жаңа технологиялық ақпарат құралдарын енгізу қажет.

Сонымен қатар, соңғы жылдары химия пәні сабақтарында ақпараттық технологиялар кеңінен қолданылуда. Заттардың құрамы мен құрылымын, қасиеттерінің құрылымға тәуелділігін, жаңа заттар мен материалдар алуды, химиялық өзгерістердің заңдылықтары мен оларды басқару жолдарын зерттеу – мектепте химия пәнін оқытудың негізгі мәселелері болып табылады. Заттар әлемін (олардың құрамын, құрылымын, бір заттың басқа затқа айналуын) зерделей отырып, оқушылар практикалық қызмет үшін қажетті тиянақты білім алуы тиіс. Осы

мақсатта компьютерлік бағдарламалар, интерактивті тақта, электронды оқулықтар, мультимедиа және интернет материалдарын қолдану сабақтың тиімділігін арттырады. Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы мұғалімнің оқыту тәсіліне тікелей байланысты. Қазіргі уақытта интерактивті оқыту әдіс-тәсілдерінің түрлері көп және оларды тиімді қолдану педагогикалық тәжірибені жетілдіруде маңызды рөл атқарады. Бүгінгі педагогикалық ғылым мен тәжірибе деңгейінде белгілі болған әдіс-тәсілдердің ішінен нақты жағдайға сай ең тиімдісін таңдап, бірнеше әдісті үйлестіре қолдану сабақтың сапасын арттырады.

Ақпараттық технологиялар оқушының химия пәнінен алған білім сапасы мен функционалдық сауаттылығын арттыруға жәрдемдеседі. Мысалы, интернет ресурстары арқылы жоғары деңгейдегі көрнекіліктерді пайдалану, сабақта видео- және аудиоконтенттерді қолдану оқушының дүниетанымын кеңейтеді. Әсіресе, оқулықтағы тарауларды қорытындылау кезінде оқушылар қосымша материалдар жинақтап, білімдерін тереңдетіп, танымдық белсенділігін арттырады. Бұл олардың логикалық ойлау жүйесін қалыптастырып, шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Ақпараттық технологияларды химия сабағында қолдану – қазіргі заманның талаптарына сәйкес келетін маңызды бағыт болып табылады. Химия пәнін оқытудың негізгі мәселелері: заттардың құрамы мен құрылымын, қасиеттерінің құрылымға тәуелділігін, жаңа заттар мен материалдарды алуды, сондай-ақ химиялық өзгерістердің заңдылықтары мен оларды басқару жолдарын зерттеу болып табылады. Заттар әлемін (оның құрамын, құрылымын, бір заттың басқа затқа айналуын) зерделеу арқылы оқушылар практикалық қызмет үшін қажетті тиянақты білім алуы тиіс.

Осы мақсатта күнделікті сабақтарда келесі ақпараттық технологиялық және көрнекі құралдарды пайдалану тиімді нәтиже береді:

- мультимедиа (видео және аудио құралдар, теледидар, электрондық оқулықтар);
- зертханалық тәжірибелер;
- компьютер (компьютерлік бағдарламалар, интерактивті тақта);
- анықтамалық материалдар (сөздік, энциклопедия, карталар, деректер қоры);
- интернет ресурстары және басқа да көрнекі материалдар.

Мұндай ақпараттық құралдар оқушылардың қызығушылығын арттырып, зейінін сабаққа шоғырландыруға және алған мәліметтерді нақтылауға мүмкіндік береді. Ақпараттық технологиялар негіздері оқушының химия пәнінен алған білім сапасы мен сауаттылығын кеңейтуге жәрдемдеседі. Мысалы, интернет ресурстары арқылы жоғары деңгейдегі көрнекіліктерді пайдалану мүмкіндігі туады. Заман ағымына сай сабақта видео, аудио құралдар, теледидар және компьютерді қолдану оқушының дүниетанымын кеңейтеді. Әсіресе, оқулықтағы тарауларды қорытындылау кезінде оқушылар қосымша материалдар жинақтап, білімдерін тереңдетіп, танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, логикалық ойлау жүйесін қалыптастырып, шығармашылығын дамытады. Интерактивті тақта оқытудың дәстүрлі тәсілдеріне қарағанда бірқатар артықшылықтарға ие. Бұл артықшылықтарды тек интерактивті тақтаны сабақта тұрақты қолданатын мұғалімдер ғана нақты айта алады. Мұғалімдер әріптестерімен бірлесе отырып сабаққа дайындалған жағдайда жақсы нәтижеге қол жеткізеді. Бұл тек міндеттерді бөліп беру мен уақытты үнемдеумен шектелмей, сонымен қатар берілген материалдардың сапасын арттыруға да ықпал етеді. Мұғалімдердің пікірінше, интерактивті бағдарламалар олардың жұмысын айтарлықтай жеңілдетеді. Мысалы, интерактивті тақтада орындалған белгілі бір материалды файл түрінде сақтап қоюға болады, бұл сабаққа қатыса алмаған оқушыларға қайта түсіндіруге немесе келесі сабақта қайта қолдануға мүмкіндік береді. Мұғалім жаңа ақпараттық технологияларды меңгеріп, оларды қолдану арқылы материалдық базасын толықтырып, уақытын тиімді пайдаланады.

Жаңа технологиялардың тағы бір маңызды жетістігі – мультимедиялық оқулықтар, яғни электрондық оқулықтар. Электрондық оқулықты қолдану мұғалімнің ғылыми-әдістемелік потенциалын дамытып, сабақ үстіндегі жұмысын жеңілдетеді. Химиялық білім беруде электрондық оқулықтармен жұмыс негізінен үш деңгейде жүзеге асырылады:

- «оқу»
- «оқыту»

- «бақылау және тексеру»

Электрондық оқулықтар оқушылардың өз бетінше жұмыс істеуін және танымдық белсенділігін арттырады, олардың терең әрі тиянақты білім алу сапасын қамтамасыз етеді. Сабақ жоспарын құра отырып, мұғалім жалпы мақсаттарды айқындап, әрбір оқушының мүмкіндіктерін ескеріп, кері байланыс негізінде келесі сабақтың мазмұнын жоспарлауы қажет. Мұнда күтілетін нәтижелерге басты назар аударып, барлық оқушымен жүйелі жұмыс істеу маңызды. Оқыту тиімділігі мұғалімнің жұмысының жүйелілігіне байланысты. Жүйелі жұмыс жасау үшін мұғалім үнемі ізденісте болып, оқушылардың күнделікті қызығушылығын ескере отырып, олардың дамуын қамтамасыз етуі тиіс.

Бұл көрсеткіштердің барлығы мектеп мұғалімі:

- жүйелі жұмыс жасаса;
- өмірмен байланыстарды негізге алса;
- өз іс-әрекетін зерттеуі дұрыс деңгейде қалыптастырса;
- ізденісте болса;
- әр баланың алға жылжуына жағдайлар жасаса ғана өз нәтижесін береді.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығының дамуына, олардың өздігінен оқу-танымдық іс-әрекеттерін ұйымдастыруына, оқудағы және өмірдегі әр түрлі жағдайларда алған білімдері мен меңгерілген әрекет ету тәсілдерін қолдана білулерін дамытуға ерекше көңіл бөлінеді. Осыған байланысты зертханалық және тәжірибелік жұмыстар, химиялық эксперименттер жүргізу, ғылыми жобаларды орындау оқушылардың жаңа білім алуы, танымдық мәселелерін кеңейту және тәжірибелік дағдыларға ие болуда, химияны оқу себебін дамытуда кеңінен қолданылуы тиіс. Оқушылардың дербестігін, белсенділігін, ой өрісін және тәжірибелік дағдыларын, олардың химияға қызығушылықтарын дамытатын оқытудың проблемалы-іздеушілік, интерактивтік, коммуникациялық және ойын әдістерін, жобалау әдістерін қолдану ұсынылады. Өздігінен орындаған оқушылардың жобаларын таныстыруды, әрбір тоқсан аяғында оқу жетістіктерін бағалау түрі ретінде өткізіп тұру қажет. Химия пәнінен білім беру үрдісін ұйымдастыруда төмендегі әдістемелік тәсілдерді қолданған тиімді: оқытуға жүйелік іс-әрекеттік, практикаға бейімделген тәсілдер басымдылығы; химиялы экспериментті жобалау-зерттеу іс-әрекеттерінің рөлі мен орнын күшейту; қазақстандық және аймақтық компоненттерін кеңейту; оқу әрекетінің репродукциялық түрлерінен дербес іс-әрекет жасауға, іздеу-зертеушілік жұмыс түрлеріне, аналитикалық әрекеттерге басымдық беру, осыған байланысты оқушылардың бойында аналитикалық қабілеттер, түйінді құзыреттіліктер қалыптастыру ерекше көңіл бөлу; оқытудың интерактивті түрлерін, қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану [3]. Жаратылыстану ғылымы білім беру жүйесінде химия оқу пәнінің маңызы, әлемнің ғылыми көрінісін қалыптастырудағы, адамзаттың жаһандық проблемаларды шешудегі, табиғат заңдарын танып білудегі рөлімен анықталады.

Химия пәнінің оқытудағы маңызы және инновациялық технологиялардың рөлі

Оқу пәні ретінде химия оқушыларды күнделікті өмірге, өндірістік іс-әрекеттерге, әрі білім алуды жалғастыруға қажетті химиялық біліммен қаруландыруға міндетті. Сонымен қатар химия оқушыға қоршаған ортада өзін дұрыс ұстауға және қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. Жалпы білім беруді жетілдірудің басты міндеті — оқушылардың білім, білік және дағдыларын меңгеру ғана емес, сонымен қатар олардың маңызды құзыреттерін қалыптастыру болып табылады. Білім берудің қазіргі жаңа сапасы мен тиімділігі осы талаптарды толық жүзеге асыру арқылы қамтамасыз етіледі. Инновациялық әдістер мен технологияларды қолдана отырып жүргізілетін оқу процесі оқушылардың коммуникативтік қабілеттерін, ақыл-ойын, танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Бұл тәсілдер арқылы оқушылар алған білімдерін тәжірибелік іс-әрекетке қолдана білуді үйреніп, функционалдық сауаттылықтарын қалыптастырады.

Қорытындылай келе, оқу нәтижелерін бағалау негізінде әрбір оқушының жеке даму деңгейін анықтау, оның ізденіс, зерттеушілік және шығармашылық қабілеттерін бағалау маңызды. Бұл тек білім сапасын көрсетіп қана қоймай, сонымен бірге оқушының жан-жақты

дамуы мен болашақтағы мамандық таңдауына да ықпал етеді. Сабақта ақпараттық-коммуникациялық оқыту технологияларын қолдану оқушылардың қызығушылығын арттырып, зейінін шоғырландыруға және алған мәліметтерді нақтылау мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Сонымен бірге оқушылардың сабаққа деген ынтасы мұғалімнің сабақ өткізу тәсіліне де байланысты, өйткені оқыту сапасы — оқушылардың сапалы білім алуы мен жан-жақты тұлға болып қалыптасуына негіз болады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық
2. С.Бержанова Оқу үдерісін технологияландыру мәселелері // Химия мектепте/ №1.2014 19-226
3. «Тәжірибедегі рефлексия» жалпы білім беретін мектептердегі педагогика кадрларының кәсіби даму бағдарламасы Тренерге арналған нұсқаулық.
4. М.Ж.Жадрина. Жалпы білім берудегі жаңа үрдістер.// Открытая школа, №5, 2004.
5. З. О. Өнербаева. Химия мектепте 2011 жылы Алматы қаласы
6. Химия сабағында инновациялық әдістер мен білім технологияларын пайдалану жолдары. //Педагогика мәселелері. - № 4, 2013 жыл, 56 б.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Кыдырбаева Карлыгаш Ерболгановна

Алматы облысы, Еңбекшіқазақ ауданы, Есік қаласы
«№6 қазақ орта мектеп-лицей» КММ
бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация. Бұл мақалада бастауыш білім беру жүйесінде заманауи педагогикалық технологияларды қолданудың теориялық негіздері мен практикалық маңызы қарастырылады. Педагогикалық технология ұғымына әртүрлі ғалымдардың берген анықтамалары талданып, олардың оқу үдерісіндегі рөлі айқындалады. Қазіргі білім беру талаптарына сәйкес оқушылардың функционалдық сауаттылығын, шығармашылық қабілетін, өз бетімен жұмыс істеу дағдыларын дамытуда инновациялық технологиялардың тиімділігі көрсетіледі. Деңгейлеп оқыту, проблемалық оқыту, дамыта оқыту, сын тұрғысынан ойлау, ойын және интерактивті технологиялардың бастауыш сыныптағы қолданыс ерекшеліктері сипатталады. Сонымен қатар мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен инновациялық іс-әрекетінің білім сапасын арттырудағы маңызы айқындалады. Зерттеу нәтижелері жаңа педагогикалық технологияларды тиімді қолдану оқушының тұлғалық дамуына оң әсер ететінін дәлелдейді.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические основы и практическая значимость применения современных педагогических технологий в начальной школе. Анализируются различные подходы к понятию «педагогическая технология», представленные в трудах отечественных и зарубежных ученых. Особое внимание уделяется роли инновационных методов обучения в повышении качества образования, развитии функциональной грамотности, творческого мышления и самостоятельной деятельности учащихся. В работе раскрываются особенности использования уровневого, проблемного, развивающего, коллективного обучения, технологии критического мышления, игровых и интерактивных методов. Подчеркивается значение профессиональной компетентности и творческой активности учителя в организации учебного процесса. Сделан вывод о том, что внедрение современных педагогических технологий способствует формированию личности ученика, его интеллектуальному и нравственному развитию в условиях обновленной системы образования.

Abstract. This article examines the theoretical foundations and practical importance of using modern pedagogical technologies in primary education. Various interpretations of the concept “pedagogical technology” proposed by well-known scholars are analyzed, and their significance in improving the quality of the educational process is highlighted. The study focuses on the effectiveness of innovative teaching technologies in developing students’ functional literacy, independent learning skills, creative abilities, and critical thinking. Special attention is given to such technologies as differentiated instruction, problem-based learning, developmental learning, cooperative learning, game-based and interactive teaching methods. The role of the teacher’s professional competence, creativity, and innovative activity in organizing effective learning is emphasized. The article concludes that the systematic use of modern pedagogical technologies has a positive impact on students’ personal development and contributes to achieving the goals of contemporary education.

Қазіргі жаһандану кезеңінде білім беру жүйесінің сапасын арттыру — негізгі басымдықтардың бірі. Бүгінгі білім берудің мақсаты — оқушыға тек базалық білім беру ғана емес, сонымен бірге оның шығармашылық әлеуетін, функционалдық сауаттылығы мен өз бетінше іздену дағдыларын қалыптастыру. Осы мақсатқа жетуде заманауи педагогикалық технологияларды оқу үдерісіне тиімді интеграциялаудың маңызы зор. Педагогикалық технологиялар оқу мазмұнын жаңартуға және оқушының танымдық белсенділігін ынталандыруға бағытталған. Мемлекеттік білім беру стандарттары да оқыту барысында инновациялық тәсілдерді қолдануды міндеттейді. Әсіресе, тұлғалық негізі қаланатын бастауыш мектеп кезеңінде жаңа технологияларды енгізу өзекті мәселе болып табылады. Бастауыш сыныптарда деңгейлеп оқыту, проблемалық және дамыта оқыту, сын тұрғысынан ойлау, сондай-ақ ойын мен интерактивті әдістерді қолдану оқушының талдау, қарым-қатынас жасау және шешім қабылдау қабілеттерін дамытады. Бұл өз кезегінде заманауи мұғалімнен жоғары кәсіби шеберлікті, инновациялық белсенділік пен шығармашылық ізденісті талап етеді.

Зерттеудің мақсаты — бастауыш білім берудегі заманауи педагогикалық технологиялардың тиімділігін айқындау және олардың оқушы тұлғасын дамытудағы рөлін ғылыми тұрғыдан негіздеу. Білім беру технологиясы дегенде бірінші түсіну керек ұғым педагогикалық технологиялар. Оқыту мен білім беру педагогикалық үрдістің сапасын әрдайым арттырып, алға жылжытып отыруды талап етеді. Осы орайда ғылымда және тәжірибеде педагогикалық әдістердің сапасын жоғарылатудың көптеген тәжірибесі жинақталған. Педагогикалық технология сөзінің анықтамасын әр автор өз түсінігі және санасына қалыптасқан көзқарастары бойынша көрсеткен: - «Технология» - қалыпты өзгерту, өңдеу әдістері, өнері, шеберлігі, іскерлігі жөніндегі ғылым жиынтығы. (В.М. Шепель) - «Педагогикалық технология» - жоспарланған оқыту нәтижелеріне жету процесін сипаттау болып табылады. (И. П. Волков) Бастауыш мектепте қазіргі жаңа педагогикалық технологияларды пайдаланудың тиімділігі оқушылардың білімін арттыруда, іс-әрекетін дұрыс ұйымдастыра алуымен байланысты. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми педагогикалық негіздерін меңгеруі маңызды мәселелердің бірі. Мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үдерісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияларды ендіруді міндеттейді. Ал жаңа технологияны пайдалану міндетті деңгейдегі білімді қалыптастыра отырып, мүмкіндік деңгейге жеткізеді. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімдерінің біліктілігін көтеру мен шығармашылық, педагогикалық әрекетін ұйымдастыруда қазіргі педагогикалық технологияларды меңгерудің маңызы зор. Оқытудың жаңа технологиясы дегенде, ең алдымен, педагогикалық технология деген ұғымды түсіну керек. Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі-оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда оқытушылар инновациялық және интерактивтік әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып, сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде. Ресей ғалымдары педагогикалық

технологиялардың дамудағы сатыларын толық, жан-жақты қарастырып зерттеген. Олар: Ф.А. Фрадкин, Е.Ю. Рогачева, Л.И.Богомоллова. Педагогикалық технологияның тиімділігі: 1. Оқушы өздігінен жұмыс істеуге мүмкіндік алады, соған дағдыланады; 2. Оқушының жеке қабілеті анықталады; 3. Іштей бір - бірінен қалмауға тырысып, талпынады; 4. Тапсырманың күрделену деңгейіне сәйкес оқушының ойлау, орындау қабілеті артады; 5. өзін-өзі тексеруге дағдыланады; 6. Мұғалім жекелеген оқушыларға көмектесуге мүмкіндік алады; 7. Орындау қабілетіне қарай бағаланады; Бастауыш сынып мұғалімінің басты ұстанған мақсаты – білімнің жаңа үлгісін жасап, белгілі бір көлемдегі білім мен білік дағдыларын меңгерту, оқыту мен тәрбиелеу үдерістерін ұйымдастыруда түрлі жолдар мен жаңа әдіс тәсілдер іздестіру, жаңа технологияларды сабаққа кіріктіре білу, жалпылай айтқанда "оқу үдерісін дамыту". Осы орайда тұңғыш елбасы Н.Ә.Назарбаев өзінің Қазақстан халқына жолдауында айтқан "Жиырма бірінші ғасырда білімді дамыта алмаған ел тығырыққа тірелді" деген пікірі еске түседі. Қазіргі замандағы білім берудің бірден бір мақсаты - тек білім, білік, дағдыларын жоғарылату ғана емес, өзін өзі дамытуға ұмтылатын, ақылды, алғыр, ой қабілеттері кең жаңа технологияларды меңгере алатын, қабілетті әрі талантты жас ұрпақ тәрбиелеу. Осындай әрдайым өзін-өзі дамытып отыратын, үнемі өзгеріс, ізденіс үстіндегі баланың ішкі болмысы мен табиғатын қалыптастырып дамытуда мұғалімнің ықпалы ерекше. Осы орайда мұғалімнің жаңа технологиялармен жұмыс істеп, тиімді әдіс-тәсілдерді қолданғаны жөн. Жаңа технологияны жүзеге асыру, тиімділігіне қарай пайдалану үшін әр мұғалім өз білім алушы оқушыларының жас ерекшеліктерін ескеріп, педагогикалық мақсат мүддесіне байланысты, өзінің икеміне қарай таңдап алады. Жаңа технологияларды іске асыруда мұғалімнің белсенділік деңгейі, шығармашылық ізленісі, өз ісіне, мамандығына деген сүйіспеншілігі, шәкірттерін бағалауы ерекше орыналады. Оқушының тұлғалық дамуында, қабілеттерінің артуында жаңа технологиялардың алар орны ерекше және заманауи білім беру жүйесінің дамуындағы негізгі бағыттардың бірі. Сол себепті ұстаздар осы жаңа технология элементтерін өз тәжірибелерінде көптеп қолданып жүр [2, 116 б.]. Бүгінгі таңда жаңа технологиялар өз қолдауын тауып, оқу үрдісінде кеңінен қолдануда. Жаңа технологияларды сабақта қолдануының тиімділігі мол, бірақ ұстаз алдында отырған шәкірттердің жас ерекшеліктерін, олардың мүмкіндіктерін, сабақ алдына қойған мақсаттарын ескере отырып, тақырыпқа байланысты керекті, лайықты технологияны қолдануы керек. Инновациялық технологиялардың түрлері: 1.Деңгейлеп оқыту технологиясы. 2. Проблемалық оқыту технологиясы. 3. Ұжымдық оқыту технологиясы. 4. Дамыта оқыту технологиясы. 5. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту. 6. Ойын технологиясы. 7.Интерактивті қолдану технологиясы. 8. Сатылай комплексті талдап оқыту. 9. Жобалау технологиясы. 10. Саралап оқыту технологиясы. 11. Модульдік оқыту технологиясы [3, 89 б.]. Деңгейлеп оқыту технологиясының мақсаты – жан-жақты білімді, дамыған тұлғаны қалыптастыру, бұл технология оқушының білім деңгейіне сәйкес жеңілден қиынға қарай оқытылады. Деңгейлеп оқыту технологиясының мақсаты әрбір оқушы өзінің даму деңгейінде оқу материалын меңгеруін қамтамасыз ету. Оқушыны деңгейге бөліп оқыту үшін сабақ жаңаша жоспарланады. Оқушыларға деңгейлік тапсырмаларды беру арқылы сан түрлі жұмыс жүргізіледі. Оқушының алған білімін жүзеге асыра алатындығы тексеріледі. Өз бетімен жұмысты орындауға, бейімділігі бақылауға алынады. Қорытындысында деңгейлік тапсырмалар арқылы жұмыс жасаудың тиімділігі байқалады. Оқушының белсенділігі мен іскерлігі артып, шығармашылыққа ұмтылады. Проблемалық оқыту. Проблемалық оқыту дегеніміз – мұғалімнің басшылығымен проблемалық жағдайлар туғызу, оны оқушының шешу жолындағы өзіндік қызметінің нәтижесінде шығармашылығын, білімін, дағдысын, іскерлігін, ойлау қабілетін жетілдіру. Проблемалық оқыту әдісі оқушыларды өздігінен еңбек етуге, алған білімін жаңа материалмен ұштастыра білуге үйретеді. Ойланбай алған білім дарымайды. Дұрыс таңдалған әдіс-тәсілдер баланың алдына мақсат қойып, нәтижеге жетуге жетелейді. Әр сабақ сайын ізденуге үйренген бала кез-келген проблеманы тез шешуге үйренеді. Ұжымдық оқыту технологиясы. Келесі жиі қолданылатын технологияның бірі ұжымдық оқыту

технологиясы. Бұл технология оқушының қабілетін дамытуға, еңбек етуге, ынтымақтастыққа, ұйымшылдық қабілеттерін оятуға тәрбиелейді. Оған мынадай басты талаптар қойылады: әр оқушының еңбектенуі және оның еңбегі пайдаға жарау қажет; өзінің еңбегін және басқаның еңбегіне жауапкершілікпен қарау; өзі оқи отырып, қасындағы оқушыны да оқыту; түсінбегенін түсіндіріп, көмектесуі керек. Оқытудың ерекшелігі: жекелей оқыту, жұптап оқыту, ұжымдық оқыту. Дамыта оқыту технологиясы. Дамыта оқытудың негізгі мақсаты жеке тұлғаны өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі басқара алатын деңгейге жету және адамгершілік қасиеттерін дамыту. Сабақта дамыта оқыту технологиясын қолдана отырып, бастауыш сынып оқушыларының тілін дамытуға, өзіндік жұмыс жасауға, білік дағдыларын қалыптастыруға, өз ойларын еркін жеткізуге баулимыз. Дамыта оқытуда баланың ізденушілік-зерттеушілік әрекетін ұйымдастыру басты назарда ұсталады. Ол үшін бала өзінің бұған дейінгі білетін амалдарының, тәсілдерінің жаңа мәселені шешуге жеткіліксіз екенін сезетіндей жағдайға түсуі керек. Содан барып ол білім алуға әрекеттенеді. Оқушы алдында оқу мақсаттарын қоюда ешқандай дайын үлгі берілмейді. Мақсатты шешу-іштей талқылау, сосын жинақтау арқылы жүзеге асады. Әр оқушыға өз ойын, пікірін ойлауға мүмкіндік беріледі, жауаптар тыңдалады. Әр бала жасаған еңбегінің нәтижесімен бөлісіп, дәлелдеуге талпыныс жасайды, жеке тәжірибесін қорытындылауға үйренеді [4, 376.]. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы. Сын тұрғысынан ойлау дегеніміз, мұғалімнің бағыттаумен оқушының өз бетінше білімді игеру. Нәтижесінде неғұрлым дамытылған оқушының жеке тұлғасы қалыптасады. Сын тұрғысынан ойлау технологиясының мақсаты сынауға емес, шындалған ойлауға үйрету. Бұл технология 3 сатыдан тұрады: а) Қызығушылықты ояту ә) Мағынаны тану: б) Ой толғаныс Бұл технология балаларды бірін – бірі тыңдап, құрметтеуіне үйретеді. Бұрын үндемейтін балалар, сабаққа қызу араласып кетеді, ойын ашық айтып, еркін жеткізеді. Ойын технологиясы. Ойын технологиясы – бұл түрлі ойындар арқылы оқушының ынтымақ, көңілін көтеру, сабақты жандандыру, оқушылардың сабаққа деген қызушылығын арттырудың жолы. Орыс сыныптарындағы қазақ тілі сабағында ойын технологиясын қолданудың орны ерекше. Тіл үйренудегі ойынның мақсаты: ойын арқылы оқушылардың білім – білік дағдылары қалыптасады; ойнап отырып жаңа білімді меңгереді; танымдық қызметі мен ой - өрісі кеңейеді; оқушының өзіне деген сезімі артады; оқуға деген белсенділігі дамиды; сөйлеу қабілеті жетіледі; көңіл – күйі көтеріледі, оқушы жалықпайды; сөздік қоры көбейеді сонымен қатар сабақ сапасы жақсарады; тәртіп сақтау дағдысы қалыптасады. Интерактивті технологиясы. 1991 жылы дүниежүзінде бірінші рет интерактивті тақта ұсынылатын болған. Ал әлемдік интерактивті технологиялардың ең алғаш кең тараған саласы - білім беру саласы. Ұстаздар қауымы да, оқушылар да жаңа интерактивті технологияларды үдерісінде пайдалану артықшылықтарын өте жоғары бағалады. Интерактивті тақталарының негізгі артықшылықтары: 1. Тұсаукесер презентациялар, баяндамашының өз баяндамасын толық жеткізуіне мүмкіндік; 2. Оқу материалын көрсету, экран алдында суреттермен қоса жазба мәліметтер бере алу мүмкіндігі; 3. Интерактивті тақтаға жазылған барлық мәліметтерді сақтап, электронды пошта арқылы жіберу мүмкіндігі; 4. Интерактивті тақтада берілген оқу материалын жазып алып, бірнеше рет пайдалана алу мүмкіндігі; 5. Тест өткізіп, нәтижесін экранға шығарып оқушылар назарына ұсына аламыз; 6. Интерактивті тақтамен жұмыс істеу барысында тыңдаушылардың зейін аударуын жақсартыады, оқу материалы тез меңгеріледі, нәтижесінде әр тыңдаушының оқу үлгерімі артады. Интерактивті технология оқушылардың ең сапалы білім алуына бар мүмкіндіктерді жасауымызға жол ашады. Инновациялық технологиялар нәтижелері: 1. Түрлі әдістерді пайдалану сабақтың нақты мәнін терең ашуға көмектеседі. 2. Оқушылардың барлығы сабақта белсенді қатыстыруға мүмкіндік туғызады. 3. Олардың әрқайсысының деңгейін анықтай алу. 4. Оқушылардың көбін бағалауға мүмкіндік алу. 5. Оқушыларды ізденіске баулып, өз бетімен жұмыс істеуге үйретеді. 6. Оқушылардың қабілеттері, сөз саптау еркіндігі, ұйымшылдығы, шығармашылық белсенділігі артады. 7. Өз ойын жеткізуге, жан – жақты ізденуге үйретеді. 8. Тіл байлығын дамытады. 9. Оқушыларға

еркін ойлауға мүмкіндік береді[5, 236.]. Қорытынды 21 ғасырда барлық елдер бірінші орынға білім беру сапасын қояды. Оның өлшемі тек сауаттылық деңгейімен өлшенбейді, оның критерийі – функционалдық сауаттылық. Бұл проблемаларды шешуде жаңа технологиялардың атқаратын орны бөлек. Болашақта өркениетті елдердің жоғары технологиясын меңгерту, дүниежүзілік білім кеңістігіне шығу бүгінгі күннің мақсаты. Сол мақсатқа жету жолында жас ұрпақты білімді тұлға етіп дамытудың негізгі жолы жаңа технологиялармен білімді қалыптастыру. Білім беру технологияларын тиімді жүзеге асыру жолдарын қолдана тәрбиеленген, біліммен сусындаған бала болашаққа сенімді қадам баса алады.

Қорыта айтқанда, қазіргі білім беру жүйесінде педагогикалық технологияларды тиімді қолдану – оқу үдерісінің сапасын арттырудың негізгі шарттарының бірі болып табылады. Бастауыш мектепте жаңа педагогикалық технологияларды енгізу оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, өздігінен білім алуына, шығармашылық қабілеттерінің дамуына және функционалдық сауаттылығының қалыптасуына ықпал етеді.

Зерттеу барысында педагогикалық технология ұғымына берілген ғылыми анықтамалар талданып, инновациялық оқыту әдістерінің білім беру сапасын жетілдірудегі рөлі айқындалды. Деңгейлеп оқыту, проблемалық оқыту, дамыта оқыту, ұжымдық оқыту, сын тұрғысынан ойлауды дамыту, ойын және интерактивті технологиялардың бастауыш сынып оқушыларының білімін тереңдетуде тиімді екені анықталды. Бұл технологиялар оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге, олардың қабілеттерін ашуға және оқу мотивациясын арттыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар жаңа педагогикалық технологияларды жүзеге асыруда мұғалімнің кәсіби біліктілігі, шығармашылық ізденісі мен инновациялық іс-әрекетке дайындығы шешуші рөл атқарады. Оқытудың заманауи технологияларын жүйелі түрде қолдану нәтижесінде оқушы тұлғасының жан-жақты дамуына қолайлы жағдай жасалады.

Осылайша, бастауыш білім беру үдерісінде инновациялық педагогикалық технологияларды мақсатты әрі орынды пайдалану – болашақта бәсекеге қабілетті, білімді, шығармашыл тұлға тәрбиелеудің маңызды кепілі болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қаржаубай А.С., Сұлтанбек М. Бастауыш сынып мұғалімдерінің даярлығын жетілдіруде инновациялық технологияларды қолданудың тиімділігі. *Reviews of Modern Science*, №6, 2024, стр. (май). [Электрондық ресурс]. Бұл мақала бастауыш мектеп мұғалімдерін инновациялық технологиялар арқылы даярлаудың маңыздылығы мен тиімділігін талқылайды.

2. Menzhanova D. Innovative Technologies in Primary School Education. *Eurasian Science Review*, 2026. Бұл зерттеу инновациялық технологияларды бастауыш сыныптағы оқыту процесіне енгізудің тиімді жақтарын көрсетеді.

3. Kuzieva G.M. Use of Pedagogical Technologies in Primary Classes. *EduVision: Journal of Innovations in Pedagogy and Educational Advancements*, 2025, Vol.1 No.5, pp.490–493. Бұл мақалада педагогикалық технологиялардың бастауыш сынып оқушылары үшін тиімділігі мен олардың оқыту сапасын жақсартудағы рөлі талданады.

4. *The Importance of Innovative Pedagogy in Primary Education. International Journal of Social Science & Interdisciplinary Research*, 2025. Бұл шетелдік ғылыми мақалада инновациялық педагогика мен белсенді оқыту әдістерінің бастауыш білім беру жүйесіндегі рөлі зерттеледі.

5. Zhurakovskaya V. et al. Innovations in Education—The Development of a New Pedagogical Technology of a Combinational Type. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 2020. Бұл мақала педагогикалық технологиялардың жаңарту бағыттарын және оқушы тұлғасын дамытуға бағытталған инновациялық тәсілдерін сипаттайды.

ЛОГАРИФМДІК ТЕНДЕУЛЕРДІҢ БІР КҮРДЕЛІ ТҮРІН ШЕШУ ТӘСІЛДЕРІ

Мекешова Айнура Муратқызы

Алматы облысы, Қарасай ауданы

«О.Жандосов атындағы орта мектеп» КММ

математика пәнінің мұғалімі, педагог-сарапшы

Аңдатпа: Мақалада күрделі логарифмдік теңдеулердің бір түрі қарастырылып, оларды шешудің тиімді тәсілдері талданады. Аталған теңдеулер ғылыми әдебиеттерде логарифмдік-көрсеткіштік немесе дәрежелік-көрсеткіштік-логарифмдік теңдеулер ретінде белгілі. Логарифмдік теңдеулерді түрлендіру барысында логарифм қасиеттерін дұрыс қолданбау нәтижесінде бөгде түбірлердің пайда болуы немесе бастапқы теңдеудің кейбір шешімдерінің жоғалуы мүмкін екендігі атап көрсетіледі. Осыған байланысты теңдеулерді шешу кезінде олардың анықталу облысын міндетті түрде ескеру қажеттілігі негізделеді. Мақалада күрделі логарифмдік теңдеулерді шешудің бірнеше әдістері ұсынылып, олар нақты есептер арқылы көрсетіледі. Ұсынылған материал оқушылардың логарифмдік теңдеулерді терең түсінуіне, есеп шығару дағдыларын жетілдіруге және мұғалімдерге оқу үдерісінде әдістемелік көмек ретінде пайдалануға арналған.

Бұл мақалада логарифмдік теңдеулердің күрделі түрлерінің бірі жан-жақты қарастырылады. Атап айтқанда, ғылыми әдебиеттерде *логарифмдік-көрсеткіштік теңдеулер* немесе *дәрежелік-көрсеткіштік-логарифмдік теңдеулер* деп аталатын теңдеулердің құрылымы, ерекшеліктері және оларды шешу жолдары талданады. Мұндай теңдеулер мектеп математикасы курсына кездесетін логарифмдік теңдеулердің ішіндегі ең күрделі түрлерінің қатарына жатады және оқушылар үшін белгілі бір қиындықтар туғызады. Логарифмдік теңдеулерді шешу барысында логарифм қасиеттерін қолдана отырып түрлендіру кеңінен пайдаланылады. Алайда түрлендіру үдерісінде белгілі бір қауіптер де туындайды. Атап айтқанда, логарифмдердің қасиеттерін дұрыс қолданбау немесе теңдеудің анықталу облысын ескермеу салдарынан бөгде түбірлердің пайда болуы немесе, керісінше, бастапқы теңдеудің кейбір шешімдерінің жоғалып кетуі мүмкін. Бұл жағдайлар есептің дұрыс шешілуіне кедергі келтіреді және оқушылардың жиі қателесуіне себеп болады. Сондықтан логарифмдік теңдеулерді шешу кезінде қолданылатын барлық түрлендірулердің мәндес болуы қатаң түрде қадағалануы тиіс. Әсіресе, теңдеудің анықталу облысын алдын ала анықтап алу маңызды, себебі логарифмнің анықталу шарттарын сақтамау алынған шешімдердің жарамсыз болуына әкелуі мүмкін. Осыған байланысты мақалада логарифмдік теңдеулерді шешу барысында анықталу облысына ерекше мән беру қажеттілігі атап көрсетіледі және мұндай есептерді шешудің әдістемелік маңызы айқындалады. Ұсынылған тәсілдер мен түсіндірмелер оқушылардың логарифмдік теңдеулерді саналы түрде меңгеруіне, есеп шығару барысында жіберілетін типтік қателіктердің алдын алуға және математикалық ойлау қабілетін дамытуға бағытталған. Сонымен қатар, бұл материал мұғалімдерге сабақ барысында күрделі логарифмдік теңдеулерді түсіндіруде әдістемелік көмек ретінде пайдалануға мүмкіндік береді.

Қарапайым жағдайларда логарифмдік теңдеуді $\log_a f(x) = \log_a g(x)$ түріне келтіреді, бұдан $f(x) = g(x)$ болады. Ол үшін түрлендірулерді келесі ретпен орындайды:

- 1) анықталу облысын (АО) табады. Мысалы, $\log_{f(x)} g(x)$ өрнегі үшін анықталу облысы былай жазылады: $f(x) > 0$, $f(x) \neq 1$, $g(x) > 0$;
- 2) барлық логарифмдерді бірдей негізге келтіреді; егер осы негіз бүтін жай сан болса, онда әрі қарай барлық есептеулер қарапайымырақ болады;

3) теңдеудегі логарифм емес қосылғыштардың барлығын негізгі логарифмдік теңбе-теңдікті (тепе-теңдікті), яғни $b = a^{\log_a b}$ қасиетін (теңбе-теңдігін) қолданып, логарифмге келтіреді;

4) $n \cdot \log_a b = \log_a b^n$ қасиетін қолданып барлық көбейткіштерді логарифм астына енгізеді;

5) қосынды мен айырманың логарифмінің формулаларын, яғни $\log_a b + \log_a c = \log_a (b \cdot c)$ және $\log_a b - \log_a c = \log_a \left(\frac{b}{c}\right)$ теңдіктерін қолдана, отырып логарифмдердің қосындысы мен айырмасын бір логарифмге келтіреді.

Осы қадамдардың нәтижесінде берілген теңдеу $\log_a f(x) = \log_a g(x)$ түрін қабылдайды.

Енді аталған логарифмдік теңдеулердің жоғарыда айтылғандарды қолданып шешу тәсілдерін көрсетейік.

1-есеп. Теңдеуді шешіңіз: $x^{\log_a x} = (a^\pi)^{\log_a^3 x}$.

Шешуі. Бұл түрдегі теңдеулерді екі тәсілмен шешуді көрсетеміз.

1-тәсіл (жаңа айнымалы енгізу тәсілі – алмастыру тәсілі).

$\log_a x = t$ алмастыруын енгіземіз. Сонда $x = a^t$ болады да, берілген теңдеу $(a^t)^t = (a^\pi)^{t^3}$ түріне келеді. Оны шешеміз.

$$a^{t^2} = a^{\pi t^3},$$

$$t^2 = \pi \cdot t^3,$$

$$t^2 - \pi \cdot t^3 = 0,$$

$$t^2 \cdot (1 - \pi \cdot t) = 0.$$

Соңғы теңдеуді шешеміз. Ол үшін, көбейтінді нөлге тең болса, көбейткіштердің бірі нөлге тең болатындығын ескере отырып, соңғы теңдеудің сол жағындағы екі көбейткішті жеке-жеке нөлге теңестіреміз және алынған теңдеулерді шешеміз.

$$1) t^2 = 0,$$

$$t = 0,$$

$$x = a^0 = 1;$$

$$2) 1 - \pi \cdot t = 0,$$

$$t = \frac{1}{\pi},$$

$$x = a^{\frac{1}{\pi}}.$$

Сонымен, біз теңдеудің екі түбірін таптық: $x = 1$ және $x = a^{\frac{1}{\pi}}$.

2-тәсіл (логарифмдеу тәсілі). Берілген теңдеудің екі жағын да a негізі бойынша логарифмдейміз, сонда $\log_a x^{\log_a x} = \log_a (a^\pi)^{\log_a^3 x}$.

Логарифмнің қасиеттерін қолдана отырып, соңғы теңдеудің екі жағын да түрлендіреміз:

$$\log_a x \cdot \log_a x = \pi \cdot \log_a^3 x \cdot \log_a a,$$

$$\log_a^2 x = \pi \cdot \log_a^3 x \cdot 1,$$

$$\log_a^2 x - \pi \cdot \log_a^3 x = 0,$$

$$\log_a^2 x \cdot (1 - \pi \cdot \log_a x) = 0.$$

Соңғы теңдеуді шешеміз. Көбейтінді нөлге тең болса, көбейткіштердің бірі нөлге тең болуы керектігін ескере отырып, соңғы теңдеудің сол жағындағы екі көбейткішті жеке-жеке нөлге теңестіреміз және алынған теңдеулерді шешеміз.

$$1) \log_a^2 x = 0,$$

$$\log_a x = 0,$$

$$x = a^0 = 1;$$

$$2) 1 - \pi \cdot \log_a x = 0,$$

$$\log_a x = \frac{1}{\pi},$$

$$x = a^{\frac{1}{\pi}}.$$

1-ші тәсілде тапқан екі түбірді алдық.

Жауабы. $1, a^{\frac{1}{\pi}}.$

2-есеп. Теңдеуді шешіңіз: $x^{1-\lg x} = 0,01.$

Шешуі. 1-тәсіл. Екі жағынан да ондық логарифм алып, логарифмнің қасиеттерін қолдана отырып, берілген теңдеуді квадраттық теңдеуге келтіреміз:

$$\lg x^{1-\lg x} = \lg 0,01,$$

$$(1 - \lg x) \cdot \lg x = -2,$$

$$\lg x - \lg^2 x = -2,$$

$$\lg^2 x - \lg x - 2 = 0.$$

Жаңа айнымалы енгіземіз: $\lg x = t.$

Сонда соңғы теңдеу $t^2 - t - 2 = 0$ түріне келеді, оны дискриминант арқылы немесе Виет теоремасын қолданып шешеміз: $t = -1$ немесе $t = 2.$

Бұдан, $\lg x = t$ болуы себепті: $\lg x = -1$ немесе $\lg x = 2.$ Сондықтан, $x = 0,1$ немесе $x = 100.$

2-тәсіл. $\lg x = t$ алмастыруын енгізсек, онда $x = 10^t$ және берілген теңдеу $(10^t)^{1-t} = 0,01$ түріне келеді. Дәрежені дәрежелегенде дәреже көрсеткіштері көбейтілетіндігін және $0,01 = 10^{-2}$ екендігін ескерсек, онда теңдеу $10^{t-t^2} = 10^{-2}$ түріне келтіріледі және бұдан $t - t^2 = -2$ теңдеуін аламыз. Соңғы теңдеуден $t^2 - t - 2 = 0$ келтірілген квадраттық теңдеуін аламыз; оның түбірлері $t_1 = -1$ және $t_2 = 2$ (дискриминант арқылы немесе Виет теоремасының көмегімен табуға болады).

Сондықтан берілген теңдеудің түбірлері $x_1 = 10^{-1} = 0,1$ және $x_2 = 10^2 = 100.$

Жауабы. $0,1; 100.$

3-есеп. Теңдеуді шешіңіз: $6^{\log_6^2 x} + x^{\log_6 x} = 12.$

Шешуі. $\log_6 x = t$ алмастыруын енгізейік. Сонда $x = 6^t$ болады, және теңдеу

$$6^{t^2} + (6^t)^t = 12 \text{ түріне келеді.}$$

Оны шешеміз.

$$6^{t^2} + 6^{t^2} = 12,$$

$$2 \cdot 6^{t^2} = 12,$$

$$6^{t^2} = 6,$$

$$t^2 = 1,$$

$$t = \pm 1,$$

$$x_1 = 6^1 = 6,$$

$$x_2 = 6^{-1} = \frac{1}{6}.$$

Жауабы. $6; \frac{1}{6}.$

Қорытындылай келе, мақалада дәрежелік-көрсеткіштік-логарифмдік теңдеулерді шешудің екі негізгі әрі тиімді тәсілі жан-жақты қарастырылды. Аталған тәсілдер нақты есептер арқылы кезең-кезеңімен көрсетіліп, олардың әрқайсысының қолдану ерекшеліктері мен артықшылықтары айқындалды. Есептерді бірнеше әдіспен шешу оқушылардың бір ғана алгоритммен шектелмей, математикалық ойлау икемділігін қалыптастыруға, әртүрлі жағдайларда ең тиімді шешу жолын таңдай білуіне мүмкіндік береді.

Ұсынылған әдістерді меңгеру барысында оқушылар логарифмдік теңдеулерді шешуде анықталу облысын дұрыс анықтау, мәндес түрлендірулерді қолдану және бөгде түбірлердің пайда болуын болдырмау сияқты маңызды дағдыларды қалыптастырады. Бұл, өз кезегінде, оқушылардың математикалық сауаттылығын арттырып, есеп шығару барысында жиі кездесетін қателіктердің алдын алуға көмектеседі.

Сонымен қатар, дәрежелік-көрсеткіштік-логарифмдік теңдеулерді шешудің қарастырылған тәсілдері ҰБТ, қорытынды бақылау жұмыстары және тест форматындағы емтихандарға дайындық барысында ерекше маңызға ие. Себебі ұсынылған әдістер есепті қысқа әрі тиімді жолмен шешуге, уақытты ұтымды пайдалануға және нәтижеге тез қол жеткізуге мүмкіндік береді. Осыған байланысты, аталған тәсілдерді оқу үдерісінде жүйелі түрде қолдану математика пәнін оқыту сапасын арттыруға, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын күшейтуге және олардың логикалық ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Жалпы алғанда, мақалада қарастырылған материал мұғалімдер үшін әдістемелік көмек ретінде, ал оқушылар үшін күрделі логарифмдік теңдеулерді саналы түрде меңгеруге арналған тиімді құрал болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Математика пәнінен тест тапсырмалары // Жоғары оқу орындарына түсушілерге арналған оқу-әдістемелік құрал. – Алматы: Білім беру мен тестілеудің мемлекеттік стандарттарының ұлттық орталығы, 2000. – 465 б.
2. Математика – 2011 // Математика пәні бойынша оқу-әдістемелік құрал. – Астана: «Ұлттық тестілеу орталығы» РМҚМ, 2011. – 176 б.
3. Математика – 2012 // Математика пәні бойынша оқу-әдістемелік құрал. – Астана: «Ұлттық тестілеу орталығы» РМҚК, 2012. – 134 б.
4. Альсейтов А.Г. Математика: Формулалар жинағы (анықтамалық материалдар). – Орал, 2024. – 156 б.

ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН АРТТЫРУДАҒЫ ӘДІСТЕМЕЛІК ҚОЛДАУ

*«Өрлеу» БАҰО АҚ «Алматы облысы бойынша кәсіби даму институты»
филиалының Жетісу облысы өкілдігі бойынша*

*Асель Жумадиловна Жумадилова
оқу жұмысын ұйымдастыру жөніндегі бас маман
Сауле Ериковна Смагулова
оқу жұмысын ұйымдастыру жөніндегі жетекші маман*

Аннотация. Мақалада педагогтердің кәсіби құзыреттілігін арттырудағы әдістемелік сүйемелдеудің теориялық негіздері қарастырылған. Әдістемелік сүйемелдеу ұғымына қатысты ғалымдардың көзқарастары талданып, оның мәні мен мазмұны ашылады. Сонымен қатар «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы курстары аясында педагогтерді әдістемелік сүйемелдеудің рөлі мен маңызы айқындалады. Мақалада әдістемелік сүйемелдеудің педагогтің кәсіби дамуына, жеке білім беру траекториясын қалыптастыруына және білім беру үдерісінің сапасын арттыруға ықпалы негізделген.

Кілт сөздер: құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік, әдістемелік сүйемелдеу.

Қазіргі білім беру жүйесінің қарқынды дамуы педагог кадрлардың кәсіби құзыреттілігіне қойылатын талаптардың үнемі артуымен айқындалады. Білім мазмұнының жаңаруы мен инновациялық технологиялардың кеңінен енгізілуі педагогтердің кәсіби дамуын үздіксіз әрі жүйелі түрде қолдауды талап етеді. Осы орайда педагогтерге көрсетілетін әдістемелік сүйемелдеу білім беру сапасын арттырудың маңызды тетігі ретінде танылып, педагогтің кәсіби шеберлігі мен әдістемелік даярлығының оқушының жан-жақты дамуына тікелей ықпал етуіне негіз болады. Қоғамның әлеуметтік және мәдени дамуын қамтамасыз ететін ең жоғары құндылық – білім. Ал осы құндылықтың сапасын арттырудың басты шарты педагогтердің кәсіби құзыреттілігін жетілдірумен тығыз байланысты. Сондықтан педагогтың кәсіби әлеуетін дамытуға бағытталған жүйелі жұмыс білім беру жүйесінің тұрақты дамуының өзегі болып табылады.

Құзыреттілік тәсіл идеясы – «қоғамға қандай, жеке тұлғаға қандай білім қажет және ол қоғамның қандай қажетін өтей алады» деген сұраққа жауап береді. Педагогтың құзыреттілігін қалыптастыру – бүгінгі білім беру саласының өзекті мәселелерінің бірі. Құзырлық тәсіл, білім сапасын арттыруды дәстүрлі тәсіл мен білім мазмұнын ұлғайту арқылы шешудің арасындағы қарама-қайшылықтан туындаған дағдарыстан шығудың бір жолы деп қарастыруға болады. Бұл тәсіл білім берудің нәтижесіне басты орын береді. Оның сапасы алған білімнің көптігінен емес, сол білімді қолдана білумен маңызды. Осыған орай, дамыған елдердің оқу жүйесінде кеңінен қолданыла бастаған «құзырет», «құзыреттілік», «кәсіби құзыреттілік» ұғымдары жаңа білім стандарты ұстанған басты бағыт ретінде біздің еліміздің білім беру жүйесіне енгізілген. Біздің мақсатымыз жаһандану жағдайында құзыреттіліктің әрекеттік категория ретіндегі мәнін, кәсіби құзыреттілік деңгейінде жүргізілген зерттеулерді зерделеу арқылы ашуға ұмтылыс жасау. «Құзыреттілік» ұғымы «құзыр» сөзінен алынған туынды сөз екендігіне қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігінде мынадай анықтама берілген: «құзыр» - жалпы алғанда қайсыбір тапсырманы орындауға қабілеттілік немесе бір нәрсені жасау» дегенді білдіреді [1]. Қазақ Ұлттық энциклопедиясында «құзырет» – нақты органның не лауазымды тұлғаның заң жүзінде белгіленген өкілеттіліктерінің, құқықтары мен міндеттерінің жиынтығы деп көрсетілген [2]. Сонымен қатар, педагогикалық білім беру теориясында құзыреттілік маманның өзінің қызметіндегі мәселелерін нақты жағдайларда шеше алу мүмкіндігін анықтайтын интегралды сипаттама, ол үшін білімі мен өмірлік тәжірибесін және әдістемелік сүйемелдеуде қолдануы керек.

Педагогтарды әдістемелік сүйемелдеу қазіргі кезеңде өзекті мәселе болып табылады, себебі білім беруді жаңғырту білім беру ұйымы педагогтарының кәсіби құзыреттілігін арттыруға бағытталған түрлі бағыттарды құру мен дамытуды қажет етеді.

Сондықтан педагогтің үздіксіз білім алуы мен кәсіби жетілуінің маңызы ерекше артып отыр. Еңбек дағдыларының қалыптасу деңгейін арттыру барысында жеке педагогикалық тәжірибені зерделеу және өзіндік педагогикалық ұстанымды қалыптастыру жүзеге асады.

Соңғы уақыттарда әдістемелік жұмысқа қатысты бірнеше ұғымдар бар екенін атап өткіміз келеді. Ол әдістемелік сүйемелдеуді, әдістемелік қолдауды және әдістемелік қамтамасыз етуді қамтиды. Осы мақаланың мақсаты – «әдістемелік сүйемелдеу» ұғымын әртүрлі ғылыми көзқарастар тұрғысынан қарастырып, оның мәнін сипаттау.

Педагогикада «сүйемелдеу» ұғымы ХХ ғасырдың 90-жылдарының соңында қолданысқа енді. Алайда ғылыми әдебиеттерде бұл ұғым әртүрлі түсіндіріледі. Сондықтан оның мәнін анықтау үшін бірнеше анықтамаларды қарастырайық.

С.И. Ожеговтың сөздігінде «сүйемелдеу» сөзі қандай да бір әрекетке ілесу, біреуге жәрдемдесу, яғни бірге жүру, жанында болу, бағыттау ретінде түсіндіріледі. Жалпы мағынасында сүйемелдеу – екі адамның кездесуі және ортақ жолдың белгілі бір бөлігін бірге өтуі [3]. Осылайша, «сүйемелдеу» ұғымын үдеріс ретінде қарастырсақ, оны педагогтың кәсіби даярлық барысында білімін барынша тиімді жүзеге асыруына мүмкіндік беретін бірізді әрекеттер жиынтығы ретінде сипаттауға болады. Ал, сүйемелдеуді әдіс ретінде қарастырғанда, оны кәсіби даярлық барысында білім беру кеңістігінің қатысушыларының өзара әрекеттесу жағдайында оңтайлы шешім қабылдауына жағдай жасайтын практикалық жүзеге асыру тәсілі ретінде түсіну қажет. Қазіргі ғылыми әдебиетте «сүйемелдеу» ұғымының мәнін анықтауда бірыңғай әдіснамалық көзқарас әлі қалыптаспаған. Психология тұрғысынан сүйемелдеу – бұл маманның кәсіби қызмет жүйесі, ол тұлғааралық өзара әрекеттесу жағдайында тұлғаның қарым-қатынастарының оң дамуына жағдай жасауға бағытталған.

А.В. Хуторскойдың пікірінше, әдістемелік сүйемелдеу – бұл педагогтың кәсіби және өмірлік тәжірибесін ескере отырып, нақты педагогикалық қызмет барысында туындайтын міндеттер мен типтік мәселелерді шешу жолдарын таңдауда оған көмек көрсетуге бағытталған жүйелі өзара әрекеттесу [4]. Педагогтарды әдістемелік сүйемелдеудің мәні педагог кадрлардың ұжымдық және жеке жүйелі қызметінде көрініс табады және олардың ғылыми-теориялық, жалпы мәдени деңгейін, психологиялық-педагогикалық даярлығын және кәсіби шеберлігін арттыруға бағытталады.

Н.Н. Михайлова [5] өз еңбегінде әдістемелік сүйемелдеуді сүйемелденуші мен сүйемелдеушінің педагог үшін маңызды мәселелерді шешуге бағытталған өзара әрекеттесуі ретінде қарастырады. Бұл үдеріс мәселенің өзектілігін анықтау мен диагностикадан, ықтимал шешу жолдарын ақпараттық іздеуден, шешім таңдау кезеңіндегі кеңес беруден, іс-әрекет жоспарын әзірлеуден және оны алғашқы жүзеге асырудан тұрады.

М.В. Циулина [6] өз зерттеуінде білім беру ұйымындағы педагогикалық үдерісті әдістемелік сүйемелдеуді педагогтың кәсіби қызметіндегі өзекті мәселелерді шешуге бағытталған сүйемелденуші мен сүйемелдеушінің өзара әрекеттесуі ретінде түсіндіреді. Қазіргі заманғы білім беру ұйымындағы педагогикалық үдерісті әдістемелік сүйемелдеуді ғылым жетістіктері мен озық педагогикалық тәжірибеге негізделген жүйе ретінде, өзара байланысты шаралардың тұтас жүйесі ретінде қарастырады. Бұл жүйе:

1. әрбір педагогтың кәсіби шеберлігін арттыруға;
2. бүкіл педагогикалық ұжымның шығармашылық әлеуетін дамытуға;
3. оқу-тәрбие үдерісінің сапасы мен тиімділігін арттыруға бағытталған.

Автордың пікірінше, әдістемелік сүйемелдеудегі ең бастысы – оқушылармен жұмыс істеудің формалары мен әдістерін жетілдіруде нақты практикалық көмек көрсету. Сондықтан оның нәтижелілігін өткізілген іс-шаралардың санымен емес, педагогикалық үдерістің сапасы мен нәтижелері арқылы бағалау қажет. Әдістемелік сүйемелдеудің үздіксіз жүйесін сипаттайтын келесі қағидаттарды атап көрсетеді, олар:

- қарым-қатынастардың жариялылығы;
- педагогтың өзін-өзі тану аясын тереңдету;
- гуманистік педагогикалық құндылықтардың басымдығы;
- субъект–субъектілік өзара әрекеттесуді белсендіру және сүйемелдеудің үздіксіздігі;

– жеке педагогикалық қызмет маршрутын енгізу.

Педагогтердің біліктілігін арттыру үдерісінде «Өрлеу» ұлттық орталығы ұйымдастыратын курстар айрықша орын алады. Аталған курстар педагогтердің кәсіби құзыреттілігін тереңдетуге, заманауи білім беру технологияларын тиімді меңгеруге және педагогикалық қызметтің сапасын жаңа деңгейге көтеруге бағытталған. Бұл курстар педагогтің кәсіби әлеуетін ашып, үздіксіз даму мен шығармашылық ізденіске жол ашады. Біліктілікті арттыру курстары аясында әдістемелік сүйемелдеу сан алуан формада жүзеге асырылады. Атап айтқанда, тренингтер мен коучингтер, тәжірибелік сабақтар, шеберлік сыныптары, кеңес беру және рефлексиялық тапсырмалар педагогтің кәсіби дамуына қолайлы орта қалыптастырады. Бұл жұмыс түрлері педагогтердің алған білімін тәжірибеде тиімді қолдануына мүмкіндік беріп, кәсіби шеберлігін жетілдіруге ықпал етеді. Курстар барысында педагогтер өз қызметінде кездесетін кәсіби қиындықтарды айқындап, оларды шешудің тиімді жолдарын қарастырады. Осы үдерісте әдістемелік сүйемелдеу педагогтің жеке білім беру траекториясын қалыптастыруға бағытталып, оның кәсіби дамуын жүйелі түрде қолдайды. «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығының курстары педагогтердің кәсіби өсуіне жағдай жасап қана қоймай, олардың шығармашылық әлеуетін ашуға мүмкіндік береді. Әдістемелік сүйемелдеу педагогтің кәсіби өзін-өзі бағалауына, инновациялық тәжірибені қабылдауына және кәсіби жауапкершілігін арттыруына оң ықпал етеді.

Білім беру ұйымдарында әдістемелік сүйемелдеу тәрбие мен оқыту үдерісінің сапасын арттыруға, педагогтердің кәсіби шеберлігін жетілдіруге бағытталған тиімді құрал болып табылады. «Сүйемелдеу» ұғымы қандай тіркесте қолданылса да, оны тек сүйемелдеуші мен сүйемелденушінің өзара әрекеттесу үдерісінде ғана ұйымдастыруға болады. Кез келген өзара әрекеттесудің ерекшелігі – жеке тәсілді қолдану арқылы әрбір қатысушының дамуы мен байытылуы. Демек, әдістемелік сүйемелдеудің қызмет ретіндегі мәні білім беру ұйымындағы тәрбие-білім беру үдерісін сапалы жүзеге асыру мәселелерінде педагогтардың кәсіби құзыреттілігін арттыруға жүйелі практикалық көмек көрсетуде жатыр.

Қорытындылай келе, әдістемелік сүйемелдеу педагогтердің кәсіби құзыреттілігін арттырудың маңызды әрі тиімді механизмі болып табылады. Ол педагогтің кәсіби дамуын жүйелі түрде қолдап, оның білім беру қызметінде туындайтын өзекті мәселелерді дер кезінде анықтап, тиімді шешуіне мүмкіндік береді. Әдістемелік сүйемелдеу арқылы педагог өзінің кәсіби тәжірибесін талдап, жаңашыл педагогикалық идеялар мен заманауи білім беру технологияларын саналы түрде меңгеруге бағытталады. «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығының курстары аясында жүзеге асырылатын әдістемелік сүйемелдеу педагогтің үздіксіз кәсіби дамуын қамтамасыз ететін маңызды орта болып табылады. Курстар барысында ұсынылатын әдістемелік қолдау педагогтердің кәсіби шеберлігін жетілдіруге, жеке білім беру траекториясын қалыптастыруға және педагогикалық қызметтің сапасын арттыруға ықпал етеді. Бұл үдеріс педагогтің өзіндік кәсіби ұстанымын нығайтып, шығармашылық әлеуетін дамытуға жағдай жасайды.

Сонымен қатар, әдістемелік сүйемелдеудің жүйелі және мақсатты түрде ұйымдастырылуы педагогтің кәсіби әлеуетін толық ашуға, инновациялық тәжірибені қабылдауға және оны оқу-тәрбие үдерісінде тиімді қолдануға мүмкіндік береді. Нәтижесінде білім беру ұйымдарындағы педагогикалық үдерістің сапасы артып, заманауи білім беру талаптарына сай бәсекеге қабілетті, кәсіби тұрғыда жетілген педагог тұлғасы қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Кудайбергенова К.С. Құзырлылық білім сапасының критерийі: әдіснамалық және ғылыми-теориялық негіздері. – Алматы, 2008. – 328 б.
2. Қазақстан: Ұлттық энциклопедия /Бас ред. Б.Аяған. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 2004. – Т. 6. – 696 б. (немесе сілтеме жасалған бет: 25 б.)
3. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов; под общ. ред. Л. И. Скворцова. – 25-е изд., испр. – Москва: ОНИКС: Мир и Образование, 2007. – 640 с.

4. Хуторской А. В. Педагогическая инноватика: методология, теория, практика: Научное издание. – Москва: Изд-во УНЦ ДО, 2005. – 222 с.
5. Михайлова Н. Н. Педагогика поддержки: учеб.-метод. пособие для студентов и преподавателей вузов. – Москва: МИРОС, 2001. – 208 с.
6. Циулина М. В. Современные образовательные технологии: учебное пособие. – Челябинск: Изд-во ЮУрГПУ, 2016. – 227 с.

LESSON STUDY ТӘСІЛІН ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ ПӘНІНДЕ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ

Жумалова Лаура Турдахуновна
Жетісу облысы, Панфилов ауданы
«Еңбекші орта мектеп" КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Lesson Study – бұл мұғалімдердің бірлесе отырып, оқыту процесін жетілдіруге бағытталған тиімді әдіс. Мұғалімдер сабақтарды бірге жоспарлап, жүзеге асырып, кейін оны талдап, қажетті өзгерістер енгізу арқылы қайта жоспарлайды. Бұл тәсіл мұғалімдерге кәсіби шеберліктерін жетілдіруге мүмкіндік беріп, оқушылардың білім сапасын арттыруға ықпал етеді. Бұл бағдарлама 6-сыныптың қазақ тілі мен әдебиеті пәндеріне арналған, мұнда Lesson Study бағдарламасы арқылы оқушылардың білім сапасын арттыру көзделген. Lesson Study бағдарламасы мұғалімдерге өзара тәжірибе алмасуға, оқыту әдістемелерін жетілдіруге, оқушылардың қажеттіліктеріне сай білім беру жолдарын табуға мүмкіндік береді. Бағдарлама аясында қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінің негізгі тақырыптарын қамтып, оқушылардың танымдық, тілдік және әдеби дағдыларын дамытуға бағытталған. Әр тақырыпты оқыту барысында түрлі заманауи оқыту технологияларын қолдануды көздейді. Бағдарлама барысында мұғалімдер бұл әдістерді тәжірибеде қолдана отырып, ең тиімді тәсілді анықтайды және оны кейінгі сабақтарда жетілдіріп отырады, оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуын арттыру және олардың тілдік дағдыларын жетілдіру бағытында жұмыс жасайды. Бағдарлама нәтижесінде мұғалімдер арасындағы ынтымақтастық күшейіп, кәсіби шеберліктері мен біліктері шыңдалады, оқушылардың сыни ойлау қабілеті дамып, тілдік төрт дағдылары жетілдіріледі. Сонымен қатар, мұғалімдер өзара тәжірибе алмасу арқылы қазақ тілін оқыту процесінің сапасын арттырады. Олардың бірлесіп жасаған зерттеу жұмыстары мен сабақ жоспарлары оқытуда қолданылатын әдіс-тәсілдердің тиімділігін анықтауға көмектесіп, жалпы білім беру үрдісін жетілдіруге ықпал етеді.

Бағдарламаның мақсаты: Оқушылардың қазақ тілі мен әдебиеті пәндерін терең меңгеруін қамтамасыз ету арқылы оқушылардың тілдік дағдыларын жетілдіріп, жазылым, оқылым, тыңдалым және сөйлеу қабілеттерін дамыта отырып, олардың сыни және шығармашылық ойлауын дамытуға бағытталған заманауи оқыту әдістерін қолдану арқылы оқу үдерісін оңтайландыру.

Авторлық бағдарлама аңалығы: Бағдарламаның басты жаңалығы - қазақ тілі мен әдебиеті сабағындағы оқыту процесін заманауи тәсілдермен толықтырып, тиімділігін арттыруға бағытталуында. Соның негізінде бағдарламада оқушылардың психологиялық және танымдық ерекшеліктерін ескеріліп, олардың оқу процесіне белсенді араласуын қамтамасыз етіледі. Психологиялық тұрғыдан оқушылардың тіл үйрену процесіне деген қызығушылығын арттыруды көздеу мақсатында жеке жұмыстар, топтық жобалар және жаңа оқыту технологиялары мен әдіс-тәсілдері қолданылып, олардың оқу мотивациясын көтеруге мүмкіндік жасалады. Сонымен қатар, бағдарламада мұғалімдердің тек сабақ беруден тыс, бірлесе отырып, сабақтарды зерттеу, талдау және жетілдіру арқылы оқыту әдістерін жүйелі түрде жақсарту мүмкіндігін ала отырып, оқушылардың оқу процесіндегі белсенділігін арттырумен қатар, олардың оқу материалын тереңірек меңгеруін қамтамасыз етеді. Сол

арқылы мұғалімдер бір-бірінен тәжірибе алмасып, өздерінің кәсіби дағдыларын үздіксіз жетілдіріп отырады.

Авторлық бағдарлама өзектілігі: «Lesson Study» бағдарламасының өзектілігі оның оқушыларды терең ойлауға, тілдің функционалдық құрылымын игеруге және шығармашылықпен жұмыс істеуге бағытталғандығында. Бұл бағдарлама қазіргі білім беру талабына сай мұғалімдер мен оқушылар арасындағы қарым-қатынасты жетілдіруді, оқытудағы интерактивтілікті күшейтуді көздейді және мұғалімдерге оқу процесін үздіксіз жетілдіруге мүмкіндік береді, бұл оқыту сапасын арттырып, оқушылардың білім деңгейін жоғарылатады. Бұл әдіс педагогикада қолданылатын заманауи оқыту құралдарының бірі ретінде танылып, оқу үдерісіндегі тиімділігін дәлелдеп келеді. Lesson Study бағдарламасы қазақ тілі сабағында оқушылардың оқу процесіне белсенді араласуына, тілдік дағдыларын жетілдіруге және мұғалімдердің кәсіби дамуына ықпал етеді.

Міндеттері:

- Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында Lesson Study әдісін қолдану арқылы оқушылардың білім деңгейін арттыру.
- Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту.
- Оқушылардың тілдік дағдыларын жетілдіру.
- Мұғалімдердің кәсіби шеберлігін арттыру.
- Сабақ барысында оқушылардың белсенділігін арттыру.
- Тапсырмаларды орындау кезінде оқушылардың өз бетімен жұмыс істеу қабілеттерін дамыту.
- Оқушылардың сыни ойлау дағдыларын қалыптастыру.
- Мұғалімдер арасында тәжірибе алмасуды дамыту.

Күтілетін нәтижелері:

- Оқушылардың қазақ тілі мен әдебиеті бойынша білім деңгейі жоғарылайды.
- Оқушылардың шығармашылық қабілеттері дамиды.
- Оқушылардың тілдік дағдылары жақсарады.
- Мұғалімдердің кәсіби шеберлігі артады.
- Сабақтарда оқушылардың белсенділігі артады.
- Оқушылардың өз бетімен жұмыс істеу қабілеттері қалыптасады.
- Оқушылардың сыни ойлау дағдылары дамиды.
- Мұғалімдер арасында тәжірибе алмасу күшейеді.

«Қазақ тілі мен әдебиеті сабағында Lesson Study тәсілін қолдану» авторлық бағдарлама қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында қолданылған Lesson Study бағдарламасы және басқа оқыту технологияларының тиімділігін көрсетеді. Lesson Study тәсілі мұғалімдерге бірігіп жұмыс істеу арқылы сабақтарды жетілдіруге, оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуына жағдай жасауға мүмкіндік берді. Бұл әдіс мұғалімдер арасында тәжірибе алмасуды күшейтіп, оқытудағы проблемалық мәселелерді бірлесе отырып шешуге жол ашты. Lesson Study бағдарламасының ерекшелігі – оқыту процесін мұқият бақылау, талдау, жоспарлау және жетілдіру арқылы оқушылардың танымдық және тілдік дағдыларын тиімді дамытуында болды.

Бағдарлама аясында диалогтік оқыту, көп сатылы жазылым, оқылым мен тыңдалымға бағытталған модельдеу және ойын технологиялары сәтті қолданылды. Әрбір технология оқушылардың белсенділігін арттырып, олардың сабаққа деген қызығушылығын күшейтті. Оқушылардың сыни және шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытуда диалогтік оқыту технологиясы жоғары нәтиже берді. Бұл әдіс оқушылардың өзара пікір алмасуын, диалог құруын қамтамасыз етті, бұл арқылы олардың ауызша және жазбаша тіл дағдылары жетілді.

Көп сатылы жазылым технологиясы оқушылардың жазылым дағдыларын дамытып, грамматикалық ережелерді дұрыс қолдануға үйретті. Оқылым мен тыңдалымға бағытталған модельдеу технологиясы оқушылардың мәтіндерді терең түсінуіне және талдауға мүмкіндік беріп, олардың тілдік қорын байытуда үлкен рөл атқарды. Ойын технологиясы арқылы

оқушылар әдеби шығармаларды қызығушылықпен зерттеп, шығармашылық қабілеттерін дамытты.

Lesson Study бағдарламасы және осы оқыту технологияларының нәтижесінде оқушылардың келесі дағдылары жақсарды:

✓ Тілдік дағдылары айтарлықтай жетілдіріліп, ауызша және жазбаша сөйлеу қабілеттері жақсарды.

✓ Сыни және шығармашылық ойлау қабілеттері дамып, оларды күрделі тапсырмаларды шешуде тиімді қолданды.

✓ Жазылым, оқылым, тыңдалым дағдылары жетіліп, оқушылар күрделі мәтіндерді талдауға, ойларын еркін жеткізуге машықтанды.

✓ Шығармашылық қабілеттері артты, оқушылардың әдеби шығармаларға деген қызығушылығы оянды.

✓ Мұғалімдердің кәсіби шеберлігі Lesson Study тәсілін жүргізу арқылы артты, мұғалімдер арасында тәжірибе алмасу күшейді.

Жалпы, бағдарлама оқушылардың білім деңгейін арттырып, мұғалімдердің кәсіби шеберліктерін жетілдіруге мүмкіндік берді. Lesson Study бағдарламасы арқылы оқушылардың оқу үлгерімі мен тілдік дағдылары айтарлықтай жақсарды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әлқожаев М.Қ., Мұратов С.Т. «Қазақ тілі және әдебиеті: оқыту әдістемесі.» 2022. Алматы: «Мектеп» баспасы, 356 бет.
2. Ибраимова Ж.Қ., Сәттібекова Б.С. «Қазіргі заманғы оқыту әдістері.» 2021. Нұр-Сұлтан: «Астана Кітап», 248 бет.
3. Ахметова Ж.С., Әбдірахманова Г.Т. «Тіл дамыту әдістемесі.» 2020. Алматы: «Атамұра», 295 бет.
4. Баймұратов Н.Б., Құрманғалиева А.Е. «Морфология: әдістемелік негіздер.» 2019. Алматы: «Фолиант», 212 бет.
5. Мәмбетова Қ.Б., Тұяқбаева Ә.Қ. «Оқушылардың жазу дағдыларын дамыту.» 2022. Нұр-Сұлтан: «Көкжиек», 189 бет.
6. Ғаламтор сайттары
7. Жақыпов Қ.С., Әшімбаева А.Е. «Интерактивті оқыту технологиялары.» 2020. Алматы: «Арман-ПВ», 304 бет.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН ДАМУДАҒЫ ЗАМАНАУИ ЖӘНЕ ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

**Толеуханова Сымбат Курмановна,
Байғожанова Лаура Еркасымовна**

*Жетісу облысы, Қаратал ауданы
«А.Байтұрсынов атындағы МДШО ОМ» КММ
бастауыш сынып мұғалімдері*

Аннотация: Мақалада бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын дамытуда заманауи және ойын технологияларының рөлі қарастырылады. Белсенді және енжар сөздік қор ұғымдары түсіндіріліп, олардың оқушы тілін дамытудағы маңызы көрсетіледі. Дидактикалық, рөлдік ойындар мен цифрлық құралдарды қолдану сөздерді меңгеруді жеңілдетіп, тілдік белсенділікті арттыратыны дәлелденеді. Мақалада педагогтерге сабақта сөздік қорды жүйелі әрі тиімді дамытуға арналған әдістемелік ұсыныстар ұсынылады.

Аннотация: В статье рассматривается роль игры и современных технологий в развитии словарного запаса младших школьников. Объяснены понятия активного и пассивного словарного запаса и их значение для формирования речевой компетенции учащихся. Показано, что использование дидактических и ролевых игр, а также цифровых инструментов

способствует усвоению новых слов и активизации речи. Статья предлагает педагогам методические рекомендации по систематическому и эффективному развитию словарного запаса на уроках.

Қазіргі білім беру жүйесінде баланың тіл байлығын арттыру тек кітап оқу арқылы шектелмейді. Цифрлық білім беру құралдарының кең таралуы сөздік қорды дамытуда жаңа форматтардың пайда болуына ықпал етті. Олар баланың қызығушылығын оятып, жаңа сөздерді есте сақтау процесін жеңілдетеді. Сөздік қор – белгілі бір тілде сөйлейтін адамның немесе бүкіл халықтың қолданатын сөздер жиынтығы. Жеке тұлға деңгейінде сөздік қор оның өмірлік тәжірибесімен, қарым-қатынас ауқымымен, оқу мәдениетімен және тілдік ортасымен тікелей байланысты. Сөздік құрам ұғымы тілдегі барлық сөздік байлықты, оның ішінде белсенді және енжар сөздерді қамтыса, жеке баланың сөздік қоры сол байлықтың өзін күнделікті сөйлеуде қаншалықты меңгергенін көрсетеді. Белсенді сөздік қор – оқушының ауызша және жазбаша сөйлеуде, күнделікті қарым-қатынаста жиі қолданатын сөздері; енжар сөздік қор – мағынасын түсінетін, бірақ сөйлеу тәжірибесінде сирек қолданатын сөздер. Бастауыш сыныпта осы екі қабаттың үйлесімді дамуы, енжар сөздердің біртіндеп белсенді қабатқа өтуі ерекше маңызды. Бастауыш сынып оқушысының сөздік қоры белгілі жас кезеңдеріне сай табиғи түрде кеңейеді. Алғашқы сыныптарда сөздер көбінесе тұрмыстық тақырыптармен (отбасы, ойыншық, тамақ, жануар, табиғат) байланысты болса, сынып жоғарылаған сайын оқу материалының мазмұны күрделеніп, абстрактілі ұғымдар, моральдық-этикалық категориялар, пәндік терминдер енеді. Мұғалім осы динамиканы ескере отырып, белгілі бір жастағы баланың шамамен қанша сөзді түсініп, қанша сөзді белсенді қолданатынын білуі, бұл көрсеткішті ұлғайтуға саналы түрде жұмыс жасауы қажет. Сөздік қорды байыту – тек жаңа сөздерді таныстыру емес, олардың мағынасын әртүрлі контексте түсіндіру, сөздердің реңкін, стильдік ерекшелігін сезіндіру, оларды сөз тіркесі мен сөйлем ішінде дұрыс пайдалану дағдысын қалыптастыру үдерісі.

Сөздік қорды дамытуда жаңа сөзді оқулық мәтіні, көркем шығарма, сурет, бейнежазба, өмірлік жағдаят арқылы енгізу тиімді. Сөздің мағынасын түсіндіру барысында бала оны тек сөздіктен дайын күйде алмай, салыстыру, қарсы қою, синоним мен антоним арқылы, мысал сөз тіркестері және сөйлемдер арқылы сезінуі керек. Тұрақты тіркестер мен мақал-мәтелдер, фразеологизмдер де бастауыш буында сөздік қорды байытудың қуатты ресурсы болып табылады, себебі олар тек жаңа сөз емес, ұлттық дүниетаным, мәдени құндылық, ойлау образы туралы түсінікті кеңейтеді. Осы тұрғыда мұғалімнің ауызша сөйлеу мәдениеті, сөзді таңдау дәлдігі, сабақ үстіндегі тілдік үлгісі балалар үшін негізгі эталонға айналады.

Сөздік қордың кеңеюіне отбасындағы тілдік ахуал, жанұя мүшелерінің кітап оқуға, әңгімелесуге, ертегі айтуға деген қарым-қатынасы, үйде қандай тілде сөйлейтіні де айтарлықтай әсер етеді. Бұған қоса, қазіргі балалардың медиаконтентпен қарым-қатынасы (теледидар, мультфильм, интернет, ойындар) олардың сөздік қорына қай тараптан – байыту немесе жұтаңдату жағынан – ықпал ететіні мұғалім назарынан тыс қалмауы тиіс. Сондықтан мектеп пен отбасы бірлесіп, балаға сапалы тілдік орта қалыптастыруға, мағынасы жұтаң немесе агрессивті контентті шектеуге ұмтылғаны орынды.

Осы тұста «лексикалық минимум» және «тақырыптық сөздік» ұғымдары маңызды рөл атқарады. Бастауыш кезеңде меңгерілуі тиіс негізгі сөздер жиынтығын жүйелі түрде жоспарлау арқылы отбасы мен мектептің күшін бір бағытқа жұмылдыруға мүмкіндік туады. Отбасы, мектеп, табиғат, жыл мезгілдері, ойыншықтар, жануарлар сияқты тақырыптар бойынша құрылымдалған сөздіктер оқушының сөздік қорын бірізді әрі жүйелі түрде кеңейтуге негіз болады. Осындай мақсаттарды жүзеге асыруда тиімді әдістердің бірі – ойын технологияларын пайдалану.

1. Ойын технологияларының рөлі. Ойын — баланың табиғи әрекет ету ортасы. Ойын барысында бала жаңа сөздерді еркін қабылдап, оларды қарым-қатынас барысында табиғи түрде қолдануға үйренеді. Сондықтан ойын арқылы жаңа сөздерді меңгерту балада «жаттау» сезімін тудырмайды, керісінше, эмоционалды қызығушылық пен белсенділік

қалыптастырады. Ойын әдістері жаңа сөздерді пассивтен белсенді қолдануға көшіру процесін жеңілдетеді және есте сақтауды жақсартады.

- **«Сиқырлы сандық» (дидактикалық):** Сандықтың ішіне түрлі заттарды (ойыншықтар, тастар, жемістер) салып қоясыз. Бала затты көрмей, сипап сезу арқылы оның сипатын айтуы керек: «*бұл қатты, суық, тегіс, ауыр*». Бұл сын есімдер мен теңеулер қорын арттырады.

- **«Кейіпкерге көмектес» (сюжеттік-рөлдік):** Мысалы, «Робот тілін түсінбей тұр» деген сюжет құрылады. Бала роботқа (ойыншыққа) күнделікті тұрмыстық сөздердің мағынасын түсіндіріп, оған сөйлем құрауды үйретеді. Бұл жерде бала «мұғалім» ролінде болып, өз білімін бекітеді.

- **«Сөздер мұражайы» (интеллектуалдық):** Көне немесе сирек қолданылатын сөздерге (мысалы: *сарқыт, кезім, торқа*) арнап шағын көрме жасау. Балалар сол сөздің «суретін» салып, оның мағынасын жұмбақ арқылы жасырады.

- **Дидактикалық ойындар:** «Бұл не?», «Керісінше айт» (антонимдер), «Көп нүктенің орнына сөз қой» сияқты классикалық ойындар сөздердің мағынасын тереңірек түсінуге көмектеседі.

- **Сюжеттік-рөлдік ойындар:** Дүкенші, дәрігер немесе ғарышкер рөліне ену арқылы бала сол салаға тән кәсіби терминдер мен сөйлеу этикетін меңгереді.

- **Интеллектуалдық ойындар:** Ребустар, сөзжұмбақтар және «Сөз ойлап тап» ойындары логикалық ойлауды дамыта отырып, пассивті сөздік қорды активті қолданысқа шығарады.

- **2. Заманауи технологиялар: мүмкіндіктер мен артықшылықтар** Цифрлық құралдар оқу процесін интерактивті және көрнекі етеді, бұл әсіресе визуалды ақпаратты тез қабылдайтын «Альфа» ұрпағы үшін маңызды. Мысалдар мен әдістер көрсеткендей, «Альфа» ұрпағы үшін ақпараттың динамикалық болуы өте маңызды, сондықтан оларға мынадай заманауи тәсілдер тиімді қолданылады: **Виртуалды саяхат (Google Earth / VR):**

- *Мысалы:* Сабакта «Мұхит әлемі» тақырыбы өтсе, балалар Google Earth арқылы мұхит түбіне «саяхаттайды». Олар көргендерін сипаттау арқылы «*тереңдік*», «*риф*», «*планктон*», «*маржан*» сияқты жаңа терминдерді бірден контексте меңгереді.

- **Сөздік бұлттары (Word Cloud):**

- *Мысалы:* WordArt немесе Mentimeter сервистерін қолдану. Балалар бір тақырыпқа (мысалы, «Көктем») байланысты білетін сөздерін телефоннан жазады, ал экранда сол сөздерден үлкен әдемі «бұлт» пайда болады. Ең көп жазылған сөздер үлкенірек көрінеді. Бұл визуалды есте сақтауды жақсартады.

- **Сандық сторителлинг (Digital Storytelling):**

- *Мысалы:* Балаларға Canva немесе қарапайым PowerPoint арқылы 3-4 слайдтан тұратын өз оқиғасын құрастыруды тапсыру. Олар сурет тауып, оған сипаттама жазады немесе дыбыстық хабарлама (voice-over) қосқанда, сөйлеу тілі мен жазу дағдысы қатар дамиды.

- **QR-кодты квесттер:**

- *Мысалы:* Сыныптың немесе бөлменің әр жеріне QR-кодтар жасырылады. Бала кодты сканерлегенде, экранда бір заттың суреті немесе жұмбақ шығады. Ол сол заттың атауын тауып, келесі нүктеге өтеді. Бұл қозғалыс пен технологияны біріктіреді.

Технология түрі	Қолданылуы мен пайдасы
Мобильді қосымшалар	Duolingo, Kahoot немесе қазақ тіліндегі «Qazaq App» сияқты бағдарламалар ойын элементтері арқылы сөз жаттауға көмектеседі.
Интерактивті тақталар	Суреттерді жылжыту, дыбыстарды қосу және сәйкестендіру тапсырмалары сөздің мағынасын бейнелі түрде есте сақтауға мүмкіндік береді.
Анимациялық роликтер	Мультфильмдер мен қысқа видеолар сөздің контекстегі қолданысын көрсетеді.

AR (Толықтырылған шындық)	Толықтырылған шындық (AR) визуалды объектілерді динамикалық көрсету арқылы жаңа сөздер мен ұғымдардың ұзақ мерзімді есте сақталуына ықпал етеді.
----------------------------------	--

3. Технология мен ойынды ұштастырудың тиімділігі

Тілді дамытуда ең бастысы — жүйелілік пен жоспарлылық. Осы мақсатқа жету үшін заманауи мұғалімдер мен ата-аналар келесі қадамдарды қолдана алады:

1. Геймификация: оқу процесін деңгейлерге бөліп, ұпай жинау жүйесін енгізу арқылы оқушыны ынталандыру.

2. Кері байланыс: қосымшалар мен ойындар баланың қатесін бірден түзетіп, дұрыс жауапты көрнекі түрде көрсетуге мүмкіндік береді.

3. Көрнекілік: сөздің тек дыбысталуы емес, оның бейнесі мен контексттегі қолданысы бір мезетте беріледі.

Сөздік қорды дамытуда ойын мен заманауи технологияларды үйлестіріп қолдану тек көңіл көтеру тәсілі емес, ол қазіргі білім беру жүйесінің және заманауи қоғамның нақты талабы болып табылады. Ойын арқылы оқушы жаңа сөздер мен тілдік құрылымдарды табиғи жолмен меңгереді, бұл процессте қызығушылық пен эмоционалды қатынас қалыптасып, бала өзін еркін сезінеді. Сонымен қатар, цифрлық технологиялар мен интерактивті құралдар оқу материалын визуалды және динамикалық түрде ұсынуға мүмкіндік береді, бұл ақпаратты есте сақтауды жеңілдетіп, оқушының белсенді және пассивті сөздік қорын тиімді кеңейтеді.

Осылайша, ойын мен заманауи технологияларды бірлесе пайдалану оқушының тілдік белсенділігін арттырып, жаңа сөздерді меңгеруді жеңілдетеді және білім процесін қызықты әрі нәтижелі етеді. Ойын мен технологияны біріктіре қолдану оқушыға тек жаңа сөздерді үйретіп қана қоймай, олардың контексттегі қолданысын түсінуге, сөздердің реңкі мен стильдік ерекшелігін сезінуге, сөйлемдер мен сөз тіркестерін дұрыс қолдануға үйретеді. Бұл әдіс оқушының шығармашылық ойлау қабілетін дамытып, тілдік белсенділігін арттырады. Сонымен қатар, мұғалім мен отбасының бірлескен жұмысы арқылы балаларға сапалы тілдік орта қалыптасады, мағынасы бос немесе агрессивті контенттен қорғануға да мүмкіндік туындайды.

Қорыта айтқанда, ойын мен заманауи технологияларды сабақта жүйелі түрде қолдану – баланың тіл байлығын байытуға, сөздік қорын кеңейтуге және ойын арқылы еркін сөйлеу дағдысын қалыптастыруға тиімді әдіс. Ойын мен заманауи технологияларды үйлестіріп қолдану оқушының тілдік белсенділігін арттырады, сөздік қорын кеңейтеді және ой-пікірін контекстке сәйкес жеткізу дағдыларын дамытады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1.Қазақстан Республикасының бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2020.

2.Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Жаңартылған білім мазмұны: Бастауыш білім беру бағдарламасы. – Астана, 2018.

3.Жұбанова Ә., Сәрсенбаева Г. Бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын дамыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2021.

4.Әлімжанова Р. Мәтінмен жұмыс істеу технологиясы: бастауыш мектепке арналған әдістемелік нұсқаулық. – Алматы, 2017.

5.Назарбекова М. Бастауыш мектепте ойын арқылы оқыту технологиясы. – Шымкент, 2019.

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ

ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ

Айбергенова Светлана Кайнарвна

учитель русского языка и литературы

Алматинская область, Жамбылский район, с.Каргалы

КГУ "СШ им К. Абсаметова"

Аннотация: в процессе практического овладения любым языком, ведущая роль должна отводиться формированию межкультурной компетенции, которая подразумевает знание культурных особенностей страны изучаемого языка, навыки и умения приспособлять свои знания к новой культурной среде и наличие таких качеств личности, как толерантность, терпимость, патриотизм, эмпатия. В данной статье автором анализируются методические подходы, формы и приёмы, способствующие интеграции межкультурного компонента в учебный процесс. Особое внимание уделяется использованию художественных текстов, диалога культур, проектной деятельности и цифровых ресурсов. Делается вывод о том, что системное включение межкультурного аспекта в преподавание гуманитарных дисциплин способствует развитию у школьников критического мышления, эмпатии и способности к конструктивному межкультурному общению.

Ключевые слова: межкультурная грамотность, культура, язык, толерантность, школа.

Аңдатпа. Кез келген тілді практикалық меңгеру процесінде, жетекші рөл мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыруға берілуі тиіс. Мәдениетаралық құзыреттілік — ол оқытылатын тілдің мәдени ерекшеліктерін білу, білімдерін жаңа мәдени ортаға бейімдеу дағдылары мен қабілеттері және төзімділік, шыдамдылық, патриотизм, эмпатия сияқты тұлғалық қасиеттердің болуы. Бұл мақалада автор мәдениетаралық құрамды оқу процесіне біріктіруге ықпал ететін әдістемелік тәсілдер, формалар мен амалдарды талдайды. Әдеби мәтіндерді, мәдениеттер диалогын, жобалық қызметті және цифрлық ресурстарды қолдануға ерекше назар аударылады. Гуманитарлық пәндерді оқытуда мәдениетаралық аспектіні жүйелі енгізу оқушыларда сын тұрғысынан ойлау, эмпатия және мәдениетаралық конструктивті қарым-қатынас қабілеттерін дамытуға ықпал ететіні туралы қорытынды жасалады.

Түйінді сөздер: мәдениетаралық құзыреттілік, мәдениет, тіл, төзімділік, мектеп.

Abstract: In the process of practical mastery of any language, we believe that a leading role should be given to the formation of intercultural competence, which involves knowledge of the cultural characteristics of the country of the studied language, skills and abilities to adapt one's knowledge to a new cultural environment, as well as personal qualities such as tolerance, patience, patriotism, and empathy. This article analyzes methodological approaches, forms, and techniques that contribute to the integration of the intercultural component into the educational process. Special attention is paid to the use of literary texts, cultural dialogue, project activities, and digital resources. It is concluded that the systematic inclusion of the intercultural aspect in the teaching of humanities disciplines promotes the development of critical thinking, empathy, and the ability for constructive intercultural communication among students.

Keywords: intercultural competence, culture, language, tolerance, school.

Ведение. В условиях современного общества всё более актуальной становится необходимость взаимодействия с представителями различных культур. Владение языками международного общения выступает важным индикатором уровня культурной

компетентности и образовательной подготовки личности. Китайский ученый Люй Бисун еще в 1980 г. сформулировал цель языкового обучения: «основной задачей языкового обучения является развитие у студентов способности проведения коммуникации на изучаемом языке». В Европе в соответствии с главной целью обучения «овладение языком как средством общения» стал общепринятым в середине прошлого столетия. Такой подход при обучении языкам получил широкое распространение во многих странах, в том числе и в Казахстане. Это соответствует доктрине, согласно которой полноценное овладение языком невозможно без системного понимания культуры народа, для которого данный язык является родным. Именно этот принцип лежит в основе межкультурного подхода к преподаванию русского языка, который на сегодняшний день активно интегрируется в отечественную образовательную практику [1].

В многонациональной среде обучение русскому языку должно строиться на фундаментальных ценностях уважения, терпимости и принятия культурного многообразия. Ключевой задачей является формирование межкультурной компетенции, включающей способность воспринимать, осознавать и адекватно интерпретировать культурные нормы, традиции и ценностные ориентиры иного этноса. Данная компетенция предполагает не только владение языковыми и страноведческими знаниями, но и развитие таких личностных качеств, как толерантность, эмпатия, патриотизм и уважение к разнообразию мнений [2].

Целью статьи является анализ и обоснование методических основ формирования межкультурной компетенции учащихся в процессе обучения русскому языку и литературе в многонациональной образовательной среде.

Основная часть. Высокий уровень формирования межкультурной компетенции, основы которой закладываются уже на начальном этапе обучения и продолжают развиваться в среднем звене, обеспечивает учащимся успешную адаптацию в современном многообразном обществе. Данный подход полностью соответствует требованиям государственного образовательного стандарта среднего (полного) общего образования. В этой связи перед педагогами средней школы ставится задача не только обеспечить усвоение учебного материала, но и воспитать у обучающихся уважительное отношение к иным точкам зрения, истории и культуре различных народов, а также помочь им адаптироваться в динамично меняющемся мире [3]. Особую значимость в данном контексте приобретает межкультурный подход к обучению русскому языку, который объединяет лингвистическую и страноведческую компетенции. Современные методисты, такие как Е.М. Верещагин, В.П. Фурманова, С.Г. Тер-Минасова и А.Н. Щукин, подчеркивают, что именно применение межкультурного подхода позволяет педагогам сформировать у школьников комплекс знаний, необходимых для успешного межкультурного общения [4]. В рамках учебного предмета «Русский язык» формируются этнокультуроведческие знания, обеспечивающие свободную ориентацию учащихся в родной и русской культурах, воспитание патриотизма, развитие культуры межличностного и межэтнического взаимодействия, а также приобщение к ценностям культуры казахского и других народов. В литературном образовании, ориентированном на инокультурную среду, важным является восприятие родной литературы как «своей», а неродной — как «иной», но не чуждой. При встрече с иной культурой у учащихся могут возникать разные реакции: от узнавания близких, но представленных в ином национальном контексте реалий (что требует тщательного культуроведческого комментария), до знакомства с непривычными нравственными и эстетическими нормами, которые могут противоречить национальным традициям. В таких случаях важным становится формирование у учащихся понимания «чужой» культуры как иной, непохожей, но не враждебной. Это позволяет снизить негативные реакции и способствует развитию толерантности. В отдельных случаях происходит эмоциональное принятие и сближение с элементами «чужой» культуры, что способствует расширению нравственно-эстетического опыта обучающихся.

Практика литературного образования в школах с нерусским языком обучения демонстрирует успешные формы интеграции двух культур — русской и родной — в процессе изучения поэтических произведений. В частности, использование «искусства стихотворного

перевода», сопоставление оригинала и перевода, например произведений Абая и Бельгера, способствует развитию у билингвов способности эмоционально воспринимать поэтическое слово на обоих языках. Такой подход повышает коммуникативную компетенцию и качество межкультурного диалога, формируя любовь и уважение к культуре изучаемого языка, а также к собственной культуре. Также, одним из наиболее эффективных подходов к развитию читательской грамотности и смыслового восприятия текста является технология продуктивного чтения. Это образовательная технология, которая опирается на закономерности читательской деятельности и с помощью конкретных приёмов обеспечивает:

полноценное восприятие и понимание текста;

выделение основной и второстепенной информации;

формулирование проблемы и главной идеи текста.

Продуктивное чтение включает в себя различные стратегии и виды чтения, позволяющие учащимся осознанно работать с текстом, глубже его понимать, анализировать, интерпретировать и применять извлечённую информацию в практической деятельности.

Более подробно стратегии данной технологии представлены в таблице № 1 «Виды чтения»

Комментированное чтение	Метод активного взаимодействия с текстом, при котором читатель задаёт вопросы, выделяет ключевые идеи, делает выводы и оценивает информацию. Этот подход помогает глубже понять содержание текста и надолго его запомнить.
Изучающее (детальное) чтение	Внимательное чтение нового текста с целью глубокого осмысления и запоминания. Учащийся обращает внимание на детали, аргументы автора, выводы. Основная цель — полное понимание информации и её дальнейшее применение.
Ознакомительное чтение	Направлено на извлечение основной информации. Учащийся определяет тему, главную мысль, выделяет ключевые факты. Такой тип чтения характерен для художественной и научно-популярной литературы, не требующей детального анализа.
Поисковое чтение	Умение находить в тексте конкретные элементы информации, необходимые для выполнения определённой задачи. Обычно сопровождается другими видами чтения и используется при работе по заданию учителя.
Выборочное чтение	Избирательное чтение с целью нахождения конкретных сведений: имён, дат, ключевых слов, фактов и т. п. Используется при повторной работе с текстом.
Сканирование	Быстрый просмотр текста с выделением фамилий, терминов, дат, определений. Помогает составить краткий план текста. Развивает периферическое зрение и навык быстрого поиска информации.
Аналитическое чтение	Осознанный анализ структуры и содержания текста: выделение главных идей, аргументов, фактов и мнений. Формирует навык построения причинно-следственных связей и критического осмысления прочитанного.
Критическое чтение	Углублённый анализ текста, включая оценку намерений автора, логики аргументации, доказательств и выводов. Позволяет формировать самостоятельные суждения и оценивать достоверность информации.
Просмотровое чтение	Быстрый просмотр с целью получения общего представления о содержании и структуре текста. Позволяет определить, какая

информация в тексте новая или знакомая, насколько текст актуален для конкретной задачи.

Вывод. Таким образом, представленные методы на наш взгляд выступают как эффективное средство развития не только читательской грамотности, но и более широких когнитивных и коммуникативных умений учащихся, таких как межкультурная грамотность.

Особую значимость все вышеперечисленное приобретает в контексте формирования межкультурной грамотности учащихся. Работа с текстами, представляющими разные культурные, языковые и исторические контексты, способствует:

- развитию эмпатии и способности понимать точку зрения другого человека;
- осознанию языковых и культурных различий;
- формированию уважительного и вдумчивого отношения к иным культурам, их ценностям и способам выражения мыслей.

Это позволяет учащимся выявлять культурно специфические элементы текста, сопоставлять их с собственной культурой и формировать личностно окрашенное, но объективное восприятие иной культурной реальности.

Использованной литературы:

1. Государственный общеобязательный стандарт среднего образования (начального, основного среднего, общего среднего образования) Республики Казахстан (утвержден постановлением Правительства Республики Казахстан от 23 августа 2012 года № 1080).

2. Кызыкеева А. Б. Межкультурная компетенция в целях обучения иностранному языку в средней школе в Республике Казахстан. Вестник КазахстанскоАмериканского Свободного Университета. Усть-Каменогорск, 2015.

3. Сысоев П. В. Язык и культура: в поисках нового направления в преподавании культуры страны изучаемого языка // ИЯШ, 2001. № 4. С. 16-18.

4. Чаканова С. Д. Русский язык. Начальный курс для иностранных студентов. Туркестан: Туран, 2014. С. 107-109.

ИНФОРМАТИКА ПӘНІНДЕ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚҚА БАҒЫТТАЛҒАН ТАПСЫРМАЛАР БЕРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мамышова Акмарал Ахатаевна

Алматы облысы, Балқаш ауданы

«№1 Жамбыл атындағы орта мектеп» КММ

информатика пәнінің мұғалімі

Аңдатпа: Мақалада информатика пәнінде функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған тапсырмаларды ұйымдастыру ерекшеліктері қарастырылады. Оқушылардың ақпараттық, сыни ойлау және практикалық дағдыларын қалыптастыру жолдары сипатталады.

Аннотация: В статье рассматриваются особенности организации заданий, направленных на развитие функциональной грамотности на уроках информатики. Описываются пути формирования информационных, критических и практических навыков учащихся.

Abstract: The article examines the organization of tasks aimed at developing functional literacy in computer science lessons. It describes ways of forming students' informational, critical thinking, and practical skills.

Қазіргі білім беру жүйесінің негізгі мақсаты – оқушыларды ақпараттық қоғам жағдайында өмір сүруге және еңбек етуге даярлау. Осы тұрғыда информатика пәні ерекше рөл атқарады. Информатика компьютерлік ғылым негіздерін меңгертумен қатар, білім алушылардың ақпараттық технологияларды тиімді қолдану, сыни ойлау және негізделген шешім қабылдау дағдыларын қалыптастырады. Оқу үдерісінде функционалдық сауаттылыққа бағытталған тапсырмаларды жүйелі ұйымдастыру оқушылардың қоғам талаптарына сай

құзыреттерді меңгеруіне мүмкіндік береді. Функционалдық сауаттылық – алынған білімді өмірлік жағдаяттарда орынды қолдана алу қабілеті. Информатика сабағында бұл қабілетті дамыту практикалық мазмұндағы тапсырмалар арқылы жүзеге асады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың теориялық білімін бекітіп қана қоймай, олардың практикалық біліктері мен дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді.

1. Функционалдық сауаттылықтың маңызы және оның информатика пәнімен байланысы

Информатика пәнінде функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған тапсырмаларды мазмұны мен мақсатына қарай бірнеше түрге жіктеуге болады. Мұндай жіктеу мұғалімге оқу үдерісін жүйелі ұйымдастыруға, ал оқушыларға білімді біртіндеп және кешенді түрде меңгеруге мүмкіндік береді. Әр тапсырма белгілі бір құзыреттілікті қалыптастыруды көздей отырып, оқушылардың теориялық білімін практикалық әрекетпен ұштастыруға бағытталады. Функционалдық бағыттағы тапсырмалар, ең алдымен, білім алушылардың ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға негізделеді. Олар ақпаратты іздеу, іріктеу, талдау, өңдеу және нәтижесін ұсыну әрекеттерін қамтиды. Сонымен қатар мұндай тапсырмалар логикалық ойлауды, алгоритмдік мәдениетті, сыни тұрғыдан пайымдау қабілетін және шығармашылық белсенділікті қалыптастыруға ықпал етеді. Оқушылар тек дайын білімді қабылдап қана қоймай, оны түрлі жағдаяттарда қолдануға, мәселені өз бетінше шешуге дағдыланады. Әрбір тапсырма оқушылардың белгілі бір дағдысын дамытуға бағытталады: біреуі – компьютерлік сауаттылықты жетілдіруге, екіншісі – бағдарламалау және модельдеу қабілетін қалыптастыруға, үшіншісі – ақпаратты жүйелі әрі көрнекі түрде ұсынуға, ал тағы бірі – топтық жұмыс пен коммуникативтік құзыреттілікті дамытуға негізделеді. Осындай көпқырлы тапсырмалар жүйесі арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығы кешенді түрде дамып, олардың білімді өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдану мүмкіндігі артады. Осылайша, информатика сабағында функционалдық сауаттылыққа бағытталған тапсырмаларды түрлендіріп беру – оқу сапасын арттырудың және оқушылардың заманауи қоғам талаптарына сай құзыретті тұлға болып қалыптасуының маңызды шарты болып табылады.

2. Информатика пәнінде функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған тапсырмалар түрлері

Информатика пәнінде функционалдық сауаттылыққа бағытталған тапсырмаларды бірнеше түрге бөлуге болады. Әрбір тапсырма оқушылардың белгілі бір дағдысын дамытуға бағытталған.

а. Компьютерлік бағдарламалар арқылы тапсырмалар:

Бұл тапсырмалар оқушылардың компьютерде жұмыс істеу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Мысалы, Excel немесе Google Sheets сияқты бағдарламаларды қолдана отырып, оқушылар деректерді талдау, графиктер жасау, есептеулер жүргізу сияқты тапсырмаларды орындай алады. Бұл тапсырмалар оқушыларды нақты өмірде қажет болатын ақпараттық дағдылармен таныстырады.

б. Кодтау және бағдарламалау тапсырмалары:

Оқушыларға бағдарламалау тілдерінде қарапайым бағдарламалар жазуды үйрету функционалдық сауаттылықты арттырудың маңызды бөлігі болып табылады. Код жазу — ақпараттық технологиялар саласында қажет негізгі дағдылардың бірі. Мұндай тапсырмалар оқушылардың логикалық ойлау қабілеттерін, шығармашылық және сыни ойлау дағдыларын дамытады.

с. Презентация жасау тапсырмалары:

Оқушыларға PowerPoint немесе басқа да презентация жасау құралдары арқылы түрлі тақырыптар бойынша презентациялар әзірлеу тапсырмалары беріледі. Бұл тапсырма оқушылардың ақпаратты жинақтап, жүйелі түрде ұсыну дағдыларын дамытады.

д. Жобалық тапсырмалар:

Оқушыларға нақты бір жобаны жүзеге асыру тапсырмалары беріледі. Бұл жобалар

оқушылардың топтық жұмыс жасау, мәселелерді талдау және оларды шешу дағдыларын дамытуға бағытталған. Мұндай тапсырмалар оқушылардың практикалық дағдыларын қалыптастырады.

3. Функционалдық сауаттылықты дамыту үшін қолданылатын педагогикалық әдістер

Функционалдық сауаттылықты дамыту үшін информатика сабағында бірнеше педагогикалық әдістерді қолдануға болады. Оларға:

а. Проблемалық оқыту:

Бұл әдіс оқушыларды нақты өмірде кездесетін мәселелерді шешуге бағыттайды. Мұндай әдіс арқылы оқушылар теориялық білімдерін шынайы өмір жағдайларында қолдана алады.

б. Жобалық әдіс:

Жобалық әдіс арқылы оқушылар өздерінің алған білімдері мен дағдыларын нақты жобаларды орындау барысында қолданады. Бұл әдіс оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін дамытуға және олардың шығармашылық потенциалын ашуға мүмкіндік береді.

с. Сыни тұрғыдан ойлау әдісі:

Бұл әдіс оқушыларға алған білімдерін бағалауға, салыстыруға және нақты шешімдер қабылдауға үйретеді. Оқушылар мұндай тапсырмалар арқылы мәселені жан-жақты талдай алады.

д. Кооперативті оқыту:

Оқушылар топтық жұмыс арқылы бір-бірімен идеялармен алмасып, тапсырмаларды шешеді. Бұл әдіс командалық жұмыспен ақпараттық технологияларды тиімді пайдалану дағдыларын дамытады.

4. Информатика сабағында функционалдық сауаттылықты бағалау

Информатика пәнінде функционалдық сауаттылықты бағалау оқушылардың ақпараттық дағдыларын қаншалықты меңгергенін анықтау үшін маңызды. Оқушылардың білімін бағалау барысында тек теориялық білімдері ғана емес, практикалық дағдылары да ескерілуі керек. Бұл үшін оқушылардың орындаған тапсырмалары, жобалары, бағдарламалау жұмыстарындағы нәтижелері есепке алынады.

Қорыта айтқанда, информатика пәнінде функционалдық сауаттылыққа бағытталған тапсырмаларды жүйелі ұйымдастыру – білім беру үдерісінің басым бағыттарының бірі. Мұндай тапсырмалар оқушылардың тек ақпараттық құзыреттілігін қалыптастырып қана қоймай, олардың сыни ойлауын, шығармашылық белсенділігін, мәселені талдау және шешім қабылдау қабілеттерін дамытады. Нәтижесінде білім алушы алған теориялық білімін өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдана алатын тұлға ретінде қалыптасады. Функционалдық сауаттылыққа негізделген тапсырмалар оқушыны дайын ақпаратты қабылдаушы емес, оны талдайтын, салыстыратын, іріктейтін және практикалық әрекетте қолданатын белсенді субъект деңгейіне көтереді. Әсіресе, ақпараттық технологияларды пайдалану, деректермен жұмыс істеу, бағдарламалау элементтерін меңгеру, цифрлық ресурстарды орынды қолдану сияқты әрекеттер оқушылардың заманауи қоғам талаптарына бейімделуіне мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде олардың цифрлық мәдениетін қалыптастырып, кәсіби бағдарын айқындауға ықпал етеді. Сонымен қатар, функционалдық сауаттылықты дамытуда мұғалімнің рөлі ерекше. Педагог оқу үдерісін тиімді ұйымдастырып, проблемалық жағдаяттар туғызу, жобалық жұмыстар жүргізу, топтық және сараланған тапсырмалар беру арқылы әр оқушының жеке мүмкіндігін ескеруі тиіс. Инновациялық технологиялар мен белсенді оқыту әдістерін ұштастыру білім сапасын арттыруға және оқыту нәтижесінің өмірмен байланысын күшейтуге жол ашады. Осылайша, информатика сабағында функционалдық сауаттылыққа бағытталған тапсырмаларды қолдану – оқушылардың жан-жақты дамуына, олардың ақпараттық қоғамда еркін бағдарлай алуына және бәсекеге қабілетті тұлға болып қалыптасуына негіз болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Абдуллаева, А. (2021). Информатика пәні бойынша функционалдық сауаттылықты дамыту жолдары. Алматы: Мектеп.

2. Байқұлов, А. (2020). Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар және олардың білім беру саласындағы қолданылуы. Астана: Дарын.
3. Жолдасбаева, М. (2022). Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда ақпараттық технологияларды қолдану. Білім беру саласындағы зерттеулер, 5(3), 44-52.
4. Қанатова, С. (2021). Функционалдық сауаттылық: теория мен тәжірибе. ҚазҰПУ хабаршысы, 4(1), 33-40.

ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ПРЕПОДАВАНИИ МАТЕМАТИКИ

Шарипбжанова Жұлдыз Болатовна
учитель математики
филиала НАО «РФМШ» в г. Алматы

Аннотация: Статья посвящена вопросам интеграции цифровых инструментов и технологий искусственного интеллекта в преподавание математики в условиях современной школы. Целью исследования является выявление эффективных подходов к использованию цифровых ресурсов (GeoGebra, Desmos, Excel, SHIRAQ AI, ChatGPT и др.) для повышения качества обучения и развития функциональной математической грамотности школьников. На основе материалов посткурсового сопровождения педагогов установлено, что применение ИИ повышает методическую эффективность уроков, способствует индивидуализации обучения, оптимизирует подготовку учебных материалов и формирует у учащихся навыки анализа, моделирования и визуализации данных. В статье рассматриваются диагностические результаты внедрения цифровых технологий, формы методической работы педагогов, примеры практического применения ИИ, а также рекомендации по дальнейшему развитию цифровой компетентности учителей. Представленные выводы подтверждают необходимость систематической интеграции ИКТ и ИИ в образовательный процесс и разработки методических пособий для педагогов.

Ключевые слова: цифровые инструменты, искусственный интеллект, GeoGebra, функциональная грамотность, методическая подготовка учителя, математическое моделирование.

Аннотация: Мақала жалпы білім беретін мектеп жағдайында математиканы оқыту үдерісіне цифрлық құралдар мен жасанды интеллект технологияларын кіріктіру мәселелеріне арналған. Зерттеудің мақсаты – оқыту сапасын арттыру және оқушылардың функционалдық математикалық сауаттылығын дамыту үшін цифрлық ресурстарды (GeoGebra, Desmos, Excel, SHIRAQ AI, ChatGPT және т.б.) тиімді пайдалану тәсілдерін айқындау. Посткурстық қолдау материалдары негізінде ИИ қолдану сабақтың әдістемелік тиімділігін арттыратыны, оқытуды дараландыратыны, оқу материалдарын дайындауды оңтайландыратыны анықталды. Мақалада цифрлық технологияларды енгізу нәтижелері, педагогтердің тәжірибелік жұмыстары, ИИ қолдану мысалдары және мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін дамыту жөніндегі ұсыныстар берілген.

Түйінді сөздер: цифрлық құралдар, жасанды интеллект, GeoGebra, функционалдық сауаттылық, мұғалімнің әдістемелік дайындығы, математикалық модельдеу.

Abstract: The article examines the integration of digital tools and artificial intelligence technologies into the teaching of mathematics in modern schools. The purpose of the study is to identify effective approaches to the use of digital resources (GeoGebra, Desmos, Excel, SHIRAQ AI, ChatGPT, etc.) aimed at improving the quality of teaching and developing students' functional mathematical literacy. Based on post-course support materials, it was found that the use of AI increases the methodological effectiveness of lessons, supports individualized learning, optimizes the

preparation of educational materials, and develops students' skills in analysis, modeling and data visualization. The article presents diagnostic results, forms of methodological work, examples of practical AI integration, and recommendations for the development of teachers' digital competence. The findings confirm the need for systematic integration of ICT and AI into the educational process and the development of methodological resources for teachers.

Keywords: digital tools, artificial intelligence, GeoGebra, functional literacy, teacher professional development, mathematical modeling.

Введение. Цифровая трансформация образования и широкое внедрение искусственного интеллекта меняют методические подходы к обучению математике. Согласно материалам аналитического отчёта и программы послекурсового сопровождения педагогов, современные учителя испытывают потребность в развитии цифровой педагогической грамотности, умении проектировать цифровые образовательные ресурсы, а также в освоении ИИ-инструментов для повышения результативности уроков. Актуальность темы обусловлена необходимостью повышения функциональной математической грамотности обучающихся, внедрения интерактивных методов обучения, а также оптимизации работы учителя с помощью цифровых технологий.

Основная часть. 1. Диагностический анализ потребностей педагогов. В ходе посткурсового сопровождения были выявлены ключевые профессиональные потребности учителей математики

- развитие цифровой педагогической грамотности;
- освоение инструментов визуализации и моделирования (GeoGebra, Desmos, Microsoft Math);

- использование ИИ для генерации заданий, тестов, адаптивного обучения;
- развитие навыков проектирования цифровых образовательных ресурсов;
- интеграция цифровых методик в уроки смешанного и дистанционного форматов;
- формирование умения анализировать эффективность применения технологий.

Педагоги демонстрировали высокий запрос на методические рекомендации по использованию ИИ в подготовке к урокам: созданию КСП, рабочих листов, визуализаций и проверочных работ.

2. Формы и содержание посткурсового сопровождения

Согласно программе послекурсового сопровождения по теме «Применение цифровых инструментов и искусственного интеллекта в преподавании предмета Математика» методическая работа строилась по следующим направлениям:

- проведение вебинара «Применение цифровых инструментов и искусственного интеллекта в преподавании математики»;
- обмен опытом учителей по практическому использованию ИИ-платформ;
- демонстрация цифровых решений для стереометрии, алгебры и подготовки учебных материалов;
- обсуждение методических подходов к интеграции ИИ в учебный процесс.

Учителями были представлены практические разработки:

1. Использование GeoGebra в задачах стереометрии (Шарипжанова Ж. Б.).
2. SHIRAQ AI как инструмент подготовки учителя (Жуманова М. М.).
3. Применение ChatGPT для создания КСП, тестов и раздаточного материала (Сенько АО.). Эти примеры подтвердили разнообразие методических возможностей цифровых платформ.

3. Методические возможности применения ИИ в обучении математике

Педагоги выделили следующие направления практической интеграции ИИ:

3.1. Автоматизация методической подготовки - генерация вариантов заданий разного уровня сложности; создание тестов с автопроверкой; подготовка презентаций и визуализаций; разработка индивидуальных маршрутов обучения.

3.2. Развитие математического моделирования - построение динамических моделей и графиков; визуализация пространственных объектов; применение ИИ для анализа реальных

данных (статистика, исследования); моделирование SIR-процессов, движения объектов, оптимизационных задач.

3.3. Повышение функциональной грамотности - решение практико-ориентированных задач; работа с данными (Excel, Power BI); формирование навыков интерпретации моделей.

3.4. Индивидуализация обучения - адаптивные задания; выявление пробелов в знаниях; поддержка обучающихся через интерактивные ресурсы.

4. Методические рекомендации

- регулярно проводить мастер-классы по цифровым технологиям;
- применять ИИ для анализа достижений учащихся;
- включать в уроки задания с элементами сравнения решений ученика и ИИ;
- создавать методические пособия с цифровыми примерами;
- участвовать в профессиональных конкурсах и методических проектах.

Учителя отметили высокую практическую значимость вебинара и необходимость дальнейшего развития цифровых компетенций.

Заключение. Использование цифровых инструментов и искусственного интеллекта открывает новые возможности в обучении математике, повышает качество уроков, развивает исследовательские навыки педагогов и способствует индивидуализации учебного процесса. Результаты посткурсового сопровождения свидетельствуют о росте методической активности учителей и их готовности внедрять ИИ в образовательную практику. Целесообразно продолжить работу по созданию методических материалов, развитию профессиональных сообществ и системному обучению педагогов цифровым технологиям.

Список литературы:

1. Аналитический отчёт Шарипбжановой Ж. Б. о мероприятии посткурсового сопровождения (27.10.2025 г.). – АО «Өрлеу». – 12 с.
2. Программа послекурсового сопровождения по теме «Применение цифровых инструментов и искусственного интеллекта в преподавании предмета Математика» – АО «Өрлеу», 2025. – 8 с.
3. Назарбаев Н., Касымова А. Цифровизация образования в РК: современные тренды и перспективы. – Алматы, 2021.
4. OECD. PISA Framework for Mathematical Literacy. – Paris, 2019.
5. Polya G. *How to Solve It*. Princeton University Press, 2015.

НЬЮТОН ЗАҢДАРЫНЫҢ ӨМІРДЕГІ ҚОЛДАНЫЛУЫ

Бағдатқызы Самал

Алматы қаласы

*«Ш. Смағұлов атындағы мамандандырылған дарынды балаларға арналған
«БІЛІМ-ИННОВАЦИЯ» лицей-интернат» КММ
физика пәнінің мұғалімі*

Аңдатпа. Бұл мақалада классикалық механиканың іргелі негізі болып табылатын Ньютонның үш заңының теориялық мазмұны және олардың күнделікті өмірдегі, техникадағы және білім беру үдерісіндегі қолданылуы қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – Ньютон заңдарының физикалық мәнін ашып, олардың нақты өмірлік жағдайлардағы көріністерін жүйелеу арқылы оқушылардың пәнге деген танымдық қызығушылығын арттыру. Мақалада талдау, салыстыру және жалпылау әдістері қолданылды. Ньютонның бірінші, екінші және үшінші заңдарының инерция, үдеу, әрекет пен қарсы әрекет құбылыстарымен байланысы нақты мысалдар арқылы түсіндірілді. Сонымен қатар, бұл заңдардың көлік қозғалысы, инженерлік есептеулер, ғарыш техникасы және спорт салаларындағы маңызы сипатталды. Мақала мазмұны физика пәнін оқытуда теория мен практиканы ұштастыруға бағытталған.

әдістемелік ұсыныстармен толықтырылған.

Түйін сөздер: Ньютон заңдары, механика, инерция, күш, үдеу, әрекет және қарсы әрекет.

Annotation. This article examines the theoretical foundations of Newton's three laws, which form the basis of classical mechanics, and analyzes their application in everyday life, technology, and the educational process. The aim of the study is to reveal the physical meaning of Newton's laws and systematize their manifestations in real-life situations in order to increase students' cognitive interest in physics. Methods of analysis, comparison, and generalization were used. The laws of inertia, acceleration, and action–reaction are explained through concrete practical examples. The importance of Newton's laws in transport systems, engineering calculations, space technology, and sports is also highlighted. The article includes methodological recommendations for integrating theory and practice in physics teaching.

Keywords: Newton's laws, mechanics, inertia, force, acceleration, action and reaction.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы трёх законов Ньютона как фундамента классической механики и анализируется их применение в повседневной жизни, технике и образовательном процессе. Цель исследования – раскрыть физический смысл законов Ньютона и систематизировать их проявления в реальных жизненных ситуациях для повышения познавательного интереса учащихся к физике. В работе использованы методы анализа, сравнения и обобщения. Законы инерции, ускорения, действия и противодействия объясняются на конкретных практических примерах. Показана роль законов Ньютона в транспорте, инженерных расчётах, космической технике и спорте. Статья содержит методические рекомендации по интеграции теории и практики в обучении физике.

Ключевые слова: законы Ньютона, механика, инерция, сила, ускорение, действие и противодействие.

Механика – физиканың негізгі және іргелі салаларының бірі болып табылады. Ол материалдық денелердің қозғалысын, өзара әрекеттесуін және осы қозғалысты сипаттайтын заңдылықтарды зерттейді. Классикалық механиканың негізін қалаған ағылшын ғалымы Исаак Ньютон XVII ғасырда табиғаттағы механикалық қозғалысты сипаттайтын үш әмбебап заңды тұжырымдады. Бұл заңдар ғылымның дамуына ғана емес, адамзат өркениетінің техникалық прогресіне де орасан зор ықпал етті. Қазіргі заманда Ньютон заңдары физика курсындағы маңызды тақырыптардың бірі ретінде мектеп пен жоғары оқу орындарында оқытылады. Олар оқушыларға табиғаттағы қозғалыс құбылыстарын түсіндіруге, физикалық ойлау қабілетін дамытуға және өмірдегі құбылыстарды ғылыми тұрғыда талдауға мүмкіндік береді. Сондықтан Ньютон заңдарының өмірдегі қолданылуын жүйелі түрде қарастыру – физиканы оқытудың өзекті мәселелерінің бірі.

Ньютонның бірінші заңы және инерция құбылысы

Ньютонның бірінші заңы физика ғылымында инерция заңы деп аталады және ол классикалық механиканың негізгі қағидаларының бірі болып табылады. Аталған заңға сәйкес, егер денеге сыртқы күштер мүлде әсер етпесе немесе оған әсер ететін барлық күштердің тең әсері нөлге тең болса, онда дене өзінің бастапқы механикалық күйін сақтайды. Яғни, дене тыныштықта болса, сол күйінде қалады, ал егер ол қозғалыста болса, түзу сызық бойымен бірқалыпты қозғалысын жалғастыра береді. Бұл заң механикалық қозғалыстың өзгеруі міндетті түрде сыртқы күштің әсерімен ғана жүзеге асатынын ғылыми тұрғыда негіздейді. Инерция ұғымы дененің маңызды физикалық қасиеттерінің бірі болып табылады және ол дененің өзінің қозғалыс күйін өзгертуге қарсылық көрсету қабілетін сипаттайды. Басқаша айтқанда, инерция — дененің тыныштық күйін немесе бірқалыпты түзу сызықты қозғалысын сақтауға ұмтылуы. Дененің инерциялық қасиеті оның массасына тікелей байланысты: масса неғұрлым үлкен болса, инерция соғұрлым жоғары болады. Сондықтан инерция құбылысы қозғалыс заңдылықтарын түсіндіруде және механикалық жүйелердің динамикалық

қасиеттерін талдауда маңызды орын алады.

Күнделікті өмірде инерция құбылысының көріністерін жиі байқауға болады және ол адамдардың тұрмыстық тәжірибесінде айқын байқалады. Мысалы, көлік кенеттен тоқтаған кезде жолаушылардың алға қарай еңкеюі немесе қозғалысын жалғастыруы олардың денесінің бастапқы қозғалыс күйін сақтауға тырысатын инерциялық қасиетімен түсіндіріледі. Бұл жағдайда жолаушы денесіне көлікпен бірге қозғалып келе жатқан күйін өзгерту үшін белгілі бір уақыт аралығында сыртқы күштің әсері қажет болады. Сол сияқты, ауыр жүктің жеңіл жүкке қарағанда қозғалысты бастауға қиынырақ болуы да инерция құбылысымен тығыз байланысты. Ауыр денелердің массасы үлкен болғандықтан, олардың инерциясы да жоғары болады, нәтижесінде қозғалысқа келтіру үшін көбірек күш жұмсау талап етіледі. Бұл құбылыс өндірісте, көлік техникасында және инженерлік есептеулерде кеңінен ескеріледі. Осылайша, Ньютонның бірінші заңы мен инерция құбылысы табиғаттағы және техникадағы көптеген қозғалыс процестерін түсіндіруге мүмкіндік беретін әмбебап заңдылық ретінде ерекше маңызға ие.

2. Ньютонның екінші заңы және үдеу

Ньютонның екінші заңы классикалық механиканың негізгі заңдарының бірі болып табылады және ол дененің қозғалыс динамикасын сипаттайтын басты қағидалардың қатарына жатады. Бұл заң денеге әсер ететін қорытқы күш пен сол күштің нәтижесінде пайда болатын үдеудің арасындағы нақты сандық байланысты анықтайды. Аталған заң механикалық қозғалыстың өзгеру себептерін түсіндіруге мүмкіндік беріп, денелердің қозғалысын талдауда әмбебап ғылыми негіз қызметін атқарады. Ньютонның екінші заңының математикалық өрнегі төмендегідей түрде беріледі:

$$F = ma,$$

мұндағы F – денеге әсер ететін барлық сыртқы күштердің қорытқысы, m – дененің инерттік массасы, ал a – дененің алатын үдеуі. Бұл теңдеу дененің үдеуі оған әсер ететін күштің шамасына тура пропорционал, ал дененің массасына кері пропорционал екенін көрсетеді. Яғни, денеге әсер ететін күш артқан сайын оның үдеуі өседі, ал массасы үлкен денелерге бірдей үдеу беру үшін едәуір үлкен күш қажет болады. Бұл заңның физикалық маңызы өте зор, себебі ол қозғалысты сапалық тұрғыда ғана емес, сандық жағынан да сипаттауға мүмкіндік береді. Ньютонның екінші заңы арқылы қозғалыстың параметрлерін есептеу, денелердің траекториясын болжау және механикалық жүйелердің жұмысын талдау жүзеге асырылады. Осы тұрғыдан алғанда, бұл заң инженерлік есептеулердің және техникалық жобалаудың теориялық негізін құрайды.

Ньютонның екінші заңы техникада және инженерия саласында кеңінен қолданылады. Мысалы, автокөліктің үдеуі қозғалтқыштың тарту күшіне тікелей тәуелді болады: қозғалтқыш қуаты артқан сайын көліктің үдеуі де ұлғаяды. Сонымен қатар, ауыр жүк көліктерінің массасы үлкен болғандықтан, оларды қозғалысқа келтіру және қажетті үдеуді қамтамасыз ету үшін жеңіл көліктерге қарағанда әлдеқайда үлкен күш талап етіледі. Ғарыш техникасында Ньютонның екінші заңы ерекше маңызды орын алады. Ракеталарды ұшыру кезінде Жердің тартылыс күшін жеңу және қажетті үдеуді қамтамасыз ету үшін өте үлкен тарту күші қолданылады. Ракетаның массасы, қозғалтқыштың қуаты және алынатын үдеу арасындағы өзара байланыс дәл осы заң арқылы есептеледі. Осылайша, Ньютонның екінші заңы қозғалыстың физикалық мәнін терең түсінуге және күрделі техникалық жүйелердің жұмысын ғылыми негізде талдауға мүмкіндік береді.

3. Ньютонның үшінші заңы: әрекет және қарсы әрекет

Ньютонның үшінші заңы классикалық механиканың іргелі қағидаларының бірі болып табылады және денелердің өзара әсерлесу табиғатын түсіндіреді. Бұл заңға сәйкес, табиғатта бір дененің екінші денеге көрсететін кез келген әрекетіне шамасы жағынан тең, бірақ бағыты жағынан қарама-қарсы қарсы әрекет міндетті түрде туындайды. Аталған заң механикалық

өзара әсерлердің симметриялы сипатын көрсетіп, күштердің жұп болып пайда болатынын ғылыми тұрғыда дәлелдейді.

Ньютонның үшінші заңы денелердің бір-біріне әсері әрқашан өзара болатындығын білдіреді. Яғни, бір дене екінші денеге белгілі бір күшпен әсер етсе, екінші дене де бірінші денеге дәл сондай күшпен, бірақ қарама-қарсы бағытта әсер етеді. Бұл күштер әртүрлі денелерге әсер ететіндіктен, олар бірін-бірі жоймайды және әрбір дененің қозғалыс күйінің өзгеруіне жеке-жеке ықпал етеді. Осы ерекшелік үшінші заңды қозғалыстың басқа заңдарынан ажырататын маңызды белгі болып табылады. Бұл заңның практикалық маңызы өте зор және ол көптеген механикалық құбылыстарды түсіндіруге мүмкіндік береді. Мысалы, адам жүрген кезде аяғымен жерді артқа қарай итереді, ал жер өз кезегінде адамды алға қарай қозғалтуға мүмкіндік беретін қарсы әрекет күшін тудырады. Сол сияқты, қайықтан секіріп түскен кезде адамның қайыққа көрсеткен күші нәтижесінде қайық қарама-қарсы бағытта қозғалады. Бұл құбылыстар әрекет пен қарсы әрекет күштерінің өзара байланысын айқын көрсетеді.

Ньютонның үшінші заңы реактивті қозғалыстың физикалық негізін де құрайды. Ғарыш техникасында ракетаның қозғалысы жоғары жылдамдықпен сыртқа шығарылатын газдардың кері бағытта итеруші күш тудыруымен жүзеге асады. Газдардың ракетаға көрсететін қарсы әрекет күші ракетаны алға қарай үдетеді. Бұл принцип реактивті қозғалтқыштардың жұмыс істеу механизмін түсіндіруге және ғарыш аппараттарын жобалауда шешуші рөл атқарады. Осылайша, Ньютонның үшінші заңы денелердің өзара әрекеттесуін түсіндіретін әмбебап заңдылық ретінде табиғаттағы, техникадағы және инженерлік жүйелердегі көптеген процестердің негізінде жатыр. Бұл заңды терең меңгеру қозғалыс құбылыстарын дұрыс түсінуге, күрделі механикалық жүйелерді талдауға және олардың жұмыс принциптерін ғылыми тұрғыда негіздеуге мүмкіндік береді.

Ньютон заңдарын оқытудағы педагогикалық маңызы

Ньютон заңдарын оқыту барысында теориялық білімді өмірлік мысалдармен байланыстыру оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Эксперименттер, демонстрациялар және есептер шығару арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығы қалыптасады. Бұл заңдар физикалық ойлауды дамытуда және ғылыми дүниетанымды қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Қорытындылай келе, Ньютон заңдары – классикалық механиканың ғана емес, бүкіл қазіргі техниканың іргетасы. Олар табиғаттағы қозғалыс құбылыстарын түсіндірумен қатар, көлік, инженерия, ғарыш техникасы және спорт салаларында кеңінен қолданылады. Ньютонның үш заңы оқушыларға физикалық құбылыстарды ғылыми тұрғыда түсінуге, себеп-салдарлық байланыстарды анықтауға және практикалық мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Сондықтан бұл заңдарды терең әрі жүйелі оқыту – заманауи білім берудің маңызды міндеттерінің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ньютон И. Математикалық бастамалар. – М.: Наука, 1989.
2. Трофимова Т.И. Курс физики. – М.: Высшая школа, 2018.
3. Кронгарт Б.А. Жалпы физика курсы. – Алматы: Мектеп, 2016.
4. Giancoli D. Physics: Principles with Applications. – Pearson, 2020.
5. Serway R., Jewett J. Physics for Scientists and Engineers. – Cengage Learning, 2019.

ЧИТАТЕЛЬСКАЯ ГРАМОТНОСТЬ ШКОЛЬНИКОВ: СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В СВЕТЕ ОЦЕНКИ PISA

Қызайбаева Ажар Мустапаевна

учитель русского языка и литературы

КТУ «СШ №51»

Илийского района, Алматинской области

Аннотация: В статье рассматриваются современные педагогические подходы к формированию и развитию читательской грамотности школьников в контексте международного исследования PISA. Анализируются ключевые требования оценки PISA к уровню читательской компетентности учащихся, подчеркивается значение функционального чтения как инструмента успешной социализации и обучения в условиях информационного общества. Особое внимание уделяется методам, приёмам и образовательным технологиям, способствующим формированию у школьников навыков осмысленного восприятия, анализа и интерпретации текста. Представлены примеры эффективных практик и методических решений, применяемых в школьной образовательной среде для повышения уровня читательской грамотности в соответствии с международными стандартами. Статья адресована педагогам, методистам и специалистам в области образования, заинтересованным в повышении качества подготовки учащихся к участию в международных исследованиях.

Ключевые слова: читательская грамотность, PISA, функциональное чтение, школьники, педагогические технологии.

Аннотация: Мақалада PISA халықаралық зерттеу контекстінде оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыру мен дамытудың заманауи педагогикалық тәсілдері қарастырылады. Оқушылардың оқу құзыреттілігі деңгейіне PISA бағалауының негізгі талаптары талданады, ақпараттық қоғам жағдайында табысты әлеуметтену және оқыту құралы ретінде функционалды оқудың маңыздылығы атап өтіледі. Оқушылардың мәтінді мағыналы қабылдау, талдау және түсіндіру дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететін әдістерге, әдістерге және білім беру технологияларына ерекше назар аударылады. Халықаралық стандарттарға сәйкес оқу сауаттылығын арттыру үшін мектептің білім беру ортасында қолданылатын тиімді тәжірибелер мен әдістемелік шешімдердің мысалдары келтірілген. Мақала оқушыларды халықаралық зерттеулерге қатысуға даярлау сапасын арттыруға мүдделі педагогтарға, әдіскерлерге және білім беру саласындағы мамандарға арналған.

Түйінді сөздер: оқу сауаттылығы, PISA, функционалдық оқу, оқушылар, педагогикалық технологиялар.

Abstract: The article discusses modern pedagogical approaches to the formation and development of students' reading literacy in the context of the international PISA study. It analyzes the key requirements of the PISA assessment for students' reading competence and emphasizes the importance of functional reading as a tool for successful socialization and learning in the information society. The article focuses on methods, techniques, and educational technologies that promote the development of students' skills in comprehending, analyzing, and interpreting text. It provides examples of effective practices and methodological solutions used in the school educational environment to enhance students' reading literacy in accordance with international standards. The article is addressed to teachers, methodologists, and education specialists who are interested in improving the quality of students' preparation for participation in international research.

Keywords: reading literacy, PISA, functional reading, students, and pedagogical technologies.

Введение. В условиях стремительного информационного развития общества умение осмысленно читать, анализировать и критически воспринимать текст становится одной из ключевых компетенций, необходимых школьнику как в образовательной, так и в повседневной жизни. Международные сравнительные исследования качества образования, в частности PISA (Programme for International Student Assessment), акцентируют внимание на уровне читательской грамотности учащихся как важном индикаторе успешности

образовательных систем. В связи с этим усиливается потребность в пересмотре подходов к обучению чтению, внедрении современных методик и технологий, направленных не только на механическое освоение текста, но и на развитие глубокого понимания, интерпретации, умения аргументировать и применять прочитанное в новой ситуации.

Актуальность темы обусловлена необходимостью повышения уровня функциональной грамотности школьников в соответствии с международными стандартами. Результаты участия казахстанских учащихся в исследовании PISA показывают, что существует значительный резерв для развития читательской компетентности. Традиционные подходы к обучению чтению зачастую не обеспечивают формирование навыков, проверяемых в PISA, таких как умение извлекать информацию, строить логические связи, интерпретировать и оценивать содержание текста. Это требует от педагогов внедрения современных образовательных стратегий, которые соответствуют требованиям новой образовательной реальности и ориентированы на формирование читательской грамотности как метапредметной компетенции.

Целью данной статьи является анализ динамики результатов уровня сформированности читательской грамотности казахстанских школьников, выяснение причин, оказывающих негативное влияние на эффективность процесса развития читательской грамотности, и предложение способов по их устранению.

Основная часть. В Казахстанских школах учащиеся принимают участие в различных международных оценках качества образования. К числу наиболее значимых относятся исследования PIRLS и PISA. Краткая сравнительная информация приведена в нижеприведенных таблицах. [1]

Таблица-1

Название	PIRLS	PISA
Расшифровка названия	<i>Progress in International Reading Literacy Study</i> – международное исследование качества чтения и понимания текста	<i>Programme for International Student Assessment</i> – международная программа по оценке образовательных достижений учащихся
Организатор	ОЭСР (OECD) – Организация экономического сотрудничества и развития	IEA – Международная ассоциация по оценке образовательных достижений
Цель и контингент проводимого исследования	Сопоставление уровня навыков чтения и понимания текста четвероклассниками разных стран, а также выявление различий в методике обучения ЧГ в национальных системах образования	Изучение того, обладают ли учащиеся 15-летнего возраста, получившие обязательное общее образование, знаниями и умениями, необходимыми для полноценного функционирования в современном обществе
Целевая аудитория	15-летние учащиеся (независимо от класса)	Ученики 4-го класса (обычно 9–10 лет)
Определение «читательской грамотности» (на языке оригинала)	Reading literacy is the ability to understand and use those written language forms required by society and/or valued by the individual. Readers can construct meaning from texts in a variety of forms. They read to learn, to participate in communities of readers in school and everyday life, and for enjoyment. (PIRLS 2016)	Reading literacy is understanding, using, evaluating, reflecting on and engaging with texts in order to achieve one's goals, to develop one's knowledge and potential and to participate in society. (PISA 2018)
Определение «читательской грамотности» (русский)	Читательская грамотность – это способность понимать и использовать те формы письменной речи, которые необходимы обществу и/или нужны	Читательская грамотность – это понимание, использование, оценка, размышление и взаимодействие с текстами для достижения своих целей,

перевод)	самому читателю. Читатели могут извлекать смысл из текстов различной формы. Они читают, чтобы учиться, чтобы участвовать в объединениях читателей в школе и повседневной жизни, а также для удовольствия	развития своих знаний и потенциала, а также для участия в жизни общества
Типы текстов	Жизненные, информационные, аргументативные, цифровые, нестандартные	Литературные и информационные тексты (чаще традиционные, адаптированные под младший возраст)
Подход к оценке	Ситуационный, контекстуальный, с упором на критическое мышление и интерпретацию	Более традиционный, ориентированный на проверку понимания прочитанного
Язык заданий	Задания приближены к реальным ситуациям, возможны графики, таблицы, сайты	Задания классического формата, соответствуют возрасту и учебным программам

Таблица-2 [2]

PIRLS	PISA
Найти в тексте информацию, изложенную в явном виде	«Локализация информации» (формулировалось раньше как «найти и извлечь»)
Интегрировать и интерпретировать идеи и информацию текста	«Понимание» (формулировалось раньше как «интегрировать и интерпретировать»)
Оценивать содержание и форму текста	Рефлексия и оценка
На основе информации текста делать простые умозаключения	Беглость чтения (добавлено в PISA-2018)

В исследовании PISA читательская грамотность рассматривается как способность учащегося понимать, использовать, оценивать, размышлять и взаимодействовать с текстами с целью достижения собственных целей, расширения знаний и участия в жизни общества. Для оценки этих навыков используются разнообразные текстовые ситуации, которые классифицируются по типам ситуаций чтения. [3]

Классификация ситуаций в исследовании PISA. Таблица-3

Общественные ситуации	Учебные ситуации	Личные ситуации	Деловые ситуации
Тексты описывают дела и заботы общественных организаций (например, официальные документы, газетные новости)	В текстах сообщается информация, необходимая для решения определенных образовательных задач (например, учебник)	Тексты обслуживают практические, эмоциональные, интеллектуальные интересы человека (например, письма, СМС, биографии, личные дневники)	Текст обслуживает выполнение какого-либо безотлагательного дела (например, поиск работы в разделе газеты)

Как мы указали выше, классификация ситуаций в исследовании PISA играет ключевую роль в оценке читательской грамотности школьников и имеет практическое, педагогическое и диагностическое значение. Ниже объясняется, в чём заключается их важность:

1. Отражают реальные условия чтения

Классификация позволяет моделировать жизненные ситуации, в которых учащиеся действительно сталкиваются с текстами:

- дома (личностный контекст),
- в школе (образовательный контекст),

- в обществе (общественный контекст).

◇ Почему это важно?

Это помогает оценить, насколько ученик готов применять навыки чтения в повседневной жизни, а не только в учебной среде.

☒ 2. Способствуют формированию функциональной грамотности

PISA оценивает не просто навык чтения, а умение использовать прочитанное для решения реальных задач.

Классификация ситуаций помогает выявить:

- может ли ученик найти нужную информацию,
- способен ли он проанализировать текст,
- умеет ли оценивать достоверность источников.

◇ Почему это важно?

Это соответствует современным требованиям к образованию: ученики должны не заучивать, а понимать и применять.

☒ 3. Помогают педагогам строить эффективное обучение

Учителя могут использовать эту классификацию для:

- подбора текстов разных типов (например, афиша, инструкция, отзыв, статья),
- разработки заданий разного уровня сложности,
- формирования универсальных учебных действий (УУД).

◇ Почему это важно?

Это делает обучение более осмысленным, приближённым к жизни, и повышает мотивацию к чтению.

☒ 4. Диагностическая ценность

Классификация позволяет точно определить:

- на каком уровне находится ученик,
- какие навыки западают: поиск информации, интерпретация или оценка,
- в каком контексте (личностном, общественном, учебном) ученик справляется хуже.

◆ Почему это важно?

Даёт возможность для точечной коррекции и персонализированного обучения.

Вывод: Классификация ситуаций в PISA — это не просто технический элемент тестирования. Это инструмент понимания того, насколько школьники готовы к реальной жизни, где информация многолика, сложна и требует осмысленного подхода. Она помогает:

- развивать функциональную грамотность,
- строить современные образовательные практики,
- готовить учеников к успешной социализации и обучению в течение всей жизни. [4,5]

Пример из практики Учитель может предложить ученикам изучить официальный сайт музея (общественный контекст), найти информацию о времени работы, стоимости билетов (извлечение информации), сравнить отзывы посетителей (интерпретация) и высказать своё мнение о привлекательности музея (рефлексия и оценка).

Личностный контекст

• Текст: Личный блог или дневник подростка, где он рассказывает о своих увлечениях и планах на выходные.

• Задание: Найти и перечислить хобби автора, определить, какие планы у него на субботу.

• Когнитивный уровень: Извлечение информации.

• Задание: Проанализировать, почему автор выбрал именно эти планы, и объяснить, как они связаны с его интересами.

• Когнитивный уровень: Интерпретация и интеграция.

Образовательный контекст

• Текст: Научно-популярная статья о влиянии физических упражнений на здоровье.

- Задание: Найти три положительных эффекта физических упражнений, описанных в статье.

- Когнитивный уровень: Извлечение информации.

- Задание: Объяснить, почему автор считает регулярные упражнения важными для здоровья, используя данные из текста.

- Когнитивный уровень: Интерпретация и интеграция.

Цифровой текст

- Текст: Электронное письмо с приглашением на школьное мероприятие и инструкциями для участия.

- Задание: Определить, куда и когда нужно прийти, чтобы участвовать.

- Когнитивный уровень: Извлечение информации.

- Задание: Проанализировать письмо и составить список необходимых вещей для участия, используя информацию из текста.

- Когнитивный уровень: Интерпретация и интеграция.

Вывод Современные педагогические подходы к формированию читательской грамотности школьников, основанные на классификации ситуаций исследования PISA, позволяют эффективно развивать у учащихся не только умение читать, но и способность применять прочитанную информацию в различных жизненных и образовательных контекстах. Использование разнообразных типов текстов и заданий разного уровня сложности способствует формированию функциональной читательской грамотности, которая необходима для успешной социализации и дальнейшего обучения. Практическое внедрение классификации ситуаций помогает педагогам строить дифференцированное обучение, развивать критическое мышление и навыки самостоятельного анализа информации, что соответствует современным требованиям образования. Таким образом, интеграция подходов PISA в школьную практику способствует повышению качества образования и подготовке учащихся к вызовам информационного общества.

Список использованной литературы:

1. Аналитический отчет «Результаты Казахстана в международных исследованиях качества образования: исследование причин отставания». – Центр анализа и стратегии «Белес», под ред. Ирсадиева С.А., 2020. – 308 С.

2 Гостева Ю.Н., Кузнецова М.И., Сидорова Г.А. Специфика формирования у учащихся основной школы читательской грамотности в процессе работы с множественным текстом//Отечественная и зарубежная педагогика. 2023. Т. 2, № 1 (90). С. 88–109.

3 Методические рекомендации по формированию языковой, речевой и социокультурной компетенций при обучении второму языку – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2020. – 106 с.

4. Методы активного обучения <https://kst.nis.edu.kz/wp-content/uploads/2018/02/Metody-aktivnogo-obucheniya.pdf>

5. Набиуллин Л.Г. Роль педагогических ценностей в формировании профессиональной культуры педагога <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-pedagogicheskikh-tsennostey-v-formirovanii-professionalnoy-kultury-pedagoga>

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР

Ушкempiрова Динара Садыковна

Алматы облысы, Талғар ауданы

«№ 21 жалпы білім беретін орта мектеп» КММ

қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Функционалдық сауаттылық – бұл жеке тұлғаны дамытуға, мәдени жетістіктер туралы жаңа білім алуға, жаңа технологияны игеруге, кәсіби міндеттерін сәтті орындауға, отбасылық өмірді ұйымдастыруға қажетті дағдылар мен білімдерді беретін білім берудің нәтижесі.

Қазіргі кезде біздің елімізде әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағытталған жаңа білім беру жүйесін қалыптастыру және дамыту жұмыстарының басты тақырыптарының бірі функционалдық сауаттылық қалыптастыру. Педагогтердің мақсаты білім алушыларды осы өмірдің дағдысына дайындау, оларды белсенділікке, шығармашылыққа, іскерлікке және тәуелсіз білімге деген қызығушылыққа жетелеу. Ол үшін әрбір ұстаз заманауи сабақты ойдағыдай өткізу үшін ең алдымен өзін өзгерту қажет және «Сабақта шығармашылық атмосферасын қалай құруға болады?», «Балаларды қандай оқу материалымен қызықтыруға болады?» – деген сұрақтардың жауабын іздеп, дұрыс шешім табу. Оқытуда сәтті болу үшін мұғалімдер баланы ең алдымен ақпаратпен жұмыс істеуге үйретеді: оны табу, қажет нәрсені қажетсізден ажырату, фактілерді тексеру, талдау, жалпылау және ең бастысы – өз тәжірибесіне көшу. Біздің заманымыз ғылым мен техниканың ғарыштап дамыған кезеңі, біз ұстаздар сол заманмен бірдей қадам басуға міндеттіміз, себебі біз адам тағдырына, бала тағдырына жауаптымыз. Сондықтан оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру үшін сабақ берудің жаңа технологиясы негізінде құрастырылған сабақтың әр тарауы, әр тақырыбы бойынша "білу – түсіну – қолдану – тұжырымдау" деңгейлік тапсырмаларымен жүйелі жұмыс жасауды күшейту керекпіз.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру – жаңаша педагогикалық теория мен практиканың өзекті мәселесі болып тұр. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жолдары, олардың танымдық қабілеттері мен өзіндік іс – әрекеттерді дамыту педагог, психолог, әдіскерлер және мұғалімдердің міндеті. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту – мәселені шешуде, оқу сапасының артуына, технологияларды ұтымды қолдануға көмек беретін негіз болып табылады. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудағы тиімді әдіс – тәсілдер оқушылардың өз ойын еркін жеткізіп, шығармашылық қабілеттерін дамытып, функционалдық сауаттылықтарын жетілдіруге, сыни тұрғыдан ойлай білу икемділіктерін дамытуға бағытталған. Функционалдық сауаттылық дегеніміз – қарапайым тілмен айтқанда, бала өзі оқып отырған ақпаратты толықтай қабылдай біліп, ішінен негізгісін ала білуі. Оқу сауаттылығы түсініп оқудан басталып, мәтіндегі (өлеңдегі) негізгі ойды анықтау, кейіпкерлерге сипаттама беру, олардың іс – әрекетін бағалау, ондағы қажетті мәтіндік құрылымдарға талдау жасауды қамтиды. Бала бойындағы керемет қасиет, асыл қазына – ақыл, ой және сананың сапалылығымен өлшенетінін ескерсек, қазіргі таңда білім алушылардың оқу сауаттылығын арттыруда мұғалімдер өз тәжірибелерінде оқыған мәтінді толықтай түсініп, сапасын бағалау үшін түрлі тапсырмалар құрастырып, оқылым, жазылым, айтылым, тыңдалым дағдысын қалыптастыруда. Атап айтқанда, мектеп оқушыларының оқу сауаттылығы – оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамытуға, алған білімін сыныптан тыс жерде, кез келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз етуге, яғни, оқушылардың мектепте алған білімдерін өмірде тиімді қолдануына үйретуге бағытталады, білім саласының жаңаша міндеттерінің айқын көрінісі болып табылады. Оқушылардың функционалдық ойлау қабілеті мен шығармашылық тұрғыдағы жұмысын дамытуда өз бетімен жұмыс жасай алуының маңызы зор. Оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырудың негізгі жолы – қызықты тапсырмаларды пайдалану, ол

тапсырмалар оқушының қиялына ерік беруге, өз ойын еркін жеткізуіне, еркін сөйлеуіне, қажетті ақпаратты бөліп алуына, сөздік қорының молаюына әсері мол.

Оқу материалын меңгергендігі жөнінде объективті ақпарат алу, білім алушының белсенділігін дер кезінде анықтау, мұғалім – оқушы арасындағы тығыз байланыс. Мұғалім баланы оқыта отырып, оның еркіндігін, белсенділігін, шығармашылық тұрғыда ойлауын қалыптастырып және де баланың өз бетінше шешім қабылдауына дағдыландырады. Олай болса, шығармашыл тұлғаны қалыптастыру үшін әр сабағымызда біз тек оқулық шеңберіндегі білімді үйретумен шектеліп қана қоймай, кең түрде әр баланың талабына, деңгейіне сай жұмыстарды саралап, ыңғайластыруымыз керек. Тұлға құзіреттілігін дамыту үшін, білім алушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруда жаңа инновациялық әдіс – тәсілдердің ең тиімдісін пайдалану жоғарғы нәтиже береді.

Сабақта функционалдық сауаттылықты қалыптастыру- оқушылардың біліктілігін дамытудың маңызды шарты. Баланың қазіргі әлемге бейімделуіне дәл осы көмектеседі. Әсіресе бұл білім берудің қазіргі тенденциялар тұрғысынан ол өзін-өзі ұйымдастыру, рефлексия, өз бетімен білім алу, мәселелі жағдайларды шешу, құнды пайымдар мен өз ұстанымын жеткізу, ынтымақтастық пен қатынас жүйесінің қалыптасуын айқындайды

Функционалдық сауаттылықты дамыту білім-түсіну-қолдану-жүйелеу және жинақтау сияқты өлшемдер бойынша оқу жетістіктерін бағалаудың жаңа тәсілдерін талап етеді. Функционалдық сауаттылықты дамытуда оқушылардың жетістіктерін мониторингтеу мен кешенді бағалаудың маңызы ерекше. Ұлттық жоспарды іске асыру оқушылардың бойында функционалдық сауаттылықты қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Оқушының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру біртұтас әдістемелік жүйенің жасалуын талап етеді. Ол білім берудің мақсатынан бастап оқытудың түпкі нәтижесіне дейінгі аралықтағы компоненттердің бірлігі арқылы жүзеге асады. Сондықтан мақсатқа қол жеткізудің басты құралы саналатын білім мазмұны оқушының функционалдық сауаттылығына негізделіп, сынып сайын күрделендіріліп отыру керек. Бүгінгі қоғамның талабы оқушының пән арқылы мектептен тыс өмірде қолдана алатын құзыреттіліктерді меңгеруін қажет етеді.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда оқу бағдарламасындағы әрбір пәннің рөлі зор. Солардың ішінде әдебиет пәні – оқушының жеке тұлға ретінде қалыптасуы мен еліміздің болашағын кемелдендіретін жаңашыл бастаманың иесі болуға, тың идеяның бүгінгі жасампаз жас буыны ретінде қозғаушы күші болуға ат салысатын болады. Сөзі мен ісі келіскен, оқып түйгенін өмірлік тәжірибеде қолдану үшін бабалар мұрасы мен әдеби шығармалардан негіздеп, даналық ойлармен ұштастыра іске асырады.

Заман талабына сай мұғалімдер алдында тұрған үлкен міндет – оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамыту барысында түрлі тапсырмалар құрастыра отырып, оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру. Алған білімдерін өмірде қолдана алатын, бәсекеге қабілетті, өзіндік ой пікірі мен жеке көзқарасы қалыптасқан, функционалды сауатты тұлға қалыптастыру.

Пайдаланған әдебиеттер:

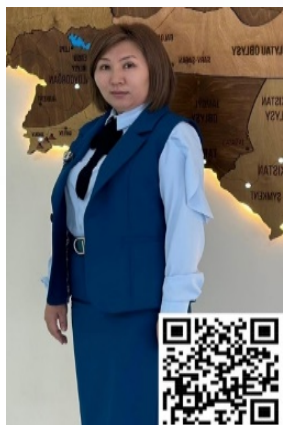
1. С. Симбаева «Белсенді оқу мен оқытуда қолданылатын әдістер» әдістемелік құрал, 2019 ж.
2. А.Е. Жұмағалиева, А. С. Тулешева «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға арналған тапсырмалар жинағы», 2016 ж.
3. 1) Онлайн ресурстар: kaz – tili.kz, https://mtdi.kz/e/oku_adisteme/id/633/q/1

ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ЦИФРОВАЯ ГРАМОТНОСТЬ

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Нысанова Динара Едилбаевна

Алматы облысы, Ұйғыр ауданы

«Ж.Құдайберген атындағы орта мектеп–интернат» КММ
бастауыш сынып мұғалімі, педагог-модератор

Аннотация: Бұл мақалада бастауыш сыныптағы жаратылыстану пәнін оқытуда цифрлық технологияларды қолданудың маңызы қарастырылады. Цифрлық ресурстарды пайдалану оқушылардың қызығушылығын арттырып, ғылыми ұғымдарды тәжірибелік тұрғыдан меңгеруге мүмкіндік береді. Авторлар интерактивті платформалар, анимациялық бейне материалдар, виртуалды тәжірибелер мен ойын технологиялары арқылы жаратылыстану сауаттылығын қалыптастыру жолдарын ұсынады. Мақалада оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамыту, ақпараттық сауаттылығын жетілдіру және оқу процесінде заманауи технологияларды тиімді интеграциялау мәселелері қамтылған.

Аннотация: В статье рассматривается значение использования цифровых технологий при преподавании предмета «Естествознание» в начальной школе. Применение цифровых ресурсов способствует повышению интереса учащихся и позволяет в практической форме осваивать научные понятия. Авторы предлагают пути формирования естественнонаучной грамотности через интерактивные платформы, анимационные материалы, виртуальные эксперименты и игровые технологии. Особое внимание уделяется развитию исследовательских навыков школьников, совершенствованию их информационной грамотности и эффективной интеграции современных технологий в учебный процесс.

Annotation: This article explores the importance of using digital technologies in teaching Natural Science at the primary school level. The integration of digital resources enhances students' motivation and enables them to grasp scientific concepts through practical experience. The authors highlight methods of developing scientific literacy by utilizing interactive platforms, animated videos, virtual experiments, and game-based technologies. The paper emphasizes the development of students' research skills, the improvement of their information literacy, and the effective integration of modern technologies into the learning process.

Қазіргі замандағы білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқушылардың функционалдық және жаратылыстану-ғылыми сауаттылығын қалыптастыру. Жаһандану заманында қоғамның барлық салалары қарқынды түрде цифрлық кеңістікке көшіп жатқандықтан, білім беру процесі де жаңа технологиялық мүмкіндіктерді тиімді қолдануды қажет етеді. Әсіресе бастауыш мектеп кезеңінде балалардың танымдық қабілеттері, зерттеушілік дағдылары қалыптасатындықтан, жаратылыстану пәнін оқытуда цифрлық технологияларды пайдалану өзекті мәселеге айналууда. Жаратылыстану пәні бастауыш сынып оқушылары үшін табиғат құбылыстарын, жан-жануарлар мен өсімдіктер әлемін, адам денсаулығы мен қоршаған ортаны танудың алғашқы баспалдағы болып табылады. Бұл пән арқылы балалар табиғат заңдылықтарын түсініп қана қоймай, оларды күнделікті өмірмен байланыстыра үйренеді. Сондықтан мұғалімнің міндеті – тек дайын ақпарат беріп қана қою

емес, оқушыларды бақылауға, салыстыруға, тәжірибе жасауға, зерттеу жүргізуге бағыттау. Осы үдерісте заманауи цифрлық технологиялардың мүмкіндіктері зор: виртуал зертханалар, анимациялық бейне материалдар, 3D модельдер, интерактивті тақталар және онлайн-платформалар оқу процесін жаңа деңгейге көтереді.

Цифрлық технологияларды қолдану ең алдымен оқушылардың қызығушылығын арттырады. Мәселен, қарапайым тәжірибені виртуалды форматта орындау, табиғат құбылыстарын анимация арқылы көру, ғарыш кеңістігін 3D тур арқылы тамашалау – бастауыш сынып оқушылары үшін әсерлі әрі есте қаларлық тәжірибе болады. Осындай құралдар баланың ғылыми ұғымдарға деген қызығушылығын оятып, зерттеушілік қабілеттерін дамытады. Сонымен қатар, мұндай әдістер уақытты үнемдеуге, қауіпсіздікті сақтауға, сонымен бірге оқушыларды белсенді әрекетке тартуға мүмкіндік береді. Жаратылыстану сауаттылығы тек ғылыми фактілерді білу емес, сонымен бірге сыни ойлау, мәселені талдау, қорытынды жасау, болжам ұсыну, дәлелдеу қабілеттерін қамтиды. Цифрлық ортада ұсынылған тапсырмалар, симуляциялар мен ойын технологиялары осы дағдыларды қалыптастыруға ықпал етеді. Мысалы, экологиялық мәселелерді шешуге арналған ойындар оқушыларға табиғатты қорғаудың мәнін түсіндіреді, ал виртуалды тәжірибелер ғылыми әдісті қадам-қадамымен меңгеруге жол ашады.

Сонымен қатар, цифрлық технологиялар әртүрлі оқыту формаларын біріктіруге жағдай жасайды. Оқушылар топпен жұмыс істей отырып онлайн тәжірибелер жасай алады, мұғалім оқушылардың жеке даму деңгейін бақылау үшін арнайы цифрлық бағалау құралдарын қолдана алады. Мұндай тәсілдер оқыту процесін дараландырып, әр оқушының қабілетіне сай жұмыс жүргізуге мүмкіндік береді. Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде жаратылыстану-ғылыми сауаттылықты арттыру мәселесіне ерекше көңіл бөлініп келеді. Ұлттық білім беру стандарттарында функционалдық сауаттылық, оның ішінде жаратылыстану сауаттылығы басты құндылықтардың бірі ретінде қарастырылған. Бұл бағытта цифрлық технологияларды тиімді пайдалану – білім сапасын арттырудың кепілі. Әлемдік тәжірибе де осыны көрсетіп отыр: дамыған елдерде бастауыш мектептен бастап оқушыларды сандық құралдармен жұмыс істеуге бейімдеу кеңінен жүзеге асырылған. Дегенмен, цифрлық технологияларды енгізу барысында бірқатар мәселелер туындайды. Олар – техникалық құралдардың жетіспеушілігі, мұғалімдердің IT-компетенциясының әртүрлі деңгейде болуы, оқушылардың цифрлық ортадағы тәртіп мәдениетін сақтауы. Сондықтан бұл үдерісті жүйелі түрде ұйымдастыру қажет: мұғалімдерді жаңа технологияларды пайдалануға үйрету, оқушылардың жас ерекшелігіне сәйкес контент дайындау, қауіпсіз цифрлық орта қалыптастыру. Бастауыш мектептегі жаратылыстану пәнін оқытуда цифрлық технологияларды қолдану – заман талабы. Ол оқушылардың ғылыми сауаттылығын қалыптастырып қана қоймай, олардың шығармашылық әлеуетін дамытады, зерттеушілік қабілеттерін жетілдіреді, қоршаған ортаға деген жауапкершілік сезімін оятады. Бұл – болашақта ғылымға қызығушылық танытатын, сын тұрғысынан ойлайтын, ақпараттық қоғамда еркін бағдарлай алатын тұлға қалыптастырудың маңызды қадамы. Цифрлық технологияларды қолдана отырып, бастауыш сыныпта оқушылардың жаратылыстану сауаттылығын арттыру. Яғни оқушыларды табиғат құбылыстарын ғылыми тұрғыдан түсіндіруге, тәжірибелік тапсырмалар орындауға, сыни ойлау мен зерттеушілік қабілеттерін дамытуға бағыттау. Сонымен бірге, ғылыми ұғымдарды тек жаттап алу емес, оларды тәжірибеде қолдана білуге дағдыландыру. Бұл бағыттың жаңашылдығы — дәстүрлі оқыту әдістерін цифрлық технологиялармен ұштастыруда. Бұрын жаратылыстану пәнінде тек оқулықтағы суреттер немесе мұғалімнің түсіндіруі арқылы берілетін ұғымдар қазір виртуалды тәжірибелер, анимациялар, 3D модельдер және онлайн зертханалар арқылы ұсынылады. Мысалы, өсімдіктің өсуін тек суреттен көрудің орнына, оқушы оны уақытша үдетілген анимация арқылы бақылай алады. Мұндай әдіс оқушының елестету қабілетін дамытып қана қоймай, ғылыми құбылыстарды терең түсінуге мүмкіндік береді. Педагогикалық тұрғыдан негізгі идея – оқушыны белсенді зерттеуші, ойланушы, тәжірибе жасаушы тұлға ретінде дамыту. Мұғалім бағыттаушы рөл атқарады, ал оқушы цифрлық ортада тәжірибе жасап,

талдау жүргізіп, қорытынды шығарады. Бұл тәсіл конструктивизм және оқушыға бағытталған оқыту қағидаларына негізделген. Сонымен қатар, оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыру, цифрлық ресурстарды тиімді әрі қауіпсіз қолдануға үйрету де басты педагогикалық ұстаным болып табылады.

Практикадағы сабақта қолданылған әдіс-тәсілдер

1. Интерактивті тәжірибе

- Оқушылар Phet, Labster сияқты онлайн зертханалар арқылы «Судың үш күйі» тәжірибесін жасайды.

- Мұнда балалар судың қатуы, булануы, балқуы үдерістерін анимациялық үлгіде көреді.

- Сабақ соңында әр оқушы тәжірибеден алған нәтижесін қысқаша презентация түрінде қорғайды.

2. Виртуалды саяхат

- Google Earth платформасын пайдаланып «Ғаламшарлар әлеміне саяхат» тақырыбын өткізу.

- Оқушылар Жер мен Күн жүйесінің планеталарын 3D форматта көріп, олардың ерекшеліктерін талқылайды.

3. Ойын технологиясы

- «Kahoot» арқылы жаратылыстану тақырыптарына байланысты тест-ойын өткізу.

- Мысалы, «Жануарлар әлемі» тақырыбында оқушыларға әртүрлі сұрақ қойылып, жылдам жауап беру арқылы мотивациясы артады.

4. Зерттеушілік жоба

- Оқушыларға «Менің ауламдағы өсімдіктер» атты шағын жоба тапсырылады.

- Балалар өсімдіктердің суреттерін планшет арқылы түсіріп, арнайы мобильді қосымшада (PlantNet, iNaturalist) олардың түрін анықтайды.

- Жобаның соңында әр оқушы жинаған мәліметін сыныпта талқылайды.

Мысал нұсқаулықтар

• Мысал 1. «Ауа райын бақылау» тақырыбы

- Оқушы смартфондағы ауа райы қосымшасын пайдалана отырып, күнделікті температураны жазады.

- Google Sheets арқылы кесте құрып, апта соңында график жасайды.

- Мұғалім оқушыларға осы деректер негізінде қорытынды шығаруды тапсырады.

• Мысал 2. «Өсімдік бөліктері» тақырыбы

- Интерактивті тақтада 3D модель көрсетіледі.

- Оқушылар өсімдік бөліктерін белгілеп, әр бөліктің қызметін дауыстап айтады.

- Қосымша тапсырма: Quizlet платформасында «өсімдік бөліктері» картасын құру.

• Мысал 3. «Су – тіршілік көзі» тақырыбы

- Виртуалды зертхана арқылы судың тазалану процесін көрсету.

- Оқушылар сүзу, буландыру, конденсация әдістерін тәжірибе ретінде көреді.

- Нәтижесінде оқушылар суды үнемдеудің және таза судың маңызын талқылайды.

Білім беру жүйесінде цифрлық технологиялар бүгінде тек көмекші құрал емес, оқу процесінің ажырамас бөлігіне айналды. Әсіресе жаратылыстану пәнін бастауыш сыныптарда оқыту барысында оларды пайдалану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, ғылыми сауаттылықты қалыптастырудың тиімді тәсілі болып отыр. Жаратылыстану ғылымдары балалар үшін алғашында күрделі болып көрінуі мүмкін, өйткені бұл пән табиғат құбылыстары мен заңдылықтарын зерттеуді қамтиды. Дегенмен, егер осы құбылыстарды цифрлық форматта бейнелесек, мысалы, виртуалды тәжірибелер арқылы көрсетсек, оқушы оны тез меңгере алады, ынталылықпен меңгереді.

«Цифрлық технологиялардың басты артықшылығы — табиғат құбылыстарын оқушыға көрнекі түрде көрсету мүмкіндігінде. Бұрын тек суреттер немесе мәтіндік сипаттамалар арқылы түсіндірілетін ұғымдар қазір бейнеанимация, 3D модель, виртуалды зертхана түрінде қолжетімді. Мәселен, «Жердің құрылысы» тақырыбын өткенде оқушыларға тек кескін карта

немесе сызба көрсетудің орнына, арнайы қосымшалар арқылы Жердің қабаттарын айналдырып көруге мүмкіндік беру – олардың танымдық көкжиегін кеңейтеді. Мұндай әдіс балалардың есте сақтау қабілетін арттырып, ғылыми ұғымдарды нақты әрі анық қабылдауға көмектеседі.

Сонымен қатар, цифрлық технологиялар оқушыны белсенді әрекетке тартады. Жаратылыстану пәнінің ерекшелігі – тәжірибе жасау арқылы үйрету. Бірақ әр мектепте барлық тәжірибені орындауға мүмкіндік бола бермейді. Мысалы, «Судың үш күйі» тақырыбын тәжірибеде толық көрсету үшін арнайы құралдар мен уақыт қажет. Ал виртуалды зертхана бұл процесті жылдам әрі қауіпсіз түрде жүзеге асырады. Оқушы мұздың еруін немесе судың булануын экранда көріп қана қоймай, өзі түймелерді басып, тәжірибені басқара алады. Мұндай тәсіл оқушыны тек бақылаушы емес, зерттеуші ретінде қалыптастырады. Жаратылыстану сауаттылығы – тек ғылыми деректерді жаттап алу емес, ғылыми ойлау мәдениетін қалыптастыру. Балалар қоршаған ортаға сұрақ қойып, оның жауабын тәжірибе немесе дәлел арқылы іздеуді үйренуі тиіс. Бұл тұрғыда цифрлық технологиялар өте ыңғайлы. Мысалы, экологиялық ойындар арқылы оқушы табиғатты қорғаудың маңызын түсінеді, виртуалды саяхаттарда ғаламшарларды, жануарлар әлемін көру арқылы қызығушылығы артады. Әсіресе бастауыш жастағы балалар үшін ойын элементтері мен визуалды материалдардың маңызы зор. Педагогикалық тұрғыдан алғанда, цифрлық технологияларды енгізу мұғалімнің дәстүрлі рөлін өзгертеді. Мұғалім енді тек ақпарат жеткізуші емес, оқушының оқу әрекетін бағыттаушы, цифрлық ортада бағдар беруші тұлғаға айналады. Ол балаларға дайын білімді бермей, керісінше оларды ізденуге, сұрақ қоюға, эксперимент жасауға жетелейді. Бұл тәсіл оқушының жеке жауапкершілігін арттырады, ал топтық жұмыс кезінде бірлесіп ойлауға, пікір алмасуға үйретеді. Мысалы, «Жануарлар әлемі» тақырыбын өткенде мұғалім тек суреттер көрсетумен шектелмей, оқушыларға планшет арқылы жануарлардың бейнелерін танып-білуге арналған қосымшаларды қолдануды ұсына алады. Әр оқушы жануардың атауын, тіршілік ортасын анықтап, ақпаратын қысқаша сыныптастарымен бөліседі. Бұл әдіс балалардың ғылыми білімін кеңейтіп қана қоймай, ақпараттық сауаттылығын да жетілдіреді.

Тағы бір мысал, «Ауа райын бақылау» тақырыбында оқушылар смартфондағы ауа райы қосымшасын пайдаланып, күнделікті температура мен ауа ылғалдылығын жазып отырады. Апта соңында олар осы деректерді графикке түсіріп, талдау жасайды. Мұндай тапсырма оқушыға тек дайын ақпарат бермей, оны өңдеуге, салыстыруға, қорытынды жасауға үйретеді. Дегенмен, цифрлық технологияларды пайдалану кезінде бірқатар қиындықтар туындайды. Бұл – мектептердің техникалық базасының әртүрлілігі, мұғалімдердің ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігінің жеткіліксіздігі, цифрлық алаңда бейберекет қолдану дағдысы. Сондықтан мұндай әдістерді қолданғанда педагог әрдайым мақсатты, жүйелі және жас ерекшелігіне сәйкес болуын ескеруі қажет.

Қорытындылай келе, жаратылыстану пәнінде цифрлық технологияларды қолдану білім сапасын арттырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Ол оқушыларды ғылымға жақындатып, зерттеушілікке ынталандырады, сыни ойлау мен ақпараттық сауаттылықты дамытады. Сонымен қатар, табиғатқа қызығушылықты арттырып, экологиялық мәдениет пен ғылыми көзқарастың қалыптасуына ықпал етеді. Сондықтан цифрлық технологиялар жаратылыстану сауаттылығын дамытудағы маңызды педагогикалық ресурс саналады.

Жаратылыстану сауаттылығы ғылыми құбылыстарды түсіну, тәжірибе жасау, ақпаратты талдау және өмірлік мәселелерді ғылыми тұрғыда шешу дағдыларын қамтиды. Бұл дағдыларды бастауыш сыныптан қалыптастыру функционалдық сауаттылықтың дамуына негіз болады. Осы мақсатта виртуалды зертханалар, бейнеанимациялар, 3D модельдер, мобильді қосымшалар мен онлайн платформалар ғылыми ұғымдарды жеңіл әрі қызықты түрде түсіндіруге мүмкіндік береді және оқушылардың білімін өмірмен байланыстырады.

Цифрлық технологиялар оқушыларды белсенді әрекетке тартып, тәжірибе жүргізу, пікір алмасу және қорытынды жасау сияқты дағдыларды дамытады. Дегенмен, олардың тиімділігі мұғалімнің педагогикалық шеберлігіне, құралдарды жас ерекшелігіне сай қолдануына

байланысты. Кейбір техникалық қиындықтарға қарамастан, цифрлық технологияларды жүйелі пайдалану жаратылыстану сауаттылығын дамытуға және ғылыми ойлайтын, ақпараттық қоғамға бейім тұлға қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. «Орта білім мазмұнын жаңарту тұжырымдамасы». – Астана, 2016.
2. OECD. PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do. – Paris: OECD Publishing, 2019.
3. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants. – On the Horizon, 2001.
4. Jonassen D. Designing Constructivist Learning Environments. – Educational Technology, 2006.
5. Жанпейісова М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. – Алматы: Білім, 2014.
6. Чосыханов Б. Цифрлық білім беру ресурстары және оларды сабақта қолдану әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
7. Piaget J. The Child's Conception of the World. – London: Routledge, 2007.
8. Жүнісова Ә. Бастауыш сыныпта жаратылыстануды оқыту әдістемесі. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2019.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Комелькова Виктория Викторовна

учитель информатики, педагог-мастер

КГУ «Средняя школа № 7 с дошкольным мини-центром»

г. Текели, область Жетісу

Аннотация: В современном мире существует опасность несанкционированных взломов в программное обеспечение, киберугрозы. Нужна информационная безопасность в современном обществе, необходимо развитие компетентностей ИТ - специалистов в области информационной защиты информации, обучение учащихся, студентов по данному направлению.

Ключевые слова): Киберугрозы, мошенничество, защита

Аңдатпа: Қазіргі заманда бағдарламалық қамтамасыз ету жүйелеріне рұқсатсыз бұзу әрекеттері мен киберқауіптердің қаупі артып отыр. Қазіргі қоғамда ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету аса маңызды. Осыған байланысты ақпаратты қорғау саласында ИТ-мамандардың құзыреттіліктерін дамыту, сондай-ақ оқушылар мен студенттерді осы бағытта оқыту қажеттілігі туындауда.

Түйінді сөздер: киберқауіптер, алаяқтық, қорғау.

Цели и задачи:

1. Рассмотреть современные тенденции информационной безопасности.
2. Показать примеры исследования и написания авторской программы по тематике «Компьютерная и информационная безопасность для учащихся 10, 11 класса»
3. Определить причины компьютерных рисков
4. Обсудить правила информационной безопасности

Методы: Использование организационно-технических методов информационной безопасности. (ИБ) включают: систему обеспечения информационной безопасности (под ней подразумевается комплекс мероприятий: внутренние правила работы с данными, передача сведений, доступ к ним) и технических средств (использование программ, аппаратных средств для сохранения конфиденциальности данных) Основные результаты: Рассмотрены современные тенденции информационной безопасности, указана необходимость

сотрудничества ВУЗов, средних школ для развития ИТ - компетентностей информационных пользователей, из опыта работы рассмотрен пример авторской программы «Компьютерная и информационная безопасность для 10, 11 класса», определены правила защиты от несанкционированного доступа к конфиденциальной информации. Недавно обнаруженные факты: Внедрение ИИ (искусственного интеллекта) в повседневную жизнь увеличивает риски информационной безопасности. Выводы: В современном мире необходимо быть бдительными в области информационной безопасности, знать и использовать методы защиты компьютерной и информационной безопасности. В современном мире и в частности в Республике Казахстан огромное значение имеет «Цифровая трансформация: как в Казахстане улучшают качество жизни с помощью технологий» [1]. Глава государства отметил важность развития цифровизации в Казахстане. Однако сегодня имеется проблема цифровой и информационной безопасности. На пороге развития информационных индустрий важную роль сегодня играют преподаватели ВУЗов по предметам «Информационные системы», «Вычислительная техника и программное обеспечение», «Информатика», которые обучают студентов для развития профессиональных компетенций в области ИТ – технологий, а также педагоги средних школ, лицеев при обучении учащихся по предмету «Цифровая грамотность», «Информатика». Перспективно сотрудничество средних школ и ВУЗов для подготовки в дальнейшем высококвалифицированных ИТ – специалистов и развития цифровых технологий. Было проведено исследование по компьютерной и информационной безопасности и в результате составлена Авторская программа Прикладной курс информатики «Компьютерная и информационная безопасность» для 10, 11 класса педагогом информатики В.В.Комельковой, рецензент авторской программы Л.А.Смагулова, которую разместили на сайте Ы.Алтынсарина в 2021 г.

В данной авторской программе рассмотрены вопросы по компьютерной и информационной безопасности учащихся. В последнее время участились угрозы кибербезопасности и в связи с необходимо обеспечение надежной защиты информации.

Отрасли нуждаются в специалистах по защите информации. Недооценка рисков может привести к серьезным проблема в различных сферах деятельности. Выдвинуты идеи: использование криптографических методов защиты информации, резервное копирование информации, использование технологий автоматизации, машинного обучения, искусственного интеллекта, работы службы информационной безопасности, защита контейнерных сред.

Каждый сбой в работе компьютерных сетей это трудности для работников предприятий и учреждений. В результате развития технологий электронных платежей, электронного документооборота серьезный сбой локальных сетей может вывести из строя работу предприятий, учреждений и банков, что может привести к затруднениям в работе и ощутимым материальным потерям.

Защита данных в компьютерных сетях является сегодня актуальной.

Из опыта работы: Результатом работы стало составление авторской программы обучения учащихся средней школы по теме «Компьютерная и информационная безопасность для учащихся 10, 11 класса»

Формы обучения и виды занятий:

Программа предусматривает формы работы:

фронтальную (подача материала всему коллективу)

индивидуальную (самостоятельная работа учащихся)

групповую (создание мини – групп, работа на основе взаимодействия и сотрудничества).

Изучение курса проводится с использованием различных форм: лекционно – практические занятия, беседы, упражнения, консультации, практические работы, мини – проекты. Перед данным курсом ставятся следующие задачи:

Образовательные:

Получение и применение учащимися знаний, относящихся к основам обеспечения информационной безопасности, и их систематизация;

Изучение учащимися мер законодательного, административного характера по информационной защищенности пользователей.

Развивающие:

Повышение мотивации учащихся к изучению информатики;

Приобретение навыков самостоятельной работы с учебной, научно-методической, законодательной литературой и материалами сети Интернет;

Развитие у учащихся способностей к исследовательской деятельности;

Воспитательные:

Воспитание у учащихся культуры в области применения ИКТ в различных сферах информационной деятельности, соблюдение информационной безопасности.

Воспитание у учащихся применения этических норм при пользовании информацией в Интернете.

Воспитание нравственных качеств, негативного отношения к «нарушителям» информационной безопасности;

Сопровождение прикладного курса

Прикладной курс должен обеспечить информационную грамотность учащихся в области защиты информации, вопросах информационной безопасности.

Применение информационно – коммуникационных технологий в работе.

Применение информационных технологий требует от нас мобильности, знания и умения работать с различными поисковыми системами, использование в работе видеоконференций, общение в чате.

Имеются случаи нарушения авторского права, угроз со стороны мошенников, несанкционированное использование личных данных пользователей, перехваченное мошенниками.

В целях соблюдения правил этикета при работе с видеоконференциями, при общении в чате, разработанная программа будет полезна учащимся старших классов. Перед мировым сообществом имеется задача защищенности информации от случайных или преднамеренных действий, которые могут нанести вред владельцам и пользователям информации и поддерживающей информационной структуре. Под угрозой информационной безопасности понимают действия, которые могут нанести ущерб заинтересованным лицам при передаче информации.

Программа курса

1. Общие проблемы информационной безопасности.

"Естественные" угрозы. Актуальность проблемы обеспечения безопасности ИТ. Средства ограничения доступа к информации. "Электронные" методы воздействия, осуществляемые мошенниками.

2. Обеспечение безопасности на персональном компьютере

Каналы утечки информации. Предотвращение поступления программных вирусов. Настройка безопасности компьютера. Программные антивирусные средства. Восстановление информации.

Раздел 3. Обзор законодательства Республики Казахстан в сфере информационной безопасности.

Законодательство РК в информационной сфере. Защита персональных данных. Основные сервисы безопасности. Правила создания и замены паролей. Функционирование «Электронного правительства». Виды электронных информационных ресурсов автоматизация государственных услуг. Электронная разведка/ слежка/ прослушка. Борьба с киберпреступностью.

Раздел 4. Защита программных продуктов.

Защита программных продуктов. Авторское право. Организационные меры защиты информации. Резервное копирование данных. Облачные технологии. Защита электронного обмена данных в Интернете

Раздел 5. Информационно – психологическая безопасность личности

Виртуальная реальность, воздействие на эмоциональное и физическое здоровье школьников. Игромания. Влияние на здоровье человека. Фишинг. Киберугрозы. Защита от нежелательной информации в Интернете. Работа над проектом «Перспективные направления информационной безопасности». Защита проектов.

Условия реализации программы:

Программа составлена таким образом, чтобы в результате ее выполнения учащиеся могли бы развить свои компетенции в области информатики, в области правовой защиты информации, могли стать компетентными личностями в информационной культуре. В результате учащиеся должны знать методы борьбы с информационными угрозами, методы защиты информации. После прохождения программы учащиеся старших классов должны уметь объяснять необходимость компьютерной и информационной безопасности, выполнять защиту информации, соблюдать правила этики и права, производить поиск информации по исследуемым темам, проводить обработку информации, представлять исследуемые данные в виде проектов.

Заключение: Современное состояние цифровизации способствует появлению новых информационных угроз и опасностей. Часто учащиеся в силу недостаточной осведомленности о таких угрозах и мерах по обеспечению безопасности от информационных угроз не готовы к активным и продуктивным действиям по обеспечению собственной информационной безопасности. Поэтому, данная программа позволит обобщить знания учащихся по информационной безопасности.

Данный прикладной курс полезен для пользователей компьютера, пользователя Интернет.

Обсуждение:

Проверена гипотеза необходимости защиты информационной безопасности.

Составлены правила обеспечения информационной безопасности:

1. Регулярно обновляйте ПО

В мире более множество пользователей, которые не обновляют свои гаджеты вовремя и ждут, пока устройство не перестанет работать без дальнейшей установки последней версии. Злоумышленники пользуются недостатками системы безопасности.

Обновляйте операционную систему на всех своих устройствах, а также свои приложения — особенно веб-браузеры. Лучше всего использовать автоматические обновления, чтобы не пропустить последнюю версию защиты.

2. Используйте антивирусные программы

Антивирусные программы обеспечивают обнаружение и удаление вредоносного ПО. Антивирус способен вернуть вредоносный документ в первоначальное состояние. Важно установить надежные программы и постоянно обновлять их для защиты от киберугроз.

3. Защищайте свою сеть

В этом поможет надежное шифрование. Используйте криптографические методы защиты.

4. Думайте перед тем, как открыть сообщения

Необходимо тщательно просматривать входящие сообщения и защищать свою учетную запись.

Важно помнить, что ни одна система защиты от спама не является безупречной, поэтому следует самостоятельно проверять каждое письмо и ни в коем случае не переходить по подозрительным ссылкам.

Предполагается, что в 2025 году проблема в сфере информационной безопасности (ИБ) будет актуальной. Хакерские атаки и киберугрозы непрерывно развиваются, компаниям, учреждениям важно научиться быстро реагировать на инциденты в случае их происшествия. Телефоны, места жительства, почтовые адреса — все это может оказаться в руках мошенников.

Рост количества кибератак

Ожидается, что количество и сложность хакерских взломов продолжит расти. Только за прошедший год хакеры получили доступ к более чем **1,5 млрд** записей с личной информацией российских граждан. ФИО, телефоны, места жительства, почтовые адреса — все это оказалось в руках мошенников.

Высокий спрос на специалистов информационной безопасности

Именно специалисты по информационной безопасности необходимы в современном мире. В связи с увеличивающимся спросом на ИБ-специалистов ожидается рост значимости их роли в организациях, компаниях.

Законодательное регулирование

Государственная поддержка в области защиты данных будет продолжать совершенствоваться.

Кибербезопасность должна поддерживаться абсолютно каждым сотрудником компании, следовательно, организациям необходимо быть осведомленными в вопросах защиты данных. Анализ уязвимостей на ранних стадиях может повысить общий уровень готовности информационного пространства к серьезным атакам.

Использование ИИ (искусственного интеллекта)

Злоумышленники все чаще используют атакующий код в алгоритмах искусственного интеллекта и машинного обучения для взятия под полный контроль системы IT-безопасности компании.

Хакеры заставляют алгоритмы совершать ошибки, вызывают утечку информации и полностью блокируют функционал программ.

Результаты: Алгоритм действий на случай, если вас взломали

- Изолируйте взломанное устройство
- Смените все пароли
- Сообщите о взломе
- Запустите сканирование на вирусы
- Сотрите данные с устройства и переустановите систему
- Следите за Вашими банковскими аккаунтами

Выводы: В современном мире необходимо быть бдительными в области информационной безопасности и защиты. Злоумышленники, мошенники нарушают информационную неприкосновенность граждан, наносят вред организациям, компаниям, банкам. В последнее время помощником злоумышленников стал ИИ. Необходима подготовка IT – специалистов в области защиты информации. В той связи имеется опыт работы ВУЗов, средних школ.

Список литературы:

1. <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/tsifrovaya-transformatsiya-kak-v-kazakhstane-uluchshayut-kachestvo-zhizni-s-pomoshchyu-tekhnologiy-29455> Официальный информационный ресурс Премьер – министра Республики Казахстан. 11.12.2024 г.

2. <https://xn--80aegcaa6cbngm5abc1ci.xn--plai/razbor-struktury-stati-imrad/>

Подробный разбор структуры научной статьи IMRAD с рекомендациями

3. 2021 г. Мастер – класс: «Исследование урока». Пример «Методы защиты информации». <https://rcdo.kz/addnews.html> Интернет-ресурс, Республиканский центр дистанционных олимпиад. Комелькова В. В.

4. 2021 г. Авторская программа: Прикладной курс информатики «Компьютерная и информационная безопасность» для 10, 11 класса. Лекционно – практическое занятие Криптография. Криптографическая защита. История криптографии. <https://rcdo.kz/addnews.html> Интернет-ресурс, Республиканский центр дистанционных олимпиад. Комелькова В. В.

5. <https://rb.ru/opinion/informacionnaja-bezopasnost-2024/> Тенденции в сфере информационной безопасности и прогнозы на 2024 г.

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІ (ЖИ) ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ

Абдрахимова Алтынай Малкановна

Жетісу облысы, Панфилов ауданы, Қорғас ауылы

“Қорғас орта мектебі мектепке дейінгі шағын орталығы” КММ

қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Аннотация: Бұл мақалада қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жасанды интеллект технологияларын тиімді қолдану жолдары қарастырылады. ЖИ арқылы оқушылардың тілдік құзыретін дамыту, әдеби шығармаларды талдау, шығармашылық жұмыстарды жетілдіру мүмкіндіктері ұсынылады.

Түйін сөздер: жасанды интеллект, қазақ тілі, әдебиет, оқыту әдістері

Аннотация: В статье рассматриваются пути эффективного использования технологий искусственного интеллекта на уроках казахского языка и литературы. Приводятся возможности развития языковой компетенции учащихся, анализа литературных произведений и совершенствования творческих работ с помощью ИИ.

Ключевые слова: искусственный интеллект, казахский язык, литература, методы обучения

Аннотация: This article discusses the effective application of artificial intelligence technologies in teaching Kazakh language and literature. It highlights opportunities for developing students' language competence, analyzing literary works, and enhancing creative tasks through AI.

Keywords: artificial intelligence, Kazakh language, literature, teaching methods

Қазіргі таңда білім беру саласы цифрлық технологиялардың қарқынды дамуымен тығыз байланысты. Соның ішінде жасанды интеллект (ЖИ) оқыту үдерісін жетілдіруге бағытталған тиімді әрі заманауи құралдардың бірі болып табылады. Бүгінгі мектеп мұғалімі тек білім беруші рөлін атқарып қана қоймай, оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыратын, сыни ойлауын дамытатын және олардың тұлғалық қалыптасуына ықпал ететін жетекші болуы тиіс. Осы тұрғыдан алғанда, ЖИ технологияларын оқу процесіне енгізу мұғалімнің кәсіби қызметін оңтайландырып, білім алушылардың шығармашылық әлеуетін ашуға мүмкіндік береді. Қазақ тілі мен әдебиеті пәндері гуманитарлық бағыттағы негізгі оқу пәндерінің бірі ретінде оқушылардың тілдік мәдениетін қалыптастыруда, ұлттық құндылықтарды меңгертуде және көркем ойлау қабілетін дамытуда маңызды рөл атқарады. Аталған пәндер арқылы оқушылар сөз өнерін бағалауға, көркем мәтінді талдауға және өз ойын сауатты жеткізуге дағдыланады. ЖИ құралдарын қолдану дәстүрлі оқыту әдіс-тәсілдеріне жаңа мазмұн мен сипат беріп, сабақтың тиімділігін арттырады. Бұл технологиялар оқушылардың тілдік қабілеттерін дамытуға, әдеби шығармаларды жан-жақты талдауға және зерттеу дағдыларын жүйелі түрде жетілдіруге мүмкіндік жасайды. Сонымен қатар, жасанды интеллект мұғалімге оқу материалын оқушылардың білім деңгейіне қарай саралап ұсынуға, оқу процесін дараландыруға және білім нәтижелерін объективті бағалауға қолайлы жағдай туғызады.

1. **Қазақ тілі сабақтарында ЖИ қолдану мүмкіндіктері**

2. Жасанды интеллект негізіндегі бағдарламалар мен қосымшалар оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуға қолданылады. Мысалы:

3. - Грамматикалық қателерді түзету және дұрыс жазылымды ұсыну;

4. - Мәтінді автоматты түрде аудару және талдау;

5. - Сөздік қорды байытуға арналған интеллектуалды жаттығулар құрастыру.

6. ЖИ арқылы оқушылардың эссе жазу, сөйлем құрау және мәтіндік талдау қабілеттерін жетілдіру мүмкін.

7. 2. **Әдебиет сабақтарында ЖИ қолданудың тиімділігі**

Әдеби шығармаларды талдау барысында ЖИ әртүрлі әдістерді жеңілдетеді. Мәселен:

- Кейіпкерлердің мінездемесін талдау;

- Шығарманың тақырыбы мен идеясын анықтауда көмек көрсету;

- Поэтикалық құралдарды (теңеу, эпитет, метафора) анықтау;
- Әдебиет тарихы бойынша қосымша мәлімет ұсыну.

Сонымен қатар, ЖИ оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Мысалы, буктрейлер жасау, әдеби кейіпкерлерге қатысты инфографика құру, мәтінді визуализациялау жұмыстары тиімді жүзеге асады.

3. Оқыту әдіс-тәсілдерін жетілдіру жолдары

ЖИ дәстүрлі әдістермен бірге қолданыла отырып, сабақ сапасын арттырады. Мұғалімдер үшін бұл технология:

- Сабаққа дайындық уақытын үнемдейді;
- Оқушылардың білім деңгейіне қарай тапсырмаларды даралап беруге мүмкіндік жасайды;
- Қашықтықтан оқытуда тиімді құралға айналады.

4. Қиындықтар мен шешу жолдары

ЖИ-ды сабақта қолдану барысында бірқатар қиындықтар туындайды. Олар:

- Техникалық база жеткіліксіздігі;
- Мұғалімдердің жаңа технологияларды меңгеру қажеттілігі;
- Оқушылардың ЖИ-ға тәуелді болу қаупі.

5. Қазақ тілін үйретуде ЖИ негізіндегі платформалардың үлесі

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде арнайы жасалған интеллектуалды платформалар кеңінен қолданылып келеді. Олар оқушылардың жеке қажеттіліктеріне бейімделіп, жеке траектория бойынша білім алуына жағдай жасайды. Мысалы, онлайн-бағдарламалар оқушылардың тапсырманы орындау уақытына, жиі қателесетін тұстарына талдау жасап, соған сәйкес жаттығулар ұсынады. Бұл тәсіл қазақ тілін екінші тіл ретінде меңгеріп жүргендер үшін өте қолайлы. ЖИ қолданысы арқылы қазақ тілінің фонетикалық, лексикалық, грамматикалық деңгейлерін меңгеру мүмкіндігі артады. Сонымен қатар, интерактивті тапсырмалар мен ойын түріндегі жаттығулар оқушылардың қызығушылығын арттырып, пәнге деген ынтасын күшейтеді.

6. Әдебиет сабағында креативті жобаларды іске асыру

Әдебиетті оқытуда тек мәтінді талдау жеткіліксіз. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін ашу үшін ЖИ қолдануға болады. Мысалы:

- Шығарманың сюжеттік желісін визуалды картаға түсіру;
- Әдеби кейіпкерлердің арақатынасын анықтап, диаграмма құру;
- Автордың стилін талдау арқылы жаңа мәтін құрастыру;
- Өлеңді автоматты түрде ырғаққа салу немесе әуенмен үйлестіру.

7. Мұғалімнің кәсіби дамуы және ЖИ

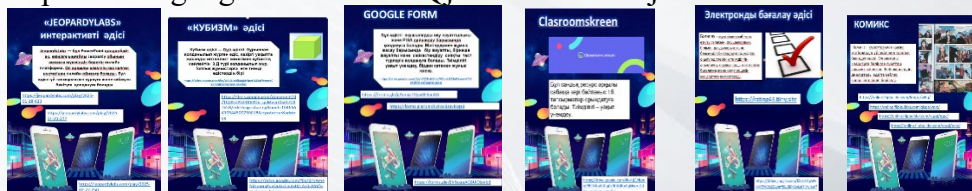
ЖИ құралдарын тиімді пайдалану үшін мұғалімнің де біліктілігі жоғары болуы қажет. Мұғалім жаңа технологияларды меңгеріп қана қоймай, оларды сабақта дұрыс қолданудың әдіснамасын білуі тиіс. Арнайы курстар мен тренингтер мұғалімдерге ЖИ мүмкіндіктерін жан-жақты қолдануға көмектеседі. Сондай-ақ, ЖИ мұғалімнің күнделікті жұмысын жеңілдетіп, оқушылардың жетістіктерін сараптауға мүмкіндік береді.

8. ЖИ қолданудың болашағы

Алдағы уақытта ЖИ қазақ тілін үйрету мен әдебиетті оқытуда басты құралдардың біріне айналуы мүмкін. Ол тек оқу процесін жандандырып қана қоймай, білім сапасын арттыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, ЖИ-дың көмегімен ұлттық әдеби мұраларды әлемдік деңгейде насихаттау мүмкіндігі туады. Бұл – қазақ әдебиетінің болашағы үшін зор жетістік болмақ.

Практикалық жұмыс ретінде төмендегі сілтемені ұсынамын:

<https://drive.google.com/file/d/1QjXsbzxsO8CPwj36cxbBewSoZt8lSXPC/view?usp=sharing>

Қорытындылай келе, жасанды интеллект дәстүрлі педагогикалық әдістерді толықтырып, білім беру сапасын арттыруға мүмкіндік беретін заманауи әрі тиімді құрал болып табылады. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында ЖИ технологияларын қолдану оқушылардың білім мазмұнын терең меңгеруіне, пәнге деген қызығушылығының артуына және оқу үдерісіне белсенді қатысуына ықпал етеді. ЖИ негізіндегі құралдар арқылы оқушылардың тілдік құзыреті дамып, әдеби шығармаларды талдау дағдылары жетілдіріледі, сондай-ақ шығармашылық ойлау мен зерттеушілік қабілеттерін қалыптастыруға жағдай жасалады. Сонымен қатар, жасанды интеллект мұғалімнің кәсіби қызметін ұйымдастыруда да маңызды рөл атқарады. Атап айтқанда, ол оқу материалдарын әзірлеу уақытын қысқартып, тапсырмаларды оқушылардың жеке ерекшеліктеріне қарай саралауға, оқу процесін тиімді жоспарлауға және білім нәтижелерін объективті бағалауға мүмкіндік береді. ЖИ технологияларын оқу үдерісіне жүйелі әрі орынды енгізу білім беру жүйесінің дамуына оң әсер етіп, қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарын заманауи, интерактивті және нәтижеге бағытталған деңгейге көтереді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру. – Астана: 2017.
2. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. Цифрлық Қазақстан бағдарламасы. – Астана: 2018.
3. Жанпейісова М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. – Алматы: 2006.
4. Әбдікәрімова Т. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: «Арман-ПВ», 2019.
5. Ахметова С. Әдебиетті оқытуда инновациялық технологияларды қолдану. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
6. Бектаева А., Нұржанова Қ. Жасанды интеллекттің білім берудегі мүмкіндіктері. // Қазақстан мектебі, №4, 2022. – 45–52 б.
7. Виноградова Н.Ф. Информационные технологии в образовании. – Москва: Академия, 2019.
8. Anderson, M., & Rainie, L. Artificial Intelligence and the Fut...

ПРИМЕНЕНИЕ SMART-ДОСКИ В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ КАК ФАКТОР ИНТЕНСИФИКАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА

Калиева Айгуль Токтомбековна

учитель русского языка и литературы

Алматинская область, Жамбылский район, с.Каргалы

КГУ "СШ им. К.Абсаметова"

Аннотация. В статье рассматривается опыт применения интернет-платформ в процессе преподавания русского языка и литературы. В условиях активной цифровизации образования информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) становятся неотъемлемым элементом учебного процесса, особенно в области изучения иностранных языков. Их использование способствует не только повышению эффективности обучения, но и созданию условий для индивидуализации образовательных траекторий. Проанализированы научно-методические источники, подтверждающие значимость ИКТ в образовательной среде. Особое внимание уделяется возможностям интернет-платформ Knowt и Smart Board: рассмотрены их функционал, преимущества, а также ограничения и потенциальные трудности. Автор делает вывод о том, что применение подобных цифровых инструментов способствует формированию гибкой и адаптивной образовательной среды.

Ключевые слова: Knowt, Smart Board, ИКТ, цифровизация образования, электронные образовательные ресурсы.

Abstract. The article discusses the experience of using online platforms in teaching Russian language and literature. In the context of the active digitalization of education, information and communication technologies (ICT) are becoming an integral element of the educational process, especially in the field of learning foreign languages. Their use contributes not only to improving the effectiveness of education, but also to creating conditions for the individualization of educational trajectories. The scientific and methodological sources confirming the importance of ICT in the educational environment are analyzed. Special attention is paid to the capabilities of the Knowt and Smart Board Internet platforms: their functionality, advantages, as well as limitations and potential difficulties are considered. The author concludes that the use of such digital tools contributes to the formation of a flexible and adaptive educational environment.

Keywords: Knowt, Smart Board, ICT, digitalization of education, electronic educational resources.

Андатпа. Мақалада орыс тілі мен әдебиетін оқыту процесінде интернет-платформаларды қолдану тәжірибесі қарастырылады. Білім беруді белсенді цифрландыру жағдайында ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) оқу процесінің ажырамас элементіне айналады, әсіресе шет тілдерін үйрену саласында. Оларды қолдану оқытудың тиімділігін арттыруға ғана емес, сонымен қатар білім беру траекторияларын дараландыруға жағдай жасауға ықпал етеді. Білім беру ортасында акт маңыздылығын растайтын ғылыми-әдістемелік көздер талданды. Knowt және Smart Board интернет-платформаларының мүмкіндіктеріне ерекше назар аударылады: олардың функционалдығы, артықшылықтары, шектеулері мен ықтимал қиындықтары қарастырылады. Автор мұндай цифрлық құралдарды қолдану икемді және бейімделгіш білім беру ортасын қалыптастыруға ықпал етеді деген қорытынды жасайды.

Түйінді сөздер: Knowt, Smart Board, АКТ, білім беруді цифрландыру, электрондық білім беру ресурстары.

Стремительное развитие информационных и компьютерных технологий во всех сферах жизни закономерно привело к трансформации системы образования и активному внедрению цифровых решений. Сегодня цифровые технологии позволяют не только создавать общее информационное пространство и обеспечивать мгновенный обмен данными, но и значительно расширяют педагогический инструментарий, предлагая новые методы, формы взаимодействия и системы оценивания. Особенно актуально это для преподавания иностранных языков, где цифровые платформы позволяют адаптировать содержание под индивидуальные особенности учащихся, обеспечивают обратную связь и повышают вовлечённость в учебный процесс. Настоящая работа направлена на изучение и анализ эффективности применения SMART-технологий в школьном образовательном процессе, с акцентом на курс профессионально-ориентированного английского языка, реализуемого на основе кейсовой методики. Понятие электронных образовательных ресурсов впервые было введено британским специалистом в области образовательных технологий Эллиотом Мейси, который определил его как обучение с использованием интернет-технологий и других цифровых носителей. В отечественной педагогике ИКТ давно рассматриваются как важные средства обучения, способствующие индивидуализации и дифференциации образовательного процесса. Так, В. П. Беспалько подчёркивает роль цифровых технологий в адаптации учебного материала под потребности конкретного обучающегося [1], а исследователи М. А. Бовтенко, А. Д. Гарцов, С. И. Ельникова и др. отмечают, что ИКТ способствуют развитию всех видов речевой деятельности [2]. Среди основных преимуществ, выделяемых современными исследователями при использовании ИКТ в обучении, можно назвать:

- построение индивидуальной образовательной траектории с учетом возраста, уровня подготовки и личных особенностей обучающихся;
- развитие навыков самостоятельного контроля и анализа собственных результатов;
- автоматизация проверочных и контрольных мероприятий, снижающая нагрузку на преподавателя;

- возможность многократного повторения учебного материала и возвращения к заданиям.

Все это нашло отражение при внедрении в обучающий процесс технологии SMART. Это аббревиатура, которая представляет собой модель целеполагания, широко применяемую образовательной аналитике и методическом проектировании. Она расшифровывается следующим образом:

- **S** — *Specific* (конкретность)
- **M** — *Measurable* (измеримость)
- **A** — *Achievable* (достижимость)
- **R** — *Relevant* (значимость)
- **T** — *Time-bound* (ограниченность во времени)

Применительно к цифровой образовательной среде, принципы SMART реализуются как через педагогическое планирование, так и через выбор цифровых платформ, поддерживающих достижение целей по каждому из пяти критериев. Например:

- Платформа *Knowt* позволяет точно формулировать задания (S), отслеживать их выполнение и прогресс (M), адаптировать сложность под уровень учащихся (A), интегрировать задания в текущую программу курса (R) и задавать сроки выполнения (T).

- Одним из эффективных инструментов для поддержки обучения является платформа *Knowt*, которая позволяет генерировать тестовые задания и викторины на основе загружаемых текстов. Приложение было создано в 2016 году группой американских школьников, получивших финансирование через краудфандинговую платформу *Kickstarter*. Первая версия была разработана для *Android*, но позже появились версии для *iOS* и ПК. [3] *Knowt* использует алгоритмы машинного обучения, что обеспечивает высокую точность и релевантность формируемых заданий. Чем больше текста загружается, тем разнообразнее и объемнее итоговый материал. Пользователю предоставляется возможность выбрать формат заданий — от вопросов с множественным выбором и «верно/неверно» до открытых вопросов и ранжирования. Встроенный редактор позволяет корректировать автоматически сгенерированные задания, повышая их точность и соответствие целям урока. Таким образом, *Knowt* — это не просто платформа для создания тестов, а интеллектуальный инструмент, адаптирующийся под нужды конкретного курса и учащегося. Другим техническим решением, завоевавшим широкое признание в образовательной среде, особенно выделяется интерактивная доска *Smart Board*. Использование *SMART-досок* в преподавании русского языка, литературы позволяет формулировать чёткие цели для каждого урока, проводить диагностику понимания, контролировать время выполнения заданий и усиливать значимость обучающих действий за счёт интерактивной визуализации. Её популярность обусловлена сочетанием простоты использования, функциональности и адаптивности к различным возрастным категориям.

Преимущества Smart Board:

- доступное и русифицированное программное обеспечение;
- совместимость с оборудованием разных производителей;
- обширная библиотека визуальных и интерактивных ресурсов;
- возможность работы без специальных маркеров — управлять доской можно даже пальцем;
- удобство для младших школьников и детей с ОВЗ благодаря тактильному управлению;
- использование режима «затенения экрана» (шторки) для повышения концентрации учеников;
- встроенные инструменты (лупа, подсветка, запись экрана и др.), улучшающие восприятие и усвоение материала. [5]

Кроме того, работа на *Smart Board* напоминает привычное рисование на классной доске, что особенно важно для начальной школы. Учащиеся неосознанно осваивают основы цифровой грамотности в игровом и визуально насыщенном формате.

Среди всех моделей, представленных на рынке для образовательных целей, наибольшую популярность приобрела интерактивная доска Smart Board. Попробуем разобраться, почему именно она стала столь востребованной в учебном процессе. Во-первых, Smart Board комплектуется специализированным программным обеспечением, которое значительно облегчает подготовку учебных материалов. Среди ключевых достоинств программы можно выделить:

- интуитивно понятный и удобный интерфейс на русском языке;
- совместимость с интерактивными досками любых марок;
- наличие обширной библиотеки готовых объектов — изображений, фонов, интерактивных элементов и других ресурсов, которые можно дополнять собственными материалами;
- удобство при создании информационного ряда для последующего использования на занятиях;
- возможность установки на любой персональный компьютер, включая домашний;
- бесплатное распространение программы и дополнительных материалов через официальный сайт производителя;
- наличие большого количества методических разработок, специально созданных для работы в данной программе.

Во-вторых, одно из главных преимуществ Smart Board — возможность взаимодействия с доской без использования специальных инструментов. В отличие от других моделей, которые требуют наличия специальных маркеров, на Smart Board можно писать любым предметом, не повреждающим поверхность, включая палец. Это особенно удобно, так как поломка или потеря маркера у других досок делает невозможным их полноценное использование. К тому же исследования показывают, что управление доской при помощи пальца более эффективно, особенно для младших школьников и детей с ограниченными возможностями, которым бывает сложно пользоваться ручками или стилусами. Прикосновение пальцем к экрану воспринимается ими проще и вызывает больший интерес. Smart Board универсальна и подходит для всех типов восприятия информации: визуального, слухового и тактильного. Кроме того, моторика работы с интерактивной доской аналогична действиям при использовании традиционной меловой доски. Это делает технологию доступной даже для дошкольников и первоклассников. Дети воспринимают работу на Smart Board как рисование «электронным мелом», при этом незаметно для себя начинают осваивать азы компьютерной грамотности. Дополнительные функции Smart Board также способствуют улучшению образовательного процесса. Одной из таких функций является режим затенения экрана — своего рода "шторка", которая позволяет временно скрыть отображаемую информацию. Это особенно полезно, когда доска не используется: серая «завеса» помогает ученикам сосредоточиться на объяснении учителя, а не на изображении на экране. Также можно частично открывать экран, что удобно, например, при проверке знаний. Пример: на уроке русского языка и литература как иностранного учащимся видны слова на русском языке, а перевод скрыт шторкой. Ученики записывают свои переводы, обмениваются тетрадями, а затем учитель открывает шторку и проводится самопроверка. Также программа включает такие инструменты, как лупа, подсветка, захват экрана, запись происходящего на доске, что позволяет сделать учебный процесс более ярким, интерактивным и результативным. **Вывод.** Таким образом, внедрение в учебный процесс различных ИКТ-инструментов, таких как Knowt и Smart Board, значительно расширяет возможности преподавания. Эти платформы не только упрощают организацию и проведение занятий, но и способствуют созданию гибкой, интерактивной и адаптивной образовательной среды. Их использование особенно актуально в условиях дистанционного и смешанного форматов обучения, позволяя эффективно реализовывать принципы индивидуализации и цифровой трансформации образования.

Список использованной литературы:

1. Беспалько В. П. Образование и обучение с участием компьютеров (педагогика третьего тысячелетия). Воронеж : Изд-во Московского психолого-социального института, 2002. 352 с.
2. Компьютерная лингводидактика / М. А. Бовтенко, А. Д. Гарцов, С. И. Ельникова [и др.]. Флинта, 2005. 216 с.
3. Архипова М. В. Особенности использования Интернет-ресурсов в обучении иностранному языку. Мир науки. Педагогика и психология. 2021; 9 (4):1–17.
4. Официальный сайт Knowt. URL: <https://knowt.io/> [Дата обращения: 05.05.2024].
5. <http://www.pricenews.ru/articles/26032008/spasinfo.htm>.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ: САБАҚТА ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ

Идрисова Гульнисам

Алматы облысы, Ұйғыр ауданы

«Тасқарасу орта мектеп» КММ

ұйғыр тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Аннотация: Мақалада жасанды интеллекттің білім беру саласында қолдану мүмкіндіктері қарастырылады. Жасанды интеллект сабақтарды қызықты, интерактивті және тиімді етуге, оқушылардың ойлау және шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік беретін құрал ретінде сипатталады. Сонымен қатар, технологияны дұрыс қолдану, этика мен қауіпсіздік мәселелеріне назар аудару қажеттігі атап көрсетіледі.

Аннотация: В статье рассматриваются возможности применения искусственного интеллекта в образовании. Искусственный интеллект представлен как инструмент, который делает уроки интересными, интерактивными и эффективными, а также способствует развитию мыслительных и творческих способностей учащихся. Подчеркивается необходимость правильного использования технологии с учётом этических и вопросов безопасности.

Бүгінде әлемдік деңгейде төртінші өнеркәсіптік революция мен жаппай цифрландыру үдерісі қызу талқылануда. Бұл технологиялық бетбұрыстың адамзат өміріне әсері мен жасанды интеллект (ЖИ) дамуының салдары басты назарда. Айта кетерлігі, жасанды интеллект — өздігінен пайда болған құбылыс емес, ол — адамзат ақылы мен еңбегінің жемісі. ЖИ-ді жасау және жетілдіру — көптеген ғылыми, техникалық және әлеуметтік факторларға негізделген күрделі әрі көпжақты процесс. Қазіргі таңда жасанды интеллект ең маңызды стратегиялық технологиялардың біріне айналды. Ол күнделікті тұрмысымызға терең еніп, түрлі салаларға инновациялық серпін мен сапалық өзгерістер әкелуде. ЖИ әлемдік экономика мен қоғамдық құрылымға орасан зор ықпал етіп, еңбек нарығын трансформациялауда, сондай-ақ жаңа бизнес-модельдер мен бірегей шешімдердің қалыптасуына жол ашуда. Расында, ЖИ — болашақтың технологиясы. Оның әлеуетін дұрыс бағытта пайдалану біздің өмір сүру сапамызды арттырып, жаңа белестерді бағындыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл технологияны қолдану барысында этикалық нормалар мен қауіпсіздік мәселелеріне баса назар аудару — біздің басты міндетіміз. Болашақта адам мен машина арасындағы интерактивті байланыс күшейіп, интеллектуалды жүйелердің мүмкіндіктері одан әрі кеңейе түспек. Бұл технологиялық жетістіктер өмірімізді түбегейлі өзгертіп, өркениеттің дамуын жаңа сатыға көтеруге қабілетті. Бүгінгі таңда жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын білім беру саласына интеграциялау — оқытудың сапасы мен тиімділігін арттыруға бағытталған стратегиялық маңызы зор қадам. Оқушылардың оқу мотивациясын көтеру — заманауи педагогиканың өзекті мәселелерінің бірі. ЖИ технологиялары балалардың танымдық қызығушылығы мен ішкі ынтасын ынталандыру арқылы олардың шығармашылық әлеуетін толыққанды ашуға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллекттің басты артықшылығы — оқытуды жеке тұлғаға бағдарлау (персонализация). Ол әр оқушының білім деңгейі мен қабілетіне сәйкес келетін дербес білім беру траекториясын қалыптастырып, білім алушының оқу үдерісіндегі субъективті белсенділігін арттырады. Ақпараттық қоғамның қарқынды даму кезеңінде мұндай инновациялық әдістерді қолдану білім беру сапасын жаңарту мен жетілдірудің іргелі шарты болып табылады.

Жаңашылдығы:

1. Жасанды интеллект негізіндегі оқыту,
2. Жеке бағдарланған білім беру
3. Ойын элементтері
4. Әңгімелер құрастыру
5. Интерактивті және визуалды құралдар.

Білім беру жүйесіндегі жасанды интеллекттің мүмкіндіктері:

Gamma , Gemini, Wordwal, Canva, Mektap AI, ROQET AI тағы басқада тиімді платформалар арқылы оқушылардың білімін дамытуға болады. Бұл платформалар: презентация, логотип, QR код, тест, бейнені тірілту, әңгіме жазу, картинкаларды жасау, дыбыстау мүмкіндіктеріне ие.

Нәтижесінде оқушылардың белсенділігі артады, үлгерімі жақсарады, ең бастысы сабаққа деген қызығушылығы артады.

ЖИ әр оқушының деңгейіне қарай:

1. Тапсырманы жеңілдетіп немесе күрделендіріп бере алады.
2. Оқушының қателерін талдап, неге қиналып тұрғанын түсіндіріп береді.
3. Оқу қарқынына бейімделген жаттығулар ұсынады.

Мұғалім жұмысына қолдау:

1. Тест, жұмыс дәптері, тапсырмалар құрастыруға
2. Сабақ жоспарын тез жасауға.
3. Күрделі мәтінді қарапайым тілмен түсіндіруге.
4. Бағалау критерийлерін автоматты жасауға көмектеседі.

Оқушыларға шығармашылық мүмкіндік беру:

1. Эссе жазуға идея беру
2. Ғылыми жобаға жоспар жасау
3. Сурет, презентация немесе анимация дайындауға көмектеседі.

Түсінуге қиын тақырыптарды жеңілдету:

1. Қарапайым тілмен
2. Мысалдармен
3. Схемалармен түсіндіреді.

ЖИ тіл үйренуге өте қолайлы:

- Диалогтық жаттығулар жасау
- Мәтінді талдау
- Сөздік қорды кеңейту
- Сөйлем құрауды жақсарту

Ақпарат іздеу және зерттеу:

- Тақырып бойынша қысқаша ақпарат береді.
- Үлкен мәтіндерді қысқартады.
- Деректерді кестеге түсіреді.
- Зерттеу жұмыстарына бастапқы идея ұсынады.

Қауіпсіздік және этика туралы үйрету:

- ✓ Қалай жұмыс істейтіні.
- ✓ Деректер қауіпсіздігі.
- ✓ Жалған ақпаратты тану.
- ✓ Киберэтика мәселелері сияқты маңызды қырларын түсіндіруге болады.

Жасанды интеллектке деген жалпы қызығушылықты түсіндіру қиын емес: бұл технология адамдарға әртүрлі процестерді, әсіресе көп еңбекті қажет етеді. Жасанды интеллект (ЖИ) білім беру саласында үлкен мүмкіндіктерге ие және оның қолданылуы күн сайын кеңейіп келеді. Қазіргі уақытта өздігінен білім алуға қабілетті бағдарламалар мен қызметтер адамдарға әртүрлі оқу міндеттерін шешуге, жаңа ақпаратты игеруге және дағдыларын жетілдіруге көмектеседі. Бұл технологиялар тек білім беру үрдісін жеңілдетіп қана қоймай, сонымен қатар сабақтарды қызықты әрі мазмұнды етуге мүмкіндік береді. Сабақта интерактивті құралдарды, виртуалды симуляциялар мен бейнелерді қолдану арқылы оқушылардың зейінін аудару және олардың қызығушылығын арттыру оңайға соғады. Біз кейде «Балалар сабақ оқығысы келмейді» деп шағымданамыз. Бірақ шын мәнінде олай ма? Мүмкін, мәселе бізде – оқытушыларда, біз оқушыларға ақпаратты қызықты және қолжетімді түрде жеткізе алмай отырмыз. Қазіргі заманғы бала ойын ойнауды, визуалды бейнелерді көруді, жылдам әрі интерактивті ақпаратты қабылдауды жақсы көреді. Жасанды интеллект осы талаптардың барлығын бір платформада біріктіре алады: интерактивті тапсырмалар, виртуалды зертханалар, бейнеоқыту, жеке бейімделген оқу бағдарламалары – барлығы оқушының оқу процесін қызықты әрі тиімді етеді. Жасанды интеллект тек құрал ғана емес, ол қазіргі заманғы білім берудің тілін білдіреді. Ол оқушыларға ақпаратты өзіне ыңғайлы жолмен қабылдауға, өз қабілеттерін көрсетуге мүмкіндік береді. Дегенмен бастысы – бұл құралды дұрыс әрі тиімді қолдану. Мұғалімдер осы технологияны пайдалана отырып, оқушыларды тек ақпаратпен қамтамасыз етіп қана қоймай, олардың ойлау, шығармашылық қабілеттерін дамытуға, сыни тұрғыдан ойлауға үйретуі қажет. Қазіргі оқушы – ертеңгі ғалым, технолог, ұстаз немесе шешім қабылдаушы. Егер біз оған қазір шабыт берсек, ол болашақта өзінде басқаларға шабыт сыйлай алатын тұлға болып қалыптасады. Сондықтан жасанды интеллект – мұғалімнің қолындағы тиімді құрал ғана. Ал сол құралға жан бітіретін, оны мәнді әрі өміршен ететін – біз, ұстаздармыз. Біз технологияны дұрыс қолданған сайын, сабақ қызықты әрі интерактивті болады, оқушы белсенді түрде білім алады, ал білім беру үрдісі заманауи әрі тартымды сипатқа ие болады. Жасанды интеллект тек білімді жеткізу үшін емес, оқушылардың шығармашылығын, ойлау қабілетін дамыту үшін пайдаланылуы тиіс.

Қорытындылай келгенде, жасанды интеллект білім беру саласындағы революциялық мүмкіндік болып табылады. Ол сабақтарды тек тиімді қана емес, сонымен қатар қызықты әрі есте қалатын ете алады. Біз ұстаздар болсаң, осы технологияны дұрыс пайдаланып, болашақ ұрпаққа білім мен шабыт сыйлай аламыз. Сондықтан жасанды интеллект – біздің қолымыздағы құрал, ал оны өмірге мәнді ететін, оқушыға шабыт беретін – ұстаздардың өздері.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Бейсенов, Б. Ж., & Сәрсенова, Г. Е. (2023). *Жасанды интеллект және білім беру: теория мен тәжірибе*. Алматы: Білім баспасы.
2. Көшербаев, Ә. Т. (2022). *Цифрлы білім беру технологиялары*. Нұр-Сұлтан: Ғылым және білім.
3. Russell, S., & Norvig, P. (2021). *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. Pearson.
4. Woolf, B. P. (2020). *Building Intelligent Interactive Tutors: Student-Centered Strategies for Revolutionizing e-Learning*. Morgan Kaufmann.
5. UNESCO. (2021). *Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development*. UNESCO Publishing.

БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН ЕСЕПТЕРДІ ШЫҒАРУ БАРЫСЫНДА ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ

Салиева Мария Шавқатқызы

Алматы облысы, Қарасай ауданы

“Көкөзек ауылындағы жайлы мектеп” КММ

биология пәнінің мұғалімі

Аңдатпа: Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Осы тұрғыда білім алушылардың теориялық білімдерін практикалық жағдаяттарда тиімді қолдана білу дағдыларын қалыптастыруда цифрлық ресурстардың маңызы арта түсуде. Мақалада биология пәнінен есептерді шығару барысында цифрлық білім беру ресурстарын қолданудың әдістемелік мүмкіндіктері қарастырылады. Автор өзінің педагогикалық тәжірибесіне сүйене отырып, электрондық оқулықтар, мобильді қосымшалар, виртуалды зертханалар, онлайн платформалар мен ғылыми дерекқорларды оқу үдерісіне тиімді енгізу жолдарын сипаттайды. Зерттеу барысында цифрлық ресурстарды жүйелі пайдалану оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, жаратылыстану бағытындағы функционалдық сауаттылығын дамытуға, есептерді шешу дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететіні анықталды. Мақалада ұсынылған әдістемелік тәсілдер биология пәнін оқыту сапасын арттыруға және оқушыларды өмірлік проблемалық жағдаяттарды шешуге даярлауға бағытталған.

Түйін сөздер: цифрлық білім беру, функционалдық сауаттылық, TIMSS

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі үйлесімді дамыған, әлеуметтік белсенді және бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыруды көздейді. Бұл үдерісте оқушының білімді өмірлік құрал ретінде қолдана білуі маңызды, одан көп нәрсені білу ғана емес, білімді өмірлік құрал ретінде пайдалану талап етіледі; бұйрықтарды орындап қана қоймай, сонымен қатар жаңа идеяларды тудыру, стандартты емес шешімдер қабылдау, сыни тұрғыдан ойлай білу, коммуникативті дағдыларды меңгеру, өзін-өзі жүзеге асыру үшін өз әлеуетін пайдалану, өмірге сәйкес келу және жаңа мыңжылдықтың шақыруына сенімді жауап беру [3]. Дегенмен, білім беру саласында айтарлықтай маңызды мәселе бар, ол оқушылар алған білімдерін өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдана алмайды. Бұл дағды қазіргі жағдайда маңызды, өйткені әлем қарқынды түрде жаңарып, жаңа технологиялар пайда болады. Болашақ мамандыққа дайындаудың практикалық әдістеріне көңіл бөлу керек. Мектеп оқушыларының қажетті дағдыларын дамыту үшін цифрлық ресурстарды қолдану маңызды деп есептеледі. Білімді практикада қолдана алмауының негізгі себептерінің бірі – оқушының өзінің оқуға, бар білімді тереңдетуге, соған сәйкес әрекет етуге құлықсыздығы. Бұл үдерісте мұғалім мен ата-ананың рөлі айрықша, олар баланы нәтижелі оқу іс-әрекетіне дұрыс ынталандыруы керек, сондай-ақ алынған білім, дағдылар мен дағдылар қай жерде пайдалы болуы мүмкін екенін көрсетуі керек. Оқу үдерісіндегі нәтижелілік оқушының сыртқы және ішкі мотивациясына тікелей байланысты. Ал мотивацияның тиімділігі оқушының жеке ерекшеліктері мен оқу әрекетіне қатысу белсенділігіне тәуелді, тек ол басқаларды тыңдауды немесе оны елемейді шешеді. Оқушыны мотивациялау үрдісі жақсы өткен болса, оқудың оң нәтижесі анық болады. Сондықтан адамға, атап айтқанда оқушыға дұрыс әсер ете білу маңызды, өйткені оқиғалардың одан әрі барысы осыған байланысты болады. Оқушылардың ынтасын арттыру үшін дайындық кезінде әртүрлі цифрлық ресурстарды пайдалану керек. Осы мақсатта әрбір мектепте ақпараттық жүйелер арқылы білім беру үдерісінің барлық қатысушыларын біріктіруге бағытталған цифрлық білім беру ортасы құрылады. Ұлттық білім беру жобасының негізгі міндеті – қауіпсіздіктің барлық талаптарына жауап беретін заманауи электрондық білім беру контентін құру. Мақсаты:

1. Жобалау және зерттеу қызметін дамыту.
2. Оқу пәндеріне қызығушылық пен ынтасын арттыру.
3. Оқу үлгерімі мен оқу нәтижелерінің жақсаруы.

4. Кәсіби дағдылар мен өзін-өзі бағалауды қалыптастыру.
5. Өзін-өзі анықтау.

Қазіргі заманғы мәселелер әртүрлі салалардағы білімдерді пайдалана отырып шешімдерді талап етеді: жаратылыстану және нақты ғылымдар. Бұл типологиялар бір-бірімен тығыз байланысты және сирек бөлек қызмет етеді, өйткені кез келген құбылысты гуманитарлық ақпарат тұрғысынан да түсіндіруге болады және пайымдау дәлелдерін аяқтау үшін математикалық есептеулермен қолдау көрсетуге болады. Ақпараттық-компьютерлік технологияларды оқу процесінде пайдалану кезінде пәнге деген танымдық қызығушылықты дамытуға, цифрлық технологияларды оқу үдерісіне кіріктіру арқылы оқушылардың ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін қалыптастыруға мүмкіндік беретін кең мүмкіндіктер ашылады [2]. Қазіргі таңда білім беру жүйесі үнемі жаңартып отыруды талап етеді, себебі әрбір ұрпақ жаңа ақпараттық технологиялармен, интернеттің кең мүмкіндіктерімен және цифрлық ресурстармен танысады. Бұл өзгерістер оқыту үдерісіне де өз әсерін тигізеді. Биология пәні өз ерекшеліктеріне қарай, мұғалімдер мен оқушыларға жаңа әдістер мен тәсілдерді енгізуді талап етеді. Сонымен қатар, биология пәні табиғаттың сан алуан құбылыстарын зерттейтін пән болғандықтан, цифрлық ресурстарды қолдану оқу үдерісін жеңілдетеді әрі тиімді етеді. Оқушылар үшін биология пәнінің күрделі тақырыптарын түсіну және есептерді шығаруда цифрлық құралдарды қолдану — маңызды дағдылардың бірі. Бұл мақалада биология пәні бойынша есептерді шығару барысында цифрлық ресурстарды тиімді қолдану әдістемесі талқыланады.

Цифрлық ресурстар мен олардың маңызы

Цифрлық ресурстар — бұл интернет ресурстары, мобильді қосымшалар, электронды оқулықтар, виртуалды зертханалар, ғылыми дерекқорлар және басқа да көптеген құралдар. Биология пәнінде есептерді шығару үшін цифрлық ресурстарды пайдалану оқушылардың пәнді меңгеруіне және теориялық білімді практикада қолдануына мүмкіндік береді. Цифрлық ресурстардың басты артықшылығы — олар оқушылардың білім алу процесін қызықты әрі интерактивті етуге мүмкіндік береді. Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық құралдар қолданудың мақсаты тек оқушылардың ақпараттық технологияларды меңгеруін ғана емес, сонымен қатар пәнге деген қызығушылығын арттыру болып табылады. Қоғамның цифрландыруы барысында биология пәнін оқытуда дәстүрлі әдістермен қатар цифрлық ресурстарды қосымша қолдану қазіргі білім беру үдерісінің ажырамас бөлігіне айналып отыр.

1. Цифрлық ресурстарды қолданудың түрлері

1.1. Электрондық оқулықтар мен ғылыми мақалалар

Биология пәнінде есептерді шығару үшін көптеген электрондық оқулықтар мен ғылыми мақалалар бар. Олар оқу үдерісін жеңілдетеді, өйткені олар ақпаратты әртүрлі форматтарда (мәтін, графика, видео, анимация) ұсына алады. Электрондық оқулықтар мен ғылыми мақалалар арқылы оқушылар биологияның әртүрлі салаларын (жасуша биологиясы, генетика, экология, физиология және т.б.) терең түсіне алады. Оқулықтар мен мақалаларда ұсынылған есептер мен тапсырмаларды орындау арқылы оқушылар өздерінің ғылыми дүниетанымын кеңейтеді.

1.2. Мобильді қосымшалар мен симуляторлар

Қазіргі таңда биология пәнін оқыту үшін түрлі мобильді қосымшалар мен симуляторлар кеңінен қолданылуда. Олар оқушыларға ғылыми тәжірибелерді орындауға, зерттеу жүргізуге және биологиялық құбылыстарды модельдеуге мүмкіндік береді. Мысалы, *BioMan Biology* қосымшасы арқылы оқушылар биологияның түрлі тақырыптары бойынша интерактивті ойындар ойнай алады, ал *CellCraft* арқылы жасушалардың құрылымы мен қызметін модельдеуге болады.

1.3. Виртуалды зертханалар

Виртуалды зертханалар мен зертханалық симуляторлар биология пәнінде ерекше маңызды. Оқушылар табиғаттағы түрлі құбылыстарды бақылап, зертханалық тәжірибелерді орындап, алған білімдерін практикалық тұрғыдан тексере алады. Мысалы, *PhET Interactive Simulations* сайтында химия, физика, биология пәндеріне арналған көптеген виртуалды

зертханалық жұмыстар бар. Оқушыларға арнайы құрал-жабдықтар мен химиялық заттар қажет емес, тек компьютер немесе планшет арқылы экспериментті жүргізу мүмкіндігі беріледі.

1.4. Онлайн курстар мен вебинарлар

Цифрлық ресурстардың ішінде онлайн курстар мен вебинарлар маңызды орын алады. Биология пәні бойынша көптеген онлайн курстар мен вебинарлар оқушылар мен мұғалімдерге қажет ақпаратты береді. Бұл курстарда биологияның әртүрлі тақырыптары мен есептері толық талқыланады, және оқушылар нақты уақыт режимінде сұрақтар қойып, жауаптар ала алады.

1.5. Ғылыми дерекқорлар мен интернет ресурстары

Ғылыми дерекқорлар мен интернет ресурстары оқушылар мен мұғалімдерге ғылыми зерттеулер мен мақалаларды іздеуге мүмкіндік береді. Биология пәні бойынша есептерді шығаруда ғылыми дерекқорларды қолдану оқушыларға нақты деректер мен нәтижелерді табуға және есептерді шығаруда қолдануға көмектеседі. Мысалы, *PubMed*, *Google Scholar*, *JSTOR* сияқты ресурстар арқылы биология саласындағы соңғы ғылыми жаңалықтар мен зерттеулерді оқуға болады.

Цифрлық ресурстарды есептер шығаруда тиімді пайдалану әдістері:

Математикалық модельдер мен графиктер

Цифрлық ресурстарды биология пәнінен есептер шығаруда қолданғанда, оқушыларға математикалық модельдер мен графиктерді құруды үйрету маңызды. Математикалық модельдер биологиялық процестерді, мысалы, популяция өсуін, экосистемалардағы энергия ағынын және басқа да биологиялық құбылыстарды зерттеуге мүмкіндік береді. Оқушылар өздерінің есептерін шығару кезінде графиктерді қолдану арқылы тек қана сандық мәліметтермен емес, сонымен қатар олардың мәнін түсінуге де көмектеседі.

Интернет ресурстары арқылы зерттеу жұмыстарын жүргізу

Интернет ресурстары мен ғылыми дерекқорлар арқылы зерттеу жұмыстарын жүргізу биология пәнінде есептерді шығаруда өте маңызды рөл атқарады. Оқушылар тақырыптар бойынша қажетті ақпаратты таба отырып, оларды есептерді шығару кезінде пайдалана алады. Ғылыми зерттеулердің мәліметтерін қарау және тексеру — оқушылардың ғылыми жұмыстарға деген қызығушылығын арттырады, сондай-ақ оларды сыни тұрғыдан ойлауға баулиды.

Мобильді қосымшаларды есептер шығару үшін қолдану

Мобильді қосымшалар мен виртуалды симуляторлар биология пәні бойынша есептерді шығаруда тиімді пайдалануға болады. Мысалы, генетика тақырыбы бойынша мобильді қосымшалар арқылы оқушылар генетикалық есептерді шешуде тәжірибе жасап, оларды модельдей алады. Бұл тәсіл тек биологияны оқытуды қызықты етіп қана қоймай, сонымен қатар оқушылардың білімін кеңейтуге мүмкіндік береді.

Виртуалды зертханалар мен симуляторларды пайдалану

Виртуалды зертханалар мен симуляторлар оқушыларға биологияның күрделі тақырыптарын тәжірибе жасау арқылы түсінуге мүмкіндік береді. Мысалы, клетка құрылымын зерттеу, физиологиялық процестерді модельдеу және генетикалық есептерді шешу үшін виртуалды зертханаларды қолдану тиімді. Мұндай ресурстар оқушыларға биологияның негізгі тұжырымдамаларын тез әрі дұрыс түсінуге мүмкіндік береді.

Ғылыми журналдар мен мақалаларды талдау

Оқушылар биология пәнінен есептерді шығаруда ғылыми журналдар мен мақалаларды талдай алады. Ғылыми мақалаларды оқу және оларды өз есептерінде қолдану оқушылардың зерттеу дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, ғылыми мақалаларды талдау оқушыларды сыни тұрғыдан ойлауға, зерттеу жұмыстарын жүргізуге және ақпаратты дұрыс пайдалануға үйретеді.

Цифрлық ресурстардың тиімділігі

Цифрлық ресурстарды пайдалану оқушылардың білім сапасын арттырып, биология пәнін тиімді әрі қызықты оқытуға мүмкіндік береді. Оқушылар цифрлық құралдар арқылы өздерінің білімін тереңдетіп, практикалық дағдыларын дамыта алады. Бұл ресурстар оқушыларға өздерінің ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізуге, теориялық білімдерін практикада қолдануға, сондай-ақ пәнге деген қызығушылықтарын арттыруға мүмкіндік береді.

Цифрлық ресурстардың тағы бір тиімділігі — олар оқушыларға өздігінен білім алуға және уақытты тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Оқушылар интернет арқылы зерттеу жүргізе алады, сонымен қатар мобильді қосымшалар мен симуляторлар арқылы биологиялық тәжірибелерді орындай алады. Бұл тәсіл білім беру үдерісін интерактивті етіп, оқушыларды өз бетімен жұмыс істеуге ынталандырады. Қорыта келе, биология пәнінен есептерді шығару барысында цифрлық ресурстарды қолдану оқушылардың білімін арттырып, пәнді түсінуді жеңілдетеді. Электрондық оқулықтар, мобильді қосымшалар, виртуалды зертханалар мен ғылыми дерекқорлар оқушыларға биологияны оқытудың жаңа тәсілдерін ұсынады. Бұл ресурстар арқылы оқушылар теориялық білімдерін практикада қолдануға, жаңа ақпарат алу арқылы ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік алады. Осылайша, цифрлық ресурстар биология пәнін оқытуда маңызды құрал болып табылады. Білім беруді ақпараттандыру және цифрландыру қазақстандық білім беруді дамытудың негізгі векторлары болып табылады. Білім беруді ақпараттандыру – ақпараттық оқыту құралдары мен технологияларын тәжірибеге енгізу негізінде педагогикалық процестерді түрлендіру бойынша шаралар кешені. Педагогикадағы ақпараттандыру мен цифрландыру – бұл жай ғана компьютерлік және басқа да цифрлық технологияларды пайдалану емес, оқыту мен тәрбиелеу үдерістерін ұйымдастырудың жаңа тәсілі [1]. Функционалды сауаттылықтың басқа түрлерімен салыстырғанда жаратылыстану пәні аз ұпай жинайды, бұл мектеп оқушыларының есептерді шешуде өз білімдері мен дағдыларын қолдану, гуманитарлық ғылымдар пайымдауды, қамқорлықты, оқуды, дәлелдеуді және сіздің дағдыларыңыз қай жерде пайдалы болатынын түсінуді талап етеді. Онсыз тапсырмаларды тиімді орындау қиын болады. Оқушыларды дайындау үшін мұғалім қазіргі уақытта олардың саны өте көп сандық ресурстарға жүгінуі керек және бұл дайындық бастауыш мектептен басталуы керек. Мұғалімге көмектесу үшін сіз үлкен сұранысқа ие және ыңғайлы және қолдануға оңай болған бірнеше платформаны ұсына аласыз. Айта кету керек, бұл ресурстар қашықтықтан оқыту кезінде өте танымал болды. Білім беруді дамыту стратегиясы институты ұсынған алғашқы цифрлық ресурсты қарастырайық, «Функционалды сауаттылық тапсырмалар банкі». Ол оқушыларға үнемі жаңартылып отыратын тапсырмалардың барлық түрлерімен барлық алты ағынды ұсынады. Сайтты пайдалану оңай және сіз іздеген тапсырмалардың түрлерін ұзақ іздеуді қажет етпейді. «Ғылыми сауаттылық» қойындысын басқан кезде, басып шығаруға, жүктеп алуға немесе жай қарауға ыңғайлы PDF пішіміндегі құжаттарға сілтемелерді көре аласыз. Бағалау критерийлері тапсырманың әрбір түрі үшін жеке бағанда берілген. Оқушы дұрыс жауап нұсқаларын (тест форматы) таңдап, бағанға өз пікірін жазуы керек. Проблемалық жағдайлар келесі контексттерге бөлінеді:

- Денсаулық.
- Қоршаған орта.
- Табиғи ресурстар.
- Ғылым мен техниканың байланысы.
- Қауіптер мен тәуекелдер.

Онлайн тақталар мұғалімдер мен оқушылар арасындағы өзара әрекеттесу үшін ыңғайлы құрал болып табылады. Олардың көпшілігінің ішінен мыналарды бөліп көрсетуге болады:

1. MIRO – жоғары сапалы сызбасының арқасында ғана емес, сонымен қатар блок-схема үлгілерінің болуымен де ерекшеленеді. Олар оқушыларға жоспарлауды ұйымдастыруға және ақыл-ой картасын жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл топтық жұмыс үшін қолайлы, мұғалім топта миға шабуыл және есептерді шешуді ұйымдастыра алады; Мектеп оқушылары бұл қолданбаға оңай үйренеді, ол дизайнға өте қарапайым және пайдалану оңай. Жазбалар, түсініктемелер жасау, өз идеяларыңызды жазу, күнделік деп аталатындарды жүргізу және т.б. функциялары бар. Жұмысыңызды әртүрлі пішімдерде және әртүрлі сақтау платформаларында сақтауға болады.

2. Conceptboard – онлайн конференциялар өткізуге арналған платформа. Бұл тақтада, барлық тақталар сияқты, жазуға, сурет салуға, әртүрлі фигураларды енгізуге болады, бірақ басты мүмкіндік - барлығын визуалды ынтымақтастық түрінде жүзеге асыру. Ақылы жазылым

конференцияға қатысушыларға тақтадағы нысандарды сүйреп апаруға мүмкіндік береді. Тегін нұсқа мұны білдірмейді, яғни. ұйымдастырушыны ғана бақылай аласыз. Дегенмен, бұл ресурстың әсерін бұзбайды, өйткені ол жеке және өзінше ыңғайлы.

3. Padlet онлайн тақтасы. Қазіргі уақытта жобалық қызметті жүзеге асыруға, проблемалар мен міндеттерді шешуге қолайлы. Таңдау үшін әр түрлі альбомдар, тізім, уақыт шкаласы, кенеп және тор үлгілері бар. Оқушылардың жауабы немесе мәселеге пікірі автоматты түрде жалпы кенепте пайда болады, мұнда барлығы баланың пікірін көре алады немесе тек мұғалім (қатысушылар жазбаларын қарау параметрлеріне байланысты). Тақта жарқын, қарауға және онымен жұмыс істеуге қызықты және фондық түстерді, қаріптерді және жеке жазбалардың түрлерін таңдау арқылы дизайн мен шығармашылық қабілеттеріңізді пайдалануға мүмкіндік береді. Мұғалім әрбір оқушының жұмысына түсініктеме бере алады, оны бағалай алады, түзетеді, кез келген қатысушының орындалуын және жалпы жұмысын бақылай алады. Оқушының дұрыс оқи білуі де маңызды. Ол тек грамматикалық және лексикалық нормалар тұрғысынан ғана емес, оқылғанды түсінуде, мәтіннің мәнін анықтауда және одан қажетті ақпаратты оқшаулауда да дұрыс. Мектеп оқушылары жаратылыстану сауаттылығы бойынша көптеген тапсырмаларды оқымауы және олардан не талап етілетінін және оны қайдан іздеу керектігін түсінуге тырыспауынан шеше алмайды. Талдау, синтездеу дағдылары жоқ, зейіннің әлсіздігі және тапсырмаға шоғырлануы басым. Осы дағдыларды үйрету үшін PIRLS деп аталатын келесі сандық ресурс жасалды. Жаратылыстану ғылымдары үшін өте маңызды оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған. Ресми веб-сайт оларға тапсырмалары бар мәтіндердің нұсқаларын ұсынады. Ұйым қарапайым және түсінікті құрылымдалған. TIMSS мониторинг зерттеуі төртінші және сегізінші сынып оқушыларының математикалық және жаратылыстану сауаттылығын талдауға мүмкіндік береді. Бұл жауап нұсқалары таңдауы немесе тәуелсіз жауабы бар тест тапсырмалары. Математика және гуманитарлық пәндер бойынша әрбір адамның дайындық деңгейін анықтау жұмысы төрт жыл сайын жүргізіледі. Тапсырмалар тәжірибеге бағытталған, олардың әрқайсысы зерттелетін нәрсенің толық бейнесін көрсету үшін иллюстрациямен сүйемелденеді, олар мұқият болуды, тұжырымды түсінуді және қажетті нәтижелерді талап етеді [4].

Мектеп сыныбында ұсынылған цифрлық ресурстармен өнімді жұмыс жүргізу үшін келесі цифрландыру құралдары қажет:

1. Интерактивті тақта.
2. Проектор.
3. Дербес компьютер немесе ноутбук. Мүмкін болса, үстеліңізде ноутбук болсын.
4. Принтер.
5. Құжат камерасы.

Егер жұмыс қашықтан жүргізілсе, байланыс үзіліп қалмау үшін және соның салдарынан оқу әрекетін тоқтату үшін тұрақты интернет қосылымы бар компьютердің болуы жеткілікті.

Қорыта келе, осылайша баланың жаратылыстану дүниетанымын дамыту қазіргі әлемде өмірге қажетті қасиеттерге ие біртұтас тұлғаны қалыптастыру үшін өте маңызды. Әр түрлі мектеп оқушыларының бақылау жұмыстарының нәтижелерін талдау арқылы жаратылыстану сауаттылығы басқа зерттеу түрлеріне қарағанда, сапасы жағынан артта қалатыны анықталды. Сондықтан қазіргі мектеп оқушыларының қызығушылықтарын ескере отырып, цифрлық ресурстар мен платформалар талданып, тест тапсырмаларын шешу барысында да, жалпы өмірде де туындайтын проблемалық жағдайлардың алдағы шешімдеріне балаларды сапалы дайындауға ұсынылды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. *Ахметова, Н. А., & Сулейменова, Г. Т. (2020).* Цифрлық білім беру ресурстары мен олардың педагогикалық қолданылуы. - Алматы: Қазақ университеті.
2. *Мұхамедқали, Қ. (2019).* Биология пәнін оқытуда цифрлық ресурстарды қолдану әдістемесі. - Астана: ЕҰУ баспасы.
3. *Хан, А. М. (2021).* Мобильді қосымшаларды пайдалану арқылы биология пәнін оқыту. - Мәскеу: Биология және экология ғылыми орталығы.

4. PhET Interactive Simulations. (2023). «Virtual Labs» ресурсы. Қолжетімді: <https://phet.colorado.edu/>

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ, КАПИТАЛ НАРЫҒЫ ЖӘНЕ ЫҚТИМАЛДЫҚ ТЕОРИЯСЫ: БОЛАШАҚ МАМАНҒА ҚАЖЕТТІ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ОЙЛАУ

Умирбаева Мария Утебаевна

Ақтөбе қаласы

«№83 жалпы білім беретін мектеп» КММ

математика пәнінің мұғалімі, магистр, педагог-шебер

Андатпа. Бұл мақалада жасанды интеллект логикасына негізделген ықтималдықтық ойлауды 11 сынып оқушыларына қаржылық сауаттылықпен кіріктіре үйрету әдістемесі ұсынылады. Әдіс элективті курс форматында қолданылады және капитал нарығы мысалдары арқылы оқушыда шешім қабылдау, тәуекелді болжау және аналитикалық ойлау дағдыларын қалыптастыруға

бағытталады.

Түйінді сөздер: жасанды интеллект, ықтималдық теориясы, қаржылық сауаттылық, инвестициялық шешім, аналитикалық ойлау, деректерге негізделген болжау

Аннотация. В данной статье предлагается методика обучения вероятностному мышлению на основе логики искусственного интеллекта для учащихся 11 класса с интеграцией элементов финансовой грамотности. Методика реализуется в формате элективного курса и направлена на формирование у школьников навыков принятия решений, прогнозирования рисков и аналитического мышления на примерах рынка капитала.

Ключевые слова: искусственный интеллект, теория вероятностей, финансовая грамотность, инвестиционное решение, аналитическое мышление, прогнозирование на основе данных.

Abstract. This article presents a methodology for teaching probabilistic thinking based on artificial intelligence logic to 11th-grade students, integrating elements of financial literacy. The methodology is implemented in the format of an elective course and is aimed at developing students' decision-making skills, risk forecasting abilities, and analytical thinking through examples from the capital market.

Keywords: artificial intelligence, probability theory, financial literacy, investment decision, analytical thinking, data-driven forecasting.

Қазақстан Республикасының 2020–2025 жылдарға арналған білім беруді дамыту тұжырымдамасы, жаңартылған жалпы орта білім берудің мемлекеттік стандарты (МЖМБС-2022) және PISA бағалау жүйесіне бағдарланған ҮОБ талаптары оқушылардың деректерге негізделген шешім қабылдау, ықтималдықтық логиканы қолдану және қаржылық сауаттылық дағдыларын дамыту қажеттілігін нақты айқындайды. Аталған стратегиялық құжаттар білім мазмұнын жаңғыртудың басты бағыты ретінде функционалдық сауаттылықты, сыни және аналитикалық ойлауды, сондай-ақ шынайы өмірлік жағдаяттарда білімді қолдана алу қабілетін алға қояды. Осы талаптарға сәйкес, жасанды интеллект (AI) жүйелерінің жұмыс принциптеріне ұқсас ықтималдықтық ойлауды қалыптастыру – заманауи білім берудің маңызды бағыттарының бірі. Себебі жасанды интеллект алгоритмдері деректерді талдау, белгісіздік жағдайында болжам жасау және оңтайлы шешім қабылдау үдерістеріне негізделеді. Мұндай тәсілдерді мектеп деңгейінде меңгеру оқушылардың математикалық білімін өмірмен байланыстырып қана қоймай, оларды болашақта сұранысқа ие цифрлық және қаржылық құзыреттіліктермен қаруландырады. Сондықтан ықтималдық теориясын жасанды интеллект пен қаржылық контексте оқыту – тек пәндік білімді тереңдету емес, сонымен қатар болашақ мамандарды даярлаудың стратегиялық міндеті. Бұл бағыт оқушылардың

деректермен жұмыс істеу мәдениетін қалыптастырып, негізделген шешім қабылдау қабілетін дамытады және оларды жаһандық бәсекеге қабілетті тұлға ретінде тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Мақаланың мақсаты – жасанды интеллект пен капитал нарығы контексінде ықтималдық теориясына негізделген математикалық ойлауды 11-сыныпта элективті курс арқылы оқытудың тиімді, ғылыми-әдістемелік тұрғыда негізделген моделін ұсыну және оның педагогикалық әлеуетін айқындау. Зерттеу қазіргі цифрландыру дәуірінде оқушылардың деректерге сүйеніп ойлау, белгісіздік жағдайында негізделген шешім қабылдау және тәуекелді саналы бағалау дағдыларын қалыптастырудың өзектілігіне сүйенеді. Осы тұрғыда ықтималдық теориясы абстрактілі математикалық бөлім ретінде ғана емес, шынайы экономикалық және технологиялық үдерістерді түсіндіретін әмбебап танымдық құрал ретінде қарастырылады. Мақалада жасанды интеллект жүйелерінің логикалық және алгоритмдік негізіндегі ықтималдық теориясының рөлі жан-жақты талданады. Атап айтқанда, деректерді өңдеу, машиналық оқыту модельдерін құру, болжам жасау, белгісіздік жағдайында оңтайлы шешім қабылдау сияқты процестердегі ықтималдықтық тәсілдердің маңызы көрсетіледі. Сонымен қатар капитал нарығында инвестициялық шешім қабылдау, тәуекел мен табыстылық арақатынасын анықтау, портфельді әртараптандыру, нарықтық үрдістерді болжау сияқты мәселелерді түсіндіруде ықтималдық теориясының қолданылу ерекшеліктері сипатталады. Бұл мысалдар оқушылардың математикалық білімін өмірмен байланыстырып, оның практикалық құндылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Бұл әдістемелік бөлім 34 сағаттық (1 жылдық) элективті курс негізінде әзірленген. Курс аптасына 1 сағаттан өткізілетін тереңдетілген форматта жоспарланады. Негізгі мақсат – оқушыда жасанды интеллект логикасына ұқсас ықтималдыққа негізделген шешім қабылдау моделін қалыптастыру [4].

Қолданылатын әдіс-тәсілдер:

– **PISA деңгейіндегі функционалдық есептер** — күнделікті өмірлік қаржылық жағдайларға негізделген;

– **ынтымақтастықта оқыту** — топтық модельдеу;

– **рефлексия және өзін-өзі бағалау парағы** — шешім қабылдау сапасын саралау.

Бұл әдістемелік бөлім болашақ мамандардың математикалық ойлауын дамыту мақсатында жасанды интеллект пен ықтималдық теориясын кіріктіре отырып оқыту моделін сипаттайды. Негізгі қағида – күрделі экономикалық және технологиялық құбылыстарды ықтималдық тұрғысынан модельдеуге үйрету. Сабақ құрылымында білім алушыға капитал нарығындағы нақты сценарийлер ұсынылып, жасанды интеллекттің болжау логикасына ұқсас ықтималдық алгоритмдер арқылы шешім қабылдауға бағытталған практикалық тапсырмалар беріледі.

Негізгі принциптері:

– математикалық ойлау формасын қалыптастыру (логика, ықтималдық болжам, тәуекелді талдау);

– нақты нарықтық жағдайларды модельдеу арқылы мотивацияны арттыру;

– жасанды интеллект логикасына ұқсас «ықтималдыққа негізделген шешім» моделін түсіндіру;

– деректерге сүйену арқылы шешім қабылдауға үйрету;

– зерттеушілік оқыту, сыни ойлау, есепті аналитикалық талдау.

Бұл бөлімде ықтималдық теориясына негізделген қаржылық тәуекелді бағалау тәсілдері сипатталады.

11 сыныптарға арналған сабақ үлгісі жасанды интеллект логикасына ұқсас ықтималдықтық шешім қабылдау моделін үйретуге бағытталады. Сабақ барысында оқушыларға капитал нарығындағы нақты өмірлік жағдай ұсынылады: мысалы, компания акциясының бағасының жоғарылау ықтималдығы 0,6, төмендеу ықтималдығы 0,3, өзгеріссіз қалу ықтималдығы 0,1 деп алынады. Оқушы осы деректерге сүйеніп, AI логикасына ұқсас шешім қабылдайды — яғни тек дерекке сүйенген ақылды стратегия құрастырады.

1-есеп. Акцияның құны 10% өссе 50 000 тг пайда, 5% түссе 20 000 тг шығын болады. Ықтималдықтары: өсу – 0,6, түсу – 0,4. Күтілетін табысты есепте. $T = 50\,000 \times 0,6 - 20\,000 \times 0,4 = 30\,000 - 8\,000 = 22\,000$ тг. Бұл AI шешім қабылдау логикасына сәйкес: эмоция емес, математикалық болжам.

Осы үлгімен оқушыларға криптовалюта, депозит, стартап тәуекелі, маркетинг болжамы сияқты өмірлік сценарийлер беріледі. Сабақ барысында оқушы ықтималдық ойлауды тек формула арқылы емес, стратегиялық шешім арқылы түсінеді. Инвестициялық шешім қабылдауда күтімді табыс пен тәуекел ықтималдығын есептеудің нақты мысалдары келтіріледі.

Бұл әдістемені элективті курс форматы арқылы енгізу оқушылардың математикалық ойлау стилін түбегейлі өзгертеді. Зерттеушілік тапсырмалар арқылы оқушы тек есеп шығарушы емес, шешім қабылдаушы аналитик рөліне өтеді. Сабақ барысында оқушылар AI логикасына ұқсас түрде — ықтимал сценарийлер құрастырып, тәуекел мен табыстың математикалық моделін жасайды. Нәтижесінде оқушыларда үш негізгі дағды дамиды: дерекке сүйеніп шешім қабылдау, ықтималдықтық ойлау, стратегиялық болжау.

Ұсыныстар:

Бұл әдісті тиімді енгізу үшін келесі ұсыныстар беріледі:

1. Электив курсты бастамас бұрын оқушылардың бастапқы қаржылық сауаттылық деңгейін қысқа диагностикалық сауалнама арқылы анықтау ұсынылады [7].
2. Сабақтарды тек теориялық түсіндірумен шектемей, міндетті түрде нақты капитал нарығы деректері негізінде практикалық модельдеу тапсырмаларын қолдану қажет.
3. Бағалау барысында формативті бағалауды басым қолдану ұсынылады: өзін-өзі бағалау, топтық талқылау, деректерге сүйенген шешім дәлдігі.
4. Мұғалім оқушылардың тек дұрыс жауап беруіне емес, шешім қабылдау процесін логикалық негіздеуіне басымдық беруі тиіс.
5. Курсты аяқтау кезінде оқушылардың жеке мини-жобасын (инвестициялық болжам моделін) қорғау форматында қорытынды бағалау жүргізу ұсынылады.

Бұл әдіс 11 сынып оқушыларына арналған элективті курс форматында тиімді нәтиже береді. Себебі жасанды интеллект логикасына ұқсас ықтималдықтық ойлау тәсілі нақты өмірмен байланысты қаржылық тапсырмалар арқылы түсіндіріледі. Мұндай тәсіл оқушының мотивациясын арттырып қана қоймай, болашақ мамандық таңдауға бағыттайды. Ең маңыздысы — оқушыларда тек есеп шығару дағдысы емес, шешім қабылдау мәдениеті, аналитикалық болжау қабілеті қалыптасады. Сондықтан бұл әдісті мектеп бағдарламасына қосымша электив ретінде ұсыну — оқушының қаржылық сауаттылығын арттыру мен жасанды интеллект дәуіріне дайындықтың тиімді құралы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Жаңартылған орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (МЖМБС). – Астана, 2022.
- 2.ҚР БҒМ. Жалпы білім беретін мектептің оқу бағдарламасы. Математика пәні. 9–11 сыныптар. – Астана, 2023.
- 3.OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2022. <https://www.oecd.org/>
- 4.Bishop, C. M. Pattern Recognition and Machine Learning. – Springer, 2019.
- 5.Назарбаев, Н. Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана, 2017.
- 6.Denero, J., Klein, D. Artificial Intelligence and Decision Making Models in Education. – MIT Press, 2021.
- 7.Қазақстан Республикасында қаржылық сауаттылықты арттыру тұжырымдамасы. ҚР Ұлттық Банкі. – Алматы, 2020.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LANGUAGE LEARNING: OPPORTUNITIES AND RISKS

Мұсахан Диляра Ермекқызы

Алматы облысы, Қарасай ауданы, Абай ауылы

“Мәлік Ғабдуллин атындағы орта мектеп” КММ

ағылшын тілі пәнінің мұғалімі

Abstract: Artificial Intelligence (AI) has become one of the most transformative forces in the field of education, particularly in language learning. The integration of AI-powered tools such as chatbots, intelligent tutoring systems, adaptive learning platforms, and automated assessment systems has significantly changed how students acquire linguistic skills. The purpose of this paper is to examine the opportunities and risks associated with the use of AI in language learning. The research focuses on three dimensions: pedagogical opportunities, cognitive benefits, and potential risks including ethical concerns and overreliance on technology. Methodologically, this article relies on the analysis of recent empirical studies, reports by international educational organizations, and theoretical frameworks in applied linguistics and educational technology. The study highlights that AI can personalize learning, provide instant feedback, and foster autonomous study practices, which are particularly effective in language acquisition. However, risks include data privacy issues, reduced human interaction, and the danger of unequal access to advanced technologies. The findings suggest that while AI opens new horizons in language learning, its integration should be critically assessed and balanced with traditional pedagogical approaches.

Аннотация: Бұл мақалада жасанды интеллекттің (ЖИ) тіл үйренудегі мүмкіндіктері мен қауіптері қарастырылады. Зерттеуде ЖИ негізіндегі құралдардың тиімділігі, мысалы, автоматтандырылған бағалау, бейімделген оқыту және тілдік чатботтар талданады. Сонымен қатар, академиялық адалдық, тілдік дағдылардың табиғилығы және мұғалімнің рөліне қатысты сын-көзқарас көрсетіледі. Мақаланың мақсаты – жасанды интеллекттің тіл үйрету үдерісіндегі орнын анықтау және оны тиімді пайдалану жолдарын ұсыну. Әдістер ретінде салыстырмалы талдау, педагогикалық бақылау және заманауи ғылыми еңбектерге сүйену қолданылды.

Аннотация: В статье рассматриваются возможности и риски использования искусственного интеллекта (ИИ) в обучении иностранным языкам. Анализируются преимущества ИИ-инструментов, включая автоматическую оценку, адаптивное обучение и языковые чат-боты. Особое внимание уделено вызовам, связанным с академической честностью, естественностью развития языковых навыков и изменением роли учителя. Цель исследования — определить место искусственного интеллекта в процессе обучения языкам и предложить пути его эффективного использования. В качестве методов использованы сравнительный анализ, педагогическое наблюдение и изучение современных научных источников.

Keywords: Artificial Intelligence, language learning, adaptive learning, educational technology, opportunities, risks

Түйін сөздер: жасанды интеллект, тіл үйрену, білім беру технологиялары, чатботтар, цифрлық оқыту

Ключевые слова: искусственный интеллект, изучение языков, образовательные технологии, чат-боты, цифровое обучение

Introduction The twenty-first century has witnessed a rapid digital transformation in education, with Artificial Intelligence (AI) emerging as a central force shaping teaching and learning. Language learning, being highly interactive and context-dependent, has been significantly influenced by AI innovations. From mobile applications that adapt to learners' progress to AI-powered conversational agents that simulate real-life communication, the role of technology in language education is unprecedented. However, with opportunities come challenges: AI also raises questions

about ethics, equity, and the future of traditional teaching roles. This paper aims to provide a comprehensive analysis of the opportunities and risks of integrating AI into language education.

Main Part

1. Opportunities of AI in Language Learning

1.1. Personalization of Learning

AI-based platforms such as Duolingo, Memrise, and Lingvist use machine learning algorithms to adapt to the learner's pace and level. Personalized feedback and adaptive exercises allow students to focus on their weak areas, thereby increasing efficiency in learning vocabulary, grammar, and pronunciation.

1.2. Intelligent Feedback Systems

Unlike traditional classrooms, AI can provide immediate and detailed feedback. For instance, automated writing evaluation systems analyze grammar, coherence, and vocabulary usage in real time. Similarly, speech recognition technology corrects pronunciation and fluency, offering a more interactive experience than textbooks.

1.3. Autonomous Learning and Motivation

AI tools promote learner autonomy by encouraging students to practice outside the classroom. Gamified elements in AI-powered apps enhance motivation, making language learning more engaging and less intimidating. This is particularly valuable for shy learners who may hesitate to practice in front of peers.

1.4. Data-Driven Insights for Teachers

AI systems generate learning analytics that help educators understand students' progress and difficulties. Teachers can use this data to modify lesson plans, focus on problematic areas, and design more effective curricula.

2. Cognitive and Pedagogical Benefits

AI contributes not only to linguistic knowledge but also to the development of cognitive skills. Adaptive learning systems foster critical thinking and problem-solving, as learners are often faced with real-life simulations and contextualized tasks. Moreover, by integrating AI-powered virtual assistants into classrooms, students improve digital literacy alongside language skills.

3. Risks and Challenges of AI in Language Learning

3.1. Overreliance on Technology

One major risk is the possibility of students becoming overly dependent on AI tools. Without human guidance, learners may struggle to develop deeper cultural understanding or conversational nuances that only human interaction can provide.

3.2. Ethical and Privacy Concerns

AI systems often require access to personal data, raising concerns about privacy and data protection. Students' voices, written texts, and performance analytics may be stored or shared by third parties, creating risks of misuse.

3.3. Inequality of Access

Advanced AI-based educational platforms may not be accessible to all learners, particularly in regions with limited internet connectivity or financial resources. This digital divide can reinforce educational inequality.

3.4. The Changing Role of Teachers

While AI provides valuable support, it cannot replace the human element of empathy, encouragement, and cultural interpretation. There is a risk that excessive reliance on AI could undermine the teacher's role and reduce opportunities for human interaction in learning.

Conclusion

Artificial Intelligence has immense potential to transform language learning by providing personalization, immediate feedback, and new opportunities for learner autonomy. At the same time, the risks of overreliance, ethical dilemmas, and unequal access should not be ignored. The integration of AI in language education should therefore be guided by a balanced approach, where technology complements rather than replaces human teachers. Future research should focus on sustainable

models of AI use that respect ethical standards and enhance both cognitive and intercultural aspects of language acquisition.

References

1. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). *Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education*. Pearson Education.
2. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Center for Curriculum Redesign.
3. UNESCO. (2021). *AI and Education: Guidance for Policy-makers*. UNESCO Publishing.
4. Chiu, T. K. F. (2021). Applying AI in Education: The Challenges and Opportunities. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 2, 100012.
5. Heffernan, N. T., & Heffernan, C. L. (2014). The ASSISTments Ecosystem: Building a Platform that Brings Scientists and Teachers Together for Minimally Invasive Research on Human Learning and Teaching. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 24(4), 470–497.
6. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic Review of Research on Artificial Intelligence Applications in Higher Education – Where Are the Educators? *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(39), 1–27.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

СӨЙЛЕУ ТІЛІ ДАМУАУЫНЫҢ IV ДЕНГЕЙІН ОЙЫН АРҚЫЛЫ ДАМУ

Шажабаева Гүлбақыт Иманжанқызы

Алматы облысы, Жамбыл ауданы, Қарғалы ауылы
«Қарғалы ауылының №1 орта мектеп» КММ
логопед-дефектолог

Сөйлеу тілінің жалпы дамуы (СТЖД) – бұл баланың жас ерекшелігіне сай сөйлеу тілі компоненттерінің (фонетика, лексика, грамматика) толық қалыптаспауы. Ұзақ жылғы түзету-дамыту тәжірибесіне сүйене отырып, логопедияда СТЖД төрт деңгейге бөлінетіні белгілі. Ақыл-ойы мен есту қабілеті қалыпты балалардағы бұл күрделі бұзылыс арнайы түзету жұмыстарын талап етеді.

СТЖД IV деңгейінің сипаттамасы: СТЖД IV деңгейі мектепалды даярлық тобына келіп түскен балаларда байқалады. Бұл деңгейде баланың сөйлеу тілі сырттай қалыптасқандай көрінгенімен, кейбір сөйлеу тілі компоненттері белгіленген шамаға жетпейді. Т.Д.Филичева анықтағандай, бұл деңгейге келесі ерекшеліктер тән:

- Байланыстырып сөйлеу: Жеткіліксіз дамыған, өз ойын анықтап, толық жеткізе алмайды.
- Сөздік қор: Шектеулі, күрделі сөздік-логикалық тапсырмаларды орындауда қиындықтар болады.
- Грамматикалық құрылым: Грамматикалық қателер (мысалы, көптік жалғауды дұрыс жалғамау: *ағашдар* орнына *ағаштар*), сөйлем құрау қабілетінің төмендігі кездеседі.
- Фонетикалық-фонематикалық даму: Дыбыс айтуында күрделі бұзылыстар болмаса да, дыбыс артикуляциясы солғын, дикциясы анық емес, сөздің дыбыстық-буындық құрамы жетілмеген, фонемаларды қабылдау және ажырату қабілеті төмен (фонематикалық естудің жетілмеуі).

Бұл ерекшеліктер мектепте оқудың бастапқы кезеңінде жазу және оқу дағдыларын меңгеруде қиындықтар туғызады. Сондықтан IV деңгейдегі балалармен жүргізілетін түзету жұмыстарына ерекше назар аудару қажет.

СТЖД IV деңгейін ойын арқылы дамытудың өзектілігі

Мектепке дейінгі жастағы баланың негізгі әрекеті – ойын. Ойын баланы қоршаған ортамен, табиғатпен, қоғамдық құбылыстармен таныстырады. Атақты педагог А.С.Макаренко айтқандай: «Ойында бала қандай болса, өскен кезде жұмыста да, көбінесе, сондай болады. Сондықтан болашақ қайраткер, ең алдымен, тәрбиені ойын арқылы алады».

Логопедиялық түзету жұмыстарында ойын әдісін қолдану:

1. Қызығушылық тудырады: Баланың оқу процесіне белсенді қатысуын арттырады.
2. Тиімділік: Сөйлеу дағдыларын еркін және жеңіл меңгеруге мүмкіндік береді.
3. Психоэмоционалдық әсер: Баланың еркін ұстауына, танымдық белсенділігінің дамуына жол ашады.

Ойын түрлері және оны қолдану әдістері

СТЖД IV деңгейіндегі балалармен жүргізілетін түзету жұмыстарында дидактикалық ойындарды пайдалану тиімді. Дидактикалық ойындар баланың қабылдау деңгейіне байланысты таңдалып, сабақтың тақырыбы мен мақсатына сәйкес қолданылады.

1. Сөздік қорды және байланыстырып сөйлеуді дамытуға арналған ойындар:

Ойын атауы	Мақсаты	Әдістемелік нұсқау (Шарты)
«Суретті ата және сөйлем құра»	Сөздік қорды молайту, грамматикалық дұрыс сөйлем құрауға үйрету.	Логопед карточканы көрсетеді, бала оның атауын айтады және сол зат туралы 3-4 сөзден тұратын сөйлем құрайды.
«Кім көп сөз біледі?»	Байланыстырып сөйлеу тілін, сөздік қорын дамыту.	Суреттер тізбегі немесе бір сюжеттік сурет бойынша ертегі/әнгіме құрау. Рольдермен ауыстырып сөйлеу арқылы диалогтық сөйлеуді жетілдіру.
«Төртінші артық»	Сөзді жалпылауға, логикалық ойлауға үйрету.	Берілген төрт заттың (суреттің) артығын тауып, қалған үш затты бір жалпы атаумен атау (мысалы: <i>қоян, сиыр, ешкі, жылқы</i> – <i>қоян</i> артық, қалғандары – <i>үй жануарлары</i>).
«Кубиктер сөйлейді»	Көру қабілетін, есте сақтауды және сөйлем құрау арқылы сөйлеу тілін дамыту.	Кубикті лақтыру арқылы түскен суретке қарап, оқиғаны сипаттайтын сөйлем құрау.

2. Фонетикалық-фонематикалық жүйені жетілдіруге арналған ойындар:

Ойын атауы	Мақсаты	Әдістемелік нұсқау (Шарты)
«Қайталашы»	Дыбыстарды дұрыс айтуға (артикуляцияны бекітуге) машықтандыру.	Логопед айтқан сөзді немесе сөз тіркесін баланың анық, дұрыс қайталауы.
«Дыбысты тап»	Фонемаларды қабылдау және ажырату қабілетін (фонематикалық естуді) дамыту.	Логопед әртүрлі дыбыстарды айтады, бала белгіленген дыбыс естілгенде (мысалы, [Ш] дыбысы) қол соғады немесе карточканы көтереді.

3. Грамматикалық құрылымды дамытуға арналған ойындар:

Ойын атауы	Мақсаты	Әдістемелік нұсқау (Шарты)
«Сөйлемді толықтыр»	Грамматикалық тұлғаларды (жалғауларды) дұрыс қолдану дағдысын қалыптастыру.	Логопед сөйлемнің жартысын айтады, бала оны мағынасына сәйкес толықтырады (мысалы: <i>Балалар тоғанда... (шомылып жүр), Алма ағашта... (өсіп тұр)</i>).
«Көптік жалғау»	Көптік жалғауларды дұрыс қолдануды үйрету.	Логопед жекеше түрдегі затты атайды немесе суретін көрсетеді, бала оны көпше түрде айтады (мысалы: <i>көйлек</i> – <i>көйлектер</i> , <i>киім</i> – <i>киімдер</i>).

Ұлттық ойындардың логопедиялық түзетудегі маңызы

Ұлттық ойындар, әсіресе **асық ойыны**, баланың жан-жақты дамуына, соның ішінде сөйлеу тілінің дамуына оң әсер етеді.

Даму бағыты	Асық ойыны арқылы іске асуы
Ұсақ моторика мен координация	Асықтарды жинау, лақтыру, қолмен реттеу арқылы ұсақ моторика жетіледі. Бұл артикуляциялық моторика мен жазу дағдыларына да оң әсер етеді.
Тіл дамыту және сөздік қор	Ойын барысында асықтың түсін, орналасуын, қозғалысын сипаттап үйренеді. Жаңа арнайы сөздермен танысады (<i>шік, табан, бұк, ашы</i>).
Танымдық және логикалық ойлау	Асықтарды санау, топтастыру арқылы математикалық ұғымдарды меңгереді. Жеңу стратегиясын құру арқылы логикалық ойлауы дамиды.
Есте сақтау және зейін	Асықтардың орналасуын есте сақтау, өз кезегін күту арқылы зейіні мен есте сақтау қабілеті артады.

Асық ойындарын логопедиялық жұмыста қолдану – баланың сөйлеуін, логикасын, моторикасын және әлеуметтік дағдыларын қатар дамытуға мүмкіндік беретін тиімді тәсіл. Сөйлеу тілінің жалпы дамымауының IV деңгейіндегі балалармен жүргізілетін түзету жұмысының тиімділігі ойын әдісін дұрыс қолдануға байланысты. Ойын – баланың шын тіршілігі, еркіндік пен білуге деген құштарлықтың қайнар көзі.

СТЖД IV деңгейіндегі балалармен жүргізілген түзету жұмысы ойын арқылы жүргізілгенде, бала сөйлеу дағдыларын қызығушылықпен дамытады, сөздік қоры кеңейеді, байланыстырып сөйлеу қабілеті қалыптасады. Логопед мамандар оқу-тәрбие процесінде баланың жас ерекшелігін ескере отырып, танымдық және дамытушы ойындарды, соның ішінде ұлттық ойындарды кеңінен қолдануы қажет. Бұл баланың психоэмоционалдық жағдайына оң әсер етіп, сөйлеу тілі бұзылыстарын түзетуді жеңілдетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Тебенова Қ.С., Рымханова А.Р. «Арнайы психология». – Алматы, 2011.
2. Грищенко Л. Л. «Устранение дефектов речи». – *Семья и детский сад* журналы, №1, 2005 ж.
3. Зайцева Г. Л. «Дактилология. Жестовая речь». – М., 1991 ж.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН ЖАҢА, ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Билдабекова Баян Полатовна

Алматы облысы, Қарасай ауданы

“Бұлақты ауылындағы бастауыш мектеп” КММ
дефектолог, логопед

Аңдатпа: Бұл мақала инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқытуда қолданылатын заманауи технологиялардың тиімділігін зерттеуге арналған. Инклюзивті білім беру әрбір баланың жеке ерекшеліктері мен білім алу қажеттіліктерін ескере отырып, тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге бағытталған білім беру жүйесі ретінде қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – инклюзивті білім беру үдерісінде қолданылатын инновациялық технологиялардың (сөйлеуді тану жүйелері, қашықтықтан

оқыту платформалары, жасанды интеллектке негізделген мобильді қосымшалар, бейімделген ойындар мен тренажерлер) логопедиялық жұмыстағы тиімділігін айқындау. Зерттеудің әдіснамалық негізін салыстырмалы талдау, логопедиялық тәжірибені бақылау және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану тәжірибесін зерделеу құрады. Зерттеу нәтижелері заманауи технологияларды қолдану балалардың сөйлеу дағдыларын дамытуға, когнитивтік қабілеттерін нығайтуға және әлеуметтік ортаға бейімделуіне оң әсер ететінін көрсетті. Сонымен қатар, инновациялық құралдар педагог пен логопедтің кәсіби қызметін оңтайландырып, оқу-түзету жұмысының тиімділігін арттыратыны анықталды. Қорытындылай келе, заманауи технологияларды жүйелі түрде енгізу инклюзивті білім берудің сапасын арттырудың маңызды тетігі болып табылады.

Аннотация: Данная статья посвящена исследованию эффективности применения современных технологий в обучении детей с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного образования. Инклюзивное образование рассматривается как образовательная система, направленная на обеспечение равных возможностей с учётом индивидуальных особенностей и образовательных потребностей каждого ребёнка. Цель исследования – определить эффективность использования инновационных технологий (систем распознавания речи, платформ дистанционного обучения, мобильных приложений на основе искусственного интеллекта, адаптированных игр и тренажёров) в логопедической практике в рамках инклюзивного образования. Методологическую основу исследования составили сравнительный анализ, наблюдение за логопедической практикой, а также анализ опыта применения информационно-коммуникационных технологий. Результаты исследования показали, что использование современных технологий оказывает положительное влияние на развитие речевых навыков детей, укрепление их когнитивных способностей и адаптацию к социальной среде. Кроме того, внедрение инновационных средств способствует оптимизации профессиональной деятельности педагога и логопеда, повышая эффективность коррекционно-образовательного процесса. В заключение отмечается, что системное внедрение современных технологий является важным механизмом повышения качества инклюзивного образования.

Abstract. This article examines the effectiveness of using modern technologies in teaching children with special educational needs within the framework of inclusive education. Inclusive education is considered an educational system aimed at ensuring equal opportunities while taking into account the individual characteristics and educational needs of each child. The purpose of the study is to determine the effectiveness of innovative technologies—including speech recognition systems, distance learning platforms, artificial intelligence-based mobile applications, and adapted games and training simulators—used in speech therapy practice in inclusive educational settings. The methodological basis of the study includes comparative analysis, observation of speech therapy practice, and an examination of experience in applying information and communication technologies. The findings indicate that the use of modern technologies has a positive impact on the development of children's speech skills, the enhancement of their cognitive abilities, and their adaptation to the social environment. In addition, the integration of innovative tools contributes to the optimization of teachers' and speech therapists' professional activities, thereby increasing the effectiveness of the corrective and educational process. In conclusion, the systematic implementation of modern technologies is an important mechanism for improving the quality of inclusive education.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, инновациялық технологиялар, логопедия, қашықтықтан оқыту, сөйлеуді тану жүйесі, жасанды интеллект, бейімделген ойындар

Ключевые слова: инклюзивное образование, инновационные технологии, логопед, дистанционное обучение, система распознавания речи, искусственный интеллект, адаптивные игры.

Keywords: inclusive education, innovative technologies, speech therapy, distance learning, speech recognition system, artificial intelligence, adaptive games

Инклюзивті білім беру – мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамға бейімдеу мен дамытуды көздейтін білім беру жүйесінің маңызды бағыты. Қазіргі таңда бұл үдерісті тиімді жүзеге асыруда заманауи технологиялардың рөлі айрықша. Арнайы білім беру құралдары мен инновациялық әдістер балаларға білім алуда тең мүмкіндіктер беріп қана қоймай, олардың әлеуметтік ортаға кірігуіне, құрдастарымен еркін қарым-қатынас орнатуына жағдай жасайды. Қазіргі кезеңде инклюзивті білім беру мәселесі қоғамда кеңінен талқыланып, ғылыми және педагогикалық қауымдастықта өзекті тақырыптардың біріне айналып отыр. Бұл ұғым көбінесе білім беру ортасын ізгілендіру үдерісі ретінде қарастырылады. Демек, инклюзивті білім беру – әрбір баланың білім алуға деген құқығын қамтамасыз етуге және баршаға тең білім беру қызметін ұсынуға бағытталған жүйе. Азаматтардың құқықтары тең деп танылған Қазақстан жағдайында барлық балалардың сапалы білім алуға қолжетімділігі қамтамасыз етілуі тиіс. «Инклюзия» термині ағылшын тілінен аударғанда «қосу», «біріктіру» деген мағынаны білдіреді. Инклюзивті білім беру (фр. *inclusif*, лат. *include* – «қосу», «араластыру») – жалпы білім беру жүйесін дамытуға бағытталған үдеріс болып табылады және ол ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін білім алуға қолжетімділікті қамтамасыз етуді көздейді. Бұл үдеріс барлық білім алушылардың әртүрлі қажеттіліктеріне бейімделу арқылы тең білім алу мүмкіндігін ұсынуды талап етеді. Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған инклюзивті білім беру олардың арнайы жағдай жасалған ортада құрдастарымен бірге оқып, тәрбиеленуіне мүмкіндік береді. Мұндай ортада бірлескен сабақтар, бос уақытты бірге ұйымдастыру және қосымша білім беру іс-шараларына қатысу қарастырылады. Инклюзивті білім беру жүйесі оқушылардың даму деңгейін, жеке қабілеттері мен қызығушылықтарын ескере отырып ұйымдастырылуы тиіс және олардың әлеуметтік ортаға табысты бейімделуін қамтамасыз етуге бағытталуы қажет [1]. Инклюзивті білім берудің басты мақсаты – даму мүмкіндігі шектеулі балаларды өзге балалармен тең дәрежеде бірге оқыту арқылы олардың білім алу құқығын іске асыру. Бұл жынысына, дініне, әлеуметтік жағдайына немесе шыққан тегіне қарамастан әрбір тұлғаға тең білім алу мүмкіндігін қамтамасыз ететін жүйе болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда, инклюзивті білім беру мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеу мен оқытудың заманауи әрі әлеуметтік маңызы жоғары формасы ретінде сипатталады. Қазақстанда инклюзивті білім берудің дамуы «Білім беруді дамытудың 2010–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» айқындалды. Аталған бағдарлама аясында мүмкіндігі шектеулі балаларды біріктіріп оқытуға арналған модульдік бағдарламалар әзірленді, біріктіріп оқытудың ережелері мен нысандары белгіленді, сондай-ақ қашықтықтан білім беру қағидалары қабылданды.

2020 жылға дейін жалпы білім беретін мектептерде «кедергісіз орта» қалыптастыру жоспарланып, білім беру ұйымдары пандустармен, көтергіш құрылғылармен, арнайы парталармен және техникалық құралдармен жабдықталды. Сонымен қатар 3030 мектепте дефектолог мамандардың қызметі енгізіліп, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жүйесі мен арнайы оқу құралдары арқылы білім алуда тең қолжетімділікті қамтамасыз ету көзделді. Үйде білім алатын балаларды компьютерлік техникамен қамтамасыз ету шаралары да жүзеге асырылды. Аталған шаралардың негізгі мақсаты – мүмкіндігі шектеулі жандарды әлеуметтік қорғауды қамтамасыз ету, олардың қоғамға бейімделуіне жағдай жасау, сондай-ақ білім алуға, оқытуға және еңбек қызметіне тартуға тең мүмкіндіктер ұсыну.

Саламанка декларациясына сәйкес инклюзивті білім берудің негізгі қағидаттары төмендегідей:

- әрбір баланың білім алуға құқығы бар;
- әр баланың дара қабілеттері, қызығушылықтары мен білім беру қажеттіліктері ескерілуі тиіс;
- білім беру жүйесі білім алушылардың осы қажеттіліктерін қанағаттандыруға бейімделуі қажет.

Осыдан туындайтын 8 негізгі принциптер:

1. Адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктерімен анықталады.

2. Әрбір адам сезуге және ойлауға қабілетті.
3. Әрбір адам қарым-қатынасқа құқылы.
4. Барлық адам бір-біріне қажет.
5. Білім шынайы қарым-қатынас шеңберінде жүзеге асады.
6. Барлық адамдар құрбы-құрдастарының қолдауы мен достығын қажет етеді.
7. Әрбір оқушы үшін жетістік кезету өзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асыру.

8. Жан- жақтылық адам өмірінің даму аясын кеңейтеді.

Осылайша, инклюзивті білім беру – тек оқу-тәрбие процесі ғана емес, сонымен бірге барлық балалардың қоғамда тең дәрежеде өмір сүруіне және әлеуметке бейімделуіне жағдай жасайтын маңызды құндылық. [2] Логопедия педагогика, психология және медицина салаларының қиылысында орналасқан ғылым ретінде өз тәжірибесінде логопедтің жұмысын оңтайландыратын тиімді, дәстүрлі емес және сабақтас әдістерді қолданады. Бұл әдістерді дербес қарастыруға болмайды; олар педагог пен баланың арасындағы жаңа қарым-қатынас тәсілдерін, мотивациялық құралдарды енгізуге, жайлы эмоционалдық ортаны қалыптастыруға, сондай-ақ сақталған психикалық функцияларды іске қосуға және бұзылған психикалық функцияларды белсендендіруге бағытталған. Сонымен қатар, бұл әдістер кеңінен қабылданған технологиялық тәсілдердің құрамдас бөлігі болып табылады. [3]

Қазіргі кезде инклюзивті білім беру мен дефектология саласында инновациялық технологиялар белсенді түрде қолданылады. Әртүрлі авторлар бұл технологиялардың балалардың тілдік, сөйлеу және когнитивтік дағдыларын дамытудағы тиімділігін атап көрсетеді. Инновациялық әдістер логопедиялық практиканы балалардың жеке ерекшеліктеріне бейімдеуге, сабақтарды қызықты әрі нәтижелі өткізуге мүмкіндік береді. Қазіргі заманғы логопедиялық іс-әрекет білім беру үдерісін жетілдіруді, әртүрлі жас кезеңіндегі балалардың дамуын қолдауды және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға арналған білім беру жағдайларын оңтайландыруды көздейді. Бұл саланың басты мақсаты – сөйлеу бұзылыстарын ерте диагностикалау және мүмкіндігінше толық түзетуге бағытталған тиімді технологияларды қолдану.

Заманауи логопедиялық тәжірибеде қолданылатын негізгі технологияларға мыналар жатады:

- баланы логопедиялық кешенді тексеру;
- дыбыстардың дұрыс айтылуын түзету;
- сөйлеудің артикуляциялық және тыныс алуын қалыптастыру, сөйлеу тынысын дамыту;
- дауыс сапасын түзету және нығайту;
- сөйлеудің интонациялық жағын жетілдіру;
- сөйлеудің ырғақтық құрылымын қалыптастыру;
- лексикалық қор мен грамматикалық құрылымдарды дамыту;
- сөйлеу мүшелерінің моторикасын жетілдіруге бағытталған логопедиялық массаж.

Сонымен қатар, логопедиялық іс-әрекетте жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану, мультимедиялық бағдарламалар, интерактивті ойындар мен арнайы жаттығу құрылғылары кеңінен қолданылады. Бұл тәсілдер балалардың сөйлеу дағдыларын тиімді қалыптастыруға, мотивациясын арттыруға және оқыту процесін қызықты әрі қолжетімді етуге ықпал етеді.

1. Интерактивті тақталар мен смарт-дисплейлер

Сипаттамасы: Бұл құралдар сабақ барысында визуалды және аудио материалдарды көрсетуге мүмкіндік береді. Мысалы, дыбыстарды, сөздерді, сөйлемдерді мультимедиялық форматта көрсету арқылы балалардың назары сабаққа шоғырланады.

Қолдану әдісі:

- Сөйлеу жаттығулары үшін фонетикалық суреттер мен анимациялар пайдалану;
- Дыбыстар мен сөздерді дұрыс айту үшін интерактивті ойындар өткізу;
- Топтық жұмыс кезінде балаларды сабаққа белсенді қатыстыру.

Тиімділігі: Балалардың сөйлеу және тілдік дағдылары тез дамиды, визуалды материал есте сақтауды жеңілдетеді. Сонымен қатар, балалардың мотивациясы артады.

2. Сөйлеуді тану және дыбысты мәтінге айналдыру жүйелері

Сипаттамасы: Бұл жүйелер балалардың айтқан сөздерін автоматты түрде тыңдап, дұрыс немесе қате екенін көрсетеді. Сондай-ақ, сөйлеуді жазбаша мәтінге айналдыра алады.

Қолдану әдісі:

- Дыбыстарды дұрыс айту жаттығулары;
- Сөйлеу қателерін түзету кезінде нақты кері байланыс беру;
- Балалардың өз сөйлеуін тыңдап, өзін-өзі бағалауға үйрету.

Тиімділігі: Балалардың артикуляциясы мен фонетикалық дағдылары жақсарады, өз сөйлеуін бақылау қабілеті дамиды.

3. Жасанды интеллект мобильді қосымшалар мен білім беру платформалары

Сипаттамасы: ЖИ технологиясы қолданылған қосымшалар балалардың сөйлеуін талдап, қателерін автоматты түрде анықтап, жеке бейімделген тапсырмалар ұсынады. Мұндай платформаларда әр баланың даму қарқыны ескеріліп, жеке оқу траекториясы жасалады.

Қолдану әдісі:

- Арнайы жаттығулар арқылы дыбыстарды дұрыс айту;
- Сөздік қорын интерактивті ойындар арқылы кеңейту;
- Оқушылардың прогресін бақылау және жеке тапсырмаларды беру.

Тиімділігі: Балалар сабаққа қызыға қатысады, өз мүмкіндіктеріне қарай оқу процесін реттей алады. Қосымшалар баланың сабақтан тыс уақытта да өз бетімен жаттығуына жағдай жасайды.

4. Сөйлеуді тану және дыбысты мәтінге айналдыру жүйелері

Сипаттамасы: Бұл жүйелер сөйлеуді автоматты түрде мәтінге айналдырады және дыбыстаудағы қателерді анықтауға көмектеседі. Олар баланың сөйлеуін жазба мәтінмен салыстыруға мүмкіндік беріп, сөйлеу дағдыларын түзетуге жағдай жасайды.

Қолдану әдісі:

- Баланың сөздері мен сөйлемдерін жазып, автоматты мәтінге айналдыру;
- Қате дыбыстарды немесе сөздерді анықтап, логопедпен бірге түзету;
- Қайталау арқылы дұрыс дыбыстауды бекіту.

Тиімділігі: Балалар өз қателерін жылдам байқап, түзете алады. Дұрыс дыбыстау мен жазу машықтары дамиды, сөйлеу сенімділігі артады.

5. Аудио-визуалды коррекциялық бағдарламалар

Сипаттамасы: Бұл бағдарламалар фонетикалық, лексикалық және грамматикалық дағдыларды дамытуға арналған интерактивті жаттығулар жиынтығын ұсынады.

Қолдану әдісі:

- Дыбыстарды тыңдап, қайталау арқылы сөйлеу дағдыларын дамыту;
- Сөздерді дұрыс айту және оларды мәтінге енгізу;
- Интерактивті тапсырмалар арқылы балалардың логикалық ойлауын дамыту.

Тиімділігі: Балалар тілдік қателерін азайтады, дыбыстар мен сөздерді дұрыс айта бастайды, сөйлеу дағдылары тұрақты дамиды.

6. Қашықтықтан оқыту платформалары (Zoom, Google Classroom, Moodle)

Сипаттамасы: Бұл платформалар логопедиялық сабақтарды қашықтан өткізуге мүмкіндік береді. Онлайн форматта мұғалім баланың артикуляциясын бақылайды және жаттығулар береді.

Қолдану әдісі:

- Онлайн-сабақтар ұйымдастыру (бейнебайланыс арқылы артикуляцияны бақылау);
- Электронды тапсырмалар мен жаттығуларды беру;
- Сабақ жазбаларын қайта қарап, қателерді талдау.

Тиімділігі: Мектепке бара алмайтын балалар үшін қолжетімді орта қалыптасады. Оқыту үздіксіз жүреді, логопедиялық көмек кез келген жерде көрсетіледі.

7. Бейімделген ойындар мен жаттығу тренажерлері

Сипаттамасы: Бұл – балалардың сөйлеу, есте сақтау және логикалық ойлау қабілеттерін дамытуға арналған интерактивті ойындар мен бағдарламалар жиынтығы.

Қолдану әдісі:

- Дыбыстарды дұрыс айтуға арналған ойындарды қолдану;
- Есте сақтау қабілетін дамыту үшін сөздік-логикалық жаттығулар орындау;
- Жаңылтпаштар, суреттер арқылы сөйлеуді жаттықтыру.

Тиімділігі: Балалар сабаққа қызығушылықпен қатысады, сөйлеу дағдыларын ойын арқылы жеңіл меңгереді. Қабілеттері кешенді түрде дамып, оқу мотивациясы артады. [4]

Қазіргі қоғамда инклюзивті білім беру ерекше білім беруді қажет ететін балаларға тең мүмкіндіктер жасауға бағытталған маңызды үдеріс болып табылады. Бұл үдерісте жаңа заманауи технологиялардың рөлі аса маңызды. Инновациялық әдістер мен құралдар оқыту процесін жеңілдетіп қана қоймай, балалардың әлеуметтік ортаға бейімделуіне және жеке қабілеттерін дамытуына мүмкіндік береді. Сөйлеуді тану жүйелері, қашықтықтан оқыту платформалары, бейімделген ойындар, жасанды интеллектке негізделген қосымшалар және басқа да цифрлық шешімдер педагогтарға оқыту процесін тиімді ұйымдастыруға жағдай жасайды. Нәтижесінде әр бала өз мүмкіндігіне сәйкес жетістікке жетіп, қоғам өміріне белсенді қатысуға мүмкіндік алады. Бұл технологиялар педагог пен логопедтің жұмысын жеңілдетіп қана қоймай, баланың жеке қабілеттерін ашуға және оқу жетістіктеріне жетуіне ықпал етеді. Инклюзивті білім беру тек арнайы бағдарламаларды енгізуді ғана емес, сонымен қатар қоғамда әр балаға қолдау көрсету мәдениетін қалыптастыруды білдіреді. [5] Инклюзивті білім беру тек білім беру саласының міндеті емес, ол сонымен бірге қоғамның адамгершілік деңгейін көрсететін құндылық болып табылады. Сондықтан жаңа технологияларды енгізу арқылы біз болашақта барлық балаға тең мүмкіндік беретін қолайлы және қолдаушы орта қалыптастырамыз.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Инклюзивті білім берудің заманауи технологиялары [Электрондық ресурс] – URL: <https://moyaugra.ru/publication/8/480>
2. Жанибекова Г.О. – Инклюзивті білім беру технологиялар – 2020 год
3. <https://qagro.kz/2021/02/21/inklyuzivti-bilim-berudegi-zha-a-tehnologiyalar/> Инклюзивті білім берудегі жаңа технологиялар
4. [Электрондық ресурс] – URL: <https://nadpo.ru/academy/blog/tekhnologii-v-rabotologopeda/>
5. Инклюзивтік білім беру жағдайында 8 санат бойынша ерекше білім беруде қажеттіліктері бар балалардың оқытуын ұйымдастыру. Әдістемелік ұсынымдар. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2016

ДАУН СИНДРОМЫ БАР БАЛАЛАРДЫ ОРТАҒА ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУ, КӨЗҚАРАС ПЕН ҚОЛДАУ

Миронова Бахытгуль Советовна
Алматы облысы, Қонаев қаласы
«№ 3 орта мектеп» КММ
педагог-логопед

Аннотация: Бұл мақалада Даун синдромы бар балалардың даму ерекшеліктері, олардың қоғамдағы орны және әлеуметтену үдерісі қарастырылады. Ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға дұрыс көзқарас қалыптастырудың, олардың білім алуына, әлеуметтік ортаға бейімделуіне жағдай жасаудың маңызы айқындалады. Сонымен қатар ата-ана мен педагогтердің қолдауы, инклюзивті білім беру, әлеуметтік және эмоционалдық көмек көрсету

жолдары сипатталады. Мақала қоғамды ерекше балаларға жанашырлықпен қарап, оларды қоғамның толыққанды мүшесі ретінде қабылдауға үндейді.

Қазіргі таңда инклюзивті қоғам құру — білім беру мен әлеуметтік саясаттың маңызды бағыттарының бірі. Даун синдромы бар балалардың қажеттіліктерін ескере отырып, олардың дамуына қолайлы жағдай жасау — бүгінгі қоғам алдындағы өзекті мәселелердің қатарында. Мұндай балаларға қатысты дұрыс көзқарас қалыптастыру, олардың әлеуетін ашуға мүмкіндік беру — әрбір педагог пен ата-ананың басты міндеті. Осыған байланысты бұл тақырыпты зерттеу уақыт талабына толық сай келеді. Мақалада Даун синдромы бар балалардың психологиялық және педагогикалық ерекшеліктері талданып, оларды дамытуда қолданылатын тиімді әдіс-тәсілдер қарастырылады. Инклюзивті білім беру аясында олардың әлеуметтенуі мен коммуникативтік дағдыларын дамыту жолдары сипатталады. Бұл зерттеу ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға сапалы білім мен тәрбие беруді ғылыми тұрғыда негіздеуге бағытталған маңызды еңбек болып табылады. Қазіргі қоғамда ерекше қажеттілігі бар балаларға, соның ішінде Даун синдромы бар балаларға деген көзқарас ерекше маңызға ие. Бұл балалар — мейірім мен қамқорлыққа, түсіністікке зәру жандар. Олар қоғамның толыққанды мүшесі болуға құқылы және бізден тек қолдау мен сүйіспеншілік күтеді. Осы мақалада Даун синдромының ерекшеліктері мен мұндай балалардың әлеуетін ашу жолдары қарастырылады.

- Даун синдромы бар балалар туралы жалпы түсінік беру;
- Қоғамда олардың құқықтары мен мүмкіндіктерін таныту;
- Бұл балаларға қатысты оң көзқарас қалыптастыру.

Міндеттері:

1. Даун синдромының пайда болу себептері мен негізгі белгілерін түсіндіру;
2. Мұндай балалардың даму ерекшеліктерін сипаттау;
3. Ата-ана мен педагогтердің қолдау рөлін ашып көрсету;
4. Инклюзивті білім беру мен әлеуметтік бейімдеудің маңызын айқындау.

Даун синдромы — адамның 21-жұп хромосомасының артық бір данамен келуі нәтижесінде пайда болатын генетикалық ерекшелік. Нәтижесінде жасушаларда қалыпты 46 хромосоманың орнына 47 хромосома болады. Бұл жағдай ақыл-ой дамуының тежелуімен және туа біткен даму ерекшеліктерімен сипатталады.

Даун синдромын алғаш рет ағылшын дәрігері Джон Лэнгдон Даун 1862 жылы сипаттап, 1866 жылы ғылыми еңбегін жариялаған. Ал 1959 жылы француз генетигі Жером Лежен бұл синдромның хромосомалық өзгеріске байланысты екенін дәлелдеді. Статистикалық деректерге сүйенсек, әр 600–800 баланың біреуі Даун синдромымен дүниеге келеді. Даун синдромы ауру ретінде емес, генетикалық ерекшелік ретінде қарастырылады. Мұндай балалар туылған сәттен бастап әлсіз болып келеді. Оларда бұлшық ет тонусы төмен, сору қабілеті әлсіз болады, сондықтан алғашқы айларда тамақтану процесі қиындық тудырады. Тек бірнеше айдан кейін ғана бұл дағдылар біртіндеп қалыптаса бастайды. Даун синдромы бар балалардың физикалық және психикалық дамуы қалыпты балалармен салыстырғанда баяу жүреді. Олар кеш отырады, кеш жүреді, сөйлеу тілі мен ойлау қабілетінде кідірістер байқалады. Сонымен қатар бет-әлпетінде ортақ белгілер кездеседі: жалпақ бет, қиғаш көз, қысқа мұрын. Көптеген балаларда жүрек ақаулары мен қосымша неврологиялық бұзылыстар болуы мүмкін. Бұл балалардың мінез-құлқы көбіне жұмсақ, мейірімді, ақжарқын болып келеді. Олар өздерін қорғай алмайтындықтан, үлкендердің тұрақты қолдауы мен бақылауын қажет етеді. Танымдық процестері баяу дамығанымен, көрнекілік пен практикалық әрекеттер арқылы жақсы меңгере алады. Сурет салу, ойын, тұрмыстық әрекеттер (дастарқан жаю, бөлмені жинау) олар үшін тиімді әдістер болып табылады. Өзін-өзі күту дағдыларын қалыптастыру (тазалық сақтау, киіну, тамақтану) ұзақ уақыт пен жүйелі қайталауды талап етеді. Қол саусақ моторикасы әлсіз болғандықтан, ұсақ қимылдарды дамытуға арналған жаттығулар маңызды. Қоғамдық ортада қауіпсіздік ережелерін сақтау дағдылары да арнайы үйретуді қажет етеді.

Бүгінгі таңда инклюзивті білім беру жүйесі кеңінен дамып келеді. Даун синдромы бар балалар балабақша мен мектепке барып, өз мүмкіндіктеріне сай білім ала алады. Мұғалім мен

ата-ананың бірлескен, жүйелі жұмысы — баланың әлеуметтенуінің және жетістігінің басты кепілі. Даун синдромы — кемшілік немесе ауру емес, ол адамның табиғи түрде қалыптасатын генетикалық ерекшелігі. Мұндай ерекшелікпен дүниеге келген балалар да өмір сүруге, білім алуға, қоғамда өз орнын табуға толық құқылы. Олар өзгелерден тек даму қарқыны мен қабылдау ерекшеліктері арқылы ғана ерекшеленеді, ал ішкі жан дүниесі, сезімі мен махаббатқа деген мұқтаждығы кез келген балаға тән. Даун синдромы бар балалар шынайы мейірімділігімен, ақкөңілділігімен, шексіз сенімімен айналасына жылулық сыйлай алады. Бұл балаларға ең алдымен махаббат, түсіністік және тұрақты қолдау қажет. Отбасының қамқорлығы мен сүйіспеншілігі олардың дамуының басты негізі болса, педагогтердің кәсіби қолдауы мен қоғамның оң көзқарасы әлеуметтенуіне үлкен ықпал етеді. Қолайлы орта мен тең мүмкіндіктер жасалған жағдайда, Даун синдромы бар балалар өз қабілеттерін дамытып, қарапайым тұрмыстық дағдыларды меңгеріп қана қоймай, шығармашылықпен айналысып, қоғам өміріне белсенді түрде қатыса алады. Қоғам ретінде біз бұл балаларды шеттетпей, керісінше қабылдап, түсіністік танытуымыз қажет. Инклюзивті білім беру, әлеуметтік қолдау жүйелері, қоғамдық санадағы оң өзгерістер — олардың толыққанды өмір сүруінің негізгі кепілі. Әрбір балаға тең мүмкіндік беру — адамгершілік пен өркениетті қоғамның басты көрсеткіші. Ерекше қажеттілігі бар балаларға жасалған әрбір қолдау — бүкіл қоғамның дамуына қосылған үлес. Сондықтан Даун синдромы бар балаларды аяушылықпен емес, құрметпен қабылдауымыз керек. Олар — біздің қоғамымыздың ажырамас бөлігі. Әрбір бала, оның ішінде Даун синдромы бар бала да, Жаратқанның ерекше сыйы, өмірдің мағынасын тереңірек түсінуге жетелейтін асыл аманат.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Нұрмұханова С.К. Инклюзивті білім беру негіздері. Алматы, 2021.
2. Әбеннова З.Ш. Түзету педагогикасының теориясы мен әдістемесі. Нұр-Сұлтан, 2020.
3. Жиенбаева А.Б. Ерекше білім беру қажеттілігі бар балалармен жұмыс. Алматы, 2019.
4. UNESCO, UNICEF материалдары – инклюзивті білім беру саласындағы халықаралық тәжірибе.
5. Медициналық-генетикалық анықтамалықтар мен ғылыми мақалалар – Даун синдромының себептері мен даму ерекшеліктері бойынша.

**ЕРЕКШЕ БІЛІМДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН ОҚУШЫЛАРДЫ ОРТАҒА БЕЙІМДЕУГЕ
АРНАЛҒАН ОЙЫНДАР**

Садирова Гульбану Темирболатовна

Алматы облысы, Қонаев қаласы

"Қ.Қайсенов атындағы №4 орта мектеп" КММ
педагог- психолог

Қазіргі таңда инклюзивті білім беру – білім беру жүйесінің басты бағыттарының бірі болып отыр. Әсіресе ерекше білімді қажет ететін балаларды ортаға бейімдеу үдерісі – қоғам дамуының өзекті мәселесі. Бұл мақалада ерекше оқушыларды әлеуметтік ортаға бейімдеуде ойын технологияларының орны мен маңызы қарастырылады. Ойындар тек қана көңіл көтеру құралы емес, сонымен қатар оқушылардың тұлғалық, танымдық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ететін пәрменді құрал екендігі дәлелденеді. Жұмыста қимыл-қозғалыс, сенсорлық, коммуникативтік, рөлдік және топтық ойындардың тиімділігіне тоқталып, әрқайсысының тәжірибелік қолданылу үлгілері сипатталады. Сонымен қатар, ТМД елдерінде жүргізілген ғылыми-зерттеу еңбектеріне сүйене отырып, ойынның психологиялық-педагогикалық мәні ашылады. Мақалада педагог пен ата-ананың бірлескен іс-әрекетінің рөлі айқындалып, ойын технологияларын дұрыс қолданудың әдіс-тәсілдері көрсетіледі. Практикалық ұсыныстар ерекше оқушылардың қоршаған ортамен қарым-қатынасын жеңілдетіп, өзін қоғамның

толыққанды мүшесі ретінде сезінуіне ықпал етеді. Инклюзивті білім беру қазіргі қоғамда әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етудің негізгі тетіктерінің бірі болып саналады. Қазақстан мен ТМД елдерінде жүргізіліп жатқан реформалардың басты мақсаты – әрбір баланың сапалы білім алуына тең мүмкіндік жасау [1]. Ерекше білімді қажет ететін оқушыларды ортаға бейімдеу кезінде ең тиімді тәсілдердің бірі – ойын технологияларын қолдану. Педагогикалық және психологиялық зерттеулер ойынның бала дамуына ықпалы зор екенін дәлелдеп отыр. Ойын барысында оқушылардың коммуникативтік қабілеттері артып, ұжымдық жұмысқа бейімділігі қалыптасады, танымдық қызығушылықтары дамиды. Сондықтан мектептегі оқу-тәрбие үдерісінде ойын әдістерін тиімді қолдану инклюзивті білім берудің негізгі шарттарының бірі болып табылады.

1. Ойынның инклюзивті білім берудегі рөлі

Ойын – бала дамуының табиғи әрі басты факторы. Ойын арқылы бала қоршаған ортаны таниды, өз тәжірибесін толықтырады, қарым-қатынасқа түседі және эмоциясын еркін білдіреді. Инклюзивті ортада ойынның рөлі одан да жоғары, себебі ол ерекше білімді қажет ететін оқушылардың әлеуметке бейімделуін жеңілдетеді.

Ойын білім беруде бірнеше маңызды қызмет атқарады:

1. Дамытушылық қызметі. Ойын арқылы оқушының логикалық ойлауы, есте сақтауы, қиялы мен шығармашылық қабілеті дамиды. Зерттеуші Кравцова [4] ойынның танымдық процестерді жетілдірудегі маңызын ерекше атап өтеді.

2. Тәрбиелік қызметі. Ойын барысында балалар бір-бірімен тіл табысуды, ережені сақтауды, өзгелерді тыңдауды үйренеді. Бұл ұжымдық мәдениетті қалыптастырады (Ефимова, 2020) [2].

3. Әлеуметтік бейімдеушілік қызметі. Ерекше білімді қажет ететін балалар ойын арқылы өзіне сенімділік танытып, ортада еркін әрекет етеді. Гавриленко [5] зерттеулерінде ойынның әлеуметтік кедергілерді жоюдағы рөлін дәлелдейді.

4. Түзетушілік қызметі. Көптеген коррекциялық педагогтар ойынның психологиялық түзету құралы екенін алға тартады. Мысалы, Дьяченко [7] ойын арқылы сөйлеу тілі бұзылған балалардың тілдік қабілетін дамытуға болатынын көрсетеді.

5. Ынталандыру қызметі. Ойын баланың қызығушылығын арттырып, оқу мотивациясын күшейтеді. Шукуров [3] инклюзивті білім беру тәжірибесінде ойын арқылы балалардың сабаққа қатысу белсенділігінің өскенін атап өтеді.

6. Қарым-қатынастық қызметі. Ойын кезінде балалар пікір алмасып, бір-бірімен диалогқа түседі. Бұл коммуникативтік қабілеттердің дамуына әсер етеді [6].

Сонымен, ойын – оқушының тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін әмбебап құрал. Ол тек оқу процесін жеңілдетіп қана қоймай, білім берудің сапасын арттыруға ықпал етеді. Жоғарыда аталған қызметтердің барлығы ерекше білімді қажет ететін оқушыларды ортаға бейімдеуде маңызды рөл атқарады. Сондықтан ойын педагогикалық үдерістің құрамдас бөлігі ретінде жүйелі түрде қолданылуы тиіс.

2. Қолданылатын ойын түрлері

2.1 Қимыл-қозғалыс ойындары

Қимыл белсенділігі оқушылардың денсаулығын нығайтып қана қоймай, ортада өз орнын табуына ықпал етеді. Мысалы, «Шеңберге жиналайық» ойыны балалардың бір-бірімен байланысын нығайтып, топтық бірлікті арттырады.

2.2 Сенсорлық ойындар

Сенсорлық тәжірибелер көру, есту, сипап-сезу арқылы жүзеге асады. Мұндай ойындар көру немесе есту қабілетінде ерекшелігі бар балаларға өте пайдалы. Мысалы, «Сиқырлы қапшық» ойыны балалардың ұсақ моторикасын және сезім мүшелерін дамытуға көмектеседі.

2.3 Коммуникативтік ойындар

Бұл ойындар қарым-қатынас жасау қабілетін дамытады. «Кімге ұқсайсың?» ойынында балалар бір-бірін сипаттап, өзара тіл табысуды үйренеді. Мұндай ойындар оқушыларды ортада еркін сезінуге жетелейді.

2.4 Рөлдік ойындар

Рөлдік ойындар ерекше оқушылардың өзін қоғам мүшесі ретінде тануына ықпал етеді. Мысалы, «Дүкен» ойынында балалар сатушы мен сатып алушы рөлдерін ойнап, қарым-қатынас дағдыларын дамытады.

2.5 Топтық ойындар

Топтық жұмыстар ынтымақтастықты арттырады. «Бірге сурет салайық» ойыны балаларды бірігіп әрекет етуге үйретеді. Бұл олардың әлеуметтік ортада еркін бейімделуіне көмектеседі.

3. Практикалық ұсыныстар

1. Жеке ерекшеліктерді ескеру

Әрбір оқушы — өзіндік жеке тұлға. Оның психологиялық, физиологиялық және зияткерлік ерекшеліктерін назарға алу — сапалы оқытудың басты шарттарының бірі. Ойын арқылы оқыту кезінде оқушының жас ерекшелігі, танымдық қабілеті, темпераменті, оқу стилі (визуал, аудиал, кинестетик) мен эмоционалдық жағдайы ескерілуі керек.

Мысалы:

- Белсенді, еліктегіш оқушыларға – қозғалмалы, жарыс элементтері бар ойындар ұсыну;
- Ұяң немесе баяу ойлайтын оқушыларға – тыныш ортада, жеке немесе жұппен жұмыс істеуге арналған ойындар беру;
- Тілдік дамуы төмен оқушыларға – суретпен, кимылмен жұмыс істеуге мүмкіндік беру.

Нәтиже: Оқушы өз деңгейінде жетістікке жеткен сайын, оның оқу мотивациясы мен өзін-өзі бағалауы артады. Бұл инклюзивті оқыту жағдайында да ерекше маңызды.

2. Қадамдық қолдау көрсету

Педагог оқушыны бірден күрделі тапсырмаларға итермелемей, оқу әрекетін жеңілден күрделіге қарай бағыттауы қажет. Бұл – Виготскийдің «жақын даму аймағы» ұғымына негізделген әдіс. Мұндай қолдау оқу процесінде оқушыға сенімділік береді және тапсырманы орындауда жалғыз қалмауына көмектеседі.

Қолдау түрлері:

- Үлгі көрсету (модельдеу)
- Кілт сөздер беру
- Қосымша сұрақтар арқылы бағыттау
- Жұптық/топтық көмек ұйымдастыру

Мысалы: Сюжеттік-рөлдік ойында алғаш рет рөлді орындайтын оқушыға дайын диалог үлгісі беріледі, кейіннен ол өз бетімен сөйлеуді меңгереді.

Нәтиже: Қадамдық қолдау оқушының өзіне деген сенімін нығайтады, тапсырманы сәтті орындауға мүмкіндік береді және біртіндеп дербестікке жетелейді.

(Ефимова, 2020)

3. Тьюторлық көмек

Әр оқушының даму қарқыны мен қажеттілігі әртүрлі. Кейбір балаларға қосымша педагогикалық немесе психологиялық қолдау қажет болуы мүмкін. Мұндай жағдайда тьюторлық (жеке бағыттаушы) немесе арнайы мамандардың (психолог, логопед, дефектолог) көмегін ұйымдастыру маңызды.

Қолдану салалары:

- Ойын ережесін түсінбейтін немесе есте сақтай алмайтын оқушыларға бағыттаушы қолдау беру;
- Арнайы білім беру қажеттілігі бар оқушыларға бейімделген ойындар қолдану;
- Эмоциялық-әлеуметтік дамуы тежелген оқушыларға жеке немесе шағын топпен жұмыс ұйымдастыру.

Мысалы: Психологтың көмегімен эмоцияны тануға арналған ойындар өткізу – эмоционалды интеллектіні дамытуға әсер етеді.

Нәтиже: Тьюторлық және мамандандырылған көмек білім беру үдерісін инклюзивті етеді және әрбір оқушының әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді.

4. Мадақтау

Оқушының әрбір жетістігі – оның ішкі мотивациясының негізі. Ойын барысында және одан кейін оқушыны мадақтау, оның іс-әрекетіне оң баға беру өте маңызды. Мадақтау — оқушының өзіндік "Менін" қалыптастыруда шешуші рөл атқарады.

Мадақтау түрлері:

- Ауызша: «Өте жақсы!», «Сенің ойың маған ұнады!», «Тамаша жұмыс!»
- Вербалды емес: жымию, шапалақтау, бас изеу
- Символдық: жұлдызша, смайлик, жетондар
- Жазбаша: мақтау қағаздары, мадақтама, күнделікке жақсы пікір жазу

Мысалы: Ойын барысында ең белсенді оқушыларға «Үздік ойыншы» белгісін беру арқылы келесі жолы басқалардың да қызығушылығын арттыруға болады.

Нәтиже: Мадақталған оқушы өзін мойындалған тұлға ретінде сезінеді, бұл оның келесі оқу әрекетіне деген ынтасын күшейтеді. (Гавриленко, 2022)

5. Ата-анамен байланыс

Ойын арқылы оқыту үдерісінің тиімділігі тек мектеп ішінде ғана емес, үй жағдайында да жалғасуы үшін ата-анамен жүйелі және сенімді байланыс орнату қажет. Бұл байланыс арқылы ата-ана баласының жетістігі мен қиындықтарын біледі және оны қолдауға мүмкіндік алады.

Ынтымақтастық формалары:

- Ата-аналарға ойын мазмұнын түсіндіру
- Оқушының жетістіктері туралы тұрақты кері байланыс беру
- Үйде ойнауға арналған ойын үлгілерін ұсыну
- Бірлескен шаралар: «Ойын күні», «Отбасылық сайыс» т.б.

Мысалы: Сабақта қолданылған дамытушы ойынды үйге де тапсырма ретінде беріп, ата-ананың баламен бірге ойнауын сұрау.

Нәтиже: Ата-ананың белсенді қатысуы – оқушының оқу мотивациясын арттырып қана қоймай, мектеп пен отбасы арасындағы сенімді қатынасты нығайтады. (Сапарова, 2020)

4. Тәжірибелер

Ерекше білімді қажет ететін оқушыларды ортаға бейімдеуде ойын технологияларын қолдану тәжірибесі Қазақстанда да, ТМД елдерінде де кеңінен дамып келеді. Бұл тәжірибелер педагогикалық үдерістің сапасын арттырып қана қоймай, балалардың әлеуметтік бейімделуін жеңілдетуге зор үлес қосады.

Қазақстан тәжірибесі

Қазақстан мектептерінде соңғы жылдары инклюзивті білім беру аясында ойын элементтерін пайдалану жиі кездеседі. Алматы қаласында бірнеше мектепте «Сенім клубтары» ұйымдастырылған. Мұнда ерекше қажеттілігі бар балалар мен сыныптастары бірге топтық ойындарға қатысады: «Достық көпірі», «Жылы сөздер шеңбері», «Ортақ сурет». Бұл балалардың өзара қарым-қатынасын нығайтып, сенімділік сезімін арттырады. Астана қаласындағы №71 мектеп-лицейде «Сиқырлы театр» атты рөлдік ойындар жобасы жүргізіледі. Балалар шағын қойылымдар қояды, онда әркім белгілі бір кейіпкерді сомдайды. Бұл сөйлеу тілі бұзылған балалардың коммуникативтік дағдысын дамытуға мүмкіндік береді. Қарағанды облысында мектеп психологтары сенсорлық ойындарды кеңінен қолданады. Мысалы, «Сиқырлы қапшық» немесе «Жұмбақ зат» ойындары арқылы балалардың зейіні мен есте сақтау қабілеті дамып, оларды топ ішінде еркін сезінуге үйретеді.

Ресей тәжірибесі

Ресей мектептерінде де ойын арқылы бейімдеу әдістері кең тараған.

Мәскеу қаласында арнайы коррекциялық мектептерде «Интерактивті ойын алаңы» жобасы жүзеге асырылып келеді. Онда балалар қимылды ойындарға қатысып, қозғалыс координациясын дамытады. Санкт-Петербургте логопедтер сөйлеу қабілетін дамыту үшін «Сөздер тізбегі» ойынын қолданады. Мұнда әр бала кезекпен бір сөз айтып, келесі бала соны жалғастырады. Бұл есте сақтау мен сөйлеу шеберлігін арттырады.

Беларусь тәжірибесі

Беларусь мектептерінде «Ойын арқылы әлеуметтену» атты бағдарлама жүзеге асуда. Оның аясында ерекше қажеттілігі бар балалар қарапайым мектеп оқушыларымен бірге топтық

тапсырмалар орындайды. Мысалы: «Бірге құрастырамыз» ойынында балалар конструктордан үлкен құрылыс жасайды. Мұндай тәжірибе бірлескен еңбекті дамытуға және ұжымдық сезімді күшейтуге ықпал етеді.

Қырғызстан тәжірибесі

Қырғызстанда да ойын элементтері кеңінен қолданылады. Мектептерде «Достық шеңбері», «Менің арманым» сияқты ойындар өткізіледі. Бұл балалардың өз ойын еркін айтуына, тілдік қарым-қатынасын дамытуға көмектеседі.

Тәжірибелердің ортақ нәтижелері

Барлық елдердің тәжірибесіне сүйене отырып, мынадай қорытынды жасауға болады:

1. Ойын балалардың әлеуметтік бейімделуін жеңілдетеді.
2. Топтық ойындар балалардың қарым-қатынас мәдениетін арттырады.
3. Сенсорлық және коммуникативтік ойындар психологиялық қолдауды қамтамасыз етеді.
4. Рөлдік ойындар өмірлік жағдаяттарды меңгеруге көмектеседі.

Қорытындылай келе ерекше білімді қажет ететін оқушыларды ортаға бейімдеу – инклюзивті білім берудің басты міндеттерінің бірі. Бұл үдерісте ойындар ерекше рөл атқарады. Олар оқушылардың психологиялық жай-күйін тұрақтандырып, қарым-қатынас жасау дағдыларын дамытады, ұжымдық сезім мен сенімділікті қалыптастырады. ТМД елдерінің тәжірибелері көрсеткендей, ойын технологияларын жүйелі пайдалану ерекше оқушылардың әлеуметке бейімделуін жеңілдетеді. Педагогтың кәсіби шеберлігі, ата-ананың қолдауы және әдіс-тәсілдерді дұрыс қолдану табысты нәтижеге жеткізеді. Демек, ойын – тек оқу құралы ғана емес, сонымен бірге тұлғаның толыққанды қоғам мүшесі ретінде қалыптасуына жағдай жасайтын әмбебап құрал.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Абдуллина, О.А. Игровые технологии в инклюзивном образовании. – Москва: Академия, 2019. – 164 б.
2. Ефимова, И.Н. Социальная адаптация детей с ОВЗ средствами игры. – Минск: БГУ, 2020. – 212 б.
3. Шукуров, Б.Т. Инклюзивное обучение в Кыргызстане: опыт и перспективы. – Бишкек: КР Билим, 2021. – 135 б.
4. Кравцова, Е.Е. Психологические основы игровой деятельности. – Москва: Педагогика, 2018. – 198 б.
5. Гавриленко, А.В. Коррекционно-развивающие игры для детей с особыми потребностями. – Санкт-Петербург: Речь, 2022. – 145 б.
6. Сапарова, Г.Ж. Ерекше білімді қажет ететін оқушыларды бейімдеу тәжірибесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 176 б.
7. Дьяченко, О.М. Игровая деятельность в коррекционной педагогике. – Киев: Логос, 2021. – 190 б.

ТӘРБИЕ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТЕНУ ВОСПИТАНИЕ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ

ҚҰНДЫЛЫҚҚА БАҒДАРЛАНҒАН ТӘРБИЕ ЖҮЙЕСІ

Сатаев Исатай Имангалиевич

Алматы облысы, Қонаев қаласы

«Алматы облысы білім басқармасы» ММ

«Облыстық әдістемелік орталығы» КММ
әдіскер

«Тәрбие – қоғамның болашағын айқындайтын стратегиялық ресурс» деген тұжырым бүгінгі білім беру жүйесінің басты миссиясын айқындайды. Қазіргі жаһандану мен цифрландыру жағдайында тәрбие жұмысы жекелеген іс-шаралар жиынтығы ретінде емес, құндылыққа негізделген, жүйелі түрде жоспарланатын, басқарылатын және нәтижесі өлшенетін педагогикалық үдеріс ретінде қарастырылуы тиіс. Мұндай үдеріс білім алушылардың азаматтық ұстанымын, рухани-адамгершілік болмысын, әлеуметтік жауапкершілігін және өмірлік дағдыларын қалыптастыруға бағытталуы қажет.

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министірлігінің №194, №126, №281 бұйрықтарында тәрбие мазмұнын жаңғыртуға, құндылықтық бағдарды күшейтуге және қауіпсіз, қолайлы тәрбиелік ортаны қалыптастыруға бағытталған талаптар нақты көрсетілген. Осы нормативтік негізде әзірленген «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы тұлға қалыптастырудағы басқарушылық тәсілдер мен ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды жүйелі түрде интеграциялауға мүмкіндік береді. Бағдарламада адалдық, жауапкершілік, отансүйгіштік, еңбекқорлық, әділдік, құқықтық мәдениет және әлеуметтік белсенділік тәрбие үдерісінің өзегіне айналып, олардың іске асуының нақты механизмдері, индикаторлары мен күтілетін нәтижелері айқындалған.

Алматы облысының білім беру ұйымдарының тәжірибесі көрсеткендей, тәрбие үдерісінің тиімділігі педагогикалық процеске жүйелік көзқарастың енгізілуіне, нақты мақсаттар мен міндеттерге негізделген жоспарлауға және тұрақты мониторинг жүргізуге тікелей байланысты. Практика жүйесіз және фрагментті түрде ұйымдастырылған іс-шаралардың күтілетін нәтижеге жеткізбейтінін дәлелдеді. Осыған байланысты тәрбие жұмысын басқаруда деректерге сүйенген талдау, нәтижені бағалау және түзету механизмдері шешуші рөл атқарады.

Бағдарламаны жүзеге асыруда инновациялық педагогикалық технологияларды, цифрлық құралдарды және мониторингтік жүйелерді қолдану тәрбие жұмысының тиімділігін арттырып, педагог пен оқушы арасындағы өзара әрекетті нығайтуға мүмкіндік берді. Құндылыққа бағдарланған тәрбие жүйесін іске асыруда тәрбие менеджменті шешуші рөл атқарады. Алматы облысындағы тәжірибе тәрбие үдерісін жоспарлау, ұйымдастыру, мониторингтеу және нәтижесін талдау бағытында жаңа басқару мәдениетінің қалыптасып келе жатқанын көрсетті. Бұл тәсіл тәрбие жұмысын формальды іс-шаралар деңгейінен нәтижеге бағдарланған, басқарылатын педагогикалық жүйеге айналдыруға мүмкіндік берді.

Тәрбие үдерісін тиімді басқарудың негізгі шарты ретінде жүйелік көзқарасты енгізу, нақты әрі өлшенетін жоспарлау және үздіксіз мониторинг механизмдерін қалыптастыру қажеттілігі айқындалды. Тәрбие менеджменті оқушы тұлғасының когнитивтік, әлеуметтік,

эмоционалдық және мінез-құлықтық дамуын кешенді қамтитын біртұтас үдеріс ретінде қарастырылып, барлық тәрбиелік ықпалдар өзара сабақтастықта жүзеге асырылды. Осы мақсатта тәрбие міндеттерімен үйлестірілген құндылыққа бағытталған индикаторлар жүйесі енгізілді. Мысалы, оқушылардың қауіпсіз мінез-құлық дағдыларының қалыптасуы, стресс деңгейінің төмендеуі, сенімді қарым-қатынас орнату қабілеті, психологиялық және әлеуметтік қолдау қызметтеріне жүгіну белсенділігі тәрбие тиімділігін бағалаудың негізгі көрсеткіштері ретінде белгіленді. Бұл индикаторлар оң өзгерістерді уақтылы анықтауға, тәуекел топтарын ерте диагностикалауға және түзету шараларын дер кезінде қолдануға мүмкіндік берді.

Сонымен қатар, жасанды интеллект (ЖИ) құралдарының қолданылуы ерекше маңызды болды. ЖИ негізіндегі аналитикалық платформалар тәрбие іс-шараларының тиімділігін бағалауға, педагогикалық шешімдерді деректерге сүйене отырып қабылдауға, жеке оқушылар мен топтарға арналған бағдарламаларды уақтылы түзетуге мүмкіндік берді. ЖИ платформалары арқылы оқушылардың мінез-құлық динамикасы, тәртіп деңгейі, оқу және шығармашылық белсенділігі кешенді талданды. Алынған деректер негізінде құндылықтық бағдардағы өзгерістер, әлеуметтік бейімделу деңгейі және жеке даму траекториялары айқындалды. Бұл педагогтерге тәрбие үдерісінде туындаған қиындықтарды ерте анықтауға, нақты кері байланыс беруге және мақсатты түзету шараларын енгізуге мүмкіндік берді.

ЖИ құралдарын пайдалану педагогтердің кәсіби рефлексиясын күшейтіп, тәрбие жұмысының оқушы тұлғасына әсерін объективті бағалауға жағдай жасады. Нәтижесінде тәрбие жұмысы тек мінез-құлыққа әсер етумен шектелмей, оқушылардың азаматтық жауапкершілігін, әлеуметтік белсенділігін және шығармашылық әлеуетін дамытуға бағытталды. «Ұстаз тәрбиесі – қоғам тәрбиесінің айнасы, ал технология – тәрбие тиімділігінің құралы» деген қағида осы тәжірибенің мазмұндық мәнін айқындайды.

Қорытындылай келе, құндылыққа бағдарланған тәрбие жүйесі – заманауи басқару тетіктері, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, сондай-ақ ЖИ мүмкіндіктерінің үйлесімді синтезіне негізделген көпқырлы үдеріс болып табылады. Алматы облысының тәжірибесі «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасын инновациялық тәсілдер арқылы жүзеге асырудың тиімділігін көрсетті. Жүйелік көзқарас, нақты индикаторларға негізделген жоспарлау және ЖИ құралдары арқылы үздіксіз мониторинг енгізу педагогтерге деректерге сүйенген шешім қабылдауға, тәрбие мазмұны мен формаларын уақтылы жетілдіруге мүмкіндік берді. Бұл үлгі болашақта тәрбие жүйесін цифрландыруды тереңдету және нәтижеге бағдарланған тәрбие менеджментін қалыптастыру бағытында тиімді үлгі бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі.
«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы» (№194, №126, №281 бұйрықтары негізінде). – Астана, 2024–2025 ж. <https://www.gov.kz>
2. Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы. – Астана, 2023 (өзгерістер мен толықтыруларымен). <https://adilet.zan.kz>
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 2019.
4. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. – Paris, 2021. <https://www.unesco.org>

ИНТЕРНАТТЫҚ ҰЙЫМДАРДАҒЫ ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ

Абсаттарова Тогжан Абдимажитовна

Алматы қаласы, Бостандық ауданы

Алматы қаласы КеАҚ «Республикалық физика-математика мектебі»

филиалының тәрбиешісі

А Аннотация: Бұл мақалада интернаттық ұйымдардағы тәрбие процесін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мәселелері қарастырылады. Интернатта тәрбиеленетін балалардың психологиялық және әлеуметтік дамуын қолдау, эмоционалдық тұрақтылығын қалыптастыру және әлеуметтенуін дамытуға бағытталған әдістер мен тәсілдер сипатталған. Зерттеуде психологиялық-педагогикалық қолдаудың маңызы мен оның балалардың жан-жақты дамуына, өзін-өзі бағалауын арттыруға және өмірлік қиындықтарды жеңуге ықпалы көрсетілген. Сонымен қатар интернаттағы тәрбие процесінің сапасын арттыруға арналған ұсыныстар берілген.

Орысша: В статье рассматриваются вопросы психолого-педагогического сопровождения воспитательного процесса в интернатных организациях. Описаны методы и подходы, направленные на поддержку психологического и социального развития детей, формирование их эмоциональной устойчивости и успешную социализацию. В исследовании показано значение психолого-педагогической поддержки для всестороннего развития детей, повышения их самооценки и преодоления жизненных трудностей. Также представлены рекомендации по повышению качества воспитательного процесса в интернатных учреждениях.

English: This article examines the issues of psychological and pedagogical support in the educational process of boarding institutions. It describes methods and approaches aimed at supporting the psychological and social development of children, forming emotional stability, and promoting successful socialization. The study highlights the importance of psychological and pedagogical support for children's holistic development, increasing their self-esteem, and helping them overcome life difficulties. The article also provides recommendations for improving the quality of the educational process in boarding institutions.

Орта жалпы білім берудің мемлекеттік білім беру стандартын енгізу сатысында интернаттағы оқушылардың орта және жоғары деңгейлеріндегі барлық білім беру жағдайын психологиялық қолдауды ұйымдастыру арқылы ұйымдастыру арқылы оқушыларға, мұғалімдерге, ата-аналарға айтарлықтай өзгерістер енгізілді. Білім берудің мақсаты – білім алу қабілеті сияқты негізгі құзыреттілікті қамтамасыз ететін оқушылардың жалпы мәдени, тұлғалық және танымдық дамуы. Қазіргі білім беру жүйесінің ең маңызды міндеті – жаңа қоғамдық тәжірибені саналы және белсенді меңгеру арқылы оқушылардың оқу қабілетін, өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру қабілетін қамтамасыз ететін әмбебап оқу іс-әрекетін қалыптастыру. Білім беру үрдісінде оқушылардың психикалық денсаулығы, білім беру бағыттарын дараландыру, психологиялық қауіпсіз және жайлы білім беру ортасын құру маңызды орын алады. Әлеуметтік-психологиялық қызметтің негізгі мақсаты – мектеп-интернаттың басшылығы мен педагогикалық ұжымына білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес келетін және оқу-тәрбие үдерісі субъектілерінің денсаулығын сақтау және тұлғалық дамуы үшін әлеуметтік-психологиялық жағдайларды қамтамасыз ететін дамудың әлеуметтік жағдайын құруда көмек көрсету. Орта жалпы білім беру жүйесіне жаңа стандарттарды енгізуді психологиялық қамтамасыз ету мәселесін дамыту Қазақстанның білім мен жоғары инновациялық әлеуетке негізделген индустриалды қоғамнан постиндустриалды ақпараттық қоғамға өтуін көрсететін жаңа әлеуметтік талаптарға жауап береді [1].

Интернаттық ұйымдардағы тәрбиенің ерекшеліктері

Интернаттық ұйымдарда тәрбие процесі отбасынан тыс жерде жүзеге асады, бұл көптеген балалар үшін үй жағдайындағы тәрбиеге балама болып табылады. Мұнда балалардың психо-эмоционалдық жағдайы, тұлғалық дамуы, әлеуметтену мәселелері ерекше маңызды болып келеді. Балалардың психологиялық жай-күйі мен мінез-құлқындағы ерекшеліктер әртүрлі болуы мүмкін: кейбірі отбасы тарапынан психологиялық қолдаудан айырылған, ал басқалары әлеуметтік адаптация мәселелеріне тап болуы мүмкін. Интернаттағы тәрбие процесі тек оқу мен білім берумен шектелмейді. Оған балалардың әлеуметтенуі, мінез-құлқы, әлеуметтік және психологиялық жағдайы да кіреді. Бұл факторлар олардың жалпы дамуы мен болашақтағы өмірлік жолдарына айтарлықтай әсер етеді. Сондықтан, интернаттарда психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу үлкен маңызға ие.

Психологиялық-педагогикалық қолдаудың мақсаты мен міндеттері

Психологиялық-педагогикалық қолдаудың негізгі мақсаты – баланың жеке, эмоционалдық және әлеуметтік салауаттылығын қамтамасыз ету, оның жан-жақты дамуы мен табысты әлеуметтенуіне жағдай жасау. Негізгі міндеттерге мыналар жатады:

- ✓ Балалардың психо-эмоционалдық жағдайын диагностикалау;
- ✓ Мінез-құлық және эмоционалдық бұзылулардың алдын алу және түзету;
- ✓ Қарым-қатынас дағдыларын және өзін-өзі оң бағалауды дамыту;
- ✓ Оқу мотивациясын қолдау;
- ✓ Бейімделу мінез-құлқын және өмірлік құзыреттіліктерін қалыптастыру;
- ✓ Мұғалімдер мен тәрбиешілерге балалармен жұмыс жасауда қолдау көрсету [2].

Қолдау көрсетудің негізгі бағыттары

1. Психологиялық диагностика

Бірінші кезеңде педагогтар кешенді диагностика жүргізеді, оның ішінде бақылау, тестілеу, сауалнамалар, жеке сұхбаттар. Бұл даму деңгейін, эмоционалдық жағдайын, стресс факторларының болуын және басқалармен өзара әрекеттесу ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді.

2. Психологиялық кеңес беру және түзету жұмыстары

Диагностикалық нәтижелер бойынша жеке және топтық консультациялар ұйымдастырылады. Психологтар балаларға алаңдаушылықты, қорқынышты, агрессияны жеңуге көмектеседі, эмоцияларды саналы түрде білдіруге және ішкі тәжірибемен жұмыс істеуге үйретеді.

3. Тренингтер мен дамытушылық шараларды өткізу

Ынтымақтастық, эмпатия, өзін-өзі және басқаларды қабылдау дағдыларын дамытуға бағытталған тұлғалық өсу тренингтері, қарым-қатынас және мінез-құлық тренингтері үнемі өткізіліп тұрады. Сондай-ақ стресске қарсы тұру және қиын жағдайларда шешім қабылдау қабілеттерін дамыту маңызды.

4. Әлеуметтік бейімделу және кәсіптік бағдар беру

Балалар интернаттан тыс өмірге қажетті дағдыларды игереді: әртүрлі әлеуметтік топтармен қарым-қатынас жасау, өз болашағын жоспарлау, өмірлік жағдайларды бағдарлау. Кәсіптік бағдар беру сабақтары өзін-өзі жүзеге асырудың мүмкін жолдары туралы идеяны қалыптастыруға көмектеседі.

5. Мұғалімдерді қолдау және тәрбиешілермен өзара әрекеттесу

Психологиялық-педагогикалық қамтамасыз ету педагогикалық ұжымды қолдауды да қамтиды. Психологтар тренингтер, бақылаулар жүргізеді, қиын балалармен қарым-қатынас мәселелері бойынша кеңестер береді, ұжымда қолайлы климатты орнатуға көмектеседі [3].

Психолог пен педагогтың рөлі:

- ✓ Психолог: Баланың психоэмоционалдық жағдайын зерттеп, психологиялық тесттер жүргізеді, қиын жағдайлармен жұмыс істейді, эмоциялық тұрақтылықты сақтауға көмектеседі.
- ✓ Педагог: Оқу процесінде балаларға қажетті білім беріп, олардың мінез-құлқын бақылап, әлеуметтік дағдыларды дамытады.

Интернаттық ұйымдардағы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу балалардың толыққанды дамуына ықпал етеді, оларға өз болашағына сенімді қадам жасауға мүмкіндік береді.

Психологиялық-педагогикалық қолдаудың нәтижелері

Интернат мекемелеріндегі оқу процесін тиімді қолдау мыналарға ықпал етеді:

- ✓ Балалардағы мазасыздық пен агрессия деңгейін төмендету;
- ✓ Өзін-өзі бағалау мен сенім деңгейін арттыру;
- ✓ Қарым-қатынас және өзін-өзі реттеу дағдыларын дамыту;
- ✓ Ұжымдағы бейімделуді жақсарту;
- ✓ Оқу мен өзін-өзі дамытуға мотивациясын арттыру;
- ✓ Тұрақты өмірлік ұстаным мен жауапкершілікті қалыптастыру [4].

Диагностикалық жұмыс.

- ✓ Оқушыларға әлеуметтік, психологиялық және психологиялық қолдау көрсету.
- ✓ Оқушылардың ата-аналарының (заңды өкілдерінің), мұғалімдердің, әкімшіліктің психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін арттыру.
- ✓ Тәрбие процесінің субъектілерін әлеуметтік-психологиялық тәрбиелеу.
- ✓ Кеңес беру [5].

Диагностика үшін жиі қолданылатын әдістер:

Р.Амтауэрдің «Интеллект құрылымы» тесті

К.Роджерстің «Әлеуметтік-психологиялық бейімделу диагностикасы» әдісі,

Дж.Гиффордтың әлеуметтік интеллект диагностикасы,

Э.Торранстың «Оқу мотивациясы және оқуға эмоционалды қатынас» әдісі бойынша шығармашылық тесті (модификатор А.Д. Андреева),

«Айзенктің тұлғалық сауалнамасы (Т.В. Маталина жасаған өзгерістер)»

АОСО (қабылдау түрі),

П.Торранстың, С.Рейнольдстың «Оқыту мен ойлау стилін анықтау» әдісі.

Білім беру үдерісінде тұлғалық-бағдарлы тәсілді ұйымдастыру мақсатында жыл сайын жаңадан қабылданған оқушылардың жеке ерекшеліктері «Айзенк тұлғалық сауалнамасы (Т.В.Маталина өзгерткен)», АОСО (қабылдау түрі), П.Торранс, С.Рейнольдс «Оқыту стилі мен ойлауды анықтау» әдісі арқылы жыл сайын зерттеледі [6].

Баланың психологиялық темпераментін анықтауға арналған Айзенк тесті

Мақсаты: Бұл сауалнама сыналудың психикалық күйін мойындау немесе жоққа шығаруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар қобалжу, фрустрация, агрессия және ригидтілік деңгейлерін анықтауға мүмкіндік береді.

Нұсқау: Әр тұжырымдарға қарама-қарсы келесі сандар көрсетілген: 2,1,0. Егер тұжырым сізге сәйкес болса, 2 санын шеңбермен қоршаңыз, егер толық сәйкес болмаса 1 санын, тіпті сәйкес болмаса – 0 санын белгілеңіз.

Тест:

1. Сізге шулы және көңілді компанияда болу ұнай ма?
2. Сізге басқа балалардың көмегі жиі керек пе?
3. Сізден бірдеңе туралы сұрағанда, сіз әдетте жауапты тез табасыз ба?
4. Сіз қатты ашуланасыз ба?
5. Көңіл-күйіңіздің өзгеруі жиі бола ма?
6. Танысудан гөрі жалғыздықты ұнататыныңызды байқадыңыз ба?
7. Кейде әртүрлі ойлар ұйықтауға кедергі жасай ма?
8. Сіз әрқашан бәрін бірден орындайсыз ба, дәл сізге айтылғандай?
9. Сіз біреуді мазақ еткенді ұнатасыз ба?
10. Ешқандай себепсіз мұңайған кезіңіз болды ма?
11. Өзіңіз туралы жалпы көңілді адаммын деп айта аласыз ба?
12. Мектепте мінез-құлық ережелерін бұзған кезіңіз болды ма?
13. Кейде барлығы дерлік сізді тітіркендіретін жағдай бола ма?
14. Сіз барлығын тез орындау керек жұмысты қалайсыз ба?

15. Сізге құпияны сеніп тапсырған кездер болды ма, бірақ қандай да бір себептермен сіз оны орындамағансыз ба?

16. Жалықтырған балалар тобының көңілін оңай көтере аласыз ба?

17. Сен қатты уайымдап тұрмасаң да, жүрегің қатты соға бастайды ма?

18. Сіз басқа ұл немесе қызбен танысқыңыз келсе, сіз әрқашан бірінші бастайсыз ба?

19. Сіз өтірік айттыңыз ба?

20. Бірдеңе үшін ұрысқанда қатты ренжіесіз бе?

21. Достарыңызға қалжындап, күлкілі әңгімелер айтқанды ұнатасыз ба?

22. Сіз кейде ешқандай себепсіз шаршайсыз ба?

23. Сіз әрқашан үлкендердің айтқанын орындайсыз ба?

24. Сіз әрқашан бәріне ризасыз ба?

25. Өзіңізді басқаларға қарағанда аздап сезімтал адам деп айта аласыз ба?

26. Сіз әрқашан басқа балалармен ойнағанды ұнатасыз ба?

27. Сенен үй шаруасына көмектесуді сұраған кезде, белгілі себептермен сенің мұны істей алмаған кезің болды ма?

28. Ешқандай себепсіз бас айнаруды сезінесіз бе?

29. Кейде сіз өзіңізді бәрінен шаршағандай сезінесіз бе?

30. Сіз кейде мақтанғанды ұнатасыз ба?

31. Басқа балалармен араласқанда, көбіне үнсіз қалатын жағдай бола ма?

32. Сіз әдетте тез шешім қабылдайсыз ба?

33. Сыныпта кейде әзілдейсіз бе, әсіресе мұғалім болмаса?

34. Сіз кейде қорқынышты түс көресіз бе?

35. Сіз басқа балалармен араласпай көңіл көтере аласыз ба?

36. Бір орында отыра алмайтындай толқыған кезіңіз бола ма?

37. Сіз әдетте тез ренжіесіз бе?

38. Сіз біреу туралы жаман сөз айттыңыз ба?

39. Өзіңіз туралы уайымсыз адаммын деп айта аласыз ба?

40. Егер сіз ақымақ жағдайға тап болсаңыз, одан кейін ұзақ уақыт ренжімейсіз бе?

41. Сіз әрқашан сізге берілгеннің бәрін жейсіз бе?

42. Біреу сізден бірдеңе сұрағанда, сіз әрқашан бас тартуға қиналасыз ба?

43. Сіз жиі қонаққа барғанды ұнатасыз ба?

44. Сіздің өміріңізде өзіңізді шынымен жаман сезінген кез болды ма?

45. Сіз ата-анаңызға дөрекі сөздер айттыңыз ба?

46. Өзіңізді көңілді адам деп санайсыз ба?

47. Үй тапсырмасын орындаған кезде жиі алаңдайсыз ба?

48. Жалпы көңіл көтеруге қатысқыңыз келмейтін кездері бола ма?

49. Сіз кейде ойыңызға бірінші келетін нәрсені айтасыз ба?

50. Сіз өзіңіз қабылдаған тапсырманы орындай алатыныңызға әрқашан дерлік сенімдісіз бе?

51. Сіз өзіңізді жалғыз сезінесіз бе?

52. Сіз әдетте бейтаныс адамдармен бірінші сөйлесуден ұяласыз ба?

53. Сіз тым кеш болған кезде жиі есіңізге келесіз бе?

54. Біреу саған айқайласа, сен жауап қайтарасың ба?

55. Ешқандай себепсіз қатты қуанған немесе мұңайған кезіңіз бола ма?

56. Сіз кейде компаниядан шынымен ләззат алу қиын деп ойлайсыз ба?

57. Ауа райы сізге әсер ете ме?

Тесттің кілттері:

Сауалнамада 4 негізгі шкала бар:

Экстраверсия – Интроверсия (E)

Нейротизм (N)

Психотизм (P)

Өтірік шкаласы / Шынайылық шкаласы (L)

1. Экстраверсия шкаласы (E)

«ИӘ» деп жауап берсең, 1 балл:

1, 3, 9, 11, 14, 16, 18, 21, 26, 32, 33, 35, 39, 43, 46, 49

Жалпы ұпай саны: 0–16

2. Нейротизм шкаласы (N)

«ИӘ» деп жауап берсең, 1 балл:

4, 5, 7, 10, 13, 17, 20, 22, 25, 28, 29, 34, 36, 37, 40, 44, 47, 51, 53, 55, 57

Жалпы ұпай саны: 0–21

3. Психотизм шкаласы (P)

«ИӘ» деп жауап берсең, 1 балл:

12, 15, 19, 23, 27, 30, 38, 41, 45, 50, 52, 54

Жалпы ұпай саны: 0–12

4. Өтірік шкаласы (L)

«ИӘ» деп жауап берсең, 1 балл:

2, 6, 8, 24, 31, 42, 48, 56

Жалпы ұпай саны: 0–8

Нәтижені талдау:

Экстраверсия (E):

0–7 балл – Интроверт (тұйық, сабырлы)

8–12 балл – Орташа деңгей

13–16 балл – Экстраверт (ашық, сөйлегіш, белсенді)

Нейротизм (N):

0–7 балл – Эмоциялық тұрақты

8–14 балл – Орташа тұрақсыздық

15–21 балл – Эмоциялық тұрақсыз, мазасыз

Психотизм (P):

0–4 балл – Жайлы мінезді

5–8 балл – Қатаң, бейімсіздік байқалады

9–12 балл – Жоғары деңгейдегі эмоционалдық қатаңдық, мінездік девиациялар

Өтірік шкаласы (L):

0–3 балл – Жауаптар шынайы

4–6 балл – Екіұшты жауаптар, сенімсіздік болуы мүмкін

7–8 балл – Жауаптар сенімсіз немесе әлеуметтік жағынан «дұрыс» болуға тырысқан

Тесттік талдау және нәтижелерді интерпретациялау:

Темперамент - адамның іс-әрекеті мен мінез-құлқының ерекшеліктеріне айтарлықтай әсер ететін даралықтың маңызды ішкі құрылымдарының бірі. Онда оқыту мен тәрбиелеуге жеке көзқараспен әлеуметтену процесінде ескеру қажет әртүрлі өмірлік көріністер бар.

Темпераменттің белгілі түрлері – сангвиник, холерик, флегматик, меланхолик – Айзенк бойынша екі негізгі шкала бойынша диагноз қойылған: экстраверсия-интроверсия шкаласы және нейротизм (эмоционалдық тұрақсыздық) шкаласы.

Экстраверт көпшіл, импульсивті және қозғыштығы жоғары. Жаңа тәжірибеге құштар, достары көп, өзін-өзі ұстауға бейім, бір сәтте әрекет етеді, әзіл-қалжыңдарды жақсы көреді және «сөзге тап болмайды». Ол алаңсыз, ақкөңіл, көңілді, оптимист. Ол күлгенді жақсы көреді, қозғалыс пен әрекетті жақсы көреді, агрессивті және қызбалыққа бейім, оның эмоциялары қатаң бақыланбайды, оған әрқашан сенуге болмайды.

Интроверт сабырлы, ұялшақ, интроспекцияға бейім, адамдармен араласудан гөрі кітапты жақсы көреді, тұйық және жақын адамдардан басқаның бәрінен алшақ. Өз іс-әрекетін алдын ала жоспарлайды және ойлайды, кенеттен келген импульстарға сенбейді. Ол шешім қабылдауға байсалдылықпен қарайды, әр нәрседе тәртіпті жақсы көреді, сезімін басқарады, ашуланбайды, сирек агрессивті әрекет етеді. Пессимизмге ие бола отырып, ол моральдық нормаларды жоғары бағалайды.

Невротизм эмоционалды тұрақтылықты немесе тұрақсыздықты (эмоционалды тұрақтылық – тұрақсыздық) сипаттайды. Эмоционалды тұрақтылық полюсінде төтенше тұрақтылықпен, жетілгендікпен және тамаша бейімделумен сипатталатын тұлға типі, ал екіншісінде өте жүйке, тұрақсыз, нашар бейімделген тип жатады [7].

Ұсыныс: Интернат мекемелеріндегі білікті психологтардың санын көбейту: Балалармен жүйелі әрі терең жұмыс істеу үшін кәсіби мамандар қажет. Психологиялық диагностика, кеңес беру және түзету жұмыстары жүйелі түрде жүргізілуі керек.

Психологиялық-педагогикалық қолдаудың кешенді бағдарламасын әзірлеу: Әрбір балаға оның психоэмоционалды және әлеуметтік ерекшеліктерін ескере отырып, жеке қолдау жоспарын құру қажет.

Тәрбиешілер мен мұғалімдердің біліктілігін арттырудың жүйелі курстарын ұйымдастыру: Балалардың психологиялық ерекшеліктерін түсіну, конструктивті өзара әрекеттесу және стресстік жағдайларда тиімді мінез-құлық дағдыларын дамыту қажет.

Жеке өсу тренингтерін, арт-терапияны және дамытушылық әрекеттерді енгізу: Бұл оқушылардың эмоционалды жағдайын тұрақтандыруға, өзін-өзі тануға және әлеуметтік бейімделуге ықпал етеді.

Ата-аналармен немесе қамқоршылармен жұмыс (бар болса): Ата-аналардың психологиялық сауаттылығын арттыру отбасы мен мектеп-интернат арасындағы қарым-қатынасты жақсартуға көмектеседі, бұл баланың дамуына оң әсер етеді.

Мектеп-интернатта қолайлы психологиялық климат құру: Әр оқушының өз әлеуетін толық ашуға көмектесетін қауіпсіз, қолдаушы және сенімді атмосфераны құру қажет.

Балаларда өзін-өзі басқару, жауапкершілік және көшбасшылық дағдыларын дамыту: Бұған балалар кеңестерін, клубтарын, қызығушылық топтарын құру және интернаттың қоғамдық өміріне қатысу арқылы қол жеткізуге болады.

Түлектерді тәуелсіз өмірге дайындау бағдарламасын енгізу: Кәсіптік бағдар беру, құқықтық білім беру, күнделікті және коммуникациялық дағдыларға үйрету арқылы интернаттан шыққаннан кейін сәтті бейімделуге көмектеседі [8].

Тәрбие берушілерге кеңес:

Баланы өзіңіз қалағандай емес, сол күйінде қабылдаңыз.

Баланы өз бетінше ойларын, сезімдерін, іс-әрекеттерін айтуға ынталандыру керек.

Бала сіздің көмегіңізден бас тартса, үмітсіздік пен депрессияға түспеңіз.

Баланы өз қалауы мен ұмтылысы бар дербес тұлға ретінде тану [9].

Осылайша, интернаттық мекемелердегі оқу-тәрбие процесін психологиялық-педагогикалық қамтамасыз ету қиын өмірлік жағдайға тап болған баланы тиімді тәрбиелеу мен дамытудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл процес психологиялық қиындықтарды жылдам анықтауға және жеңуге, балалардың өзін-өзі бағалауын арттыруға, тұрақты эмоционалды жағдайын қалыптастыруға, сондай-ақ қарым-қатынас және әлеуметтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Психологтар, мұғалімдер және тәрбиешілердің үйлесімді жұмысы әрбір баланың өзін маңызды, қорғалған және дамуға қабілетті сезінуіне жағдай жасайтын қолайлы білім беру ортасын қамтамасыз етеді. Тек жан-жақты және жүйелі психологиялық-педагогикалық қолдау арқылы интернат тәрбиеленушілерін табысты әлеуметтенуге және қоғамға тиімді интеграциялануға дайындауға болады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Аймауытов Ж. Тәрбиеге жетекші – Алматы: Рауан, 1992. – Б. 45–60.
2. Выготский Л.С. Психология развития человека – Москва: Педагогика, 1991. – С. 112–130.
3. Мұқанов М.М. Жас және педагогикалық психология – Алматы: Мектеп, 1982. – Б. 98–110.
4. Нұрмұхамбетова Т.Т. Мектеп-интернаттағы психологиялық қызметті ұйымдастыру жолдары // Психология және педагогика. – 2020. – №4. – Б. 34–38.

5. Битянова М.Р. Психолого-педагогическое сопровождение учащихся в образовательном процессе – Москва: Академия, 2011. – С. 23–41.
6. Рымғали К. Интернат тәрбиеленушілерінің әлеуметтену үдерісі: психологиялық аспектілер // Ұлттық тәлім-тәрбие. – 2022. – №2. – Б. 15–21.
7. Смирнов С.Д., Мищенко И.Н. Психология образования и воспитания – Санкт-Петербург: Питер, 2019. – С. 102–120.
8. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Балалар үйі мен интернат ұйымдарындағы тәрбиелеу жұмысының үлгілік ережесі – Нұр-Сұлтан, 2021. – Б. 5–16.
9. Захаров А.И. Психологическая помощь детям – Москва: Гуманитарный центр, 2005. – С. 88–97.

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ИГЕРТУ АРҚЫЛЫ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ДАМУЫ

Батырхан Аружан Асқарқызы

Алматы қаласы, Медеу ауданы

«Қ.Қатықбаева атындағы №168 мектеп-гимназия» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Аннотация. Мақалада қазақ тілі сабағында ұлттық құндылықтарды игерту арқылы оқушылардың жеке тұлғасын дамытудың маңызы қарастырылады. Ұлттық құндылықтардың оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесіне, ұлттық сана-сезімінің қалыптасуына ықпалы көрсетіледі. Қазақ тілі сабағында көркем шығармалар мен салт-дәстүрлерді пайдалану арқылы тұлғаның жан-жақты дамуына қол жеткізу жолдары айқындалады.

Аннотация. В статье рассматривается значение формирования личности обучающихся через освоение национальных ценностей на уроках казахского языка. Раскрывается роль национальных ценностей в духовно-нравственном воспитании и формировании национального самосознания учащихся. Показаны пути развития личности обучающихся посредством использования художественных произведений и национальных традиций в образовательном процессе.

Бүгінгі таңда ХХІ ғасыр табалдырығын еркін аттаған азат ұрпаққа тәлім-тәрбие мен білім беруді жетілдірудің басым бағыттарын айқындалуымен, келешек ұрпақты ұлттық, халықтық тұрғыдан тәрбиелеу қажеттілігі туындап отыр. Басты мақсат–жас ұрпақты ұлттық игіліктер мен адамзаттық құндылықтар, рухани-мәдени мұралар сабақтастығын сақтай отырып тәрбиелеу.

Ұлттық құндылықтарымызды әлемдік деңгейге шығаруға қабілетті тұлға тәрбиелеу үшін:

- оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыру;
- жас ұрпақ санасына туған халқына деген құрмет, сүйіспеншілік, мақтаныш сезімдерін ұялату, ұлттық рухын дамыту;
- ана тілі мен дінін, оның тарихын, мәдениетін, өнерін, салт-дәстүрін, рухани-мәдени мұраларды қастерлеу;
- жас ұрпақ бойында жанашырлық, сенімділік, намысшылдық тәрізді ұлттық мінездерін қалыптастыру сияқты міндеттерді орындағанда ғана басты мақсатқа жетеміз.

Адамзат тарихында құндылықтар қалыптасуының негізгі ерте заманнан-ақ ойшылдар мен ғұламалардың назарында болды. Олардың тәрбиелік негіздері атадан балаға ұрпақтан-ұрпаққа ізгі қасиеттер мен сезім ниеттерден тұрады. Ұлттық құндылық белгілі бір бағытты, мақсатты, жүйелі ұлттық көзқарасты, мінез-құлықтағы адамдық тәртіп пен рухани дағдыны қалыптастыратын жүйе. Сондай-ақ, ұлттық құндылықтарға халықтың ғасырлар бойы жинақтаған ұлттық, рухани және мәдени құндылықтары жатады. Осы құндылықтарды ұрпағымыздың бойына сіңіріп, оқу-тәрбие үдерісінде ұлтжандылыққа, отаншылдық пен салт-дәстүрімізді құрметтеуге баулып, өз халқын, өз мемлекетін көздің қарашығындай қорғайтын

тұлғаларды тәрбиелеу – ұстаздар алдындағы басты міндет. Ұлтымыздың тұнып тұрған асыл мұра, рухани байлығын оқыту үдерісіне енгізу арқылы қазақ халқының құнды ойларын, даналық пәлсапасын, өмірлік тәжірибесін халық игілігі үшін қолдана алатын жан-жақты дамыған, білімді, өзіндік көзқарасы бар жеке тұлғаны қалыптастырамыз. Сондай-ақ ұлттық құндылықтарды оқушы бойына сіңіруде ақын-жазушылар мен еліміздің ұлтжанды азаматтарымен болған кездесулер әсер етеді десек артық болмас.

Қазақ тілі сабағында ұлттық құндылықтарды игеру арқылы жеке тұлғаны дамыту – бұл оқушылардың рухани, мәдени, әлеуметтік және интеллектуалдық дамуына әсер ететін маңызды бағыттардың бірі. Ұлттық құндылықтар оқушының өз халқының тарихын, мәдениетін, дәстүрін тереңірек түсінуге және сол құндылықтарды бойына сіңіруіне мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде тұлғаның ұлттық сана-сезімін қалыптастырып, заманауи қоғамда өзіндік орнын табуына ықпал етеді.

Еліміз өркениетті елдер қатарынан орын алып, бәсекелестікке қабілетті болуы үшін – ең алдымен білім беру үдерісінде жас ұрпақты тәрбиелей отырып, сапалы білім беру ұстанымын жүзеге асыру қажет. «Табысты болудың ең іргелі, Қай кезеңде де жас ұрпаққа білім беру қоғам алдындағы ең жауапты, басты факторы білім екенін әркім терең түсінуі керек. Жастарымыз басымдық беретін межелердің қатарында білім әрдайым бірінші орында тұруы шарт. Себебі, құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді». Осы тұрғыдан алғанда білім беру жүйесінің басты міндеті – өзгермелі қоғамда өздігінен білім алуға, алған білімін өмірлік жағдаяттарға сәйкес қолдана білуге, шығармашылыққа бейім, бәсекеге қабілеті, жеке тұлғаны қалыптастырып, дамыту болып табылады. Бұл бағытта оқушылардың ұжымда, топтарда жұмыс істеу барысында логикалық қабілеттерін, сыни ойлауын, функционалдық сауаттылығын дамытудың маңызы зор.

Ұлттық құндылықтар және жеке тұлғаны дамыту:

- **Тіл арқылы рухани және мәдени тәрбие беру:** Қазақ тілі сабағы барысында ұлттық құндылықтарды игерту арқылы оқушылардың ана тіліне деген сүйіспеншілігін арттыруға болады. Қазақ халқының мақал-мәтелдері, қанатты сөздер, өлең-жырлар арқылы оқушылардың рухани дүниесін байытуға мүмкіндік бар. Бұл олардың өз тілін, халқының мәдени мұрасын құрметтеп, соларды өмірде қолдануына ықпал етеді.

- **Тарихи-мәдени мұраларды оқыту:** Тіл сабағында тарихи және мәдени тақырыптарды оқыту арқылы оқушылар халқымыздың салт-дәстүрлерін, тарихи оқиғаларын біледі. Бұл олардың тарихи танымын кеңейтіп, ұлттық мақтаныш сезімін оятады. Мысалы, қазақ батырларының ерліктері мен ұлы тұлғалардың өмірбаяны оқушылардың бойында батылдық, жауапкершілік, адалдық сияқты қасиеттерді дамытуға көмектеседі.

- **Құндылықтар арқылы сыни ойлау қабілетін қалыптастыру:** Ұлттық құндылықтарға негізделген тақырыптарды талқылау оқушылардың сыни ойлау, өз көзқарасын білдіру қабілеттерін дамытады. Мысалы, «Абай жолы» эпопеясынан үзінділер оқытып, сол дәуірдегі ұлттық құндылықтарды талқылау арқылы оқушылар өз пікірін жеткізе білуге, талдауға үйренеді. Бұл олардың өзіндік ой-пікір қалыптастыруына жол ашады.

- **Жеке тұлғаның рухани дамуы және адамгершілік тәрбиесі:** Ұлттық құндылықтар арқылы оқушыларды адалдыққа, сыйластыққа, еңбекқорлыққа тәрбиелеу мүмкін. Халық ауыз әдебиетінің үлгілері, қазақ әдебиетінің классиктері, ұлы тұлғалардың өмір жолы — осының барлығы оқушыларға өнеге болып, олардың бойында адамгершілік қасиеттерді қалыптастырады.

Қазақ тілі сабағында ұлттық құндылықтарды игерту жолдары:

- **Әдеби шығармаларды оқу:** Әдебиет сабақтарында қазақ халқының дәстүрлері мен құндылықтарын насихаттайтын шығармаларды оқыту арқылы, оқушылардың ой-өрісін кеңейту.

- **Жоба жұмыстарын ұйымдастыру:** Ұлттық құндылықтарға қатысты тақырыптарда зерттеу жұмыстарын жүргізу арқылы, оқушылардың ізденіс қабілетін арттыру.

- **Тәлімдік іс-шаралар өткізу:** Мерекелік және тақырыптық кештер, сынып сағаттары

арқылы оқушылардың ұлттық сана-сезімін ояту.

- **Салт-дәстүрді көрсету:** Тіл сабағында ұлттық салт-дәстүрлерге арналған практикалық сабақтар өткізу арқылы, оқушылардың оларды тереңірек түсінуіне мүмкіндік беру.

Қазақ тілі сабағында ұлттық құндылықтарды игеру арқылы жеке тұлғаны дамыту – бұл оқушылардың рухани және мәдени дүниетанымын қалыптастырудың тиімді тәсілі. Ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген оқушы ұлттық сана-сезімі қалыптасқан, өз халқының тілін, мәдениетін құрметтейтін тұлға болып өседі. Бұл тұлғаның болашақта қоғамда өз орнын тауып, белсенді азамат болып қалыптасуына негіз бола алады.

Қазіргі таңда жас ұрпақты тәрбиелеп, білім беруде ұлттық әдеби мұраларымызды, халық ауыз әдебиетін танып-білуге бейімдеудің де мәні зор. Түркі әлеміндегі, соның ішіндегі қазақ даласындағы ойшылдардың мол мұрасын, білім және ғылымға, ұлттық құндылықтарға қатысты көзқарастарын жаңа заманның талаптарына сай зерделеу және болашақ ұрпаққа насихаттау маңызды іс.

Демек, оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыруда ұлттық құндылықтарымыз бен төл мәдениетімізді дамытуға ерекше мән беруіміз қажет. Осы орайда еліміздегі білім беру жүйесіндегі қолданыстағы бағдарламалар мазмұнында ұлттық дәстүр мен жалпыадамзаттық құндылықтардың бір-бірімен түйісіп, өзара сабақтасып берілуі оқушылардың білімімен қатар, функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған. Бұл жайт оқушының өмірлік ұстанымының қалыптасуына ықпалын тигізіп, оны Отанын сүйуге, ұлттық құндылықтарды қадірлеуге және сақтауға, салт-дәстүр мен әдет-ғұрыпты білуге баулиды. Оқушы тек қана білім нәрімен сусындамайды, рухани болмысын да қалыптастырады. Мәселен, тілді оқытуда қарым-қатынас жүйесіндегі сөз әдебін, жазба тіл мәдениетін шешендікпен, пікірталас мәдениетімен орайластыру жас ұрпақтың бойына халықтық салт-сана мен мәдени талаптарды қатар сіңіру арқылы жүзеге асырылады. Осыдан шығатын қорытынды, ұлттық құндылықтарымызды қастерлеп, оны келер ұрпақтың санасына сіңіруде оқытудың түрлі әдіс-тәсілдерін оқу үдерісіне енгізудің мәні ерекше.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жұмабаева, Қ. Этнопедагогика негіздері. Алматы: "Мектеп" баспасы. 2018, 23 бет.
2. Тұрғынбаева, Б. Қазақстанның білім беру жүйесіндегі этнопедагогика. Астана: "Фолиант". 2020 ж, 56 бет.
3. Жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар мен педагогтердің жаңашыл тәсілдері негізінде тәрбие жүйесін жаңарту жолдары. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 24-б.

КӘСІБИ МАМАН – ЗАМАН ТАЛАБЫ

Айтимбаева Гулшат Еркиналиевна

Алматы облысы, Қарасай ауданы

«Б.Момышұлы атындағы орта мектеп» КММ

қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Қазіргі таңда әлем күн сайын жаңарып, қоғам өміріне түрлі өзгерістер еніп жатыр. Бұл жағдай әрбір азаматтан бейімделгіштік пен кәсіби біліктілікті талап етеді. Осындай кезеңде кәсіби мамандарға деген сұраныс артып отыр. Еліміздің экономикалық, әлеуметтік дамуы мен тұрақтылығы тікелей сапалы мамандардың даярлануына байланысты. Сондықтан, «кәсіби маман» болу – бұл заман талабы ғана емес, қоғамның басты қажеттіліктерінің бірі.

Кәсіби маман – бұл өз ісінің шебері, теориялық білім мен тәжірибені ұштастыра алатын, еңбек нарығында сұранысқа ие тұлға. Мұндай маман тек белгілі бір салада жұмыс істеп қана қоймай, қоғам өміріне белсене араласып, өз әлеуетін толық жүзеге асыра алады. Бүгінгі таңда

кәсіби маманнан мынадай қасиеттер талап етіледі: кәсіби біліктілік пен құзыреттілік; технологиялық сауаттылық; өз ісіне жауапкершілікпен қарау; креативтілік пен сыни ойлау. Маманның кәсіби деңгейі оның қоғамдағы орнын, еңбек нарығындағы бағасын және өмір сапасын анықтайды. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесі де осы талаптарға сай кадр даярлауға бағытталып отыр [1]. Жаңа ғасыр – ақпараттық технологиялар мен цифрлық трансформация кезеңі. Бұл өзгерістер барлық салаларға әсер етуде. Қай салада болмасын, жаңашыл, озық ойлы, бейімделгіш мамандар қажет. Қазіргі кәсіби маман: бірнеше тілді меңгерген; IT және цифрлық құралдарды еркін қолдана алатын; өз мамандығы бойынша халықаралық стандарттарды меңгерген; өз кәсібін үздіксіз жетілдіріп отыратын тұлға болуы тиіс. Мысалы, білім беру саласында мұғалімнің кәсіби біліктілігі – оқу сапасын арттырудың кепілі. Осыған байланысты ұстаздардың да кәсіби деңгейі үнемі жаңартылып, заманауи талаптарға сай болуы керек [2].

Сондай-ақ, экономика, медицина, инженерия, ақпараттық технология сынды салалар да үздіксіз даму үстінде. Бұл салаларда да кәсіби мамандардың рөлі артып келеді. Қазіргі уақытта IT саласында кәсіби маман болу үшін тек техникалық білім ғана емес, сонымен қатар аналитикалық және креативті ойлау қабілеті де талап етіледі [3]. Маман даярлау мен еңбек нарығы арасындағы байланысты нығайту – маңызды мәселе. Осы мақсатта Қазақстанда дуальды оқыту жүйесі енгізіліп, оқу орны мен өндіріс орны арасында тікелей байланыс орнатылуда. Бұл студенттің теориялық білімін нақты тәжірибемен ұштастыруға мүмкіндік береді [5]. Сонымен қатар, кәсіби білім беру мазмұны да жаңартылып келеді. Жаңа әдістемелер, модульдік оқыту жүйесі, практикалық дағдыларды дамыту – мұның бәрі бәсекеге қабілетті маман даярлауға бағытталған [4]. Оқытудың тиімділігін арттыруда ақпараттық технологияларды қолдану ерекше рөл атқарады. Мысалы, экономика пәнін оқытуда компьютерлік технологиялар арқылы оқушылардың логикалық ойлауын, функционалдық сауаттылығын арттыруға болады [7]. Мұғалімнің кәсіби дамуын қамтамасыз ету үшін ең алдымен оның саяси білімін, заман ағымына өзіндік көзқарасын, әлемдік процеске лайық білім деңгейін көтеруден бастаған жөн. Себебі, әлемдік үдеріс қай бағытқа қарай, қандай талаптарға сай, қандай деңгейде дамып бара жатқанын білмеген ұстаз өз шәкіртіне қай бағытта, қандай деңгейде білім беру керектігін білмейтіні сөзсіз. Осыдан кейін мұғалімнің кәсіби шеберлігінің сапасын көтеру қиындық тудырмайды. Сонда ғана оқушының білім сапасын заман талабына лайықты көтеру мүмкіндігі туындайды [8]. Педагогикалық әдебиеттерде: білім сапасы, оқыту сапасы, оқушының білім сапасы деген ұғымдар жиі кездеседі. Мұндағы Білім сапасы дегеніміз – білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары негізінде жалпы білім беретін оқу орындарының жетістігі; оқыту сапасы – мұғалім білім берудің әр түрлі оқыту технологиясын, әдістемесін, құралдарын қолдану арқылы жетеді. Оқушының білім сапасы – білім беру бағдарламасы және оқулықтар, базалық білім мазмұны және т. б. негізінде оқушылар меңгерген білімнің деңгейі [6].

Білімнің іргетасын мұғалім салады. Сол іргетастың сапалы болуы үшін мұғалімнің өзі кәсіби маман болуы керек. Кәсіби мамандық дегеніміз әр заманның өз талабына лайықты дамып отыруы тиіс. Демек, жоғарыда айтқан үш ұғымның негізінде оқыту сапасы тұрады. Білім сапасы білім беретін мекемелерде олардың барлық іс-әрекетінің бағыттарын қамтиды. Кейбір педагог ғалымдар білім беру сапасын оқу арқылы дағдыланған білімге, шығармашылыққа, құндылықтарға бейімділік, жалпы қабілеттіліктің жетістігі деп түсіндіреді. Мұғалімнің жаңа дидактикалық әдістерді қолдануы, сабақ әдіс-тәсілдерін жаңаша үлгіде түрлендіруі, оқушы білімінің сапалылығы, олимпиада, ғылыми конференциялардағы, басқа да конкурстардағы жетістіктері, мұғалімнің өзінің әр түрлі семинарларға қатысуы, білімін көтеруі, ғылыми эксперименттерге қатысуы – оқыту сапасының көрсеткіштері [9].

Осы ретте мұғалімнің кәсіби мамандығы мен шығармашылық әлеуетін көтеру ісі ең алдымен оның өзіне қарай бағытталғанда ғана, ұстаздардың өз санасын дамытып, атқарып отырған қызметінің мәнін терең ұғынуы, соған сәйкес өзін-өзі жетілдіру қабілеттерін қалыптастыруды, кәсіби шеберліктің биігіне жетуді қамтамасыз ететін болады. Мұғалімнің кәсіби мамандығын жүйелі түрде көтеріп отыру – әрбір мұғалімнің міндеті, білім беру

жүйесінің тұрақты дамуының негізі, еліміздің әлемдік стандарттарға лайықты дамуының кепілі. Сол себепті, ұстаздар біліктілігін арттыру, қабілеттерін шыңдай түсу, кәсіби мамандығының шыңына жету мақсатында әлі де көптеген маңызды қадамдар жасау қажет [10]. Қорытындылай келе, кәсіби маман – бүгінгі қоғамның басты қозғаушы күші. Ол тек еңбек нарығында ғана емес, жалпы ел дамуының барлық салаларында маңызды орын алады. Сол себепті кәсіби маман даярлау ісі білім беру жүйесінің басты бағытына айналуы тиіс. Заман талабына сай білім алып, кәсіби дамуға ұмтылған әрбір азамат – еліміздің жарқын болашағының кепілі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Qazaquni.kz. *Бәсекеге қабілетті маман даярлау – заман талабы.* <https://qazaquni.kz/kogam/159846-basekege-qabiletti-maman-dayarlau-zaman-talaby>
2. Bilimainasy.kz. *Ұстаздың кәсіби біліктілігі – заман талабы.* <https://bilimainasy.kz/ұстаздың-кәсіби-біліктілігі-заман-т/>
3. Articlekz.com. *Model of IT graduate in the conditions of digitalization of the Republic of Kazakhstan.* <https://articlekz.com/en/article/35641>
4. Articlekz.com. *Ақпараттық компьютерлік технологияларды экономика сабағында қолдану – заман талабы.* <https://articlekz.com/kk/article/21894>
5. Bilimger.kz. *Кәсіптік білімдегі дуальдық оқыту жүйесі – заман талабы.* <https://bilimger.kz/23940>
6. **Сараев С.Ш.** «Қазіргі заманғы маманның білім беру мәселелері». – Алматы, 2019. Бұл кітапта кәсіби маманның қажеттіліктері мен қоғамдағы орны қарастырылған.
7. **Мұхамбетова А.А.** «Кәсіби білім беру: Жаңа білім беру стандарттары және технологиялар». – Қарағанды, 2020. Кітапта жаңа білім беру стандарттары мен оқыту технологияларының кәсіби мамандарды даярлауға әсері туралы айтылады.
8. **Рахметова Г.Б.** «Жастарға кәсіби бағдар беру: мәселелері мен шешімдері». – Алматы, 2017. Жастарды кәсіби мамандықтарға баулу және олардың еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болуына қажетті кеңестер ұсынылады.

ИНТЕРНАТТЫҚ ҰЙЫМДАРДА ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ

Ахметова Зауре Мұхамбетжановна
Алматы облысы, Талғар қаласы
«Талғар қаласындағы облыстық мектеп-интернат» КММ
тәрбиеші

Андатпа: Бұл мақалада балалар арасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу мәселелері қарастырылған. Зорлық-зомбылықтың физикалық және психологиялық түрлері сипатталып, оның балалардың психикалық және эмоционалдық дамуына әсері туралы айтылған. Мақалада балаларға қауіпсіз әрі қолайлы орта қалыптастыру үшін отбасы, мектеп және қоғам деңгейінде жүргізілетін алдын алу шаралары ұсынылады. Әсіресе, интернаттық ұйымдарда зорлық-зомбылықты болдырмау үшін жүйелі тәрбие жұмыстарының маңызы айтылып, педагогтардың өздері үлгі болуы керектігі жөнінде ұсыныстар берілген. Қорытындысында, зорлық-зомбылықтың алдын алу тек құқық қорғау шаралары ғана емес, сондай-ақ адамгершілік және сенімге негізделген тәрбиелік процесс екенін атап көрсетілген.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы профилактики насилия среди детей. Описаны физические и психологические формы насилия, а также их влияние на психическое и эмоциональное развитие детей. В статье предлагаются меры профилактики насилия, которые должны проводиться на уровне семьи, школы и общества. Особое внимание уделено организации профилактики насилия в интернатных учреждениях, важность системной

воспитательной работы и роль педагогов как примера для подражания. В заключении подчеркивается, что профилактика насилия — это не только правозащитные меры, но и воспитательный процесс, основанный на человечности, доверии и заботе.

Abstract. This article addresses the issue of preventing violence among children. It describes the physical and psychological forms of violence and their impact on children's mental and emotional development. The article proposes preventive measures to be implemented at the family, school, and societal levels. Special attention is given to the importance of systemic educational work and the role of teachers as role models in preventing violence in boarding schools. The conclusion emphasizes that preventing violence is not only about legal measures but also about an ongoing educational process based on humanity, trust, and care.

Түйін сөздер: психологиялық қолдау, тәрбиеші жауапкершілігі, құқықтық тәрбие, агрессияның алдын алу

Ключевые слова: психологическая поддержка, ответственность воспитателя, правовое воспитание, предупреждение агрессии.

Keyword: Psychological support, educator's responsibility, legal education, prevention of aggression

«Бала дегеніміз -болашақ» деген екен француз жазушысы Гюго Виктор Мари. Бала періште дейді. Олардың пейілі, ниеттері қандай тұнық болса, көңілдері сондай мөлдір! «Адамның бір қызығы бала деген»-деп Абай атамызайтқандай, мынау тіршілікте адам баласының алтынға айырбастап ала алмайтын аяулы сәттері көп-ақ. Халқымыз желкілдеп өсіп келе жатқан қыз баланы елдің көркі санаса, алер баланы елдің қорғаны санаған. Балалық шақ адам өміріндегіұмытылмайтын қызықты да бақытты кезең. Сондықтанда әр бір қараша үйдің түтінін түтеткен ата-ана көзінің ағы менқарасындай перзентінің өмірдегі осынау сәттерді мүмкіндігінше есте қаларлықтай етіп өткізуді ойластырады. Бүгін біздің мақсатымыз әрбір адамға мейлі ол бала болсын, әйел адам болсын, ешқандай зорлық-зомбылық жасалмайтын «Адал адам - адал еңбек-адал табыс» қағидаттарына негізделген әділетті ел модельін қалыптастыру. Зорлық-зомбылық — бұл бір адамның немесе бірнеше адамның басқа адамға күш жұмсауы, қысым көрсетуі немесе зиян келтіруі. Қазіргі қоғамда бұл мәселе ең өзекті және күрделі мәселелердің бірі болып тұр. Зорлық-зомбылық тек физикалық күш көрсету ғана емес, сөзбен жүзеге асуы да мүмкін.

Зорлық-зомбылық бірнеше түрге бөлінеді:

а) Физикалық зорлық-зомбылық — адамның денесіне зақым келтіру, ұру, итеру сияқты әрекеттер.

б) Психологиялық (эмоциялық) зорлық-зомбылық — қорқыту, мазақ ету, кемсіту, балағаттау арқылы жүзеге асатын зорлық.

Балалар өздерінің көп уақытын мектепте өткізеді, сондықтан мектеп олардың өсіп-өнуіне, дамуымен қатар, қауіпсіздік тұрғысынан маңызды орын алады. Бірақ өкінішке орай, кейбір мектептерде балалар кемсітушілікке және зорлық-зомбылыққа ұшырауы мүмкін. Бұл жағдай балалардың мектепке деген көзқарасына, білім алуға деген ықыласына, тіпті олардың үлгеріміне теріс әсер етеді. Сондықтан зорлық-зомбылықтың себептерін терең түсініп, оның алдын алу шараларын іздеу және оған қарсы күресу — қоғам үшін маңызды міндет болып табылады. Балалар арасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу олардың болашағы мен бақытты дамуы үшін зор мүмкіндік туғызады. Бұл жұмыс отбасында, мектепте, қоғамда және мемлекет деңгейінде жан-жақты жүзеге асырылуы тиіс. Балалар арасындағы зорлық-зомбылық, бүгінгі қоғамда өте өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Интернаттық ұйымдарда балалар көп уақытын өткізетіндіктен, мұндай мекемелерде зорлық-зомбылықтың алдын алу ерекше маңызды. Зорлық-зомбылықтың түрлі түрлері балалардың психологиялық және физикалық жағдайына теріс әсер етіп, олардың дамуына үлкен кедергілер келтіреді. Осыған орай, интернат ұйымдарында зорлық-зомбылық тудыратын негізгі мәселелерді анықтап, олардың шешу жолдарын қарастыру керек.

Интернаттық ұйымға орналастырылған балалардың көпшілігі әртүрлі себептермен (ата-ана тарапынан қамқорлық көрсетілмеу, әлеуметтік жағдайдың төмендігі, ішкі жанжалдар)

үйде тұрақты және тиімді тәрбиені ала алмайды. Бұл балалар көбіне ата-аналарынан эмоциялық қолдауды сезінбейді, ол өз кезегінде олардың мінез-құлқына, әлеуметтік өзара әрекеттестігіне және жалпы психоэмоциялық жағдайына әсер етеді. Мұндай балалар интернатта да өздерін қауіпсіз сезінбеуі мүмкін және зорлық-зомбылыққа бейім болады.

Шешу жолдары:

- ✓ Интернаттық ұйымдарда балаларға ата-аналарымен тығыз байланыс орнатуға мүмкіндік беру. Оларды жиі түрде кездесулерге шақыру, телефон арқылы қарым-қатынас жасау.

- ✓ Ата-аналармен үнемі жұмыс істеп, тәрбиелік кеңестер, тренингтер өткізу. Ата-аналардың педагогикалық мәдениетін көтеру үшін арнайы бағдарламалар әзірлеу.

- ✓ Балаларға эмоционалдық қолдау көрсету, олардың ішкі дүниесін түсіну және оларды тыңдау арқылы сенімді қарым-қатынас орнату.

Бала құқықтары мен міндеттері туралы білімнің жоқтығы тәрбиеленушілерді де тәрбиешіні де қиыншылықтарға жолықтыруы мүмкін. Балалар кейде өз құқықтарын толық түсінбейді немесе оларды қорғау жолдары туралы жеткілікті ақпарат алмайды. Бұл балалардың өз құқықтарын қорғауда әлсіз болуына, сондай-ақ зорлық-зомбылыққа қарсы тұра алмауына әкеп соғуы мүмкін.

Шешу жолдары:

- ✓ Балаларға өз құқықтары мен міндеттері туралы толық ақпарат беру. Бұл туралы арнайы сабақтар мен тренингтер ұйымдастыру, сондай-ақ оқыту материалдарын қолдану.

- ✓ Зорлық-зомбылықтың барлық түрлерін түсіндіріп, оның теріс салдарлары туралы айту. Балаларға қашан және қалай көмек сұрауға болатындығы жайлы білім беру.

- ✓ Психолог және әлеуметтік қызметкерлердің көмегімен балаларға өздерінің эмоционалдық жай-күйін дұрыс түсінуге және оларды басқаруға үйрету.

Интернаттық ұйымдарда әртүрлі әлеуметтік және психологиялық жағдайдағы балалар бірге тұрады. Олардың арасында мәдени, экономикалық немесе психологиялық айырмашылықтар болуы мүмкін. Бұл жағдайлар кейде балалар арасында агрессия, кемсітушілік немесе зорлық-зомбылықтың пайда болуына әкеп соғады.

Шешу жолдары:

- ✓ Балаларды топта үйлесімді өмір сүруге үйрету, оларды бір-біріне деген құрметке, түсіністікке тәрбиелеу.

- ✓ Тәрбие сағаттары мен ойындар арқылы балаларға әртүрлі әлеуметтік топтарға қатысты стереотиптерді жеңуге көмектесу.

- ✓ Балааралық конфликтілерді алдын ала шешу және балалар арасында даулар туындаған кезде оларды бейбіт жолмен шешуге бағыттау.

- ✓ Балаларды өзара сыйластық пен достыққа тәрбиелеу үшін сынып ішінде арнайы жобалар мен топтық жұмыстарды ұйымдастыру.

Интернаттық ұйымдардағы кейбір тәрбиелік әдістер зорлық-зомбылыққа жол беруге себеп болуы мүмкін. Мысалы, балаларды қорқыту, күш қолдану немесе психологиялық қысым көрсету оларды агрессивті және қорғаныссыз етуі мүмкін. Бұл әдістер бала мінез-құлқына теріс әсер етіп, зорлық-зомбылықтың тууына себепші болады.

Шешу жолдары:

- ✓ Тәрбиешілердің кәсіби дағдыларын жетілдіру, олардың балалармен жұмыс жасау тәсілдерін жаңарту. Осы мақсатта тренингтер, семинарлар және басқа да білім беру бағдарламаларын ұйымдастыру.

- ✓ Балаларды тыныш, сенімді және мейірімді ортада тәрбиелеу. Тәрбиешілер балаларды қорқыту немесе қысым көрсету арқылы тәрбиелеудің орнына, олардың жеке қажеттіліктерін ескере отырып, оң бағытта дамытуы тиіс.

- ✓ Мектеп ішіндегі тәртіп ережелерін белгілеу және барлық балаларға тең дәрежеде әділ көзқарас таныту.

Интернаттық ұйымдарда тәрбиеленетін балалар көбінесе психологиялық жарақаттардан өтеді. Бұл олардың өзіне деген сенімділігін жоғалтуына, әлеуметтік дағдылардың

қалыптаспауы мен мінез-құлықтық ауытқуларға әкеліп соғуы мүмкін. Психологиялық жарақаттар балалар арасында зорлық-зомбылықтың тууына себепші болады.

Шешу жолдары:

✓ Психологиялық көмек көрсету үшін мамандардың көмегіне жүгіну. Интернаттық ұйымдарда тұрақты психолог жұмыс істеп, балалардың эмоционалдық жай-күйін бақылауы керек.

✓ Балалармен эмоционалдық және психологиялық тренингтер өткізу, оларға өзін-өзі бағалауды көтеруге көмектесу.

✓ Қиын жағдайдағы балаларға ерекше назар аудару және олардың психологиялық жарақаттарын қалпына келтіру үшін арнайы бағдарламалар әзірлеу.

1.Отбасында алдын алу:

Баламен тығыз қарым-қатынаста болып, сенімділік орнатып, пікірін тыңдау, қолдау көрсету. Ұрып-соғып, агрессияға берілмей, түсіндіру, нәтижеге жету, шешім қабылдау. Ол үшін ата-ана өзі саналы, мейірімді, бір сөзбен айтқанда ақылды болуы керек. Ізденіс үстінде болуы қажет. Тренингтерге қатысып ата-аналық дағдыларын дамыту маңызды.

2.Мектепте алдын алу:

Балаға қолайлы, жайлы, тыныш орта туғызу үшін ұстаз, тәрбиеші мейірімді және түсіністікпен қарайтын-баланың ішкі жан-дүниесін түсінетін жан болуы қажет.. Бұл балада сенім мен қауіпсіздік сезімін қалыптастырады. Оқушылармен тұрақты түрде тәрбие сағаттарын өткізу: зорлық-зомбылық, құрмет, достық туралы тақырыптарда әр-түрлі әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып өткізу. Оның түрлерін түсіндіру. Барлық оқушыларға тең және әділ қарау. Бір-бірлерін тыңдатуға, сыйлауға, құрметтеуге үйрету. Сонымен қатар сыныпты тату ұстау үшін әдіс-тәсіл, ойындар ұйымдастыру да артықтық етпейді. Мектепке дейінгі және мектеп мекемелерінде, сонымен бірге, қосымша білім беру ұйымдарында балаларға арналған арнаулы бағдарламалар болуы қажет.Баланы қараусыз қалдырмау аса маңызды жауапкершілікті талап етеді. Әсіресе интернаттық ұйымдарда бала бар уақытын өткізеді. Егер дөрекі, теріс әрекет байқалса тез арада алдын алу жұмыстарын ұйымдастырып, қолдау көрсетсе кез-келген мәселенің алдын алу оңай жүзеге асады. Ең бірінші орында ата-анамен қарым-қатынас орнатып баланың мінез-құлқы туралы ой бөлісудің нәтижесінде іс тез шешіледі. Мектеп ішінде өзіндік тәртіп ережелерінің болуы кез-келген мәселеде көмек бола алады. Мектептің психологымен байланыс жасау. Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні педагог өзі үлгі бола білуі. Балалар көбіне ересектердің мінез-құлқын қайталайды, сондықтан ұстаз мейірімді, әділ, және тиянақты болса, бұл оқушыларға да оң әсерін тигізеді.

3.Қоғамдық деңгейде алдын алу:

Балалардың құқығы туралы ақпаратты кеңінен тарату.

Әлеуметтік желі арқылы, БАҚ арқылы зорлық-зомбылыққа қарсы насихат жүргізу.

Интернаттық мекемелерде зорлық-зомбылықтың алдын алуға бағытталған жүйелі іс-шаралар- тәрбие процесінің біртұтас құрамдас бөлігі болуы тиіс.

Қорытындылай келе иинтернаттық ұйымдарды зорлық-зомбылықтың алдын алу- тек құқық қорғау шарасы ғана емес, сонымен қатар адамгершілікке, сенімге және қамқорлыққа негізделген тұрақты тәрбиелік процесс екенін ұмытпаған жөн. Осы бағыттағы тұрақты жұмыс балалардың толыққанды, қауіпсіз өмір сүруіне жағдай жаса, олардың болашағына сенімді негіз қалайды. Зорлық-зомбылықтың алдын алу тек құқық қорғау шаралары ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік, психологиялық және тәрбиелік жұмыстардың үйлесімді жүйесі болып табылады. Интернаттық ұйымдарда зорлық-зомбылықты болдырмау үшін тәрбиешілердің, психологтардың, ата-аналардың және қоғамның бірлескен жұмысы қажет. Бұл балалардың психологиялық және физикалық тұрғыда қауіпсіздіктерін қамтамасыз етіп, олардың болашаққа сенімді қадам басуына мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1.https://uba.edu.kz/storage/app/media/BIRTUTAS_TARBIE_KAZ%20new%2005.08.2024.pdf.

2.<https://www.unicef.org/kazakhstan/kk/>

3.«Балаларға зорлық-зомбылық көрсетудің әлеуметтік-психологиялық мәселелері және оның алдын алу» оқу-әдістемелік құрал

ИНТЕРНАТТЫҚ ҰЙЫМДАРДА БАЛА ДЕНСАУЛЫҒЫН САҚТАУДЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ

Усенбаева Камила Ашимовна

Алматы облысы, Талғар ауданы

“Талғар қаласындағы облыстық мектеп-интернат” КММ
тәрбиеші, педагог-модератор

Аннотация: Бұл мақалада интернаттық ұйымдардағы балалардың денсаулығын сақтау мәселесі қарастырылып, қазіргі заманғы денсаулық сақтау технологияларын қолданудың маңыздылығы сипатталады. Интернат жағдайында бала денсаулығын сақтау мен нығайтуға бағытталған цифрлық құралдар, психологиялық қолдау әдістері және дене белсенділігін арттыру тәсілдеріне тоқталады. Сондай-ақ, тәрбиелік ортада жаңа технологияларды тиімді пайдалану бойынша нақты ұсыныстар беріледі.

Түйін сөздер: Денсаулықты сақтау, медициналық қызмет, заманауи технология, дене тәрбиесі, психологиялық қолдау, дұрыс тамақтану, санитарлық-гигиеналық талаптар, цифрлық мониторинг жүйелері.

Аннотация: В данной статье рассматривается вопрос сохранения здоровья детей в интернатных учреждениях и подчеркивается значимость применения современных технологий охраны здоровья. Цифровые средства мониторинга, методы психологической поддержки и подходы к повышению физической активности воспитанников. Также приведены практические рекомендации по эффективному использованию данных технологий в воспитательной среде.

Ключевое слово: Сохранение здоровья, медицинские услуги, современные технологии, физическое воспитание, психологическая поддержка, правильное питание, санитарно-гигиенические требования, цифровые системы мониторинга.

Annotation: This article examines the issue of preserving the health of children in boarding institutions and highlights the importance of applying modern health technologies. It focuses on digital tools aimed at maintaining and strengthening children's health in a boarding environment, psychological support methods, and approaches to increasing physical activity. The article also provides specific recommendations on the effective use of new technologies in the educational setting.

Key words: Health preservation, medical services, modern technologies, physical education, psychological support, proper nutrition, sanitary and hygienic standards, digital monitoring systems.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі тек академиялық біліммен шектелмей, оқушының жан-жақты дамуына, соның ішінде денсаулығын сақтауға бағытталған тәрбие беруге баса мән беріп отыр. Әсіресе, мектеп-интернат жағдайында тәрбиеленетін балалар үшін бұл мәселе ерекше маңызды, себебі олар ұзақ уақыт бойы ұжымда, мекеме жағдайында өмір сүреді. Осыған байланысты денсаулық сақтау технологияларын тәрбие процесіне енгізу – педагогтердің басты міндеттерінің бірі болып саналады. Денсаулық сақтау саласындағы ғылыми-техникалық прогресс бұл міндетті шешуге мүмкіндік беріп отыр. Соңғы жылдары жаңа денсаулық сақтау технологияларын қолдану – интернаттық мекемелерде тәрбиеленушілердің өмір сапасын жақсартуға және аурулардың алдын алуға бағытталған маңызды құралға айналды. Бұл технологиялар – телемедицина, цифрлық бақылау жүйелері, интерактивті білім беру құралдары, психологиялық релаксация әдістері сынды заманауи шешімдерді қамтиды. Осы мақалада интернаттық ұйымдарда бала денсаулығын сақтау

саласындағы жаңа технологияларды қолдану бағыттары, тиімділігі мен практикалық маңызы қарастырылады. Интернат мекемесіндегі балалардың дені сау, психологиялық және интеллектуалдық тұрғыда жан-жақты қалыптасқан тұлға болуы қазіргі заман талабына сай білім берудің қағидаларының негізі. Осыған орай интернат ұйымында балалардың денсаулығын сақтауға арналған жан-жақты әрекетін, түрлі жас шамалары бойынша тәрбиелеу, білім беру, сауықтыру және емдеу-алдын алу шараларын ұйымдастырады. Тәрбиеленушілердің денсаулығын сақтауға және нығайтуға бағытталған «денсаулық сақтау технологиялар» баланы оқыту және дамытудың барлық сатысында оның денсаулығын сақтауға бағытталған білім беру ортасы факторларының өзара байланысы мен әрекетін біріктіретін шаралар жүйесі. Балалардың денсаулығын нығайту бағытындағы жұмыстың тиімділігі тікелей ата-аналармен бірлескен жұмысқа байланысты. Отбасымен бірлікте жүзеге асырылмаса, толыққанды нәтиже бермейтінін көрсетіп отыр. Мұндай ортада баланың денсаулығын сақтау мен нығайтуға бағытталған жүйелі әрі заманауи тәсілдер қажет. Баланың жан дүниесіне үніліп, жүрегіне жол табу — әрбір ұстаздың, тәрбиешінің ең асыл мұраты. Ал сол балаға тек білім үйретіп, тәрбие берумен шектелмей, оның денсаулығына қамқор болу — ұстаздың адамгершілік пен кәсібиліктің биігіне шыққан тұсы дер едім. Әсіресе интернаттық білім беру ұйымдарында бұл жауапкершілік бірнеше еселенеді. Мен өз іс-тәжірибемде балалардың денсаулығына әсер ететін әрбір жағдайды назардан тыс қалдырмауға тырысамын. Себебі интернаттағы оқушы — мектептің қабырғасында ғана емес, күнделікті тіршіліктің де ішінде өмір сүреді. Оның дене қозғалысы, дұрыс тамақтануы, тынығуы мен эмоциялық ахуалы тікелей біз ұйымдастыратын ортаға байланысты. Интернатта баланың рухани көңіл-күйін бақылау да өте маңызды. Себебі отбасынан алшақ жүру кейбір оқушыларға оңай тимейді. Осыған орай, релаксациялық жаттығулар, музыка терапиясы және тыныс алу техникасын үйретуді қолға алуға болады. Кешкі мезгілде балалармен бірге тыныш әуен тыңдап, жеңіл тыныс жаттығуын жасап шығару — олардың уайымын жеңілдетіп, ойларын жинақтауға ықпал етеді. Мұндай сәттерде балалар өздерін еркін сезінеді. Кейбірі ішкі сырын ақтарып, кейбірі жәй ғана үнсіз отырып, тынышталып қалады. Бұл — бала жүрегіне жол табатын, емдік әсері бар әдістер. Сабақ арасындағы үзіліс кезінде біз денсаулық минуттарын өткіземіз. Бұл шағын жаттығулар ғана емес, баланың шаршауын сейілтетін, белсенділігін арттыратын өмірлік серпіліс. Балалармен бірге «көңілді жаттығулар» жасап, денесін босатып, сергек күйге келтіреміз. Мұндай әдістер оқушыны тек физиологиялық тұрғыдан ғана емес, эмоционалды түрде де қолдайды. Мектеп-интернат ұйымдарында оқушылардың денсаулығын сақтаудың технологияларын қолдануға болады.

1. Денсаулық сақтау технологияларының мәні

Денсаулық сақтау технологиялары — бұл білім беру мекемелерінде оқушылардың денсаулығын сақтау, нығайту және аурулардың алдын алу мақсатында қолданылатын әдіс-тәсілдер мен құралдар жүйесі.

Мектеп-интернат жағдайында бұл технологиялар:

- ✓ Физикалық денсаулықты сақтау;
- ✓ Психологиялық тұрақтылықты қолдау;
- ✓ Салауатты өмір салтына тәрбиелеу;
- ✓ Гигиеналық дағдыларды қалыптастыру бағытында қолданылады.

2. Тәрбие үрдісінде күн тәртібін тиімді ұйымдастыру

Интернаттағы тәрбиешілер оқушылардың күн тәртібін денсаулықты сақтауға қолайлы етіп құрастырады:

- ✓ Уақытылы ұйқы мен ояну;
- ✓ Белсенді дене қозғалыстары;
- ✓ Сабақ пен демалысты үйлестіру;
- ✓ Тамақтану режимінің дұрыстығы.

3. Цифрлық және медициналық технологияларды қолдану

Мектеп-интернат тәрбиешілері мен медбикелері оқушылардың денсаулығын бақылауда арнайы құрылғылар мен қосымшаларды қолдана алады:

- ✓ Глюкометр, тонометр – денсаулық көрсеткіштерін бақылауға көмектеседі;
- ✓ Ақылды сағаттар – физикалық белсенділікті өлшейді;
- ✓ Денсаулық күнделігі – оқушының күнделікті жағдайын тіркеуге мүмкіндік береді;
- ✓ Мультимедиялық құралдар – профилактикалық білім беру үшін қолданылады.

4. Денсаулықты нығайтуға бағытталған тәрбие шаралары

- ✓ Салауатты өмір салты апталығы;
- ✓ Спорттық жарыстар мен эстафеталар;
- ✓ Дұрыс тамақтану тақырыбындағы викториналар;
- ✓ Гигиена мен қауіпсіздік ережелерін үйрету сабақтары;
- ✓ Психологпен топтық тренингтер.

5. Тәрбиешінің рөлі

✓ Оқушылардың физикалық және психикалық жағдайына тұрақты бақылау жүргізеді;

✓ Денсаулыққа зиян келтіретін мінез-құлықтың алдын алады (темекі, стресс, пассив өмір салты);

✓ Оқушының жеке ерекшелігіне қарай тәрбие мен денсаулық сақтау жұмысын ұйымдастырады;

✓ Балаларды өз денсаулығына жауапкершілікпен қарауға үйретеді. [4]

Интернаттық ұйымдарда оқушылардың денсаулығын сақтау мен нығайту – тәрбие мен оқытудың маңызды бөлігі. Бұл бағытта жаңа технологияларды тиімді қолдану үшін бірнеше ұсыныстар айтуға болады. Ең алдымен, баланың физикалық белсенділігі мен күн тәртібін бақылау мақсатында цифрлық құралдарды қолдану тәжірибесін кеңейту ұсынылады. Смарт-браслет, электронды денсаулық күнделігі секілді құрылғылар арқылы әр баланың қозғалысы, ұйқы ұзақтығы, жүрек соғысы сияқты негізгі көрсеткіштері бақыланып отырады. Мұндай ақпаратты педагогтар мен медицина қызметкерлері бірге талдап, алдын алу шараларын нақтылай алады. Сонымен қатар, оқушылардың психоэмоционалдық ахуалын қолдау үшін мектепте релаксациялық бұрыштар немесе тыныштық аймақтарын ұйымдастыру пайдалы болмақ. Арт-терапия, тыныс алу жаттығулары, музыкамен жұмыс – балалардың ішкі күйін жеңілдетіп, жағымсыз эмоцияларды жеңуге көмектеседі. Бұл тәсілдер әсіресе жасөспірімдермен жұмыста өте тиімді. [3]

Білім беру процесінің бір бөлігі ретінде денсаулықты сақтау мәдениетін қалыптастыратын интерактивті сабақтар мен іс-шаралар жүйелі түрде өткізілуі тиіс. Балаларға арналған бейнематериалдар, қызықты ойын-сабақтар, пайдалы тағам мәзірі туралы тренингтер арқылы оқушылардың өз денсаулығына деген жауапкершілігін арттыруға болады. Апталық немесе айлық форматта өткізілетін «Салауатты күн», «Денсаулық апталығы» секілді жобалар бұл бағытта жақсы нәтиже береді. Сондай-ақ таңғы жаттығу, сергіту сәттері, таза ауадағы қимыл ойындары оқушылардың белсенділігі мен оқу қабілетіне тікелей әсер етеді. Әсіресе интернат жағдайында ұзақ уақыт жабық ортада болатын балалар үшін қозғалыс – өмірлік қажеттілік. Мұны күн тәртібінің тұрақты бір бөлігіне айналдыру ұсынылады. Педагогтер мен тәрбиешілердің денсаулық сақтау технологияларын дұрыс пайдалана білуі үшін арнайы оқыту курстары мен әдістемелік семинарлар ұйымдастыру да аса маңызды. Мұғалімдер өз жұмысында денсаулық сақтау мәдениетін әр сабақта, әр қарым-қатынаста енгізе алатындай болу керек. [2] Мектеп-интернаттағы тәрбие жұмысы тек білім беру емес, жан-жақты сау тұлға тәрбиелеуге бағытталуы тиіс. Бұл жолда денсаулық сақтау технологияларын тиімді пайдалану — тәрбиешілер мен педагогтердің кәсіби біліктілігі мен жаңашылдығының көрінісі. Тек осылай ғана тәрбиеленушілердің денсаулығын нығайтып, болашақта өмірге бейім, өз денсаулығына жауапты азамат тәрбиелеуге болады. қорыта келе қарастырылған әрбір технологияның сауықтырушы бағытта болғаны, ал денсаулық сақтау әрекеті нәтижесінде балада салауатты өмір салтына тұрақты мотивацияны, толыққанды және күрделендірілмеген дамуды қалыптастыруы маңызды.

Қорытындылай келе интернаттық білім беру ұйымдарында денсаулық сақтаушы педагогикалық технологияларды пайдалану оқу-тәрбие үдерісінің нәтижелілігін арттырады, педагогтар мен ата-аналарда тәрбиеленушілердің денсаулығын сақтауға және нығайтуға бағытталған құндылық бағдарды қалыптастырады. Интернаттық ұйымдарда бала денсаулығын сақтау – тек медицина қызметкерлерінің емес, бүкіл педагогикалық ұжымның ортақ міндеті. Жаңа технологияларды тәрбие мен оқу процесіне тиімді енгізу арқылы:

- ✓ Оқушылардың денсаулық мәдениетін қалыптастыруға;
- ✓ Эмоциялық тұрақтылықты дамытуға;
- ✓ Денсаулығына жауапкершілікпен қарауға тәрбиелеуге болады.

Мектеп-интернаттың ішкі тәртібі мен күнделікті тәрбие жұмысына денсаулық сақтау технологияларын жүйелі кіріктіру – оқушылардың өмір сүру сапасын арттырудың, болашаққа нық қадам жасаудың бірден-бір жолы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жұмабаев М. Педагогика. Нұр-Сұлтан, 2022. – 160 бет.
2. Рахымбекова Ш.Т. (2018). Интернат ұйымдарында санитарлық-гигиеналық талаптардың сақталу ерекшеліктері. Медициналық ғылымдар журналы, №4, 78
3. Нұрғалиева Г.Ш. (2021). Балалар үйлеріндегі тәрбиеленушілердің психологиялық жағдайы және оны жақсарту жолдары. Қоғам және денсаулық, №3, 60-66.
4. Жұмабаева, А.Б. (2020). Интернаттық ұйымдарда балалар денсаулығын сақтау мәселелері. Педагогика және психология, №2, 45-51.

ӨЗГЕ ҰЛТ ӨКІЛДЕРІНЕ ҚАЗАҚ ТІЛІН ҮЙРЕТУДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Амуртаева Сабина Сериковна

«Алматы облысы, Талғар ауданы

«№17 жалпы білім беретін орта мектеп» КММ

қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Қазақстан – көпұлтты мемлекет. Ел аумағында түрлі этнос өкілдері бір шаңырақ астында тату-тәтті өмір сүріп келеді. Осындай алуан түрлі қоғамда ортақ тілдің болуы – қоғамдық келісім мен өзара түсіністіктің басты кепілі. Сондықтан мемлекеттік тіл – қазақ тілін меңгеру елдегі үйлесімділікті нығайтатын маңызды фактор болып табылады. Қазақ тілін үйрену тек тілдік білікті арттырумен шектелмейді. Ол – ұлттық мәдениет пен салт-дәстүрді тереңірек танып-білуге, халықтың дүниетанымы мен рухани құндылықтарын түсінуге мүмкіндік береді. Мемлекеттік тілді меңгеру арқылы әрбір азамат елдің рухани кеңістігіне еніп, ортақ тарихи-мәдени мұрамен біте қайнасады. Бүгінгі таңда қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесіне сай толыққанды қызмет етуі – уақыт талабынан туындаған өзекті мәселе. Мемлекеттік тілдің қоғам өмірінің барлық саласында кеңінен қолданылуы – тәуелсіз елдің маңызды көрсеткіштерінің бірі. Осыған орай, еліміздің барлық білім беру ұйымдарында қазақ тілі ана тілі әрі мемлекеттік тіл ретінде оқытылады. Мемлекеттік тіл – Қазақстан Республикасында өмір сүріп жатқан әрбір жас ұрпақтың болашақта үлкен өмірге қадам басқанда қоғамда өз орнын табуына, кәсіби қызметінде және күнделікті тұрмысында еркін қарым-қатынас жасауына негіз болатын маңызды пәндердің бірі. Сондықтан оны сапалы меңгерту – білім беру жүйесінің басты міндеттерінің қатарында. Бұл жауапты міндеттің жүзеге асуы оқу орындарының жүйелі жұмысына, педагогтердің кәсіби шеберлігіне, сондай-ақ білім алушылардың ынта-жігеріне тікелей байланысты. Сонымен қатар мемлекеттік тілдің қолданылу аясын кеңейту, қабылданған заңдар мен бағдарламалардың іс жүзінде орындалуы да ерекше маңызға ие.

Өзге ұлт аудиторияларында қазақ тілін оқыту барысында оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру негізгі мақсат болуы тиіс. Яғни, олардың өз ойын еркін жеткізе білуі, ауызша және жазбаша сауатты сөйлеуі, қоғамның өзге мүшелерімен

дұрыс әрі тиімді қарым-қатынас жасай алуы басты назарда болуы қажет. Тілді мазмұнсыз меңгеру мүмкін емес. Себебі тіл арқылы халықтың тарихы, әдебиеті, мәдениеті, ұлттық салт-дәстүрі мен дүниетанымы танылады. Осы мақсаттарға қол жеткізгенде ғана біз елін, жерін, тілін, тарихын құрметтейтін, саналы әрі отансүйгіш азаматтарды тәрбиелей аламыз. Өзге ұлт өкілдерінің тілін дамыту – қазіргі мектептегі оқу-тәрбие үдерісіндегі басты мәселелердің бірі. Тіл мен сөйлеу үдерісін саралап оқыту қажет, өйткені оқушының дұрыс әрі сауатты сөйлей білуіне ерекше көңіл бөлінеді. Сондықтан оқытушы мемлекеттік тілді үйрету барысында тіл дамытуға, байланыстырып сөйлеуге айрықша назар аударуы тиіс. Ол үшін тілдік материалды (сөздер мен сөйлем үлгілерін) дұрыс тандап, оны тиімді ұсына білу маңызды. Тіл теориясы мен сөйлеу тәжірибесінің өзара байланысы түрлі жаттығу жұмыстары арқылы жүзеге асырылады. Демек, қазақ тілі пәнін оқыту барысында мұғалім оқушыны ойын логикалық тұрғыдан дұрыс, анық, қазақ әдеби тілінің нормаларына сай жеткізе білуге үйретеді. Сонымен қатар оқушыны ойын орфографиялық және пунктуациялық талаптарға сәйкес дұрыс жаза білуге дағдыландырады. Оқушының ауызша және жазбаша ойын жүйелі әрі сауатты жеткізуіне бағыт-бағдар беретін – мұғалім. Сондықтан мұғалім тілдің тарихын, грамматикасын, стилистикасын, орфографиясын, лексикасын және пунктуациясын терең меңгеруі қажет.

Әрбір оқытушы қазақ тілі сабақтарында тіл дамыту жұмыстарын шығармашылық сипатта жүргізіп, оны тиімді ұйымдастыра білсе, бұл оқушының күнделікті өмірдегі құбылыстарды жан-жақты түсінуіне, жаңа білімді саналы түрде меңгеруіне және алған білімін ауызекі сөйлеу тілінде еркін қолдана алуына мүмкіндік береді. Демек, оқушылардың тілін дамыту – олардың жалпы ой-өрісін дамыту деген сөз. Себебі оқушы қай пәнді меңгерсе де, өзінің атқарған жұмысы, көрген-білгені туралы үнемі ой елегінен өткізіп, оны сөз арқылы жеткізуге дағдыланады. Осы үдеріс барысында оның ойы жүйеленіп, сөйлеу мәдениеті қалыптасады. Сондықтан қазақ тілі сабақтарындағы тіл дамыту жұмыстары оқушылардың танымдық қабілетін жетілдіруге, ойлау дағдыларын дамытуға бағытталуы тиіс. Оқушы тілін дамыту мәселесі оның ойлау қабілетімен тығыз байланыста қарастырылып, ойлау мен сөйлеу үдерістерінің бірлігінде ұйымдастырылған жағдайда ғана нәтижелі болмақ.

Тіл дамытудың бағыттары, мақсаты мен міндеттері

Мемлекеттік тілді оқытумен байланысты тіл дамыту жұмысын ұйымдастырудың негізгі мақсаты – оқушының ауызша және жазбаша ойын грамматикалық және стилистикалық жағынан дұрыс бере білуге үйрету. Тіл дамыту, негізінен, төмендегідей төрт бағытта жүргізіледі:

- мәдени, әдеби сөйлеу білудің мөлшеріне үйрету, яғни орфографиялық дағдыны меңгерте отырып, оқушыға мәнерлеп оқу дағдыларын қалыптастыру.

- лексикалық жұмыстар жүргізу арқылы оқушының сөздік қорын байыту. Демек, тілдің лексика және фразеология бөлімдерінен кеңірек білім көзделеді.

- жаңа сөздер үйрету, сөздерді үйрете отырып, жаңа сөздер жасайтын формаларды меңгерту арқылы сөз бен сөздердің байланысын, сөйлем құрап үйрету. Сөйлемнің құрылысын білдіру арқылы синтаксистік лексикадан мәлімет беру.

- оқушының ойын жазбаша дұрыс, сауатты жаза, әрі сөйлей білуге үйрту мақсат етіледі.

Міне, тіл дамыту жұмысының негізгі мазмұны осындай төрт мәселе айналасында қарастырылып іске асырылады. Дидактикалық қағидалар әр пәнді оқыту методикасының, соның ішінде қазақ тілін оқыту методикасының теориялық негізі болып саналады.

Қазақ тілін оқыту мен тіл дамыту жұмысы мынадай дидактикалық негіздерде жүргізіледі: *сөйлеу мен ойлаудың бірлігі қағидасы арқылы оқушы тіл мен ойлау бір-бірімен байланыста екендігін ұғады*. Тілсіз ойлаудың болмайтындығы әрбір ой тіл арқылы ғана көрінетіндігін яғни, сөйлеуді ойлаудан бөліп алудың мүмкін еместігін түсінеді. Бұл қағида арқылы оқушының ойлау әрекетін дамыта отырып, түрлі ой қортындыларын жасай білу дағдылары қалыптастырылады. Яғни, бір нәрсені екінші затпен салыстыру, талдау, жинақтау, қорытындылау, жүйелеу, белгілі затты белгісізбен салыстыру тағы да басқа түрлі ойлау әрекеттерін үйренудің нәтижесінде ой арқылы білім жүйелерін меңгереді. Оқытушы бұл

қағидаларды негізге ала отырып, қазақ тілінің бағдарламалық материалдарын мұқият қарастырып, әр тақырыпты оқытумен байланысты түрлі тапсырмалар беріп, оны оқушы қалай орындады, одан қандай қорытынды шығарды, ол тапсырманы, жаттығуды орындауда неге сүйенді, қандай ойлау әрекеттерін жасады деген мәселелерге көңіл бөледі. Сондай-ақ, қағиданы іске асыруда екінші басты мәселе – оқушылардың орфографиялық ережелерді саналы меңгеруін қалыптастырып, дұрыс сөйлеу білуге, сауатты, қатесіз жазуға дағды беру.

Сөз тіркесі, сөйлем құрауға үйрету жұмысы оқушы ойын байланыстырып айта білумен бірге жаза білуге дағды береді. Мұғалім сөз тіркесі және сөйлемді дұрыс құрату арқылы оқушыны тілдік фактілерді орынды қолдана білуге, синонимдік қатарларды, сөзді таңдап қолдана білуге үйретеді. Оқушыларға төмендегідей жұмыстарды орындату тиімді: сөз тіркестері арқылы сөйлемдер құрату, жай сөйлемдерді жалпылама сөйлемге айналдыру, аяқталмаған сөйлемді аяқтау, диалогты сөйлем құрату, әңгімені аяқтау, таныс тақырыптар бойынша бір-бірінің жұмысын редакциялату, түрлі тақырыптарға байланысты мәтіндер құрату, сөздік жұмыстарын жүргізу. Осындай бағытта жүргізілген жүйелі жұмыстар арқылы оқушы сөйлем құрауға дағдыланады. Өзге ұлт аудиторияларында мемлекеттік тілді оқыту барысында тіл дамыту жұмыстарының орны ерекше.

Қазақ тілін өзге ұлт өкілдеріне меңгертудің тиімді жолдары

Өзге ұлт өкілдеріне мемлекеттік тілді оқыту әдістерін анықтау оны міндетті тіл дәрежесіне көтеруді мақсат етеді. Алайда, қазақ тілін өзге ұлт аудиторияларында оқыту әдістері басқаша болатынын ескеру қажет. Мемлекеттік тілді оқытудың негізгі міндеті, біріншіден, оқушының сауаттылығын, ойлау қабілетін дамыту барысында жаттығу жұмыстарымен дәлелденіп отырса, екіншіден, оқушылардың еркін сөйлеу дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Ендеше үйренушінің тілін дамыту мақсатында өз бетімен жұмыс істеуге, ойын еркін жеткізуге дағдыландыру қажет. Өйткені өзге ұлт өкілдерін қазақша сөйлей білуге, жаза білуге, өз ойын айта білуге үйрету – басты мақсаттардың бірі.

Алғашқы сабақтарда оқытушы сұрақ-жауап әдісін қолдана отырып, оқушылардың көз алдындағы заттардың атын, оқу құралдарының атауын жатқа айтқызуды көздейді. Осы сәттен бастап оқытушы екі немесе үш сөзден тұратын диалог сөздер қолдану арқылы оқушының тілін, ойын дамытады, аудиториядағы заттарды оқушы айта алатын болған соң оқытушы айналадағы заттарды әр жерге қойып, сұрақ-жауап әдісі арқылы үйренушілердің қазақша сөйлей білу мүмкіндігін біртіндеп арттыра береді. Әсіресе, қысқа да қызықты диалогты сөйлемдер қолдану үйренушіге зор көмегін тигізеді. Мысалы: Мынау не? Бұл – қаламсап.. Кітап қайда жатыр? Кітап үстелде жатыр. Үстелде не жатыр? Үстелде карандаш өшіргіш жатыр. Осындай тәсілдермен тіл дамыту үшін қолданылтын сөздер біртіндеп сөйлем құрамына айнала береді. Жоғары сыныптарда сұрақ-жауап әдісі күрделене түседі. Оқушы қызықты да қысқа мәтінді оқып, мазмұнын айтып тілін жаттықтырып, ойын дамыту үшін жалғау түрлерін ажырата бастайды. Ал, мәтін бойынша сұрақ-жауап әдісі екі мақсатта қолданылады. Бірінші – сөйлем құрамындағы сөздерден жалғау түрлерін айқындау барысында қазақ тілінде 4 түрлі жалғау бар екенін ескере отырып, жаттығу жұмысын жүргізу қажет. Екінші – оқушылардың тілін дамыта отырып, ойлау жүйесін жетілтіру.

Тіл дамыту жұмыстары қай тақырыпта, қай кезеңде жүргізіліп отыру қажет деген сұрақ туындайды. Оқушы мәтіндегі жаңа сөздерді игеру үшін жалғау түрлерін ажырата білуі қажет. Мұнда ескеретін жайт, қойылатын сұрақтар, өтілетін мәндер оқушының жас ерекшелігіне байланысты болуы қажет, яғни, нақты, жинақы, түсінікті, оқушы ойына қонымды, жүрегіне жағымды дегендей. Сұрақ – жауап әдісі тек қана жаңа материалды игеру мақсатында емес, өтілетін грамматикалық формаларды бекіту, түйіндеу, есте сақтау мақсатында жүргізіледі. Қазақ тілін өзге ұлт өкілдеріне үйрету – елдің бірлігі мен ұлттық тұтастығын сақтау, мәдениетке құрмет көрсету, білім сапасын арттырудың маңызды құралы. Тілді меңгерген әр адам Қазақстанның рухани кеңістігіне еніп, қоғамға белсенді қатыса алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Назарбаева С. «Мемлекеттік тілді меңгеру — ұлт бірлігінің негізі». — Астана, 2018.
2. Исабаева А. «Қазақ тілін оқыту әдістемесі». — Алматы: Қазақ университеті, 2021.

3. Сұлтанғалиева Г. «Қазақ тілі сабақтарында инновациялық әдістер». — Білім, 2020.
4. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. Қазақ тілі пәнінің бағдарламасы. 2023 ж.
5. Әбдікәрімова Т. «Қазақ тілін шет тілі ретінде оқытудың әдістемесі». — Нұр-Сұлтан, 2020.
6. Мұратбекова А.М. Қазақ тілінің кәсіби лексикасын жазылым әрекеті арқылы оқыту әдістемесі (тарих мамандығы үлгісінде): пед.ғыл.канд. авторефераты, Алматы, 2003.

«ҚҰЗЫРЕТТІ ПЕДАГОГ» ЖУРНАЛЫНА ҚАБЫЛДАНАТЫН МАҚАЛАЛАРДЫҢ МАЗМҰНЫ МЕН ТЕХНИКАЛЫҚ РӘСІМДЕЛУІ БОЙЫНША ТАЛАПТАР

Мақаланың түрі: жалпылама, әдістемелік, ғылыми-тәжірибелік, ғылыми-теориялық.

Мақаланың құрылымдық реті: тақырыбы, аннотация, кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды, пайдаланған әдебиет.

1. Мақаланың тақырыбы бас әріппен, қою шрифтпен жазылады;

2. Автордың ТАӘ (аты-жөні толық), суреті, ғылыми дәрежесі, лауазымы, аффилиациясы (ұйымның атауы), елдің атауы, мекен-жайлары, элект. почтасы (оның ішінде негізгі авторын көрсете отырып). Автордың суреті JPG форматта файлға қосымша ретінде бөлек жіберіледі. Автор туралы қысқаша мәлімет: еңбек өтілі, дәрежесі, лауазымы, санаты, қандай басылымдарда мақаласы жарияланды.

3. Аннотация. Аннотация курсивпен жазылмайды, асты сызылмайды, бір абзац (мәтінді абзацтарға бөлуге болмайды) 100 сөзден кем емес, 300 сөзден аспайды. Аннотацияда дәйексіз (цитата) жазылмайды. Аннотацияда зерттеудің мақсаты мен критеріі, қолданылған әдістері баяндалады;

4. Түйін сөздер, 4 сөзден 8 сөзге дейін (бір сөз кілттік мағынаны білдірмейді, түйін сөздер

5. Кіріспе (Қысқаша деректемесін және оның пәндік саласын анықтау үшін).

6. Мақала мәтіні;

7. Қорытынды;

8. Пайдаланған әдебиеттер.

Мақала мазмұнына және оның безендірілуіне қойылатын талаптар

-Мақала тақырыбы, аннотация және түйінді сөздер қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде ұсынылады. Аннотациядан кейін түйін сөздер жазылады;

-Мақаланың көлемі – 4 беттен 7 бет аралығында, қаріп – Times New Roman, қаріп өлшемі – 12, жоларалық қашықтық (интервал) – 1, шеттері – 2 см. барлық жағынан. Шрифт өлшемі мен жол аралығы мәтіннің барлық бөлігінде бірдей болуы керек. Абзацтар бос орын пернесін пайдаланбай, автоматты түрде орнатылуы керек. Екі немесе үш рет пернетақтаны басу арқылы жасалған бос орындар (артық пробел) қате болып есептеледі;

-Мақаладағы сызбалар, формулалар мен суреттер логикалық тұрғыда мәтінді толықтыруы тиіс. Иллюстрация мен мәтін бірін-бірі қайталамай, толықтыруы керек;

-Материалды басқа дереккөздерден алған кезде сілтеме жасау қажет. Кемінде 5 дереккөз. Оның ішінде 2-3 дереккөз соңғы 5-10 жылда жарияланған еңбектер, қазақстандық авторлардың еңбектерінен болуы керек. Мәтінде дереккөздер төрт бұрышты жақшамен көрсетіледі, әдебиеттер тізімі мәтінде пайдаланылу ретіне қарай құрастырылады. Егер пайдаланған әдебиет электронды нұсқада болса, онда жарияланған мақаланың бет санымен қатар мақалаға сілтеме көрсетіледі. Әр мақала бойынша транслитерацияланған әдебиеттер тізімдерінің (пайдаланылған дереккөздердің) болуы міндетті. Пайдаланған әдебиеттер қандай тілде (қазақ, орыс, ағылшын) болса, сол тілде көрсетіледі (аударылмайды).

Мақалаларды жариялау тілдері: қазақ, орыс, ағылшын

Мақаланы төмендегі мекен-жайға жіберуге болады:

Алматы қаласы, Аманкелді көшесі 61, 106-кабинет. e-mail: besirova_karla@mail.ru, kbesirova@orleu-edu.kz.

Анықтама үшін: 87011275679, Бесирова Карлыгаш Бекетовна, «Өрлеу» БАҰО» АҚ «Алматы облысы бойынша Кәсіби даму институты» филиалының Кітапханалық-ақпараттық және редакциялық-баспа қызметі бойынша жетекші маманы.